

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
СХІДНОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВОЛОДИМИРА ДАЛЯ

ЧАСОПИС ЕКОНОМІЧНИХ РЕФОРМ
науково-виробничий журнал

№ 2 (14), 2014

Луганськ 2014

**ЧАСОПИС ЕКОНОМІЧНИХ
РЕФОРМ**
№ 2 (14) 2014
НАУКОВО-ВИРОБНИЧИЙ ЖУРНАЛ

ЗАСНОВАНО У 2010 РОЦІ

Засновник Східноукраїнський
національний університет імені
Володимира Даля

Журнал зареєстровано в Міністерстві
юстиції України

Свідоцтво про державну реєстрацію
друкованого засобу масової інформації
Серія КВ № 19842-642 ПР
від 19.03.2013 р.

ISSN 2221-8440

**TIME DESCRIPTION OF ECONOMIC
REFORMS**
№ 2 (14) 2014
THE SCIENTIFIC AND PRODUCTION
JOURNAL
WAS FOUNDED IN 2010

Founder Volodymyr Dahl East Ukrainian
National University

Registered by
the Ministry of Justice of Ukraine

Registration Certificate
КВ № 19842-642 ПР
dated 19.03.2013

ISSN 2221-8440

**Журнал внесено до переліку наукових фахових видань України, в яких можуть
публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів
доктора та кандидата наук (економічні науки).**

**Постанова президії ВАК України від 31 травня 2011 р. № 1-05/5
Бюлетень ВАК № 7, 2011 р.**

Журнал індексується міжнародними наукометричними базами :
Ulrich's Periodicals Directory (Нью-Йорк, США), *Research Bible* (Токіо, Японія),
Index Copernicus International (Варшава, Польща),
Російський індекс наукового цитування (РІНЦ), (Москва, Росія)
Ліцензійна угода № 210-04/2013 від 25 квітня 2013 р.

Головний редактор: Калінеску Т. В., докт. екон. наук, проф. (Україна).

Відповідальний редактор: Ліхоносова Г. С., канд. екон. наук (Україна).

Редакційна колегія: Бобильова А.З., докт. екон. наук, проф. (Російська Федерація);
Даніч В.М., докт. екон. наук, проф. (Україна); Житна І.П., докт. екон. наук, проф.
(Україна); Житний П.Є, докт. екон. наук, проф. (Україна); Заблодська І.В., докт. екон.
наук, проф. (Україна); Закжевський Ю., канд. екон. наук (Польща); Йонова І., канд. екон.
наук, доц. (Болгарія); Костирко Л.А., докт. екон. наук, проф. (заступник головного
редактора) (Україна); Левашова Л., канд. екон. наук (Польща); Рамазанов С.К., докт. екон.
наук, докт. техн. наук, проф. (голова редакційної колегії) (Україна); Третяк В.В., докт.
екон. наук, проф. (Україна); Чиж В.І. докт. екон. наук, проф. (Україна).

Відповідальний за випуск: Третяк В.В., докт. екон. наук, проф. (Україна).

Рекомендовано до друку та поширенню в мережі Internet
Вченою радою Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля
(протокол № 9 від 30 травня 2014 р.).

Відповідальність за достовірність фактів, цитат, власних імен, географічних назв, назв підприємств,
організацій, установ та іншої інформації несуть автори статей. Висловлювані у статтях думки можуть не
співпадати з точкою зору редакційної колегії та не покладають на неї ніяких зобов'язань.

Передруки і переклади дозволяються лише за згодою авторів та редакційної колегії.

ISSN 2221-8440

© Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля, 2014

© Volodymyr Dahl East Ukrainian National University, 2014

Номер пропонує

БЛОГ ГОЛОВНОГО РЕДАКТОРА

Калінеску Т. В.

«Про соціальну відповідальність і не тільки...» _____ 5

ТЕМАТИЧНІ РУБРИКИ

• **Економіка та підприємництво**

Бурлуцький С. В., Бурлуцька С. В.

Феномен прокляття ресурсів: світовий досвід та вітчизняна специфіка _____ 6

Гречишкіна О. О.

Визначення структурних елементів неформальної економіки _____ 13

Костирко Л. А., Басов М. Г.

Актуальні проблеми розвитку інвестиційних процесів в Україні _____ 19

Павлов К. В.

Модернизации экономики и развитие традиционных ремесленнических промыслов _____ 26

• **Фінанси та банківська справа**

Гальків Л. І., Миськів Г. В.

Дослідження сутності інституційної структури кредитного ринку _____ 32

Жиленко С. М.

Управління державним боргом як складова системи антикризового регулювання економіки _____ 39

Костирко Л. А., Клітинський Ю. С.

Системний аналіз кредитного потенціалу регіону _____ 46

Костирко Р. О., Шпаковська Н. І.

Управління фінансовою надійністю банку: концепція, механізм, контрольні параметри __ 53

• **Управління сучасним підприємством**

Авраменко І. В.

Стратегічне управління забезпеченням конкурентних інновацій засобами збалансованої системи показників _____ 61

Ільїн В. Ю., Ільїна О. В.

Вплив глобалізації на ефективність землекористування аграрних підприємств _____ 68

• **Соціальна економіка**

Корецька-Гармаш В. О.

Соціальні аспекти функціонування неформальної економіки в українських реаліях _____ 76

Фаузер В. В.

Влияние миграции на этнодемографические структуры населения Республики Коми _____ 85

Shapovalova T.

Does social capital matter for economic performance in Ukraine? _____ 93

• **Міжнародні економічні відносини**

Митрофанова І. В.

Южный федеральный округ как пространство реализации разномасштабных проектов: современные тенденции _____ 105

Расулев А. Ф.

Тенденции и перспективы развития экономики Узбекистана в условиях мирового финансово-экономического кризиса и посткризисный период _____ 115

• **Економіка регіону**

Жуков А. Н.

Особенности мезапроектирования как инструмента стратегического территориального менеджмента _____ 128

Зеленко О. О.

Інноваційні методи стимулювання попиту в туризмі _____ 129

Кудріна О. Ю.

Досягнення та прорахунки планово-адміністративної системи управління промисловістю сходу України _____ 135

Негода Г. А.

Аналіз стану і перспектив розвитку туризму в Україні _____ 142

Родионова Е. В., Майорникова М. Г.

Территориальное зонирование как инструмент стимулирования экономического развития хозяйственного комплекса региона _____ 152

Рюміна Є. Л.

Системно-структурний аналіз рекреаційно-туристичних ресурсів приморських територій _____ 160

НОВИНИ НАУКИ ТА ПРАКТИКИ

Підсумки IV Міжнародної науково-практичної конференції студентів, аспірантів та молодих вчених «Проблеми глобалізації та моделі стійкого розвитку економіки», проведеною кафедрою економічної кібернетики СНУ ім. В. Даля __ 165

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ РЕКОМЕНДУЄ

Нові видання економічної літератури _____ 166

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

_____ 168

ВИМОГИ

щодо змісту та оформлення статей до науково-виробничого журналу «ЧАСОПИС ЕКОНОМІЧНИХ РЕФОРМ»

ПРО СОЦІАЛЬНУ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ І НЕ ТІЛЬКИ...

З моменту загострення суспільно-політичної та економічної ситуації в Україні вже пройшов не один місяць. Усі намагання державної та місцевих влад, різного роду міжнародних діячів і спостерігачів, агенцій і провладних партій, парламентаріїв та фондів не принесли помітної допомоги українському суспільству, яке розділилося на дві категорії: те, що сьогодні хтось називає «сепаратистами», а хтось «федералістам» (хоча між ними є суттєва різниця, навіть, виходячи з того, як науково трактувати і, в якому контексті подавати ці поняття); та те, що волає залишатися у складі України, але за наданням суттєвих демократичних прав і гарантій кожній території.

Подібні ситуації у світовій історії переживала не одна країна. І в кожній з них такі питання розв'язувались не тільки мирним, демократичним шляхом. Проте в тому, що зараз відбувається в нашій країні, – є певна історична закономірність, коли деяке територіальне суспільство шляхом помилок, неправильних переконань, недостатнього досвіду намагається зробити щось краще, з точки зору того суспільного розуміння й моральності, що має територіальна громада, яка стоїть на чолі цих «нових» (у повному розуміння для українського суспільства) перетворень.

У такій ситуації слід сподіватися, що саме різні лідери та політики з повною соціальною відповідальністю підійдуть до розв'язання цього складного питання, яке стосується сьогодні не тільки існування і подальшого виживання окремих територій України у ці нелегкі часи, але й життя кожного члена такої громади, починаючи від дітей, що під артилерійськими снарядами не можуть заснути кожну ніч, та, закінчуючи особами пенсійного віку, про які суспільство і так недостатньо піклувалося до цього часу, а тепер і зась щодо отримання пенсії. Не говорячи вже про виплати заробітної плати працюючим у державних установах та інших структурах, про нестабільно працюючу банківську систему та паніку серед населення, коли неможливо отримати готівку у будь-якій фінансовій установі для придбання елементарних продуктів вживання, щоби прокормити свою родину, а на стихійних базарах за кредитні картки ніхто не розраховує. І це все приклади не із Задзеркалля, а з реально існуючого життя у Слов'янську, Краматорську, Луганську та інших територій, до яких ставляться досі так невідповідально.

Безумовно, позиція редакції журналу, та окремих членів її редколегії не завжди співпадає з думкою окремої громади та її лідерів, політиків та державних діячів, але це дає нам моральне право надати сторінки нашого журналу для пошуку розумних шляхів щодо виходу із цієї кризової ситуації. Ми всі живемо в Україні і для нас не байдужа подальша її доля! Тому запрошуємо усіх небайдужих разом з нами шукати ті моральні та соціальні закономірності розвитку українського суспільства, що дозволяють кожному з нас сказати, що його дії є відповідальними по відношенню до тих верств населення, що не можуть самостійно приймати рішення і залежать від наших загальнолюдських позицій.

Головний редактор науково-виробничого журналу «Часопис економічних реформ»

Т. В. Калінеску

УДК 339.972

БУРЛУЦЬКИЙ С. В., БУРЛУЦЬКА С. В.

**ФЕНОМЕН ПРОКЛЯТТЯ РЕСУРСІВ:
СВІТОВИЙ ДОСВІД ТА ВІТЧИЗНЯНА СПЕЦИФІКА**

Актуальна сьогодні концепція сталого розвитку припускає обов'язкове урахування природного капіталу у процесі оцінки ефективності соціально-економічної системи. В межах розглянутої проблематики складова «природний капітал – трансформаційна економіка – економічне зростання» є найбільш цікавою для вітчизняного дослідника. Розглянуто особливості прояву феномену «прокляття ресурсів» у межах світової економіки та визначено його вплив на тенденції економічного зростання; порівняно структуру та динаміку формування національного багатства України та країн Вишеградської четвірки; обґрунтовано авторську позицію щодо прояву ефекту «прокляття ресурсів» в межах національної економіки – зростання національного багатства за рахунок вичерпання природного капіталу, що додатково посилюється недовідтворенням основних фондів. Подолання ефекту «прокляття ресурсів» можливе за умов реалізації таких етапів: реформа державних інститутів спрямована на запобігання реалізації пошуку ренти; формування виключно державного контролю над використанням природних ресурсів.

Ключові слова: прокляття ресурсів, економічне зростання, природний капітал, вироблений капітал, недовідтворення основних фондів.

Постановка проблеми. Актуальна сьогодні концепція сталого розвитку припускає обов'язкове урахування природного капіталу у процесі оцінки ефективності соціально-економічної системи. Кількісні показники, розроблені в рамках цієї концепції, дозволяють оцінити внесок природних ресурсів в створення національного продукту. Економічна система, у якій додана вартість створюється здебільше за рахунок експлуатації праці та капіталу, носить інтенсивний характер, оскільки закладає можливості для свого подальшого відтворення та збалансованого розвитку. Чим значніше внесок природного капіталу в процес одержання національного доходу, тим більше економічна діяльність носить споживаючий екстенсивний характер, скорочуючи можливості для майбутнього розвитку. Нерівномірність територіального розподілу природного капіталу, його структура та ступінь залучення у відтворювальні процеси безпосередньо впливають на модель соціально-економічного розвитку окремого регіону та країни у цілому.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Результати останніх досліджень присвячених аналізу впливу природного капіталу на процес формування ефективної

моделі соціально-економічного розвитку носять досить суперечливий характер. Так, дослідницька група Світового банку під керівництвом Д. Ледермана и В. Малуні (Lederman, Maloney, 2007) приходять до висновку, що не існує так званого явища «прокляття ресурсів», а отже концентрація природного капіталу має позитивну кореляцію з темпами економічного зростання [1, с.15-33]. Навпаки, дослідження професора Дж. Сакса (Sachs, 1995) свідчать про негативний вплив надлишку природних ресурсів на довгострокові тенденції у розвитку національних економік [2, с. 26-27]. Переконливі докази існування «прокляття ресурсів» наводить у своїй роботі П. Колієр (Collier, 2007) [3, с. 25] та акцентує увагу, що тільки країни з ефективними ринковими інститутами можуть уникнути негативного впливу ресурсного надлишку. Недієва інституційна структура трансформаційних економік, високий рівень суспільного та приватного споживання, незначні або неефективні інвестиції, заміна продуктивної діяльності пошуком ренти – все це джерело «прокляття ресурсів».

В межах розглянутої проблематики складова «природний капітал – трансформаційна економіка – економічне зростан-

ня» є найбільш цікавою для вітчизняного дослідника. Україна має значний природно-ресурсний потенціал, що знайшло свій прояв у формуванні промислових агломератів: паливно-енергетичного, металургійного та хімічного. Разом з тим темпи економічного зростання в країні є не тільки незадовільними, але й спостерігаються певні прояви регресу та деградації соціально-економічної системи.

Мета статті – дослідження так званого явища «прокляття ресурсів» в контексті розвитку світової економічної системи та визначення особливостей його прояву в економіці України.

Виклад основного матеріалу дослідження. Найбільш масштабно природний капітал охарактеризовано у роботі Р. Констанза та Г. Дейли (Costanza, Daly, 1992) [4, с. 38] як джерело потоку природних послуг і реальних природних ресурсів. Цей термін охоплює як сукупність фізичних ресурсів, так і навколишнє середовище. Складовими природного капіталу є:

— непоновлюваний природний капітал (непоновлювані енергетичні ресурси);

— відновлюваний або циклічно використовуваний природний капітал (енергетичні мінеральні ресурси),

— поновлюваний або потенційно поновлюваний природний капітал (грунт та навколишнє середовище взагалі).

Природний капітал (NC) як чинник економічного зростання знаходить свій прояв тільки у сукупності з іншими видами капіталу. В межах концепції національного багатства, запропонованої Світовим банком, у будь якій економічній системі формується стійкий взаємозв'язок між трьома видами капіталу: природного, виробленого та нематеріального [5, с.22].

Вироблений капітал (PC) – це запас машин, устаткування, сировини та споруд, що використовуваний для подальшого виробництва. Це природний капітал перетворений людською працею у фізичні активи, які у свою чергу спроможні до генерації потоку товарів та послуг.

Нематеріальний капітал (IC) на практиці розраховувався як залишок, тобто як різниця між загальним обсягом національного багатства та сумою природного й виробленого капіталів. За своїм економічним змістом нематеріальний капітал є сукупністю людського, соціального та інституціонального капіталів

За рекомендаціями Всесвітнього банку загальна цінність національного багатства (W_t) на момент часу (t) розраховується як інтеграл [5, с.144]:

$$W_t = \int_t^{25} C(s)e^{-r(s-t)} ds, \quad (1)$$

де $C(s)$ – сукупний обсяг споживання на момент часу (s). При визначенні вихідного рівня споживання рекомендується враховувати:

по-перше, необхідність нівелювання нестабільності обсягів споживання (рекомендується використовувати середнє значення величини рівня споживання за 3 роки);

по-друге, можливість виникнення від'ємної норми скорегованих чистих заощаджень. Це свідчить про певне «проїдання» природного капіталу та можливість виникнення негативної динаміки споживання в майбутньому. У таких випадках для отримання справедливого рівня споживання його фактична величина зменшується на від'ємні заощадження.

R – соціальна ставка рентабельності інвестицій, що відображає альтернативні витрати суспільства пов'язані, з відмовою від інвестування коштів у приватний сектор на користь суспільного. Складовими цього показника є: чиста ставка часових переваг (r); добуток еластичності корисності за рівнем споживання (μ) та темпу приросту споживання (Δc). В існуючих розрахунках використовується 25-ти річний період та відповідна соціальна ставка 1,5% [6].

Результати аналізу даних (табл. 1) оприлюднених Світовим банком [5] вказують на певні особливості у взаємозалежності рівнів доходу та структурою національного багатства.

**Структура багатства за типами капіталу
та рівнями доходу**

Показник на особу	Wt, долл. США	$\Delta Wt(\Delta i)$, %	Частка, %			
			IC	NFA	PC	NC
1995 (i=1)						
Низький рівень доходу	5 290	-	52,08	-4,45	11,77	40,61
Нижче середнього рівня	11 330	-	47,56	-2,30	20,58	34,16
Вище середнього рівня	73 540	-	70,14	-1,87	17,10	14,62
2000 (i=2)						
Низький рівень доходу	5 672	7,22	51,07	-4,23	11,88	41,28
Нижче середнього рівня	13 686	20,79	47,19	-1,37	21,79	32,40
Вище середнього рівня	77 986	6,05	71,31	-2,02	16,50	14,21
2005 (i=3)						
Низький рівень доходу	6 138	8,22	59,86	-3,10	12,83	30,41
Нижче середнього рівня	16 903	23,51	50,80	-0,22	24,18	25,23
Вище середнього рівня	81 354	4,32	70,89	-1,65	16,21	14,55

Джерело: розраховано авторами за даними [10]

Частка виробленого капіталу у структурі національного багатства збільшується від 11,77 – 12,83% в країнах низького рівня доходу до 20,58% - 24,18% в країнах з доходом вище середнього. Наступні позиції за шкалою доходу (вище середнього рівня) характеризується значно меншою часткою виробленого капіталу, хоча загальне співвідношення між окремими групами зберігається. У роботі О. Кануто та М. Каваларі (Canuto, Cavallari, 2012) таке відхилення пояснюється надзвичайно вагомих впливом на середньосвітові показники економіки Китаю [7]. Надзвичайно високі темпи зростання реального сектору цієї країни обумовлюють високу частку виробленого капіталу.

Нематеріальний капітал – найбільш вагома складова національного багатства незалежно від рівня отримуваних доходів. Питома вага цього показника збільшується одночасно з зростанням національного багатства. Збільшення абсолютного розміру нематеріального капіталу та відносне па-

діння його питомої ваги у країнах з доходом нижче середнього є проявом ефекту «пастки середнього доходу» [8; 9, с. 4-5]. Високі темпи зростання багатства у секторі доходів нижче середнього обумовлені переважним спрямуванням інвестиційних потоків у вироблений капітал. Наявність дешевої робочої сили та низькі витрати виробництва дозволяють екстенсивним шляхом підтримувати зростання ВВП та підвищувати добробут. Але потенціал зростання закладений виключно у реальному капіталі швидко вичерпується: зростання заробітної плати та рівня життя не дозволяє національним виробникам конкурувати на експортних ринках з країнами з більш низькими витратами виробництва. Конкуренція стає неможливою як з країнами з низьким рівнем доходу, так і з розвинутими інноваційнонасиченими економіками. Подолання цієї «пастки» обумовлюється тільки нематеріальним капіталом. Підвищення якості людського капіталу, вдосконалення інституційних структур,

інноваційна перебудова формують додаткові чинники економічного зростання та забезпечують підвищення продуктивності виробленого капіталу.

Природний капітал складає значну частку національного багатства країні з низьким рівнем доходу – 40,61% у 1995 році та 30,41% у 2005 році. Еластичність національного багатства за обсягом природного капіталу протягом 2000-2005 років в цій групі перебільшувала -1,22 одиниць. Отже економічне зростання супроводжувалося посиленням ролі виробленого та нематеріального капіталу.

В країнах з доходом вище середнього частка природного капіталу скорочується до 14,55-14,66%%, хоча в абсолютному вимірюванні вартість цієї складової національного багатства в рази більше, ніж в бідних країнах. Еластичність багатства за природним капіталом в цієї групі підвищується до 1,05 одиниць. Хоча це слід розглядати скоріш як нейтральний вплив, ніж стимулюючий. Потрібно зазначити, що скорочення питомої ваги природного капіталу у складі національного багатства при підвищенні рівня доходу може супроводжуватися його абсолютним зростанням у результаті технологічних інновацій або відкриття нових родовищ.

Окремо слід розглянути групу країні з доходом нижче середнього рівня. Природні активи зберігають досить значну питому вагу у національному багатстві, протягом аналізованого періоду цей показник скорочується, а еластичність національного доходу становить більше 4,82 одиниць. Темпи ж зростання національного багатства є найбільш суттєвими - 149% з 1995 по 2005 рік.

Результати проведеного аналізу не дозволяють однозначно наполягати на позитивному або негативному впливі природного капіталу на економічне зростання, що співпадає з думкою деяких закордонних фахівців. Разом з тим є можливість доповнити висновки професора П. Колієра (Collier, 2007) [3, с. 25]. В країнах з низьким рівнем доходу, слабкими інституційними структурами, недостатнім рівнем забезпеченості виробленим капіталом та відповідно незначною вартісною оцінкою

нематеріального капіталу безсумнівно знаходить свій прояв певна форма «прокляття ресурсів». Країни цієї групи теоретично спроможні, але фактично не здатні реалізувати потенціал закладений у природному капіталі.

В країнах з більш високим рівнем доходу ефект «прокляття ресурсів» майже відсутній, а надвисока ефективність природного капіталу найбільш за все обумовлена ефективністю виробленого капіталу. У третьої групи країн (доходи вище середнього) вплив ресурсів на національний добробут слід розглядати як нейтральний, що обумовлено переважною орієнтацією на розвиток інноваційний сектор економіки.

Структура національного багатства багато у чому залежить від стартових позицій держав на момент формального початку в них перехідного періоду. Наприклад, істотні соціально-економічні зміни в Україні почалися тільки після розпаду Радянського Союзу, а в колишніх країнах соціалістичного табору у Центральній та Східній Європі – формувалися протягом декількох років або навіть десятиліть до цієї події, що визначило їхнє лідерство у реалізації ринкових реформ. У цьому аспекті досить цікавим для зіставлення з Україною є стан країн Вишеградської четвірки: Чехії, Польщі, Словаччини та Угорщини. Зрозуміло, що ці країни набагато випередили Україну на шляху ринкової трансформації та асиміляції до європейської соціально-економічної спільноти. Також, слід брати до уваги надзначний економічний, соціокультурний та, в певному розумінні, патерналістський вплив Росії на вибір пріоритетних напрямків розвитку України.

Протягом 2000-2005 років можна констатувати значний розрив між рівнями національного багатства України та Вишеградської четвірки (табл. 2). Обсяг природного капіталу станом на 2000 рік майже співпадав у Чехії, Словаччині та Україні, відповідно 7440, 7797 та 7235 долл. США в розрахунку на особу. За п'ять років використання природного капіталу у еталонних країнах скоротилося на 34 – 36%%, а в Україні лише на 4,7%. Заміщення природного капіталу відбувалося за рахунок збільшення як виробленого, так і нематеріа-

льного капіталу – в середньому у Вишеградській групі на 12,4% та 33,7%. За цей же період використання виробленого капіталу в Україні впало майже на 8% або 626 долл. США на особу. Вітчизняне зростання нематеріального капіталу склало майже 203%.

На перший погляд такі результати можна трактувати як тенденції до подо-

лання «пастки середнього доходу» та перехід до інтенсивного економічного зростання. Але, у 2005 році рівень ВВП на особу в Україні складав тільки 8925 долл. США, що значно менше меж виникнення первісної та вторинної «пастки» (11,0 т. долл США та 15,0 т. долл США [9, с. 4]).

Т а б л и ц я 2

**Структура багатства за типами капіталу
(Вишеградська група та Україна)**

Показник на особу	Wt, долл. США	Частка, %			
		IC	NFA	PC	NC
2000					
Чехія	152 942	70,35	-0,60	25,38	4,86
Угорщина	134 456	74,31	-4,54	23,54	6,70
Польща	113 350	76,72	-1,95	15,74	9,49
Словаччина	112 471	68,51	-1,22	25,78	6,93
Україна	19 693	25,88	-2,62	40,00	36,74
2005					
Чехія	180 820	74,83	-1,85	24,47	2,54
Угорщина	173 007	81,67	-5,45	20,32	3,45
Польща	135 941	80,87	-2,51	15,10	6,54
Словаччина	142 373	77,45	-3,39	22,44	3,50
Україна	29 322	52,81	-1,06	24,73	23,53

Джерело: розраховано авторами за даними [10]

По-друге, зростання нематеріального капіталу супроводжується абсолютним падінням обсягу природного та виробленого капіталу. Таким чином, інфраструктурні та інституціональні зміни в Україні, що знайшли своє відображення у зростанні нематеріального капіталу протягом 2000-2005 років, є свідомством «проїдання» реального капіталу. Економічне зростання в Україні носить «штучний» характер, та в довгостроковому періоді (після вичерпання резервів виробленого та природного капіталу) підвищується вірогідність економічного колапсу.

Якщо використання невідновлюваного природного капіталу (корисних копалин) не забезпечує формування інших форм багатства, а спрямовується тільки на споживання, то вірогідна ситуація його повного вичерпання без утворення альтернативних активів здатних генерувати доход. Нераціональний управлінський режим та неефективна спе-

цифікація прав власності можуть обумовлювати виснаження відновлюваної частини природного капіталу.

Згідно міжнародної класифікації Україну відносять до країн з рівнем доходу нижче середнього рівня. Вітчизняна структура національного багатства дуже близька до середньосвітових показників за відповідною групою, проте характер використання капіталу має суттєві відмінності. Еластичність приросту національного багатства за рівнем природного капіталу складає -10,52 одиниць (кожний додатковий відсоток багатства скорочує природний капітал на 10,52%). Відповідний показник розрахований за обсягом виробленого капіталу – 6,14%. І все це супроводжується зростанням національного багатства на 48,89%. Така, у певному розумінні, нісенітниця пояснюється двома чинниками. По-перше, логікою розрахунку національного багатства як сукупності дисконтованих споживчих витрат, а не оцінки реальної вартості матеріальних та нематеріаль-

них активів. А отже зростаючий в Україні нематеріальний капітал є синтетичним, умовним показником. По-друге вичерпання та недовідтворення основних фондів в національній економіці і є джерелом такого «зростання». Розширення поточного спожи-

вання йде за рахунок свідомого виведення коштів із інвестиційної сфери. Співвідношення ступеню зносу основних фондів та рівня ВВП в Україні є яскравою ілюстрацією цього процесу (рис. 1).

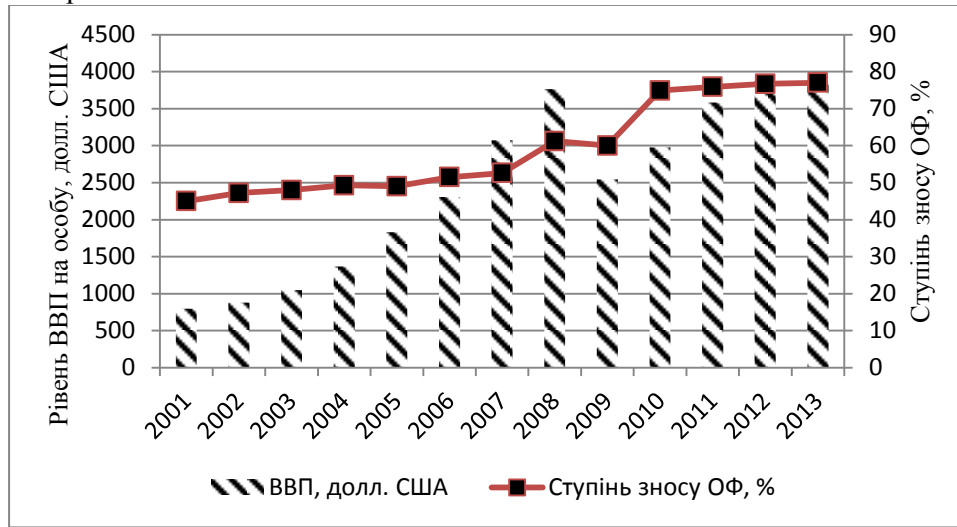

Рис. 1. Динаміка ступеню зносу основних фондів та рівня ВВП на особу

Джерело: офіційні дані Державної статистичної служби України

В період з 2001 по 2013 рік ступінь зносу основних фондів в національній економіці зросла з 45% до 77%. Разом з тим ВВП в розрахунку на особу збільшився з 796 долл.США до 3862 долл. США. Проте вже у 2013 році падіння ВВП за офіційними джерелами склало 0,13%. Процес «проїдання» виробленого та природного капіталу має певну межу і українська економіка її досягла. Отже використання сформованої моделі економічного зростання в майбутньому є не тільки нераціональним, а й не можливим.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Проведені дослідження дозволяють впевнено стверджувати про наявність ефекту «прокляття ресурсів» у досить спотвореній формі: природний капітал у вітчизняній моделі економічного зростання стимулює зростання національного багатства через своє вичерпання, що додатково посилюється недовідтворенням виробленого капіталу.

Проблема вітчизняної економіки полягає в невідомості та недосконалому існуючих ринкових інститутів та системи державного управління взагалі. Надмірний зв'язок політичних сил та економічних угруповань, фактичне лобювання керівництвом держави рівні інтересів окремих олігархів призводить до нераціонального безконтрольного вичер-

пання природного та виробленого капіталу. На тлі економічної стагнації зрозумілим є розширення (хоча і дуже помірне) державних витрат на соціальні потреби як інструмент забезпечення прихильності електорату. У той же час джерела ресурсів переводяться з виробничої сфери використання у діяльність спрямовану на вилучення економічної ренти. Сукупність цих та інших чинників спрямовує Україну до соціального та економічного колапсу.

Події в Україні наприкінці 2013 року та початку 2014 року підтверджують зроблені висновки. Чи зможе вітчизняна економіка та й суспільство в цілому подолати кризові явища? Мабуть так. Першим кроком повинно стати таке реформування інститутів держави, що не дасть можливості реалізації рентоорієнтованої поведінки – ні на рівні органів виконавчої та законодавчої влади, ні на рівні окремих підприємницьких структур. По-друге, потрібен виключно державний контроль за використанням природних ресурсів. Можлива природна рента повинна вилучатися і спрямовуватися в сферу публічного споживання. Тільки за цих мінімальних умов в Україні з'являться шанси подолати «прокляття ресурсів» та забезпечити умови сталого соціально-економічного розвитку.

Література

1. Lederman, D., Maloney W. F. (2007). Natural Resources: Neither Curse nor Destiny. Washington, DC: World Bank; and Stanford, CA: Stanford University Press.

2. Sachs, J. D., Warner A. M. (1995). Natural Resource Abundance and Economic Growth. NBER Working Paper 5398, National Bureau of Economic Research, Cambridge, MA.

3. Collier, P., Goderis B. (2007). Commodity Prices, Growth and the Natural Resources Curse: Reconciling a Conundrum. Working Paper 276, Centre for the Study of African Economies, Oxford.

4. Costanza R., Daly H. E. (1992). Natural Capital and Sustainable Development Conservation Biology, Vol. 6, No. 1., pp. 37-46.

5. World Bank. (2006). Where is the Wealth of Nations? Measuring Capital for the 21st Century. Washington.

6. Pearce D.W., Ulph D. (1999). A Social Discount Rate for the United Kingdom // In Environmental Economics: Essays in Ecological Economics and Sustainable Development. Cheltenham.

7. Canuto, O., Cavallari, M. (2012). Natural Capital and the Resource Curse. World Bank, Washington, DC.

8. Nelson, R. R. (1956). A theory of the low level equilibrium trap in under-developed economies. The American Economic Review, 46, pp. 894-908.

9. Eichengreen B., Park D., Shin K. (2013). Growth Slowdowns Redux: New Evidence on the Middle-Income Trap NBER Working Paper No. 18673.

10. The World Bank http://data.worldbank.org/sites/default/files/total_and_per_capita_wealth_of_nations.xls

Бурлуцкий С.В., Бурлуцкая С. В.

Феномен проклятия ресурсов: мировой опыт и отечественная специфика

Актуальная сегодня концепция устойчивого развития предполагает обязательный учет естественно-го капитала в процессе оценки эффективности социально-экономической системы. В пределах рассмотренной проблематики составляющая «естественный капитал – трансформационная экономика – экономический рост» является наиболее интересной для отечественного исследователя. Рассмотрены особенности проявления феномена «проклятия ресурсов» в рамках мировой экономики и определено его влияние на тенденции экономического роста; проведено сравнение структуры и динамики формирования национального богатства Украины и стран Вышеградской четверки; обоснована авторское понимание проявления эффекта «проклятия ресурсов» в национальных условиях - рост национального богатства за счет истощения естественного капитала, с усиливающейся тенденцией недовоспроизводства основных фондов. Преодоление эффекта «проклятия ресурсов» возможно при реализации таких этапов: реформа государственных институтов направленная на предотвращение реализации рентоориентированного поведения; формирование исключительно государственного контроля над использованием природных ресурсов.

Ключевые слова: проклятие ресурсов, экономический рост, естественный капитал, произведенный капитал, недовоспроизводство основных фондов.

Burlutskiy S. V., Burlutskaja S. V.

Phenomenon of resources curse: world experience and domestic specific

Actual sustainable development conception admits the obligatory taking into account of natural capital in the process of estimation of socio-economic system efficiency. Within the considered factors limits the constituent a "natural capital - transformation economy - economic growth" is the most interesting for national researcher. The features of «resources curse» phenomenon display within the world economy limits are considered and its influence on the economic growth tendency is determined; structure and dynamics of Ukraine national wealth forming and countries of Visegrád Four are compared; author position in relation to the deployment of «resources curse» effect within national economy limits - national wealth growth through natural capital exhausting which additionally increases insufficient reproduction of capital assets is validated. The "resources curse" effect overcoming is possible in the terms of realization such stages: reform of state institutes is directed to prevention of rent-seeking realization; forming exceptionally state control over the natural resources use.

Keywords: resources curse, economic growth, natural capital, produced capital, insufficient reproduction of capital assets.

Рецензент: Василенко В. Н. – доктор економічних наук, професор, заступник директора Інституту економіко-правових досліджень НАН України, м. Донецьк, Україна.

Reviewer: Vasilenko V. – Professor, Ph.D. of Economic, deputy director of the Institute of Economics and Legal Studies, NAS of Ukraine, Donetsk, Ukraine.

e-mail: delicts@dn.farlep.net

Стаття подана 15.04.2014 р.

ВИЗНАЧЕННЯ СТРУКТУРНИХ ЕЛЕМЕНТІВ НЕФОРМАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Розглянуто наукові підходи до визначення сутності неформальної економіки. Досліджено причини існування неформальної економіки в Україні. Висвітлено найбільш проблемні фактори для ведення бізнесу в Україні. Систематизовано основні наукові підходи щодо визначення структурних елементів неформальної економіки. Виокремлено складові неформальної економіки: тіньову економіку, до якої належать економіка самообслуговування, неофіційна економіка, паралельна економіка; та кримінальну економіку, яка представлена кримінальною діяльністю та кримінальним виробництвом.

Ключові слова: неформальна економіка, тіньова економіка, кримінальна економіка, фактори, структурні елементи.

Постановка проблеми. Показники соціально-економічного розвитку України протягом останніх років мають негативну динаміку, про що свідчать недостатня стабільність національної економіки, її здатність до розбалансування, проблеми в соціальній сфері, неоднозначність законодавства, численні прояви корупції тощо. Невирішеність ключових стратегічних проблем, часте прийняття рішень під впливом політичної, в першу чергу, а не економічної доцільності, зумовили загострення суперечностей соціально-економічного розвитку в Україні. Тож дослідження неформального сектору економіки набуває значної актуальності, оскільки за різними підрахунками її частка складає 30-50% ВВП.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У наукових роботах різні аспекти неформальної економіки висвітлено у працях таких вчених, як О. В. Мороз, І. Ю. Чухрай [1], О. Д. Данілов, Т. В. Паєнко [2], М. М. Ткачов [3], В. Д. Фетисов, Т. В. Фетисова [4], А. Н. Петров, А. Н. Єльченко [5], С. Ю. Борсукова [6], Н. І. Відрицька [7], І. І. Мазур [8], А. М. Блум, М. Л. Шрестра [9] та інших вчених.

Як зазначають О. В. Мороз та І. Ю. Чухрай [1, с. 27], вплив неформальної економіки має два важливі аспекти: по-перше, неформальна економіка стає сферою, що послаблює негативні наслідки інституційної перебудови, надаючи змогу її учасникам забезпечувати життєві потреби і, часом навіть, досягати значних успіхів у бізнесі; по-друге, зв'язки, що утворюються у неформальній економіці, приводять до фо-

рмування груп, що отримують можливість істотно впливати на політичні процеси і використовувати цей вплив у власних інтересах, цілі якого є окремими і відмінними, що не може бути ігнорованим у суспільстві.

О. Д. Данілов і Т. В. Паєнко [2, с. 27] трактують неформальний сектор економіки як джерело формування нелегальних фінансових потоків і сектор поглинання частини фінансових потоків, які могли циркулювати в офіційній економіці, та фактор зниження конкурентоспроможності національної економіки.

На думку М. М. Ткачова [3, с. 89] неформальна економіка об'єднує в себе якісно різні види діяльності, повністю або частково не підпорядковані формальним інститутам господарювання, не підкріплені формальними контрактами і такі, що не фіксуються статистичним обліком.

Цікавим є виокремлення категорії «неформальні фінанси», під якою розуміється система позаправового, таємного функціонування грошових фондів економічних суб'єктів [4, с. 93]. Основними ознаками неформальних фінансів виступають: вартісний характер відносин, неправомірність, скритність і ризиковість.

С. Ю. Барсукова, здійснивши досконале вивчення проблематики неформальної економіки, у своїй роботі [6] зазначає, що «неформальна економіка включає в себе різномірну економічну діяльність, яка може вести чи не вести до отримання доходу, може передбачати або не передбачати трансакції, може здійснюватися в різних формах і масштабах. Однак те спільне, що

об'єднує це якісне різноманіття і дозволяє звести до поняття «неформальна економіка», полягає в дистанції подібної діяльності від державного формального регулювання, обліку і контролю» [6, с. 32].

За визначенням Н. І. Відрицької [7, с. 9] неформальна економіка являє собою сукупність особливих господарських взаємодій між суб'єктами усіх рівнів і на усіх стадіях відтворення, що регулюються неформальними інститутами і мають метою уникнути витрат, пов'язаних з дотриманням законів і адміністративних правил, що стосуються економічної діяльності.

І. І. Мазур [8, с. 77] розглядає неформальну економіку як складову тіньової економіки. До неформальної економіки відноситься економіка домашніх господарств, яка розуміється як приватні господарські одиниці, діяльність яких спрямована на задоволення власних потреб.

А. М. Блум і М. Л. Шрестра виділяють у складі тіньової економіки як окремий елемент «невраховану економічну діяльність», яку трактують як всі види діяльності, щодо яких не існує стандартних спеціальних джерел статистичних даних, що охоплюють вичерпним чином ці види діяльності [9, с. 6].

Дослідивши наукові праці в галузі неформальної економіки, можна дійти висновку про відсутність єдиного підходу щодо визначення категорії «неформальна економіка» та структурних елементів. При цьому дуже часто неформальну економіку ототожнюють з тіньовою, прихованою економікою або виділяють її як структурний елемент тіньової економіки.

Метою статті є формулювання власного бачення категорії «неформальна економіка», чинників, що впливають на її існування та структурних елементів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Проаналізувавши наведені вище визначення неформальної економіки, можна говорити про багатоаспектність і неоднозначність даного поняття. Поряд з терміном «неформальна економіка» часто використовуються такі категорії, як тіньова економіка, кримінальна, неофіційна, «чорна» тощо. Це пов'язане з існуванням двох напрямків досліджень – економічної теорії

злочинності і економіко-соціологічних теорій неформальної економіки, та відсутністю єдиного бачення даної проблематики.

Авторське бачення полягає в тому, що неформальна економіка являє собою сукупність різних видів господарської діяльності, метою якої є отримання прибутків з найменшими витратами для господарюючого суб'єкта, як легальним, так і нелегальним шляхом. Результати діяльності у неформальному секторі економіки важко визначити за допомогою економіко-статистичних методів, оскільки така діяльність, здебільшого, не є офіційно зареєстрованою й уся інформація є конфіденційною.

Причини існування неформальної економіки в Україні полягають у тому, що, по-перше, український бізнес і влада не відділені один від одного, що породжує лобювання інтересів певних бізнес-структур; по-друге, українські підприємці стикаються з багатьма перешкодами для здійснення господарської діяльності; по-третє, неабияку роль відіграє менталітет, сформований віками, оскільки так склалося історично, що українці змушені були шукати шляхи виживання. Тож навіть, якщо значно спростити податкову систему і зменшити податкове навантаження, неформальна економіка все одно буде існувати. Неформальна економіка розглядається як сукупність соціальних цінностей і норм, які є регуляторами економічної поведінки і виконують роль соціальної пам'яті економічного розвитку [10, с. 15].

Про наявність значних проблем в економічній сфері, а отже створенні передумов існування неформальної економіки, свідчить той факт, що в рейтингу економічної свободи 2013 року Україна посіла 161-е місце з 177 країн, отримавши 46,3 бали зі 100 можливих [11]. Значення Індексу економічної свободи України протягом останніх 9 років має негативну тенденцію, оскільки з 2006 року цей показник зменшився майже на 10 балів. При цьому найбільше падіння спостерігається за показником фінансової свободи (з 66-го місця в 2008 р. на 130-е в 2013 р.). Істотно погіршилися показники фіскальної свободи (93-

е місце), свободи від корупції (149-е місце), свободи інвестицій (154-е місце).

За даними Світового банку, середнє українське підприємство за рік сплачує 28 видів податків. Це найбільший показник у світі. У 2013 році вітчизняні підприємці віддавали в скарбницю 54,9% доходів, з

яких 43,1% становили податки на працю, у той час, як у країнах Європи і Центральної Азії ці показники складають 38,7% і 22,6% відповідно [12].

В цілому найбільш проблемні фактори для ведення бізнесу в Україні представлені на рис. 1.

Рис. 1. Найбільш проблемні фактори для ведення бізнесу

Джерело: [13]

Крім проблем у податковій сфері значно ускладнюють існування українського бізнесу такі фактори, як нестабільність державної політики, корупція, неефективність роботи чиновників, інфляція тощо. Всі ці фактори призводять до виникнення конфліктних ситуацій і низькому рівню соціально-економічного розвитку країни.

За результатами 2012 року Україна є одним з найбільш корумпованих держав світу. В опублікованому черговому щорічному рейтингу, проведеному міжнародною громадською організацією Transparency International, Україна посіла 144 місце в списку 176 країн. Точних даних про те, скільки держава втрачає надходжень до бюджету через корупцію в податковій сфері, немає, однак, за приблизними підрахунками різних організацій, ця сума перевищує 70 млрд. грн.

Неформальна економіка у своїй структурі за визначенням дослідників має різні елементи, систематизація яких наведена у табл. 1. Розглянувши наведені наукові під-

ходи, відносно української економіки можна виокремити такі складові неформальної економіки, як тіньова та кримінальна економіка.

За визначенням [14, с. 20] під тіньовою економікою розуміється система соціально-економічних відносин, які здійснюються з порушенням формальних (правових) інституційних обмежень і приховуваннях від офіційної статистики.

У свою чергу до її складу належать економіка самообслуговування, неофіційна економіка, паралельна економіка. Економіка самообслуговування пов'язана з функціонуванням домашнього сектору, коли товари виробляються для власного споживання або реалізації переважно дрібними сімейними господарствами.

Неофіційна економіка – це заборонена законом, прихована діяльність робітників офіційної економіки на їх робочих місцях, що призводить до прихованого перерозподілу національного доходу [2, с. 27].

Наукові підходи щодо визначення складових елементів неформальної економіки

Автор підходу	Елементи	Характеристика
Дж. Гершуні	1) домашня економіка	неоплачувана діяльність щодо створення продуктів або надання послуг, призначених для членів домогосподарства
	2) «комунальна» економіка	добровільна і безкоштовна діяльність на благо всього суспільства або його окремих членів, але не домочадців
	3) підпільна економіка	діяльність, яка має аналог у формальній економіці і навіть часто здійснюється тими ж суб'єктами, але ховається від влади в цілях ухилення від податків або з причини використання протиправних дій
П. Ренуй	1) «чорний» сектор	а) неформальна діяльність всередині формальних структур (наприклад, прихований обсяг виробництва і реалізації)
		б) напівавтономна неформальна діяльність (виробництво товарів і послуг для формальної економіки)
		в) автономна неформальна діяльність (товари і послуги безпосередньо для споживача)
	2) домашньо-комунальний сектор	а) самообслуговування, домашня праця б) реципрокний обмін та благодійна діяльність
С. Сміт	1) чорна економіка	а) відхід від оподаткування (заниження доходів, чайові, неоформлені роботи і т.п.) б) кримінальне провадження
	2) неринкова складова тіньової економіки	а) економіка домогосподарств, б) добровільні (неоплачувані) роботи.
Ф. Маттера	1) соціальна економіка	обмін працею і продуктами на неринковій основі
	2) економіка самозабезпечення	виробництво товарів і послуг для власного споживання
	3) кримінальна економіка	заборонена законом діяльність
	4) прихована економіка	приховування діяльності, яка здійснюється в рамках формальних організацій
	5) підпільна економіка	приховування діяльності незареєстрованих підприємств
Дж. Томас	1) домашній сектор	виробництво товарів і послуг для внутрішнього споживання, що ускладнює вимір зважаючи на відсутність ринкових трансакцій
	2) неформальний сектор	антитеза сучасному індустріальному виробництву у вигляді дрібного виробництва товарів і послуг силами самозайнятих або невеликих (переважно сімейних) підприємств
	3) нерегулярний сектор	виробництво легальної продукції, але з порушеннями норм господарського права
	4) кримінальний сектор	діяльність по створенню нелегальної продукції

Джерело: складено автором з використанням [6, с. 28-31]

Сутність паралельної економіки полягає у діяльності незареєстрованих відповідним чином суб'єктів господарювання, що виробляють не заборонені законодавством товари та послуги без дотримання формальних правил.

Кримінальна економіка представлена кримінальною діяльністю та кримінальним виробництвом. Кримінальна діяльність

пов'язана з позаекономічним розподілом доходів (крадіжка майна, рейдерство, економічні злочини, що тягнуть за собою кримінальну відповідальність). Кримінальне виробництво являє собою діяльність, пов'язану з виробництвом і реалізацією заборонених законом товарів, робіт та послуг.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Неформальна економіка є

однією зі складових економічної системи країни, її існування пов'язане з численними проблемами, що існують в суспільстві. У статті запропоновано розглядати неформальну економіку як сукупність тіньової та кримінальної економіки. Питання, висвітлені в статті, є надзвичайно актуальними і потребують подальших наукових досліджень, зокрема щодо ролі неформальної економіки у розвитку держави, її особливостей та функцій.

Література

1. Мороз О.В. Зміст та роль неформалізованої економіки: теоретико-методологічний аспект аналізу / О. В. Мороз, І. Ю. Чухрай // Вісник Вінницького політехнічного інституту. – 2010. – №5. – С. 23-28.
2. Данілов О.Д. Неофіційний сектор економіки як фактор зниження конкурентоспроможності національної економіки / О. Д. Данілов, Т. В. Паєнтко // Бізнес-Інформ. – 2012. – №10. – С. 26-29.
3. Ткачов М.М. Ринок контрафактної продукції в системі неформальної економіки / М. М. Ткачов // Вісник НТУ «ХПІ». – 2013. – №22 (995). – С. 89-95.
4. Фетисов В.Д. Теневые финансовые потоки в рыночной экономике / В. Д. Фетисов, Т.В. Фетисова // Вестник СПбГУ. Сер. 5. – 2005. – Вып. 1. – С. 92-100.
5. Петров А.Н. Оценка объема теневой экономики и ее влияние на развитие региона / А. Н. Петров, А. Н. Ельченко // Современные наукоемкие технологии. Региональное приложение. – 2012. – №1 (29). – С. 60-66.
6. Барсукова С. Ю. Неформальная экономика: экономико-социологический анализ [Текст] / С. Ю. Барсукова; Гос. ун-т – Высшая школа экономики. – М.: Изд. дом ГУ ВШЭ, 2004. – 448 с.
7. Видрицкая Н.И. Неформальная экономика в системе национального воспроизводства: автореф. дис. на соиск. уч. степ. канд. экон. наук: спец. 08.00.01 «Экономическая теория» / Н. И. Видрицкая. – Республика Казахстан, Караганда, 2006. – 29 с.
8. Мазур І.І. Детінізація економіки як пріоритет економічної безпеки України / І. І. Мазур // Стратегічні пріоритети. – 2008. – №3 (8). – С. 76-83.
9. Блум А.М., Шрестра М.Л. Исчерпывающие показатели ВВП и неучтенной эконо-

- номики. Рабочий документ МВФ. – 2000. – 43 с.
10. Абдалова Ю.П. Экономическая культура в системе неформальной экономики (региональный аспект): автореф. дис. на соиск. уч. степ. канд. социол. наук: спец. 22.00.03 «Экономическая социология и демография» / Ю. п. абдалова. – Тюмень, 2005. – 26 с.
11. Украина – одна из последних в Рейтинге экономических свобод [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.epravda.com.ua/rus/news/2013/01/1/355596/>
12. Легкость ведения бизнеса в Украине [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://russian.doingbusiness.org/data/exploreeconomies/ukraine>
13. Наиболее проблемные факторы для ведения бизнеса [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://competitiveukraine.org/uploadfiles/reports/files/6_chapter_4_rus.pdf.
14. Латов Ю.В. Социальные функции теневой экономики в институциональном развитии постсоветской России: автореф. дис. на соиск. уч. степ. докт. социол. наук: спец. 22.00.03 «Экономическая социология и демография» / Ю. В. Латов. – Тюмень, 2008. – 54 с.

References

1. Moroz O.V. Zmist ta rol' neformalizovanoi' ekonomiky: teoretyko-metodologichnyj aspekt analizu / O. V. Moroz, I. Ju. Chuhraj // Visnyk Vinnyc'kogo politehnochno instytutu. – 2010. – №5. – S. 23-28.
2. Danilov O.D. Neoficijnyj sektor ekonomiky jak faktor znyzhennja konkurentospromozhnosti nacional'noi' ekonomiky / O. D. Danilov, T. V. Pajentko // Biznes- Inform. – 2012. – №10. – S. 26-29.
3. Tkachov M.M. Rynok kontrafaktnoi' produkcii' v systemi neformal'noi' ekonomiky / M. M. Tkachov // Visnyk NTU «HPI». – 2013. – №22 (995). – S. 89-95.
4. Fetisov V.D. Tenevyje finansovyje potoki v rynochnoj jekonomike / V. D. Fetisov, T.V. Fetisova // Vestnik SPbGU. Ser. 5. – 2005. – Vyp. 1. – S. 92-100.
5. Petrov A.N. Ocenka ob#ema tenevoj jekonomiki i ee vlijanie na razvitie regiona / A. N. Petrov, A. N. El'chenko // Sovremennye

naukoemkie tehnologi. Regional'noe prilozhenie. – 2012. – №1 (29). – S. 60-66.

6. Barsukova S. Ju. Neformal'naja jekonomika: jekonomiko-sociologicheskij analiz [Tekst] / S. Ju. Barsukova; Gos. un-t – Vysshaja shkola jekonomiki. – M.: Izd. dom GU VShJe, 2004. – 448 s.

7. Vidrickaja N.I. Neformal'naja jekonomika v sisteme nacional'nogo vosproizvodstva: avtoref. dis. na soisk. uch. step. kand. jekon. nauk: spec. 08.00.01 «Jekonomicheskaja teorija» / N. I. Vidrickaja. – Respublika Kazahstan, Karaganda, 2006. – 29 s.

8. Mazur I.I. Detinizacija ekonomiky jak priorytet ekonomichnoi' bezpeky Ukrai'ny / I. I. Mazur // Strategichni priorytety. – 2008. – №3 (8). – S. 76-83.

9. Blum A.M., Shrestra M.L. Ischerpyvajushhie pokazateli VVP i neuchtennoj jekonomiki. Rabochij dokument MVF. – 2000. – 43 s.

10. Abdalova Ju.P. Jekonomicheskaja kul'tura v sisteme neformal'noj jekonomiki (regional'nyj aspekt): avtoref. dis. na soisk. uch.

step. kand. sociol. nauk: spec. 22.00.03 «Jekonomicheskaja sociologija i demografija» / Ju. p. abdalova. – Tjumen', 2005. – 26 s.

11. Ukraina – odna iz poslednih v Rejtinge jekonomicheskikh svobod [Jelektronnyj resurs]. – Rezhim dostupa: <http://www.epravda.com.ua/rus/news/2013/01/11/355596/>

12. Legkost' vedenija biznesa v Ukraine [Jelektronnyj resurs]. – Rezhim dostupa: <http://russian.doingbusiness.org/data/exploreconomies/ukraine>

13. Naibolee problemnye faktory dlja vedenija biznesa [Jelektronnyj resurs]. – Rezhim dostupa: http://competitiveukraine.org/uploadfiles/reports/files/6_chapter_4_rus.pdf.

14. Latov Ju.V. Social'nye funkcii tenevoj jekonomiki v institucional'nom razvitii postsovetsoj Rossii: avtoref. dis. na soisk. uch. step. dokt. sociol. nauk: spec. 22.00.03 «Jekonomicheskaja sociologija i demografija» / Ju. V. Latov. – Tjumen', 2008. – 54 s.

Гречишкіна Е. А.

Определение структурных элементов неформальной экономики

Рассмотрены научные подходы к определению сущности неформальной экономики. Исследованы причины существования неформальной экономики в Украине. Освещены наиболее проблемные факторы для ведения бизнеса в Украине. Систематизированы основные научные подходы к определению структурных элементов неформальной экономики. Выделены составляющие неформальной экономики: теневая экономика, к которой относятся экономика самообслуживания, неофициальная экономика, параллельная экономика; и криминальная экономика, которая представлена криминальной деятельностью и криминальным производством.

Ключевые слова: неформальная экономика, теневая экономика, криминальная экономика, факторы, структурные элементы.

Grechyshkina O.

Determination of the structural elements of the informal economy

Scientific approaches to defining the essence of the informal economy considered. The reasons for existence of the informal economy in Ukraine investigated. The most problematic factors for doing business in Ukraine highlighted. Basic scientific approaches to determination the structural elements of the informal economy systematized. The components of the informal economy are allocated, such as the shadow economy, which includes self-economy, unofficial economy, parallel economy, and the criminal economy, represented by criminal activity and criminal proceedings.

Keywords: informal economy, shadow economy, criminal economy factors, structural elements.

Рецензент: Житний П. Є. – доктор економічних наук., професор, завідувач кафедри «Фінанси, облік та банківська справа» Луганського національного університету імені Тараса Шевченка, м. Луганськ, Україна.

Reviewer: Zhitniy P. – Professor, Ph.D. of Economics, Head of Finance, Accounting and Banking Department Taras Shevchenko Lugansk National University, Luhansk, Ukraine.

e-mail: info@lnu.edu.ua

*Стаття подана
28.04.2014 р.*

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ІНВЕСТИЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ В УКРАЇНІ

На основі аналізу сучасних тенденцій розвитку інвестиційної діяльності виявлено проблеми забезпечення стабільності інвестиційних процесів в Україні. Доведено необхідність узгодження інвестиційної політики із фінансовою політикою. Визначено зовнішні фактори погіршення умов інвестиційного процесу. Висвітлено особливості фінансування інвестиційних процесів в Україні і на цій основі встановлено недостатність залучених коштів. Обґрунтовано, що монетизація економіки є фактором мобілізації джерел формування інвестиційних ресурсів.

Ключові слова: інвестиційні процеси, розвиток, стабільність, інвестиційна активність, інвестиційна політика, інвестиційні ресурси, фінансування, інвестиційна діяльність.

Постановка проблеми. Забезпечення стабільного розвитку країни в значній мірі залежить від інвестиційної політики держави. Вона є підґрунтям створення механізмів захисту інтересів учасників інвестиційного процесу, розвитку фінансів, забезпечення умов ефективного використання інвестиційних ресурсів і збереження цілісності та єдності фінансової системи. Недосконалість інструментів реалізації інвестиційної політики призводить до зниження впливу на розвиток вітчизняної економіки. Обсяги інвестиційних вкладень впливають на результати господарської діяльності та конкурентоспроможність вітчизняних підприємств і перспективи розвитку економіки. Сучасний соціально-економічний розвиток держави ставить нові завдання щодо регулювання інвестиційних процесів і взаємовідносин між різними їх учасниками в контексті зниження ризиків. Однією з головних складових стійкого зростання є реальне інвестування. Для вітчизняних підприємств характерною є низька інвестиційна активність. Основні причини виникнення цієї проблеми полягають у наступному [6]:

несприятливі умови для інвестування, зокрема, недосконале законодавство з питань захисту права власності, адміністрування податків, отримання у власність земельних ділянок, провадження підприємницької діяльності та здійснення контролю за нею;

недостатній рівень державної підтримки інвестиційної діяльності, неналежним чином розвинута система підготовки

інвестиційних програм і проектів для надання державних інвестицій;

нерозвинутість інвестиційного ринку та інфраструктури;

відсутність дієвих механізмів державно-приватного партнерства в інвестуванні.

В Концепції Державної цільової економічної програми розвитку інвестиційної діяльності на 2011 - 2015 роки вказується на недосконалість державної інвестиційної політики, прогалини в інвестиційному законодавстві, нерозвинутість інвестиційного ринку та його інструментів і як наслідок - недостатній обсяг внутрішніх та зовнішніх інвестицій [6]. Протягом 2003-2013 років Україна імпортувала майже у 8 разів прямих інвестицій більше, ніж експортувала, що характерно для економік країн, що розвиваються та мають обмежені фінансові та виробничі ресурси [3]. В цих умовах збільшується значущість державної інвестиційної політики, яка стає основою створення умов стабільного соціально-економічного розвитку. Важливою проблемою є відсутність сучасної парадигми стратегії розвитку інвестиційної діяльності, здатної надати комплексне уявлення щодо запровадження механізму її реалізації в умовах невизначеності ринкової економіки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематику управління інвестиційною діяльністю на всіх рівнях економіки досліджували зарубіжні вчені, серед яких: Александер Г., Бейлі Дж., Беренс В., Бірман Г., Боді З., Брейлі Р., Брігхем С. Ф., Гітман Л. Дж., Дамодаран А., Джонк М. Д.,

Кейн А., Майерс С., Маркус А., Мертон Р., Мілер М., Модільяні Ф., Ніл Б., Пайк Р., Хавранек П. М., Шарп У., Шмідт С., Ерхард М.С. Особливим аспектам проблем, пов'язаних зі стабільністю інвестиційних процесів на макроекономічному рівні, розглядали такі вітчизняні вчені як: Васильєва Т. А., Єпіфанов А. О., Кириленко В.І., Кузнєцова А.Я., Лукінов І., Пересада А.А., Смерічевський С.Ф., Харазішвілі Ю. М., Череп А. В. Особливостям інвестиційних процесів на мікрорівні присвячені роботи Войнаренко М. П., Гончарова В. М., Кузнєцовой А.Я., Кузьміна О.Є., Пешко А.В., Правдюк Н.Л., Скриньковського Р.М., Ястремської О.М., Яцик А.А. В той же час, єдність поглядів на сутність інвестиційних процесів до теперішнього часу не сформувалася. Зокрема, питання узгодження інвестиційної політики із фінансовою політикою не знайшли належного відображення в науковій літературі. Недостатньо вивчена проблема вдосконалення методів та форм державного регулювання інвестиційної сфери, а також розробки інвестиційної стратегії в умовах невизначеності ринкової економіки. Відсутня системна оцінка обмежень застосування загальноприйнятих інструментів фінансування довгострокових інвестиційних проектів. Для вирішення вказаних проблем необхідним є розробка механізму забезпечення стабільності інвестиційних процесів в Україні.

Мета статті – на основі аналізу сучасних тенденцій розвитку інвестиційної діяльності визначити проблеми та шляхи їхнього вирішення з метою забезпечення

стабільності інвестиційних процесів в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Місце України у світових рейтингах свідчить про наявність системних проблем в управлінні інвестиційною діяльністю. За результатами рейтингової оцінки “Ведення бізнесу – 2013», проведеної Всесвітнім банком, Україна займає 137 позицію із 185 країн світу [4].

Результати дослідження інвестиційних процесів в Україні дозволили визначити ряд проблем.

Перша група проблем – недостатні обсяги інвестиційних ресурсів. Показником, що характеризує ступінь розвитку країни, є співвідношення обсягу інвестицій в основний капітал і валового внутрішнього продукту (ВВП). Так, для країн Європейського Союзу обов'язковою є вимога інвестування в основний капітал не менш ніж 30% від валового внутрішнього продукту [2, с. 36]. В Україні частка інвестицій у ВВП має недостатній рівень – 20,8% в 2012 р., що менше, ніж рекомендований європейський рівень (табл. 1). Як видно з табл. 1 2007 рік був найбільш сприятливим, оскільки, питома вага капітальних інвестицій у ВВП України за період 2006-2007 рр. збільшилась з 27,4% до 30,9%. У 2008-2009 рр. ситуація погіршувалася (28,7% та 21,1% відповідно), а у 2010 питома вага інвестицій у ВВП знизилась до 17,5%. Тим не менш, за 2011 рік цей показник виріс на 2,2%, тобто, склав 19,7% [1, с. 5; 3].

Т а б л и ц я 1

Оцінка динаміки валового внутрішнього продукту, вартості основних засобів та капітальних інвестицій за період 2006-2012 рр.

Показники	Рік						
	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Валовий внутрішній продукт, у фактичних цінах, млн. грн.	544153	720731	948056	913345	1082569	1316600	1408889
Вартість основних засобів, млн. грн.	1568890	2047364	3149627	3903714	6648861	н/д	9148017
Капітальні інвестиції, млн. грн.	148972	222679	272074	192878	189060,6	259932,3	293691,9
у % до ВВП	27,4	30,9	28,7	21,1	17,5	19,7	20,8
у % до вартості основних засобів	9,5	10,9	8,6	4,9	2,8	-	3,2

Джерело: узагальнено авторами на підставі [1, с.5; 3]

Дані табл. 1, свідчать про те, що в країні за 2006-2008 роки спостерігалось значне коливання співвідношення величини інвестицій і вартості основних засобів. У 2006 році на гривню вартості основних засобів припадало 9,5 копійок інвестицій, у 2007 році – 10,9 копійки, а в 2009 та 2010 рр. лише 4,9 та 2,8 коп. відповідно. Якщо згадати, що ступінь зношеності основних засобів в Україні досяг катастрофічного розміру (в середньому 60%, а в деяких галузях більше 80%), то такі темпи оновлення основного капіталу України ускладнюють створення матеріально-технічної бази, адекватної вимогам постіндустріального суспільства.

Протягом 2013 р. умови інвестиційного процесу погіршилися, як наслідок, за січень-вересень 2013 р. відбулося скорочення обсягу капітальних інвестицій по Україні на 12,3 % порівняно з відповідним періодом 2012 р. [3].

Друга група проблем – неефективність системи механізмів стимулювання інвестиційної діяльності. Понад 90 % активів фінансової системи припадає на банківську систему, яка на даному етапі відіграє ключову роль у фінансуванні інвестиційного процесу. Тим часом, активізація банківського кредитування не відбудеться без позитивних монетарних стимулів. Це вимагає цілеспрямованого формування НБУ достатнього обсягу грошової пропозиції за доступної вартості грошових ресурсів.

Низхідна цінова динаміка дозволила НБУ знизити облікову ставку з 12,0 % у 2009 р. до 7,5 % (з 10.08.2010 р.) та підтримувати її на низькому рівні протягом 2011-2012 рр. Це створювало умови для зниження вартості кредитних ресурсів у національній валюті. Однак наростання ризиків другої хвилі кризи та погіршення можливостей зовнішнього фінансування спонукали банки до обережної процентної політики. На 01.12.2012 р. ставки по кредитах у національній валюті зросли до 23,4 %, інтегральна ставка за кредитами досягла рівня 18,14 %. Відтак у реальному виразі ставки збільшилися з 3,3 % на початок 2009 р. до 13,0 % на кінець 2011 р. і до 18,4 % на кінець 2012 р. [5, с. 21]. На

01.01.2013 р. ситуація дещо покращилася: ставки по кредитах у національній валюті знизилися до 17,55 %, інтегральна ставка за кредитами – до 15,2 % [3].

Несприятливою для інвестиційних процесів була і динаміка реального ефективного обмінного курсу (РЕОК). У 2012 р. вплив курсової динаміки на інвестиційні процеси послабився внаслідок зниження РЕОК на 5,0 % за підсумками січня-листопада. Інвестиційно сприятливі монетарні умови мали своїм наслідком активізацію темпів приросту інвестицій. За 6 місяців 2012 р. приріст інвестицій склав 29,1 %. Проте наприкінці 2012 р. умови інвестиційного процесу погіршилися. Ключовою причиною цього стали зовнішні фактори: посилення проявів рецесії світової економіки, що мало наслідком падіння попиту на продукцію українського експорту та ускладнення доступу вітчизняних фінансових і нефінансових корпорацій до світових ринків капіталу.

Формування стійкого негативного сальдо зведеного платіжного балансу у другому півріччі 2011 р. – 2012 р. негативно вплинуло на інфляційно-девальваційні очікування економічних суб'єктів в Україні, на стан валютного ринку й процентні ставки. Протягом 2012 р. платіжний баланс України то покращувався, то погіршувався, за підсумками року зафіксовано від'ємні показники на рівні 4,2 млрд. дол. США, що переважно обумовлено погіршенням зовнішньоекономічної кон'юнктури на світових товарних ринках. За підсумками року динаміка інвестування значно сповільнилася до 8,3 %.

Хоча терміни надання кредитів подовжилися – частка кредитів терміном надання понад 1 рік зросла на 0,6 в. п., проте активізувати інвестиційне кредитування не вдалося – частка кредитів, наданих на інвестиційні цілі, у 2011 р. зменшилася на 1,4 в. п. до 15,9 %, за 9 місяців 2012 р. – ще на 0,7 в. п. до 15,2 %; порівняно з докризовим періодом (2008 р.) – майже на 3,8 в. п. (19,1 % у 2009 р.) [5, с. 23].

Розвиток кредитування банками інвестиційної діяльності стримували її високі ризики. У цій ситуації особливістю розміщення фінансових ресурсів у 2010-

2012 рр. стало їх перетікання до державного сектору економіки. Банки зосередили свою активність на сегменті державних цінних паперів, фактично фінансуючи потреби покриття державного дефіциту. Лише за 9 місяців 2012 р. банки придбали ОВДП на 18,3 млрд. грн. Усього у цінні папери інвестовано 9,3 % усіх активів банківської системи України (на кінець 2009 р. цей показник складав 2,1 %, у 2008 р. – менше 1 %) [5, с. 23].

Третя група проблем – не розвинутість фондового ринку. Про незадовільне з точки зору переходу на інноваційний шлях розвитку фінансування інвестиційних тенденцій свідчить галузева структура торгів на вітчизняному фондовому ринку. У 2010-2012 рр. найперспективнішими з точки зору портфельного інвестування були металургія та гірничодобувна галузь. Зростання вартості активів енергетики обумовлене підвищенням тарифів, збільшенням споживання електроенергії у середньостроковій перспективі, лібералізацією ринку та приватизацією електрогенеруючих компаній у довгостроковій перспективі. Підприємства галузі машинобудування відчували стабільний попит на їхню продукцію

з боку країн СНД, що сприяло формуванню запасу зростання цін їх акцій на рівні 40 %.

Незважаючи на певне збільшення частки операцій з цінними паперами, що здійснюються на біржовому ринку, є підстави вважати, що фондовий ринок України залишається надзвичайно закритим: біля 90 % усіх операцій здійснюються у приватному режимі. Замалий обсяг цінних паперів, що вільно обертаються на ринку, та операцій з ними перешкоджають встановленню об'єктивної вартості та дохідності вітчизняних цінних паперів. Це унеможливує активне використання цінних паперів як інструменту ліквідної застави, зважаючи на можливість рефінансування банків та здійснення операцій на відкритому ринку, а також є одним з чинників невисокої чутливості грошової маси та реального сектору економіки до змін відсоткових ставок, вузькості ресурсної бази банків для інвестиційного кредитування, труднощів для інвесторів щодо залучення коштів з фондового ринку.

Четверта група проблем – зменшення бюджетного інвестування та ускладнення доступності кредитних ресурсів.

Т а б л и ц я 2

Розподіл капітальних інвестицій за джерелами фінансування

Показники	Рік		
	2010	2011	2012
Капітальні інвестиції (у фактичних цінах, млн. грн.)	189060,6	259932,3	293691,9
у т. ч. за рахунок			
- коштів держбюджету	10952,2	18394,6	17141,2
% до підсумку	5,8	7,1	5,8
- коштів місцевих бюджетів	6367,7	8801,3	9149,2
% до підсумку	3,4	3,4	3,1
- власних коштів підприємств	114963,6	152279,1	175423,9
% до підсумку	60,8	58,6	59,7
- кредитів банків та інших позик	23336,2	42324,4	50104,9
% до підсумку	12,3	16,3	17,1
- коштів іноземних інвесторів	4067,7	7196,1	5040,6
% до підсумку	2,1	2,8	1,7
- коштів населення на будівництво власних квартир	4654,2	4470,0	3651,0
% до підсумку	2,5	1,7	1,3
- коштів населення на індивідуальне житлове будівництво	16176,0	15102,9	21975,1
% до підсумку	8,6	5,8	7,5
- інших джерел фінансування	8543,0	11363,9	11206,0
% до підсумку	4,5	4,3	3,8

Джерело: узагальнено авторами на підставі [3]

Сьогодні фінансування відтворення основного капіталу вітчизняних підприємств в основному здійснюється за рахунок власних коштів, за рахунок яких в січні-вересні 2013 р. профінансовано 63,9 % капітальних інвестицій [3]. Власні інвестиційні кошти підприємств відіграють визначальну роль у структурі джерел інвестування української економіки, їхня питома вага становить понад половину обсягів капітальних інвестицій. В період фінансово-економічної кризи 2009 р. частка власних коштів у фінансуванні інвестиційної діяльності підприємств становила 63,3 % від загального обсягу інвестицій [7]. В 2012 р. підприємства за рахунок власних коштів профінансували 59,7 % капітальних інвестицій – 175,4 млрд. грн. Частка коштів державного і місцевих бюджетів становила 5,8 та 3,1 % відповідно. За рахунок кредитів банків та інших позик освоєно 17,1% загального обсягу капітальних інвестицій, коштів іноземних інвесторів – 1,7% (табл. 2).

Протягом аналізованого періоду 2006-2011 рр. частка коштів держбюджету

та кредитів банків збільшилася на 2% та 2,4% відповідно. Також, спостерігається збільшення коштів населення на індивідуальне будівництво житла та інших джерел фінансування на 3,1% та 1,7% відповідно. Спостерігається зниження питомої ваги у загальній сумі інвестицій до основного капіталу: коштів місцевих бюджетів – на 1,4%; коштів іноземних інвесторів та коштів населення на будівництво власних квартир – на 0,6% та 3,4% відповідно.

Вивчення складу інвестицій показує, що в Україні не достатньо використовується такий ресурс, як залучені кошти, у тому числі кошти іноземних інвесторів. Їх частка залишається вкрай низькою – 1,7% в 2012 р.

П'ята група проблем – низький рівень монетизації економіки. Основним індикатором монетизації економіки є відношення грошової маси до ВВП. В 2002 р. вона становила в Україні 28,7 %, в 2012 р. її рівень - близько 55 % (табл. 3). В Китаї, який відрізняється більш низьким рівнем інфляції, монетизація перевищує 60 %, в розвинених країнах становить 60-80 %.

Т а б л и ц я 3

Рівень монетизації економіки України

	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Грошова маса, млн. грн.	64870	95043	125801	194071	261063	396156	515727	487298	597872	685515	773199
Валовий внутрішній продукт, млн. грн.	225810	267344	345113	441452	544153	720731	948056	913345	1082569	1302079	1408889
Відношення грошової маси до ВВП	28,7	35,6	36,5	44,0	48,0	55,0	54,4	53,4	55,2	52,6	54,9

Джерело: узагальнено авторами на підставі [3]

Визначальним завданням державної політики в інвестиційній діяльності сьогодні є створення рівних умов для ведення бізнесу та інвестування економіки України суб'єктами господарювання різної форми власності, здійснення процесу інвестування на прозорих та цивілізованих засадах, поліпшення структури інвестиційних джерел. Ключовими напрямками вдосконалення інвестиційної політики є:

- узгодження із фінансовою політикою, орієнтованою на досягнення стратегі-

чних цілей соціально-економічного розвитку;

- забезпечення гнучкості до умов середовища, що змінюється;

- удосконалення законодавства, що регулює інвестиційну діяльність;

- удосконалення методології розроблення, оцінювання та відбору об'єктів державного інвестування, запровадження механізму оцінки результатів державного інвестування;

- забезпечення розвитку системи прямих державних інвестицій, зокрема на умовах спільного фінансування;
- вдосконалення контролю за ефективним використанням бюджетних коштів, наданих для реалізації інвестиційних проєктів;
- організація державного моніторингу інвестиційної діяльності;
- розвитку інвестиційного ринку та інвестиційної інфраструктури, ринку цінних паперів;
- забезпечення розвитку індустрії прямого інвестування та венчурного капіталу;
- створення умов для залучення інвестицій на міжнародних ринках капіталу;
- підвищення ефективності та посилення прозорості функціонування механізмів державно-приватного партнерства.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Забезпечення стійкого розвитку економіки залежить від гармонізації інвестиційної політики і інтересів усіх можливих учасників інвестиційних процесів. Проведений аналіз тенденцій розвитку інвестиційних процесів дозволив визначити дестимулюючі економічні чинники, що вплинули на їх розвиток упродовж останніх років: недостатні обсяги інвестиційних ресурсів, неефективність системи механізмів стимулювання інвестиційної діяльності, нерозвинутість фондового ринку, зменшення бюджетного інвестування та ускладнення доступності кредитних ресурсів, низький рівень монетизації економіки. Основними напрямками активізації інвестиційних процесів в Україні є: створення умов для переходу до інвестиційно-інноваційної моделі розвитку економіки, стимулювання залучення приватних інвестицій до інвестиційного процесу, використання інвестиційних ресурсів для реалізації інноваційних проєктів, залучення бюджетних коштів з метою здійснення програм стратегічного значення, забезпечення інвестиційної безпеки, проведення моніторингу результативності інвестиційних процесів.

Перспективи подальших досліджень полягають у розробці концептуальних за-

сад щодо формування інвестиційної стратегії та механізму її реалізації в умовах нестабільності ринкового середовища.

Література

1. Баланс основних засобів України за 2012 рік / К.: Державна служба статистики України, 2013. - 23 с.
2. Бортнікова Н., Бортніков О. Аналіз інвестиційної діяльності в Україні // Економічний аналіз. – 2011. – Вип. 8, Ч. 1. – С. 35-38.
3. Динаміка основних показників, що характеризують інвестиційні процеси в Україні в 2002-2013 рр. [Електронний ресурс] / Офіційний сайт Державної служби статистики України. — Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
4. Місце України за рейтингом “Ведення бізнесу 2013”: інформаційно-аналітичні матеріали [Електронний ресурс] / Офіційний сайт Міністерства економічного розвитку і торгівлі України. — Режим доступу: http://www.me.gov.ua/control/uk/publish/category/main?cat_id=191587.
5. Пріоритети інвестиційної політики у контексті модернізації економіки України. - К.: НІСД, 2013. - 48 с.
6. Про схвалення Концепції Державної цільової економічної програми розвитку інвестиційної діяльності на 2011 - 2015 роки: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 29 вересня 2010 р. N 1900-р // Офіційний вісник України. – 2010. – № 75. – ст. 2674.
7. Щодо особливостей та напрямів стимулювання інвестиційної діяльності підприємств у післякризовий період [Аналітична записка] / А.П. Павлюк, Н.С. Медведкова. – К.: НІСД, 2013. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/articles/1053/>

References

1. Balans osnovnykh zasobiv Ukrayiny za 2012 rik / K.: Derzhavna sluzhba statystyky Ukrayiny, 2013. - 23 s.
2. Bortnikova N., Bortnikov O. Analiz investytsiynoyi diyal'nosti v Ukrayini // Eko-

nomichnyy analiz. – 2011. – Vyp. 8, CH. 1. – S. 35-38.

3. Dynamika osnovnykh pokaznykiv, shcho kharakteryzuyut' investytsiyni protsesy v Ukraini v 2002-2013 rr. [Elektronnyy resurs] / Ofitsiynyy sayt Derzhavnoyi sluzhby statystyky Ukrainy. — Rezhym dostupu: <http://www.ukrstat.gov.ua>.

4. Mistse Ukrainy za reytynhom “Vedennya biznesu 2013”: informatsiyno-analitychni materialy [Elektronnyy resurs] / Ofitsiynyy sayt Ministerstva ekonomich-noho rozvytku i torhivli Ukrainy. — Rezhym dostupu: http://www.me.gov.ua/control/uk/publish/category/main?cat_id=191587.

5. Priorytety investytsiynoyi polityky u

konteksti modernizatsiyi ekonomiky Ukrainy. - K.: NISD, 2013. - 48 s.

6. Pro skhvalennya Kontseptsiyi Derzhav-noyi tsil'ovoyi ekonomichnoyi prohramy rozvyt-ku investytsiynoyi diyal'nosti na 2011 - 2015 roky: Rozporya - zhennya Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 29 veresnya 2010 r. N 1900-r // Ofitsiynyy visnyk Ukrainy. – 2010. – № 75. – st. 2674.

7. Shchodo osoblyvostey ta napryamiv stymulyuvannya investytsiynoyi diyal'nosti pidpryyemstv u pislyakryzovyy period [Analitychna zapyska] / A.P. Pavlyuk, N.S. Myedvyedkova. – K.: NISD, 2013. [Elektronnyy resurs]. — Rezhym dostupu: <http://www.niss.gov.ua/articles/1053/>

Костырко Л. А., Басов М. Г.

Актуальные проблемы развития инвестиционных процессов в Украине

На основе анализа современных тенденций развития инвестиционной деятельности выявлены проблемы обеспечения стабильности инвестиционных процессов в Украине. Доказана необходимость согласования инвестиционной политики с финансовой политикой. Определены внешние факторы ухудшения условий инвестиционного процесса. Отражены особенности финансирования инвестиционных процессов в Украине и на этой основе установлена недостаточность привлеченных средств. Обосновано, что монетизация экономики является фактором мобилизации источников формирования инвестиционных ресурсов.

Ключевые слова: инвестиционные процессы, развитие, стабильность, инвестиционная активность, инвестиционная политика, инвестиционные ресурсы, финансирование, инвестиционная деятельность.

Kostyrko L., Basov M.

Actual problems of development of investment processes in Ukraine

Based on analysis of current trends in the investment identified problems of ensuring the stability of the investment process in Ukraine. The necessity of coordination of investment and financial policy is proved. Determines the external factors of deterioration of conditions of investment process. Peculiarities of financing of investment processes in Ukraine and on this basis found insufficiency of funds attracted. It is substantiated that the monetization of the economy is a factor of mobilization of sources of investment resources formation.

Keywords: investment processes, development, stability, investment activity, investment policy, investment resources, financing, investment activities.

Рецензент: Житний П. Є. – доктор економічних наук., професор, завідувач кафедри «Фінанси, облік та банківська справа» Луганського національного університету імені Тараса Шевченка, м. Луганськ, Україна.

Reviewer: Zhitniy P. – Professor, Ph.D. of Economics, Head of Finance, Accounting and Banking Department Taras Shevchenko Lugansk National University, Luhansk, Ukraine.

e-mail: info@lnu.edu.ua

Стаття подана
03.03.2014 р.

МОДЕРНИЗАЦИИ ЭКОНОМИКИ И РАЗВИТИЕ ТРАДИЦИОННЫХ РЕМЕСЛЕННИЧЕСКИХ ПРОМЫСЛОВ

Модернизация, техническое перевооружение и прогрессивная структурная перестройка российской экономики на основе использования новейших инновационных технологий (в т.ч. нанотехнологий, биотехнологий и т.п.) являются важнейшими условиями эффективного инновационного развития страны и роста конкурентоспособности отечественной продукции. Все это позволит уменьшить зависимость уровня и темпов социально-экономического развития страны от получаемых доходов вследствие экспорта сырьевых ресурсов и действительно осуществить структурную перестройку отечественной экономики, о необходимости которой говорится уже очень давно. Важно также и то, что в результате этого улучшится имидж России, которую пока еще нередко отождествляют с сырьевым придатком развитого мира.

Ключевые слова: структурная перестройка, инновационные технологии, конкурентоспособность, развитие, экономический рост, промысел.

Постановка проблемы. Модернизация, техническое перевооружение и прогрессивная структурная перестройка российской экономики на основе использования новейших инновационных технологий (в т.ч. нанотехнологий, биотехнологий и т.п.) являются важнейшими условиями эффективного инновационного развития страны и роста конкурентоспособности отечественной продукции. Все это позволит уменьшить зависимость уровня и темпов социально-экономического развития страны от получаемых доходов вследствие экспорта сырьевых ресурсов и действительно осуществить структурную перестройку отечественной экономики, о необходимости которой говорится уже очень давно. Важно также и то, что в результате этого улучшится имидж России, которую пока еще нередко отождествляют с сырьевым придатком развитого мира. Таким образом, в целом мировой опыт действительно свидетельствует о том, что рост инвестиций в инновационные сферы экономики способствуют ускоренному развитию народно-хозяйственного комплекса страны и повышению среднего уровня жизни населения.

При осуществлении модернизации большое значение имеет также учет региональных и отраслевых особенностей. Так, например, в республиках, которых в РФ насчитывается 21 (т.е. практически четвертая часть всех субъектов РФ), одной из важнейших форм модернизации будет являться возрождение народных промыслов, некогда развиваемых титульными нациями этих республик. В Удмуртской республике к такого

рода промыслам относится льноводство, которое здесь интенсивно развивалось и в царский период развития страны, и на первых этапах существования советской власти. Тогда Удмуртия входила в тройку регионов, являющихся крупнейшими в стране производителями льна и изделий из него.

Лен в условиях Удмуртии является традиционной техникой культурой и возделывание его на территории республики началось еще в глубокой древности. В Удмуртии еще в первой половине 19 века широкое развитие имела домашняя промышленность. Женщины пряли, ткали шерстяные ткани и холсты, шили одежду, вязали, вышивали. Крестьянские ткани вывозились за пределы края. В 1837 году вятский губернатор отмечал, что из льна в уездах выделялось 2,5млн. аршин холста, который отправлялся в Архангельск, где его охотно покупали иностранные торговцы. В середине 19 века из губернии уже вывозилось около 15 млн. аршин, в том числе в Казань для мешков – около 800 тыс. аршин холста. В это же время предпринимались меры по усовершенствованию крестьянского ткачества, в связи с чем палата государственных имуществ выписала самопрялки и усиленно внедряла их среди крестьянок.

После социалистической революции выращивание льна – долгунца в республике продолжилось. В отдельные годы площади под посевами льна достигали 60 тыс. га. В послевоенный период посевные площади под лен в Удмуртии резко сократились. В настоящее время руководством республики ставится задача возрождения льноводства и

постепенное доведение его объемов производства до прежних параметров. Для этих целей выделяются определенные финансовые ресурсы, в связи, с чем достаточно быстрыми темпами идет возрождение этой отрасли производства.

В настоящее время лен выращивается в 15 районах Удмуртии, в основном в северной ее части и площади, занятые посевом льна в последнее время составляют около 15 тыс. га. С 2007 года реализуется республиканская программа «Развитие льняного комплекса Удмуртской Республики», мероприятия которой направлены на увеличение производства льняной продукции и повышение эффективности производства предприятий льняного комплекса республики. Значительную роль здесь могут сыграть районные общества потребительской кооперации, которые в свое время оказали существенное влияние в процессе культивирования льна.

Общества потребкооперации могли бы увеличить объемы производства также и таких традиционных для удмуртов народных промыслов, как пчеловодство, лесные промыслы, отхожие промыслы (выделка рогож, циновок, кулей, крашение шерстяных, бумажных, холщевых тканей и пряжи). В других республиках России похожая ситуация – в них можно развивать другие виды полузабытых народных промыслов, нередко называемых этноэкономикой. У башкир, например, традиционными народными промыслами были коневодство и кумысоделие, которые в последнее время также интенсивно возрождаются. В Республике Башкортостан общества потребкооперации и различные организации сельского хозяйства также могли бы существенно разнообразить свою деятельность, участвуя в развитии этих традиционных промыслов. Таким образом, процесс модернизации экономики кроме технологического аспекта включает также этнический, социальный, экологический, этический, эстетический и иные аспекты, т.е., иначе говоря, модернизацию следует рассматривать с системных позиций. Только в этом случае она приведет к существенным позитивным результатам.

Однако, несмотря на то, что о необходимости модернизации как основы роста конкурентоспособности российской экономики говорится давно, реальные результаты этого процесса еще очень далеки от требуемых стандартов. Недостаточно высокие тем-

пы этого процесса связаны с рядом факторов, в том числе с монопольным эффектом ряда сырьевых отраслей (достаточно сказать, что даже в таких богатых по российским меркам отраслях, как нефтяная и газовая техническая реконструкция и перевооружение отраслевых производств осуществляются недостаточно высокими темпами, ибо работники этих отраслей – особенно менеджеры – имеют весьма приличные доходы и поэтому не очень беспокоятся о будущем), ограниченными ресурсами и резервами модернизации. Как известно, для осуществления структурной перестройки и технического перевооружения экономики требуются значительные ресурсы: финансовые, материальные, инновационные, трудовые. Откуда их взять?

Опыт государств, эффективно модернизировавших свою экономику, свидетельствует о том, что нередко важнейшим условием успешной модернизации являются иностранные инвестиции. Так, например, в коммунистический Китай уже не одно десятилетие вкладываются значительные средства из-за рубежа (только из США в общей сложности туда в последнее время поступили десятки млрд. долларов). В Чили, реформирующую свою экономику на основе монетарных принципов еще со времен правления генерала Пиночета, также поступили значительные объемы иностранных инвестиций.

В этой связи можно вспомнить о достаточно быстром послевоенном восстановлении разрушенной войной экономики ряда европейских стран вследствие финансовой помощи на основе реализации плана Маршалла. Однако в России, несмотря на предпринимаемые усилия, к сожалению, иностранные инвестиции не сыграли той роли, которую от них ожидали. В условиях мирового финансово-экономического кризиса возможности использования зарубежных инвестиций как одного из важнейших источников осуществления модернизации и структурной перестройки российской экономики еще более сократились, так как значительно уменьшились объемы имеющихся на международном финансовом рынке свободных денежных средств. Кроме того, следует иметь в виду, что использование зарубежных источников как основы модернизации народно-хозяйственного комплекса наряду с очевидными позитивными последствиями имеют и негативные.

Анализ последних исследований и публикаций. Так, например, новые индустриальные страны – Аргентина, Бразилия и Мексика для осуществления индустриализации и технического перевооружения своих экономик преимущественно в 70-е годы XX века осуществили займы огромных финансово-кредитных средств – в итоге каждая страна в общей сложности оказалась должна более 100 млрд. долларов, а вместе эти три государства оказались должны развитым странам более 330 млрд. долларов. Вследствие этого данные страны на протяжении последних десятилетий являлись крупнейшими в мире должниками (а в недалеком прошлом подобная ситуация имела место и в Южной Корее), из-за чего в них нередко наблюдалась высокая инфляция, значительная девальвация национальной валюты, социально-экономическая и политическая нестабильность.

Цель статьи – характеристика модернизации экономики и развития традиционных ремесленнических промыслов.

Изложение основного материала исследования. Для повышения уровня конкурентоспособности продукции и экономической эффективности российской экономики большое значение имеет также разработка теоретических проблем изучения влияния структурной перестройки и технического перевооружения производства на рост его эффективности при рыночных отношениях. В этой связи заметим, что проблемами экономического роста, выявления различных стадий, этапов экономического развития занимались многие крупные отечественные и зарубежные ученые. Наряду с широко известными у нас в стране формационным и цивилизационным подходами за рубежом много внимания уделяется и другим научным концепциям, например процессу движения экономики от аграрной к индустриальной и постиндустриальной стадиям. Одной из самых новых и известных теорий экономического развития, развиваемой, в частности, крупнейшим в мире специалистом в области анализа явления конкурентоспособности продукции Майклом Портером, является следующая.

Экономический рост представляет собой движение в сторону усложнения источников конкурентных преимуществ и укрепления позиций в высокоэффективных отрас-

лях и сегментах народнохозяйственного комплекса. Данный процесс сопровождается быстрым ростом эффективности всей экономики. Уровни экономического развития различных стран можно представить в виде некоторого ряда стадий развития конкуренции. Эти стадии различаются по специфическим источникам достижения конкурентоспособности на мировом рынке, а также по видам и степени развития успешно функционирующих отраслей. Учитывая, что вопросам повышения уровня конкурентоспособности российских предприятий как основе решения экономических, социальных и демографических проблем страны уделяется в настоящее время первостепенное значение, имеет смысл стадии конкурентоспособности рассмотреть подробнее.

Выделяют четыре особые стадии конкурентоспособности национальной экономики, соответствующие четырем основным движущим силам, или стимулам, определяющим ее развитие в отдельные периоды времени, – это факторы производства, инвестиции, нововведения и богатство. На трех первых стадиях происходит рост конкурентоспособности национальной экономики, что, как правило, сочетается с ростом благосостояния. Четвертая стадия означает постепенное замедление роста и в конечном счете спад. В соответствии с данным подходом осуществляют классификацию отдельных стран по уровню конкурентоспособности их индустрии в мировом хозяйстве.

Ни одна страна, по существу, не миновала первую из перечисленных четырех стадий развития экономики, т.е. стадии развития конкурентоспособности на основе факторов производства. В настоящее время на этой стадии находятся почти все развивающиеся страны, а также постсоциалистические страны (в том числе и Россия). То же самое можно сказать о некоторых странах (Канада, Австралия) с высоким уровнем благосостояния, обладающих значительными природными богатствами.

Поскольку Россия находится в настоящее время на первой стадии, охарактеризуем ее подробнее. На данной стадии практически все национальные отрасли, успешно действующие на мировом рынке, достигают своих преимуществ в конкурентной борьбе почти исключительно благодаря основным факторам производства: природным ресурсам или избыточной и дешевой рабочей си-

ле. Экономика на этой стадии весьма чувствительна к мировым экономическим кризисам и изменению валютных курсов, которые приводят к колебаниям спроса и относительных цен. Она также оказывается чрезвычайно уязвимой в случае потери имеющих факторов и быстро меняющегося лидерства отраслей (достаточно вспомнить августовский кризис 1998 г.). Как свидетельствует мировой опыт, обладание большими запасами природных ресурсов хотя и может обеспечить высокий доход на душу населения в течение довольно продолжительного периода, однако оно не является достаточным основанием для устойчивого роста эффективности экономики [3]. Поэтому лишь немногие страны сумели преодолеть эту первую стадию факторов производства.

На второй стадии конкурентное преимущество экономики базируется на готовности и способности национальных фирм к агрессивному инвестированию. Фирмы вкладывают средства в современное, эффективное оборудование и технологию, которое можно приобрести на мировом рынке. Инвестиции также направляются на покупку лицензий и создание совместных предприятий. Причем, нередко приобретаемая техника и технология на поколения отстают от лучших мировых образцов, так как лидеры международной конкуренции стараются не продавать технику последнего поколения. В послевоенный период на вторую стадию удалось перейти Японии и позже - Южной Корее. В экономике Тайваня, Сингапура, Испании и в меньшей степени Бразилии присутствуют лишь некоторые признаки достижения стадии инвестиций, причем не все страны, развивающиеся в этом направлении, преуспевают [4].

Россия тоже пошла по этому пути, однако пока больших успехов добиться ей не удалось. Приведем некоторые факты. Хотя еще во времена горбачевской перестройки был принят закон о возможности создания совместных предприятий (СП) на территории нашей страны, в настоящее время в России в сравнительном аспекте создано относительно немного совместных предприятий. Нет и того притока иностранных инвестиций, на который первое время рассчитывали наши теоретики (Егор Гайдар, Евгений Ясин и пр.) в начале затеваемой ими монетарной реформы. И дело не только в их небольших объемах. Поступающие из-за рубежа инве-

стиции в основном вкладываются не в ключевые отрасли экономики (машиностроение, сельское хозяйство, отрасли производственной инфраструктуры) и даже не в отрасли, являющиеся "полюсами" роста, а преимущественно в сырьевые отрасли и пищевые. Важно и то, что процесс привлечения иностранных инвестиций в регионы России осуществляется неравномерно. Зарубежный капитал в основном концентрируется в Центральном районе, и прежде всего в Москве и Московской области (более 70 процентов), в Западной Сибири и на Дальнем Востоке. В Уральский регион поступило около одного процента от общего объема привлеченных в страну иностранных инвестиций. В этой связи возникает вопрос, а так ли уж нам надо было выбирать этот вариант развития, тем более что наряду с определенными плюсами ему присущи и существенные недостатки. Прежде всего, это высокая внешняя государственная задолженность России.

На наш взгляд, гораздо эффективнее для России выбрать иной путь - перейти с первой сразу на третью стадию, тем более что такой опыт в мировой практике уже имеется. Хороший пример тому - Италия, где потерпели неудачу все попытки следовать инвестиционной модели развития. В послевоенный период Италия совершила скачок от первой стадии факторов сразу к третьей стадии нововведений. По темпам роста экономики она уступала только Японии [5]. Способность экономики избежать второй стадии инвестирования и, тем не менее, успешно развиваться требует наличия в историческом прошлом страны длительных периодов индустриальной активности, оставивших след в национальной системе образования, производственных навыках и т.п.

Но все это имело место в истории не только Италии, но и России. Достаточно сказать, что только в регионах Урала еще совсем недавно успешно развивались инновационные отрасли. Таким образом, российская экономика, опираясь на основные факторы, через определенный период может непосредственно перейти к третьей стадии нововведений, минуя вторую стадию инвестирования. У нас для этого есть все основания. Действительно, одной из особенностей третьей стадии нововведений является то, что национальные фирмы не только применяют и улучшают иностранную технику и технологию, но и создают новые. Напомним

в этой связи, что в России еще в социалистический период было немало отраслей и видов производств, занимающих ведущие позиции в мире по уровню технической оснащенности. Таким образом, наша страна по некоторым параметрам уже находится на третьей стадии (здесь нелишне добавить, что рассматриваемая здесь теория о стадиях экономического развития, как и любая другая теория, отражает действительность лишь с некоторой степенью условности - в реальности обычно в экономике любой достаточно развитой страны одновременно можно найти элементы, характерные для различных стадий, поэтому рассматриваемая нами теория применима лишь в целом, при выявлении сущности процесса).

Завершая рассмотрение проблемы о выборе возможных путей дальнейшего развития России, необходимо еще раз констатировать, что естественный, обычный для многих стран вариант перехода от первой стадии факторов ко второй стадии инвестирования у нас, как уже было показано, по большому счету не осуществляется [2]. Главной причиной этого является, скорее всего, боязнь западных бизнесменов вкладывать крупные капиталы в нестабильную российскую экономику. К тому же не следует забывать, что вливания в больших масштабах инвестиций из-за рубежа обычно наряду с позитивными приводят и к негативным последствиям, прежде всего к росту внешней задолженности, бремя которой, как правило, ложится на население. В этой связи более предпочтительным является путь перехода от первой стадии факторов сразу к третьей стадии нововведений, минуя вторую стадию инвестирования (точнее, используя лишь некоторые элементы, присущие этой стадии, т.к. полностью ее обойти не удастся), тем более что уже похожий скачок России приходилось преодолевать - процесс индустриализации в послереволюционный период, а в настоящее время в России к тому же имеется немало новейших наукоемких производств. От предложенного варианта развития особенно выиграют регионы с традиционно высоким наукоемким потенциалом.

Выводы и перспективы дальнейших исследований. Как бы то ни было, в Россию вряд ли в обозримом будущем из-за рубежа потекут значительные инвестиции. Еще меньше надежды на то, что в страну придут качественные инвестиции в виде новых тех-

нологий и инноваций – известно, что многие ведущие страны и, прежде всего, США, опасаясь усиления России, препятствуют проникновению в нее инвестиций инновационного характера. Сказанное, однако, вовсе не означает, что вообще следует отказаться от зарубежных инвестиций – разумеется, нет, но, во-первых, всегда следует учитывать их эффективность и инновационную новизну и, во-вторых, основную ставку в любом случае придется делать на внутренние резервы и источники. Следует добавить, что в отечественной истории известны случаи осуществления технического перевооружения экономики на основе преимущественно собственных источников – это всесоюзные сталинские лотереи и выпуски облигационных займов, а также индустриализация советской экономики 30-х годов XX века, осуществленная в значительной мере за счет перекачки финансовых ресурсов из сельского хозяйства в промышленность [6].

В настоящее время внутренние ресурсы для осуществления модернизации российской экономики следует искать, на наш взгляд, в большем использовании получаемых доходов в сырьевых секторах на общеэкономические цели за счет увеличения рентных платежей, во введении прогрессивной шкалы налогообложения на доходы, во всемерной экономии государственных средств, а также в более активном привлечении в реальный сектор экономики финансовых ресурсов, имеющихся у населения. Все это потребует радикального изменения системы хозяйственного права, налогообложения, а также введения усиленного государственного регулирования общественного развития. Очень важно также увеличить государственное финансирование фундаментальных и прикладных научных исследований, а также опытно-конструкторских разработок (следует учитывать, что наукоемкие технологии и производства, также как и вся сфера НТП, постоянно дорожают, что является объективной мировой тенденцией).

Литература

1. Павлов К.В. Ядро экономических систем и эффективная хозяйственная политика. М.: Магистр, 2009. – 191 с.
2. Павлов К.В. Патологические процессы в экономике. М.: Магистр, 2009. – 461 с.

3. Павлов К.В. Интенсификация экономики в условиях неопределенности рыночной среды. М.: Магистр, 2007. – 271 с.

4. Халевинская Е.Д. Мировая экономика и международные экономические отношения. Учебник. М.: Экономистъ, 2004. – 303 с.

5. Государственное финансирование научно-технического прогресса в развитых капиталистических странах/ А.В. Жемчужникова, А.В. Толкушкин, И.А. Кравченко и др. М.: Финансы и статистика, 1989. – 239 с.

6. Засухин А.Т. Интенсификация производства. М.: Экономика, 1975. – 183 с.

References

1. Pavlov K.V. Yadro ekonomicheskikh sistem i effektivnaya khozyaystvennaya politika. M.: Magistr, 2009. – 191 s.

2. Pavlov K.V. Patologicheskiye protsessy v ekonomike. M.: Magistr, 2009. – 461 s.

3. Pavlov K.V. Intensifikatsiya ekonomiki v usloviyakh neopredelennosti rynochnoy sredy. M.: Magistr, 2007. – 271 s.

4. Khalevinskaya Ye.D. Mirovaya ekonomika i mezhdunarodnyye ekonomicheskiye otnosheniya. Uchebnik. M.: Ekonomist", 2004. – 303 s.

5. Gosudarstvennoye finansirovaniye nauchno-tekhnicheskogo progressa v razvitykh kapitalisticheskikh stranakh/ A.V. Zhemchuzhnikova, A.V. Tolkushkin, I.A. Kravchenko i dr. M.: Finansy i statistika, 1989. – 239 s.

6. Zasukhin A.T. Intensifikatsiya proizvodstva. M.: Ekonomika, 1975. – 183 s.

Павлов К. В.

Модернізації економіки та розвиток традиційних ремісницьких промислів

Модернізація, технічне переозброєння і прогресивна структурна перебудова російської економіки на основі використання новітніх інноваційних технологій (у т.ч. нанотехнологій, біотехнологій тощо) є найважливішими умовами ефективного інноваційного розвитку країни і зростання конкурентоспроможності вітчизняної продукції. Все це дозволить зменшити залежність рівня і темпів соціально-економічного розвитку країни від одержуваних доходів внаслідок експорту сировинних ресурсів і дійсно здійснити структурну перебудову вітчизняної економіки, про необхідність якої йдеться вже дуже давно. Важливо також і те, що в результаті цього покращиться імідж Росії, яку поки ще нерідко ототожнюють із сировинним придатком розвинутого світу.

Ключові слова: структурна перебудова, інноваційні технологи, конкурентоздатність, розвиток, економічне зростання, промисел.

Pavlov K.

Economy modernization and development traditional crafts craft

Modernization, retrofitting and progressive restructuring of the Russian economy using the latest innovative technologies (including nanotechnology, biotechnology, etc.) are essential conditions for effective innovation development and growth of competitiveness of domestic products. All this will reduce the dependence of the level and pace of socio-economic development of the country as a result of earnings from commodity exports and really implement restructuring of the domestic economy, the need for which was already said a long time ago. It is also important that as a result of this will improve the image of Russia, which is still often equated with a raw materials appendage of the developed world.

Keywords: restructuring, innovation, development, economic growth, fishing.

Рецензент: Нусратуллин В. К. – доктор экономических наук, профессор, заместитель директора по научной работе Института экономики и социологии Уфимского центра Российской Академии наук, г. Уфа, Российская Федерация.

Reviewer: Nusratullin V. – Professor, Ph.D. of Economics, Deputy Director for Research of the Institute of Economics and Sociology, Ufa Centre of the Russian Academy Sciences, Ufa, Russian Federation.

e-mail: nvk-ufa@rambler.ru

*Статья подана
19.03.2014 г.*

ДОСЛІДЖЕННЯ СУТНОСТІ ІНСТИТУЦІЙНОЇ СТРУКТУРИ КРЕДИТНОГО РИНКУ

У статті розглянуто та визначено сутність інституційної структури кредитного ринку та її основних елементів – інститутів, які тісно взаємопов'язані між собою. Автор класифікував інститути кредитного ринку на групи, залежно від характеру їх діяльності на кредитному ринку, та виділив: законодавчо - обмежувальні, регуляторні, кредитні та інфраструктурні інститути. Особливо акцентовано увагу на обмінно-розподільних потоках - кредитних, інформаційних та ресурсних, що мають місце між інститутами, та визначають зміст інституційної структури.

Ключові слова: інституційна структура, кредитний ринок, інститут, потік.

Постановка проблеми. Системні зрушення в архітектурі фінансового ринку - регуляторні, наукові та технологічні, докорінно змінили його структуру, різко збільшуючи його складність і взаємозв'язки. Розвиток та вдосконалення торкнулися і окремих складових фінансового ринку, зокрема кредитного ринку, який має потужну розгалужену внутрішню структуру, сформовану із низки інститутів, які є провідними у організації, регулюванні, контролі кредитних потоків всередині ринку та взаємозв'язків із іншими складовими фінансового ринку і національної економіки. Це дозволяє говорити про налагодження та ефективну діяльність певної інституційної структури кредитного ринку, яка лежить в основі його функціонування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Активному дослідженню теорії становлення та розвитку інституційної структури ринку присвячені роботи багатьох російських вчених: А.Бабикової, В.Вольчика, О.Іншакова, С. Кірдіної, Г. Клейнера, Я. Кузьміна, Д. Львова, Р. Нуреева, А. Олейніка, В. Полтеровича, В. Тамбовцева, М. Тупіциної, А. Яковлева, та ін. У вітчизняній економічній науці дослідження у сфері інституційних аспектів здійснюють: Т. Гайдай, А. Гальчинський, В. Геєць, А. Гриценко, В. І. Малий, Ю. Павленко, В. Решетило, В. Смагін, В. Тарасевич, А. Чухно, В. Якубенко та ін.

Мета статті – визначити сутність поняття «інституційна структура кредитного ринку»; означити її роль та місце у структурі фінансового ринку; дослідити

будову інституційної структури кредитного ринку та взаємозв'язки між її елементами.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сьогодні в науковій літературі спостерігається особливий інтерес до економічних інститутів, що сформувало теорію (школу) економічного інституціоналізму. Сукупність інститутів формує інституційну структуру, діяльність якої визначається інституційним середовищем.

В економічній літературі поняття «інституційна структура» має безліч трактувань, виокремимо декілька з них.

Шевченко Л. визначає інституційну структуру як «певний упорядкований спосіб поєднання (і взаємодії) окремого індивіда через систему інституційних угод із інституційним середовищем» [11].

Тупицина М., досліджуючи сутність поняття «інституційна структура», трактує її як «сукупність взаємопов'язаних правил і норм, координуючих економічну діяльність за допомогою обмеження альтернатив поведінки економічних суб'єктів, що діють в умовах обмеженої раціональності і асиметричного розподілу інформації» [9].

Найбільш повно розкриває зміст фінансово-економічної інституційної структури визначення Вольчика В., який трактує інституційну структуру як «певний упорядкований набір інститутів, які створюючи матриці економічної поведінки, визначають обмеження для господарюючих суб'єктів, що формуються в рамках тієї чи іншої системи координації господарської діяльності» [4].

Фактично, інституційна структура фінансового ринку - це сукупність окремих складових фінансового ринку, фінансові операції на яких здійснюються визначеними видами фінансових установ - інститутами [8].

Звідси, інституційна структура кредитного ринку – це відкрита, динамічна система, яка складається з інститутів кредитного ринку, забезпечує їх взаємозв'язок та взаємодію і виступає основою для забезпечення належних умов кредитування суб'єктів економіки. Вона є вагомою складовою інституційної структури фінансового ринку. Здійснюючи діяльність в рамках інституційної структури фінансового ринку, кредитні інститути сприяють прискоренню кругообігу капіталу, забезпечують безперешкодне проходження позикових коштів від одних інститутів до інших, сприяють надходженню кредитів у реальні сектори економіки.

Водночас, інституційна структура кредитного ринку – це багаторівнева система взаємопов'язаних елементів-інститутів, які виступають як підсистеми цієї структури. До інститутів інституційної структури кредитного ринку слід віднести:

– державу, яка встановлює та законодавчо закріплює правила та умови взаємодії економічних суб'єктів у сфері кредитування, контролює їх дотримання усіма учасниками через органи-регулятори (Національний банк, Національну комісію з цінних паперів та фондового ринку (НКЦПФР), Національну комісію, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг (Нацкомфінпослуг), Антимонопольний комітет та інші регуляторні установи);

– інститути-установи, що функціонують у системі фінансового посередництва та безпосередньо забезпечують рух позикового капіталу (банківські та небанківські фінансово-кредитні установи);

– інститути інфраструктури, які підтримують та забезпечують діяльність основних інститутів шляхом надання необхідної інформації та забезпечення необхідними ресурсами (рейтингові агентства, освітні заклади, рекрутингові

компанії, ЗМІ, рекламні агентства, провайдери, телекомунікаційні мережі тощо).

Інститути виступають суб'єктами-носіями певних соціально-економічних відносин, що забезпечують реалізацію конкретної структури.

Виходячи із різноманітності інститутів кредитного ринку та характеру їх діяльності на кредитному ринку, пропонуємо розділити усі інститути на групи:

1. Законодавчо-обмежувальні.
2. Регуляторні.
3. Кредитні.
4. Інфраструктурні.

Законодавчо-обмежувальні інститути забезпечують функціонування кредитного ринку як такого. До цієї групи належить держава в особі органів державного управління, які законодавчо затверджують організаційно-правове поле функціонування кредитного ринку; виконують функції санкціонування вибору оптимальної інституційної моделі ринку; визначають правила та умови взаємодії суб'єктів-інститутів кредитування, створюючи тим самим інституційне середовище кредитного ринку та забезпечуючи дієвість його інституційного механізму; контролюють діяльності інститутів інших груп та при необхідності коригують її.

Провідними державними органами України, та, водночас, законодавчо-обмежувальними інститутами інституційної структури кредитного ринку є: Верховна Рада України, Кабінет Міністрів України, Антимонопольний комітет, тощо.

До групи регуляторних інститутів інституційної структури кредитного ринку відносяться інститути, які здійснюють на кредитному ринку регуляторну діяльність через розроблення положень, постанов, інструкцій та інших нормативно-правових документів, що роз'яснюють та деталізують взаємодію між суб'єктами кредитного ринку.

До регуляторної групи інститутів відносимо: Національний банк України, Національну комісію з цінних паперів та фондового ринку (НКЦПФР), Національну комісію, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг (Нацкомфінпослуг).

Ще однією групою інститутів інституційної структури є кредитні інститути. Ця група є визначальною, оскільки об'єднує інститути, які формують кредитну систему, безпосередньо займаються кредитною діяльністю та забезпечують рух позикового капіталу.

Зважаючи на велику кількість різноманітних інститутів, що відповідають вище переліченим характеристикам, інститути цієї групи варто поділити на дві підгрупи: банківські та небанківські фінансово-кредитні інститути.

До банківських інститутів відносяться усі комерційні банки.

До небанківських фінансово-кредитних інститутів відносяться: недержавні пенсійні фонди, ломбарди, інвестиційні фонди, довірчі, факторингові та лізингові компанії, кредитні спілки тощо.

До групи інфраструктурних інститутів інституційної структури кредитного ринку відносимо забезпечуючі та обслуговуючі інститути, які надають необхідну інформацію та забезпечують необхідними ресурсами. Фактично ці інститути технологічно обслуговують весь процес кредитних відносин, починаючи від консалтингових послуг, організації кредиту, його подальшого обслуговування і супроводу, та створюють додаткові умови, що гарантують погашення проблемної заборгованості. Фактично ці інститути створюють передумови для ефективного функціонування регулятивних та кредитних інститутів, забезпечують їм належні умови діяльності.

З огляду на значну кількість інститутів цієї групи, поділимо їх також на дві підгрупи:

–інформаційні інститути (кредитні бюро, скорингові компанії, рейтингові агентства, кредитні брокери, агентства зі страхування кредитів тощо);

–торгівельно-організаційні інститути (колекторські структури, кредитні агенти, брокери і дилери, освітні заклади, рекрутингові компанії, ЗМІ, рекламні агентства, провайдери, телекомунікаційні мережі тощо.).

Інформаційні інститути інфраструктури кредитного ринку за своїм призначенням надають та забезпечують усіх

учасників кредитного ринку необхідною інформацією. За рахунок спеціалізації інформаційних інститутів зменшується вартість трансакцій при одночасному досягненні їх більшої ефективності, спрощується співпраця з інститутами інших ринків.

Торгівельно-організаційні інститути інфраструктури забезпечують технологічну, кадрову, організаційну, частково посередницьку сторони діяльності кредитного ринку.

Таким чином, усі інститути інституційної структури кредитного ринку, які виступають її суб'єктами, логічно згруповані нами у чотири групи, зважаючи на їх функціональне призначення для кредитного ринку.

Функціональний зміст інституційної структури кредитного ринку розкривається у обмінно-розподільних потоках, що мають місце між її інститутами. Саме завдяки потокам здійснюється перенесення, обмін та розподіл позикового капіталу, інформації та ресурсів, які необхідні для повноцінного функціонування кредитного ринку, а тому нами виділено: кредитні, інформаційні та ресурсні потоки, кожен з яких має свій конкретний прояв у реальному середовищі.

Кредитний потік – це цілеспрямований рух позикового капіталу від одного суб'єкта до іншого на засадах поворотності і платності та обов'язково з урахуванням чиннику часу.

Кредитний потік реалізовується через трансакцію, яка виступає проявом даного потоку у реальному середовищі. Особливістю кредитної трансакції є те, що інститут-кредитор передає інституту-позичальникові право власності на позичену вартість не в повному обсязі, а лише право користування. Права володіння і розпорядження залишаються у власника-кредитора. Крім того, поворотний перехід прав на позичену вартість від позичальника до кредитора, а також виплата позикового відсотка відбуваються не відразу, а через певний термін. Таким чином, за допомогою трансакції кредитні інститути здійснюють тимчасове відчуження права

власності на позиковий капітал, з метою отримання прибутку.

Здійснення трансакції передбачає, що позичальник поверне позичений капітал, а тому кредитні потоки, які реалізуються через трансакцію, є двосторонніми.

Отож, кредитний потік – це двосторонній потік (позика - повернення) позикового капіталу між суб'єктами інституційної структури, основною формою прояву якого є трансакція, яка супроводжується трансакційними витратами.

Саме на зменшення трансакційних витрат суб'єктів інституційного механізму кредитного ринку мають бути спрямовані інформаційні потоки.

Інформаційний потік – це рух інформації (будь-якого прояву – статистичної, аналітичної, нормативно-правової тощо) між інститутами інституційної структури з метою регламентування та забезпечення їх повсякденної діяльності на кредитному ринку, спрощення взаємодії між ними та зменшення асиметрії кредитного ринку.

Оскільки кредитний ринок є ринком із асиметричною інформацією, своєчасність, точність та чіткість інформаційного потоку відіграє повсякчас вирішальну роль при укладенні угод, здійсненні трансакцій та загалом ефективній діяльності усіх інститутів кредитного ринку.

Зважаючи на великі масиви інформації, яка переміщається між суб'єктами, вважаємо за доцільне інформаційні потоки поділити на два види:

- потік нормативно-правової інформації;
- потік статистично-аналітичної інформації.

Якщо, зазвичай, інформаційні потоки мають двосторонній напрямок, то цей вид руху інформації є одностороннім. Законотворчі та регуляторні інститути лише доносять до інших суб'єктів нормативно-правову інформацію через законодавчі та інші нормативно-правові документи.

Таким чином, потік нормативно-правової інформації – це односторонній, безапеляційний рух нормативно-правової інформації від законодавчих та регуляторних інститутів до інших суб'єктів кредит-

ного ринку, які зобов'язані її дотримуватися та чітко виконувати.

Потік статистично-аналітичної інформації створюється інформаційними інфраструктурними інститутами та включає інформацію, опрацьовану консалтинговими та рейтинговими агентствами, кредитними бюро, засобами масової інформації, колекторськими компаніями та ін. Даний потік інформації дає можливість інститутам ефективно обробляти, лише необхідну для себе інформацію, відсікаючи все зайве.

Чітко побудований та достовірний потік статистично-аналітичної інформації суттєво скорочує трансакційні витрати суб'єктів ринку, робить угоди більш прозорими для обох учасників, дає можливість якісно покращити перелік позичальників і тим самим, уникнути зростання проблемної заборгованості для кредитних інститутів.

Окрім кредитних та інформаційних потоків, між інститутами інституційної структури кредитного ринку мають місце також і ресурсні потоки.

Ресурсні потоки – це просування усіх ресурсів (технічно-технологічних, трудових тощо.) між інститутами кредитного ринку для забезпечення їх ефективної роботи.

Джерелом забезпечення інститутів кредитного ринку ресурсами є інфраструктурні інститути, переважно, торгово-організаційного виду:

- освітні заклади та рекрутингові компанії забезпечують фаховими працівниками (трудова ресурси);
- провайдери та телекомунікаційні мережі технологічно організують процес взаємодії між інститутами інституційної структури (техніко-технологічні ресурси);
- рекламні агентства надають рекламні послуги та ін.

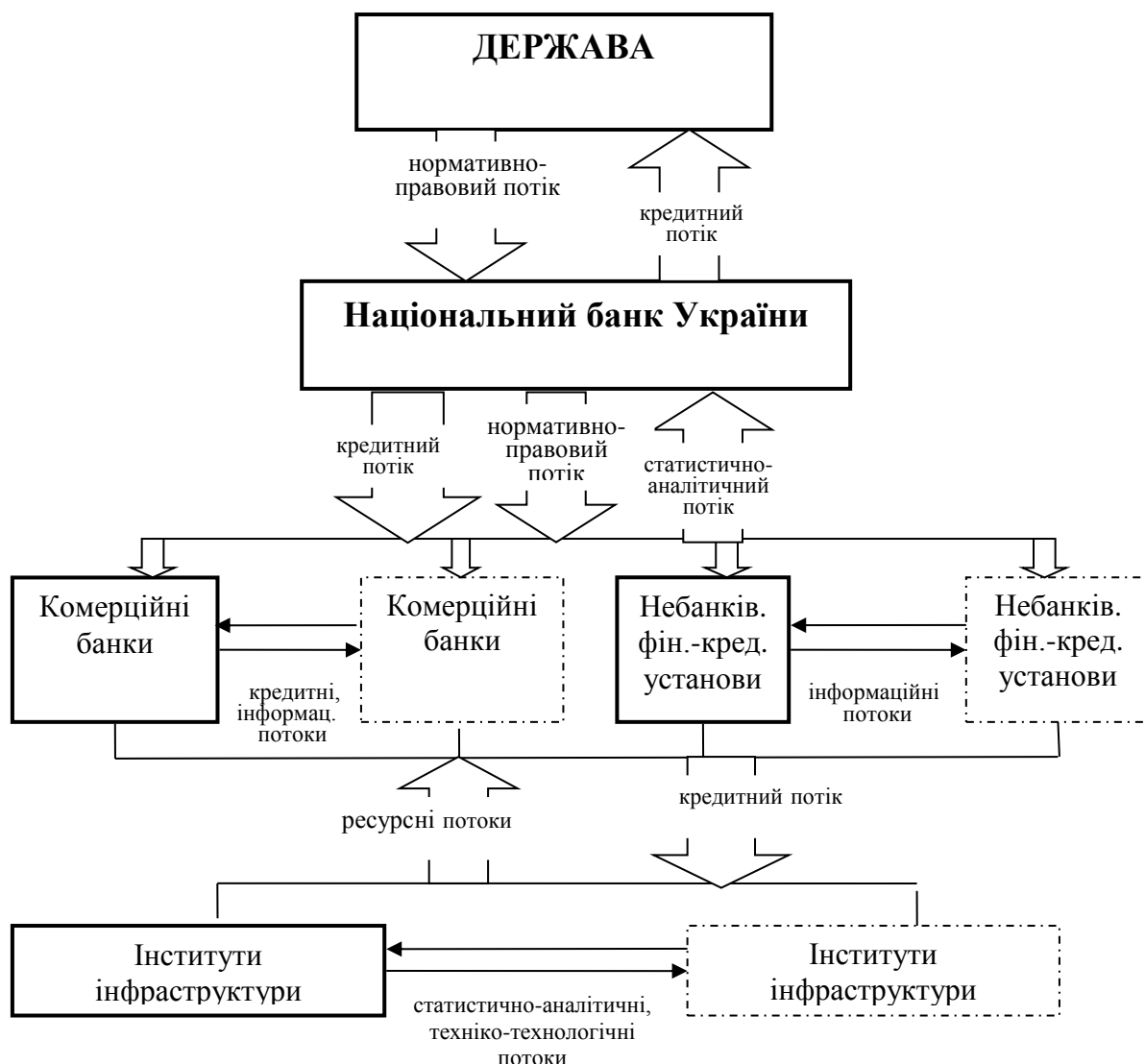
Взаємозв'язки між інститутами інституційної структури кредитного ринку відображені на рис. 1.

Лише тісний взаємозв'язок та взаємопереплетення усіх потоків інституційної структури кредитного ринку в одному часовому просторі дасть змогу отримати позитивний результат та підвищити ефективність функціонування даної струк-

тури, суттєво зменшивши трансакційні витрати та інформаційні ризики усіх суб'єктів кредитного ринку.

----- - дублювання інститутів для зображення горизонтальних потоків між ними

Рис. 1. Взаємозв'язки інститутів інституційної структури кредитного ринку

Джерело: розроблено авторами

Висновки та перспективи подальших досліджень. Проведене дослідження дозволило визначити сутність інституційної структури кредитного ринку, розглянути усі її окремі складові елементи та відобразити внутрішні взаємозв'язки.

Основними складовими елементами інституційної структури кредитного ринку є інститути, уся сукупність яких поділена нами на чотири групи: законодавчо - обмежувальні, регуляторні, кредитні та інфраструктурні. Окремо акцен-

товано на обмінно-розподільних потоках, які визначають функціональний зміст інституційної структури та до яких ми віднесли: кредитні, інформаційні та ресурсні потоки, що мають місце між інститутами та об'єднують їх.

Література

1. Архиреев С. Трансакционная архитектура и институциональные преобразования транзакционного секто-

ра // Институциональная архитектура и динамика экономических преобразований / Под. ред. А.А. Гриценко. — Х., 2008. — 473 с.

2. Бабилова А. В. Особенности формирования институциональной среды в корпоративной сфере / А. В. Бабилова // Известия Таганрогского государственного радиотехнического университета. — 2006. — № 4. — С. 163–166.

3. Вильямсон О. Корпоративный контроль та ділова поведінка: дослідження ефектів організаційної форми підприємницького вибору [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.people.su/ua/111092>

4. Вольчик В.В. Институційна структура економіки / В.В. Вольчик. — Ростов н/Д: Изд-во ЮФУ, 2011. — 228 с.

5. Зотов В.В. Институциональные проблемы функционирования и преобразования экономики России / В.В.Зотов, В.Ф.Пресняков, В.О. Розенталь // Экономическая наука современной России. 1999. №1., С.10-15.

6. Милгром П., Робертс Дж. Экономика, организация и менеджмент: В 2-х т. / Пер. с англ. И.В. Розмайнского, Д.Е. Тетерина, К.А. Холодилина под редакцией И.И. Елисеевой и В.Л. Тамбовцева — СПб.: Экономическая школа, 1999. — т. 1 – 472 с., т. 2 – 424 с.

7. Національна економіка: Навч. посіб. / А.Ф. Мельник, А.Ю. Васіна, Т.Л. Желюк, Т.М. Попович ; за ред. А.Ф. Мельник. — К. : Знання, 2011. — 463 с.

8. Скибенко С.Т. Ринок фінансових послуг: навч.-метод. посібник для самостійного вивчення дисципліни студентами спеціальності 7.03050801, 8.03050801 «Фінанси і кредит» за КМСОНП ПУЕТ/ С.Т. Скибенко. — Полтава: ПУЕТ, 2012. - 158 с.

9. Тупіцина М.М. Институційна структура кредитного ринку. / М.М. Тупіцина Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня к.е.н. Санкт – Петербург, 2008. – 22с.

10. Уильямсон О. Экономические институты капитализма. Фирмы, рынки,

“отношенческая” контракция : пер. с англ. / Уильямсон О. — СПб. : Лениздат, 1996. — 702 с.

11. Шевченко Л.С. Основи економічної теорії. Підручник / За заг. ред. д-ра екон. наук, проф. Л. С. Шевченко. — Х.: Право, 2008. — 448 с.

References

1. Arhyereev S. Transaktsyonnaya arhytektonyka and Institutional transformation transaktsyonnoho sector / / Institutional arhytektonyka and dynamics transformations Ekonomicheskie / Pod. eds. A.A. Gritsenko. - H., 2008. — 473p .

2. Babykova A.V. Peculiarities of Formation Institution korporatyvnoy environment in areas / A.V. Babykova // Proceedings Tahanrohskoho hosudarstvennoho radyotehnycheskoho University. - 2006. - № 4. - P. 163-166.

3. O. Williamson Corporate control and business behavior: a study of the effects of the choice of organizational form of business [electronic resource]. - Mode of access : <http://www.people.su/ua/111092>

4. Volchik V. The institutional structure of the economy / V. Volchik. - Rostov n / D: Izd SFU, 2011. - 228 p.

5. Zotov V. Institutional Functioning Problems and transformation of the economy of Russia / V.V.Zotov, V.F. Presnyakov , V.A. Rosenthal // Modern Economic Science in. In 1999. № 1., P.10 -15.

6. Mylthrom P., Roberts J. Economy, Organization and Management: In 2 Volumes / Per. with the English. I.V. Rozmaynskoho, A.E. Teteryna, C.A. Under Holodylyna the editors II Elyseevoy and V.L. Tambovtsev - St. Petersburg. : Economic School, 1999. - Vol 1 - 472 sec., Vol 2 - 424 p.

7. National Economy: Teach. guidances / A.F. Miller, A. Vasin, TL Zhelyuk, TN Popovich ; Ed. A.F. Melnick. - K.: Knowledge, 2011. - 463 p.

8. Skybenko S.T. Financial Services Market: Teach method. manual for self-study courses students majoring

7.03050801 , 8.03050801 , "Finance and Credit" by KMSONP PUET / ST Skybenko . - Poltava: PUET , 2012. - 158 p.

9. Tupitsyna M.M. The institutional structure of the credit market. / M. Tupitsyna Dissertation for the degree of Ph.D. St. - Petersburg, 2008. – 22p.

10. Williamson A. Economic Institutes capitalism. Firm, the markets,

"otnoshencheskaya" kontraktatsyya : Trans. with the English. / O. Williamson - St. Petersburg.: Lenizdat, 1996. - 702 p.

11. Shevchenko L.S. Basic economic theory. Tutorial / Under total. eds. Dr. Sc. Science professor. LS Shevchenko. - H.: Right , 2008. – 4.

Гальків Л. І., Миськів Г. В.

Исследование сущности институциональной структуры кредитного рынка

В статье рассмотрены и определены сущность институциональной структуры кредитного рынка и её основных элементов - институтов, которые тесно взаимосвязаны между собой. Автор классифицировал институты кредитного рынка на группы, в зависимости от характера их деятельности на кредитном рынке, и выделил: законодательно - ограничительные, регуляторные, кредитные и инфраструктурные институты. Отдельно акцентировано внимание на обменно-распределительных потоках - кредитных, информационных и ресурсных, что соединяют институты, и определяют содержание институциональной структуры.

Ключевые слова: институциональная структура, кредитный рынок, институт, поток.

Halkiv L., Myskiv G.

Research of institutional credit market essence

The article considers and determines the essence of credit market institutional structure and its basic elements - institutions. The author classified the credit market institutions into groups, depending on character of their activities in the credit market, and identified: law - restricting, regulatory, credit and infrastructure institutions. Also, in the article accented attention on exchange-distribution flows, such as - credit, information and resources, which take place between institutions, and determine the content of the institutional structure.

Keywords: institutional structure, the credit market, institution, flow.

Рецензент: Вовчак О. Д. – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри «Банківська справа» Інституту магістерської та післядипломної освіти Університету банківської справи Національного банку України, м. Київ, Україна.

Reviewer: Vovchak O. – Professor, PhD of Economics, Professor, Head of Banking Department Institute of Masters and Postgraduate Education University of Banking of the National Bank of Ukraine, Kyiv, Ukraine.

e-mail: ubs@ubs.gov.ua .

*Стаття подана
12.05.2014 р.*

УПРАВЛІННЯ ДЕРЖАВНИМ БОРГОМ ЯК СКЛАДОВА СИСТЕМИ АНТИКРИЗОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЕКОНОМІКИ

В статті досліджено поняття «криза» на основі семантичного підходу та описано закономірність настання криз в економічній системі країни. Зроблено висновок, що залежно від ефективності антикризових заходів, вплив кризи може справити і позитивні, і негативні наслідки. Враховуючи кризовий стан вітчизняної економіки, автором доведена необхідність підвищення ефективності системи антикризового регулювання економіки в Україні, запропоновано її поелементну структуру на основі системного підходу, а також обґрунтовано роль і місце державного боргу як інструмента та об'єкта управління.

Ключові слова: криза, антикризове регулювання, системний підхід, соціально-економічна система, управління державним боргом.

Постановка проблеми. Виникнення та розгортання кризових явищ в економічній системі країни зумовлюють необхідність розробки та впровадження урядом ефективної системи антикризового регулювання економіки. Негативні наслідки трансформаційної кризи 1991-1999 рр., світової фінансової кризи 2008-2009 рр. та політичної кризи 2013-2014 рр., проявами яких є майже постійний дефіцит державного бюджету, значне падіння обсягів виробництва, зростання розміру державного боргу країни та його нераціональна структура, засвідчили, що на сьогодні в Україні відсутня ефективна система антикризового регулювання економіки. Це пов'язане, з одного боку, із стратегічною невизначеністю основних пріоритетів розвитку, в тому числі інтеграційних, на фоні постійних політичних протиріч, які справляють лише деструктивний вплив на економічну систему, а з іншого – з недостатністю ґрунтовних теоретичних досліджень та практичного досвіду в даній галузі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню питання антикризового управління присвячено чималу кількість наукових праць, однак, більшість з них стосується антикризового управління на мікрорівні, тоді як на макрорівні даному питанню не приділено достатньої уваги. Серед зарубіжних та вітчизняних вчених у сфері державного антикризового регулювання можна назвати Е. Короткова, Л. Колінець, А. Олешко, В. Гейця, Я. Жаліла.

В той же час, поглиблення кризових явищ в політичній сфері та їх негативний

вплив на економіку зумовлюють пошук джерел для виходу з неї, у зв'язку з чим, зростає актуальність дослідження питання управління державним боргом в умовах кризи як елемента системи антикризового державного регулювання.

Метою статті є узагальнення та конкретизація теоретичних аспектів системі антикризового регулювання економіки та управління державним боргом як її складової.

Викладення основного матеріалу дослідження. Виникнення криз є закономірним явищем розвитку будь-яких систем. Цей факт пояснюється тим, що кожна система має два діалектично взаємообумовлені стани свого існування: функціонування і розвиток. Е. Коротков визначає функціонування системи як підтримку її діяльності, збереження різноманітних функцій, які визначають її цілісність та сутнісні характеристики. При цьому розвиток розглядається як придбання нової якості, що змінює стабільність й умови функціонування [1, с. 15]. Функціонування стримує розвиток, оскільки передбачає баланс, а в ході розвитку руйнуються деякі процеси функціонування, що призвели до диспропорціоналізації. Також в процесі розвитку створюються стимули та умови для переходу на нову, більш якісну, стадію функціонування системи, що підтверджує закономірність циклічного настання криз.

Етимологічно термін «криза» походить від грец. *krisis*, що означає рішення, переломний момент, кінець [2, с. 91]. В сучасному тлумачному словнику української

мови криза визначається як різка зміна звичайного стану речей; злам, загострення становища [3, с. 586]. В російському енциклопедичному словнику криза – це 1) різкий, крутий перелом в будь-чому, важкий перехідний стан; 2) гостре ускладнення з будь-чим, важке становище [4]. У сучасному англійському тлумачному словнику «Collins English Dictionary» наводиться таке визначення: «криза – це нестабільний період, особливо надзвичайна проблема або небезпека в політиці, економіці і т.д.» [5].

В економіці виникнення кризових явищ може відбуватися під впливом як внутрішніх (ендогенних), так і зовнішніх (екзогенних) факторів. Зовнішні ефекти проявляються у зв'язку із глобалізацією та пов'язані з тенденціями розвитку інших країн, світових ринків капіталів та міжнародних фінансів. Внутрішні причини можуть бути спричинені циклічністю розвитку економіки, виникати у вигляді занепаду окремих її галузей або поширюватися на економічну систему з інших сфер (політичні кризи, екологічні катастрофи тощо).

Попередження криз та подолання їх негативних наслідків є прерогативою держави. Залежно від ефективності державного антикризового регулювання, вплив кризових явищ на економічну систему країни може мати як позитивні, так і негативні наслідки. Так, при ефективному державному регулюванні, своєчасному передбаченні загрози виникнення кризи, точному виявленні причин, визначенні взаємозв'язків з іншими сферами, відбувається «очищення» від дисбалансуючих факторів, а економічна система переходить на якісно новий етап функціонування. В той же час, при неефективному управлінні кризові явища можуть загострюватися, викликати ланцюгові реакції поширення негативного впливу на інші сфери. Слід відмітити, що на сьогоднішній день в світі не розроблено єдиної універсальної антикризової програми. Однак, питання розробки ефективного

антикризового регулювання постійно перебуває в полі досліджень науковців.

Щодо змісту даного поняття, то російські вчені розглядають антикризове регулювання як процес, за допомогою якого здійснюється вплив держави на економіку з метою скорочення строків і зменшення глибини кризи, а також пом'якшення його негативних соціально-економічних наслідків [6, с. 8].

Серед вітчизняних науковців дане питання досліджувала Олешко А.А. Відповідно до її точки зору, антикризове регулювання – це сукупність заходів цілеспрямованого впливу органів державного управління на попередження та захист соціально-економічної системи й окремих суб'єктів ринкових відносин від кризових ситуацій з метою стабілізації і адаптації соціально-економічної системи до умов, що змінюються [7].

Узагальнюючи наведені визначення, будемо розглядати антикризове регулювання економіки як комплексну систему заходів цілеспрямованого впливу держави на функціонування соціально-економічної системи з метою попередження виникнення кризових ситуацій або подолання (ліквідації) наслідків шляхом розробки та реалізації антикризових програм та/або програм розвитку.

Варто відзначити, що розробка системи антикризового регулювання має здійснюватися з урахуванням принципів системного підходу (цілісність, ієрархічність побудови, структуризація, множинність, системність).

Так, згідно з принципом ієрархічності кожна система є підсистемою системи вищого рівня та складається із сукупності підсистем нижчого порядку. У зв'язку з цим, система антикризового регулювання економіки є підсистемою державного регулювання економіки та має наступну структуру (рис. 1).

Рис. 1. Система антикризового регулювання економіки

Джерело: розроблено автором

Система антикризового регулювання економіки передбачає наявність таких її взаємопов'язаних елементів: мета, завдання, об'єкт, суб'єкт, підсистема раннього попередження кризи, методи, інструменти, важелі регулювання та система контролю.

Метою антикризового регулювання економіки є попередження виникнення кризових явищ або, у випадку, якщо запобігти неможливо, розробка заходів, спрямованих на подолання кризи (усунення причин, подолання негативних наслідків, скорочення строків, зменшення глибини кризи).

Об'єкт антикризового регулювання визначається залежно від типу кризи (циклічна, структурна), сфери її виникнення (валютна, банківська, боргова), взаємозв'язків з іншими сферами. У зв'язку з цим, об'єктом антикризового регулювання може виступати економічний цикл, зайнятість, грошовий обіг, платіжний баланс, державний борг тощо.

Суб'єктами антикризового регулювання виступають державні органи влади (управління), які беруть участь в розробці, прийнятті та реалізації антикризових заходів і програм.

Наступним елементом системи антикризового регулювання економіки є підсистема раннього попередження кризи. Вона полягає у регулярному здійсненні моніторингу спеціально розробленого набору фінансових та макроекономічних показників, негативні тенденції в змінах яких або досягнення їх критичних (граничних) значень стають сигналом настання кризової ситуації та необхідності реалізації превентивного антикризового регулювання.

Перелік індикаторів, які подають сигнали про настання кризи, в різних країнах диференціюється залежно від специфіки побудови їх фінансових системи, міжнародних економічних зв'язків, ступеня інтеграції в світове господарство. Так, вченими Московського інституту економіки перехі-

дного періоду були проаналізовані показники, які найчастіше згадувалися у науковій літературі 1978-2000 років в контексті пошуку статистично значущих індикаторів. В результаті було відібрано двадцять один індикатор, серед яких були темп зміни ВВП, динаміка промислового виробництва, сальдо поточного рахунку платіжного балансу, золотовалютні резерви, зовнішній борг, умови торгівлі, імпорт, експорт, реальний ефективний курс національної валюти, чистий вплив капіталу, втеча капіталу, реальна процентна ставка на міжбанківському ринку, серед між внутрішньою ставкою відсотку і ставкою LIBOR, відношення ставки за кредитами до ставки за депозитами, ІСЦ, внутрішній кредит, грошовий мультиплікатор, депозити, відношення грошової маси до золотовалютних резервів, «надлишкова» пропозиція грошей у реальному вираженні, індекс тиску на валютний ринок [8, с. 44].

Від ефективності роботи системи моніторингу індикаторів кризових явищ в економіці залежить своєчасність реалізації антикризових заходів, глибина кризи та масштаби її наслідків.

Конкретні завдання антикризового регулювання формулюються залежно від стратегічного плану уряду подолання кризових ситуацій.

Формою реалізації антикризового регулювання є розробка антикризових програм та/або програм розвитку.

Інструменти державного антикризового регулювання поділяються на адміністративні та економічні. Адміністративні пов'язані зі створенням чи реорганізацією інституційних одиниць, що представляють собою державні інститути (агентства, міністерства, фонди, управління тощо). Економічні інструменти полягають у застосуванні важелів фінансової політики. Державна фінансова політика здійснюється за такими основними напрямками як бюджетна, податкова, валютно-фінансова, грошово-кредитна, торгова політики.

До основних важелів фінансової (фіскальної та монетарної) політики можна віднести державний борг, податки та збори, грошову емісію. Застосування кожного із них має як переваги, так і недоліки, які

повинні враховуватися при розробці державних антикризових заходів. Так, досвід показує, що для покриття дефіциту бюджету не слід здійснювати грошову емісію, оскільки це призводить до інфляції. Підвищення податкового навантаження, з метою збільшення надходжень до бюджету в умовах кризи, зумовить скорочення споживчого попиту та збільшить ризик банкрутства підприємств. При цьому використання державних запозичень дозволяє уряду країни відкласти у часі підвищення податкового навантаження та залучити додаткові ресурси, які сприятимуть підвищенню сукупного попиту та стимулюванню економіки у неінфляційний спосіб.

Однак, вдавання до залучення державного боргу має і ряд недоліків. Основними з них є декапіталізація у вигляді відсотків за користуванням кредитами, зниження рівня фінансової безпеки країни, ризик виникнення ефекту «боргової спіралі». Отже, можна зробити висновок, що збільшення державного боргу в період кризи є немінучим ефектом, однак наслідки від його залучення для економіки залежать від ефективності управління ним.

Під управлінням державним боргом розуміють цілеспрямовану діяльність держави та уповноважених нею органів з акумуляції, використання і контролю за грошовими коштами, отриманими у формі державних кредитів. При цьому управління державним боргом можна розглядати в широкому і вузькому значенні. У широкому значенні управління державним боргом включає діяльність держави за всіма напрямками, що впливають на стан державної заборгованості (у сфері бюджету, особливо при управлінні бюджетним дефіцитом; у сфері податкового регулювання при збільшенні або зменшенні податкового тиску; у сфері банківської діяльності при обслуговуванні державної заборгованості тощо). У вузькому значенні управління державним боргом охоплює діяльність, пов'язану з випуском і розміщенням державних боргових зобов'язань; обслуговуванням, погашенням та рефінансуванням державного боргу; регулюванням ринку цінних паперів; залученням і обслуговуванням зовнішніх державних позик [9, с. 200].

Кучер Г.В. в широкому значенні трактує управління державним боргом як вид управлінської діяльності, який є складовою управління фінансово-кредитною системою держави, що створює методологічні та організаційно-правові засади боргового менеджменту. У вузькому трактуванні управління державним боргом розглядається автором як система заходів уповноважених органів, пов'язана із залученням додаткових фінансових ресурсів та приведенням платежів з обслуговування (у тому числі, погашення) державного боргу у відповідність із можливостями держави [10, с. 7-8].

Авторський колектив посібника «Управління державним боргом» за редакцією Прутської О.О. під управлінням державним боргом у широкому розумінні визначають формування одного із напрямів фінансової політики держави, пов'язаної з її діяльністю у вигляді позичальника і гаранта. Під управлінням боргом у вузькому розумінні розглядають сукупність дій, пов'язаних з підготовкою до випуску, розміщення боргових зобов'язань держави, надання гарантій, а також проведення операцій з обслуговування та погашення боргових зобов'язань [11, с. 20].

Російський вчений Головачов Д.Л. дає наступне визначення: «Під управлінням державним боргом в широкому сенсі розуміється формування одного з напрямів економічної політики держави, пов'язаної з його діяльністю в якості позичальника. Під управлінням державним боргом у вузькому сенсі розуміється сукупність заходів, пов'язаних з випуском і розміщенням державних боргових зобов'язань, обслуговуванням, погашенням і рефінансуванням державного боргу, а також регулюванням ринку державних цінних паперів» [12].

Узагальнюючи визначення вчених, можна зробити висновок, що в науковій літературі управління державним досліджується в двох аспектах, залежно від того, у широкому чи вузькому значенні трактується даний процес. Державний борг, з одного боку, може бути важелем впливу при застосуванні економічних інструментів, а з іншого – об'єктом управління. Як економічний важіль державний борг залучається

з метою впливу на функціонування та розвиток економіки країни. За допомогою використання різних комбінацій типів кредитів, визначення обсягів позик, валюти та напрямів використання державних позик уряд може стимулювати економічне зростання, провадити заходи інноваційно-інвестиційної політики, розвивати або підтримувати певні галузі економіки, підтримувати платіжний баланс країни. В даному випадку управління державним боргом розглядається в широкому значенні та здійснюється в рамках розробки та реалізації фінансової політики держави.

Управління державним боргом у вузькому значенні означає здійснення операцій на стадіях залучення, використання, обслуговування та погашення державного боргу. Напрямами управління в даному випадку є випуск і розміщення державних боргових зобов'язань, розробка і використання ефективної системи обліку, контролю за ефективністю використання позикових коштів, оптимізації залучення, недопущення пікових навантажень, своєчасне погашення боргів тощо.

Слід зазначити, що одного лише ефективного управління державним боргом недостатньо для виведення соціально-економічної системи країни з кризового стану. Воно має здійснюватися в рамках загальної соціально-економічної політики в комплексі із заходами податково-бюджетної, грошово-кредитної та валютної політики.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Виникнення кризових явищ в економічних системах країн є закономірно обумовленим явищем. З метою попередження криз та зменшення їх негативних наслідків держава повинна здійснювати ефективне державне антикризове регулювання. В умовах дефіциту державного бюджету основним джерелом коштів для реалізації антикризових програм є державні кредити. Їх залучення призводить до збільшення величини державного боргу країни та вимагає розробки системи ефективного управління ним. Управління державним може здійснюватися у широкому та вузькому значенні, а державний борг при цьому виступати як економічний ва-

жіль впливу або як об'єкт впливу.

Перспективи подальших досліджень полягають у необхідності пошуку шляхів підвищення ефективності управління державним боргом України в період кризи.

Література

1. Антикризисное управление [Текст] / под ред. Э.М. Короткова. – М.: ИНФРА-М, 2005. – 620 с.

2. Етимологічний словник української мови: У 7 т. / Редкол. О.С. Мельничук (голов. ред.) та ін. – Київ: Наукова думка, 1983.– Т. 3: Кора-М / [Укл.: Р.В. Болдырев та ін.]. – 1989. – 552 с.

3. Великий тлумачний словник сучасної української мови / [Уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел]. – К.; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2004. – 1440 с.

4. Большой энциклопедический словарь [Электронный ресурс] / [Гл. ред. А.М. Прохоров]. Режим доступа: <http://www.bravica.ws/ru>

5. Collins English Dictionary – Complete & Unabridged 10th Edition 2009 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://dictionary.reference.com>.

6. Белоусов М.С. Антикризисное регулирование макроэкономических систем: антициклический подход : автореф. дис. на соискание ученой степени кандидата экономических наук: спец. 08.00.01 «Экономическая теория» / М.С. Белоусов. – Тамбов, 2007. – 20 с.

7. Олешко А. Генезис антикризового регулювання економіки України / А. Олешко // Ефективна економіка. – 2012. – №7. Режим доступа: <http://www.economy.nayka.com.ua/op=1253>

8. Шумська С.С. Система індикаторів попередження кризи: міжнародний досвід та проблеми вибору для України / Шумська С.С. // Фінанси України. – 2010. – №6. – С.38-49.

9. Роль В.Ф. Фінансове право: [навчальний посібник] / В.Ф. Роль, В.В. Сергієнко, С.М. Попова. – К.: Центр учбової літератури, 2011. – 392 с.

10. Кучер Г.В. Управління державним боргом : автореф. дис. на здобуття наукового ступеня кандидата економічних

наук: спец. 08.04.01 «Фінанси, грошовий обіг і кредит» / Г.В. Кучер. – К., 2002. – 17 с.

11. Управління державним боргом: Навч. посіб. / [Прутська О.О., Сьомченков О.А., Гарбар Ж.В. та ін.]; за заг. ред. Прутської О.О. – К.: Центр учбової літератури, 2010. – 216 с.

12. Головачев Д.Л. Государственный долг: теория, российская и мировая практика / Д.Л. Головачев. – М.: ЧеРо, 1998. – 176 с.

References

1. Korotkov, E. M. Antikrizisnoe upravlenie [Crisis Management]. Moscow: INFRA-M, 2005.

2. Boldyriev, R. V. Etimologichnyi slovnyk ukrainskoi movy [Ethnologic dictionary of the Ukrainian language]. Moscow: Kora-M, 1989.

3. Busel, V. T. Velykyi tлумachnyi slovnyk suchasnoi ukrainskoi movy [Great Dictionary of the modern Ukrainian language]. Kyiv; Irpin: VTF "Perun", 2004.

4. Prokhorov, A. M. Bolshoy entsiklopedichesky slovar [Great encyclopedic dictionary]. www.bravica.ws/ru.

5. Collins English Dictionary – Complete & Unabridged 10th Edition, 2009. <http://dictionary.reference.com>.

6. Belousov, M. S. "Antikrizisnoe regulirovanie makroekonomicheskikh sistem: anticiklicheskiy podhod" [Crisis management of macroeconomic systems: anticyclical approach]. Avtoref. diss. ... kand. ekon. nauk: spets. 08.00.01, 2007.

7. Oleshko, A. "Genezis antykrizovogo reguliuvannya ekonomiky Ukrainy" [The genesis of the crisis management of Ukrainian economy]. Efektyvna ekonomika, no.7 (2012). www.economy.nayka.com.ua/=1253/

8. Shumska, S. S. "Systema indyikatoriv poperedzhennia kryzy: mizhnarodnyi dosvid ta problemy vyboru dlia Ukrainy" [The system of indicators of crisis prevention: international experiences and problems of choice for Ukraine]. Finances of Ukraine, no. 6 (2010): 38-49.

9. Rol V. F., Serhiienko, V. V., and Popova, S. M. *Finansove pravo* [Financial Law]. Kyiv: Tsentr Uchbovoi literatury, 2011.

10. Kucher, G. V. "Upravlinnia derzhavnym borhom" [Public debt management]. Avtoref. dis. ... kand. ekon. nauk: spets. 08.04.01, 2002.

11. Prutska, O. O., Somchenkov, O. A., and Garbar, Zh. V. *Upravlinnia derzhavnym borhom* [Public debt management]. Kyiv: Tsentr Uchbovoi literatury, 2010.

12. Golovachyov, D. L. *Gosudarstvennyj dolg: teoriya, rossijskaja i mirovaja praktika* [Public debt: theory, Russian and international practice]. Moscow: CheRo, 1998.

Жиленко С. М.

Управление государственным долгом как составляющая системы антикризисного регулирования экономики

В статье исследовано понятие «кризис» на основе семантического подхода и описаны закономерность наступления кризисов в экономической системе страны. Сделано вывод, что в зависимости от эффективности антикризисных мер, влияние кризиса может оказать и положительные, и отрицательные последствия. Учитывая кризисное состояние отечественной экономики, автором доказана необходимость повышения эффективности системы антикризисного регулирования экономики в Украине, предложено ее поэлементную структуру на основе системного подхода, а также обоснована роль и место государственного долга как инструмента и объекта управления.

Ключевые слова: кризис, антикризисное регулирование, системный подход, социально-экономическая система, управления государственным долгом.

Zhilenko S.

Management of public debt as a component of the system crisis management of the economy

This paper is devoted to the definition of the term "crisis" on the basis of semantic approach and describes the regularity of crises occurrence in the economic system. It was concluded that, depending on the effectiveness of anti-crisis measures, the crisis may have both positive and negative effects. Based on the critical state of the national economy, the author has proved the need to improve the effectiveness of the crisis management of the Ukrainian economy, proposed the item-based structure on the basis of system approach, and also substantiated the role and place of the public debt as an instrument and object of management.

Keywords: crisis, crisis management, system approach, the social and economic system, public debt management.

Рецензент: Лаврук В. В. – доктор економічних наук, доцент кафедри фінансів і кредиту Подільського державний аграрно-технічного університету, м. Кам'янець-Подільський, Україна.

Reviewer: Lavruk V. – Professor, Ph.D. of Economics, assistant professor of Finance and credit Department Podilsk Agricultural and Technical State University, Kamenetz-Podolsk, Ukraine.

e-mail: 7live777@mail.ru

Стаття подана
07.05.2014 р.

СИСТЕМНИЙ АНАЛІЗ КРЕДИТНОГО ПОТЕНЦІАЛУ РЕГІОНУ

Обґрунтовано роль системного аналізу в формуванні кредитного потенціалу регіону. На підставі системного аналізу визначено проблемне поле формування кредитного потенціалу регіону. Запропоновані нові підходи до аналізу кредитного потенціалу, використання яких дозволить розробити ефективну кредитну політику регіону. Аналіз динаміки зміни кредитного фінансування і самофінансування інвестицій в основний капітал та ефективності регіональної кредитної політики наведено на прикладі Луганської області. Розроблено ряд заходів щодо покращення кредитного забезпечення регіону.

Ключові слова: кредитний потенціал, регіон, системний аналіз, кредитна політика, кредитна забезпеченість.

Постановка проблеми. В сучасних умовах нестачі власних фінансових ресурсів перед кредитною системою регіонів постає ключове завдання забезпечення їх економічного зростання. Задоволення регіональної економіки в кредитних ресурсах забезпечує підвищення її стійкості за рахунок залучення кредитних ресурсів в ефективні та конкурентоздатні виробництва і види діяльності. Високі можливості отримання позикових коштів підвищують гнучкість бізнесу і його конкурентоспроможність. У зв'язку з цим, формування і ефективне використання кредитного потенціалу регіонів стає однією з актуальних проблем, що вимагають термінового вирішення. Ефективне прийняття рішень щодо розробки регіональної кредитної політики в динамічно змінних умовах обумовлює необхідність розробки нових підходів до аналізу кредитного потенціалу регіону. Результати такого аналізу є підставою для контролю за раціональністю його використання, виявлення резервів і усунення втрат кредитного потенціалу, що сприятиме стійкому розвитку економіки регіону.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми аналізу регіонального кредитного потенціалу характеризуються різноманіттям аспектів і досліджуються вітчизняними і зарубіжними вченими і фахівцями. Дослідженню концептуальних основ і методичного апарату аналізу і оцінки кредитного потенціалу регіону приділяється значна увага в працях вітчизняних науковців, серед яких: І. М. Вахович, Г. В. Возняк, М. А. Козоріз, О. М. Люткевич, В. М. Мережко, О. М. Мороз, І. С. Музика, К.

А. Срібна [2-4; 6]. Існуючі дослідження в основному присвячені науково-практичному інструментарію кредитування, проте недостатня увага приділяється впливу кредитних інститутів на розвиток економіки регіону і проблемам кредитно-фінансової взаємодії в цій системі. Відсутні системні теоретико-методологічні положення щодо формування і оцінки кредитного потенціалу регіону як чинника, що впливає на фінансову забезпеченість розвитку економіки території. Саме цим пояснюється необхідність проведення системного аналізу і типологізації регіонального розвитку залежно від рівня кредитної забезпеченості з метою оптимізації джерел фінансування.

Мета статті – обґрунтування ролі та методичних положень системного аналізу формування та використання кредитного потенціалу регіону.

Виклад основного матеріалу дослідження. Кредитний потенціал регіону є складовою інвестиційного потенціалу. Він передбачає вкладення власних ресурсів регіону з метою отримання доходу та отримання кредитних ресурсів для покриття тимчасової потреби у фінансових ресурсах. В широкому розумінні кредитний потенціал характеризує максимально можливу величину інвестиційно-кредитних ресурсів, що акумулюються фінансово-банківським сектором економіки для його спрямування на розвиток регіональної економічної системи. У вузькому розумінні кредитний потенціал регіону є можливим обсягом кредитних ресурсів, який ба-

нківський сектор може направити на розвиток регіональної економічної системи.

По Луганській області спостерігається загальна тенденція до зниження частки кредитного фінансування з 22,7% в 2006 р. до 3,6% в 2012 р. та зростання частки са-

мофінансування з 61,7% в 2006 р. до 88,1 % в 2012 р. (рис. 1) при загальному зростанні обсягу інвестицій в основний капітал з 1391,7 млн. грн. в 2002 р. до 7839,4 млн. грн. в 2012 р. [1].

Рис. 1. Динаміка кредитного фінансування і самофінансування інвестицій в основний капітал по Луганській області в 2002-2013 рр.

Джерело: узагальнено авторами на підставі [1]

В порівнянні з регіонами-лідерами в Луганській області в 2012 р. спостерігається максимальний рівень самофінансування інвестицій в основний капітал – 88,1%, в

2011 р. – в Дніпропетровській області (79,9%), в 2010 р. – в Харківській області (84,2%) (рис. 2).

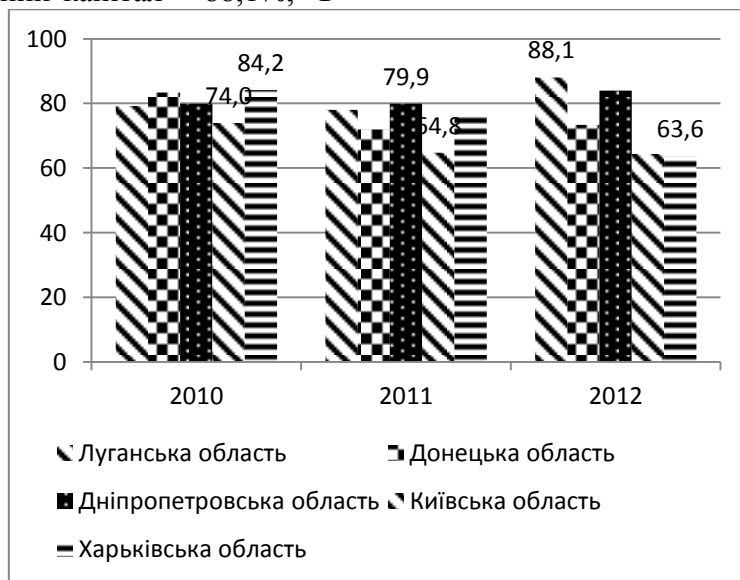

Рис. 2. Динаміка самофінансування інвестицій в основний капітал по регіонах України в 2010-2012 рр.

Джерело: розроблено авторами

Позиція Луганської області серед регіонів-лідерів по активності банківського сектора в інвестиційному процесі значно

змінюється: в 2010 р. область займала другу позицію (10,5%), у 2012 р. – замикає рейтинг (3,6%) (рис. 3).

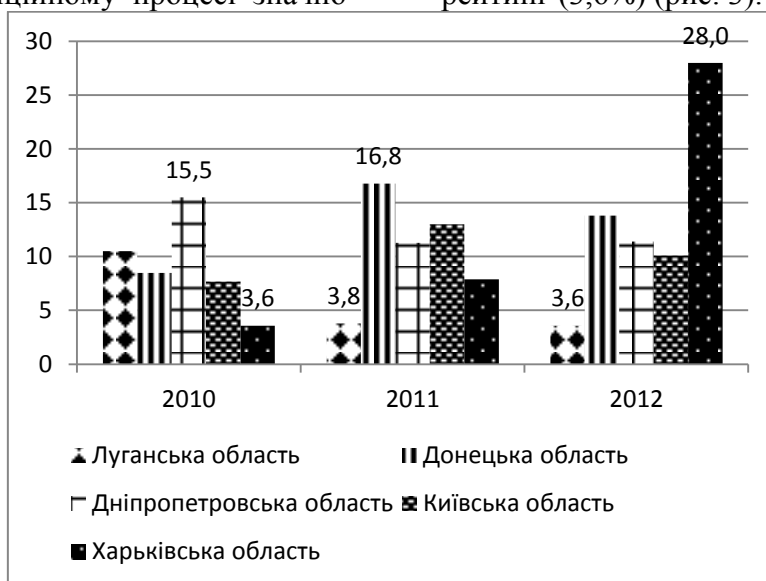

Рис. 3. Динаміка кредитного фінансування інвестицій в основний капітал по регіонах України в 2010-2012 рр.

Джерело: розроблено авторами

З теоретичної точки зору кредитний потенціал економічної системи необхідно розглядати як матеріальну умову інвестиційно-інноваційного процесу. Його економічну сутність доцільно досліджувати з позиції чотирьох аспектів:

1) кредитний потенціал як здатність економічної системи формувати ресурсну базу для кредитного забезпечення інвестиційно-інноваційних процесів. У високорозвинених країнах найвищий рівень кредитно-фінансової системи забезпечує максимальну акумуляцію вільних грошових ресурсів суспільства і їх ефективне розміщення у відтворювальні процеси на інноваційній основі;

2) кредитний потенціал як сукупність наявних в економічній системі інвестиційно-кредитних і грошових ресурсів, необхідних для фінансування діяльності підприємницьких структур і підтримки безперервності інноваційного циклу, у тому числі венчурних;

3) кредитний потенціал як результат економічної взаємодії учасників інвестиційно-інноваційного процесу в економічній системі. Ефективність кредитного забезпечення економічного зростання досягається за умови адекватності схем і моде-

лей інституціональної бази кредитної системи традиціям національної економіки і соціально-економічного середовища;

4) кредитний потенціал як резерв, призначений для захисту інвестиційно-інноваційних процесів економічної системи від впливу чинників ризику і невизначеності. Стійкість кредитування і надійність національної кредитної системи залежить від міри досконалості законодавства, оптимального поєднання наглядової, контрольної і регулюючої діяльності держави і ефективної системи страхування вкладів.

Кредитний потенціал - це не просто сукупність інвестиційно-кредитних ресурсів, але і сконцентрована в них можливість руху економічної системи у напрямі інвестиційно-інноваційного розвитку. Процеси формування і витрачання кредитних ресурсів мають циклічну і мінливу основу. На них впливає безліч чинників, що визначають в сукупності напрями розвитку регіону. Тому кредитний потенціал схильний до постійних змін як з позицій формування, так і з позицій використання, пов'язаних з пріоритетністю вкладення в економічній ситуації, що склалася на даний момент, як в регіоні, так і в країні в цілому.

Управління кредитним потенціалом економічної системи опосередкує складний процес всебічної дії на його складові з метою нарощування для забезпечення стійкості інвестиційно-інноваційного процесу в цій системі. Основними складовими кредитного потенціалу (КП) є потенціал цільового (державного, корпоративного, приватного) фінансування (ПЦФ), потенціал банківського кредитування (ПБК) і потенціал боргового фінансування (ПБФ):

$$КП = ПЦФ + ПБК + ПБФ + СЕ, \quad (1)$$

де СЕ – синергетичний ефект.

Таким чином, аналіз кредитного потенціалу здійснюється за двома аспектами: величиною інвестиційних кредитних ресурсів, наявних в банківській системі, і здатністю економічної системи залучати ресурси з інших секторів економіки. Місце системного аналізу в формуванні кредитного потенціалу регіону наведено на рис. 4.

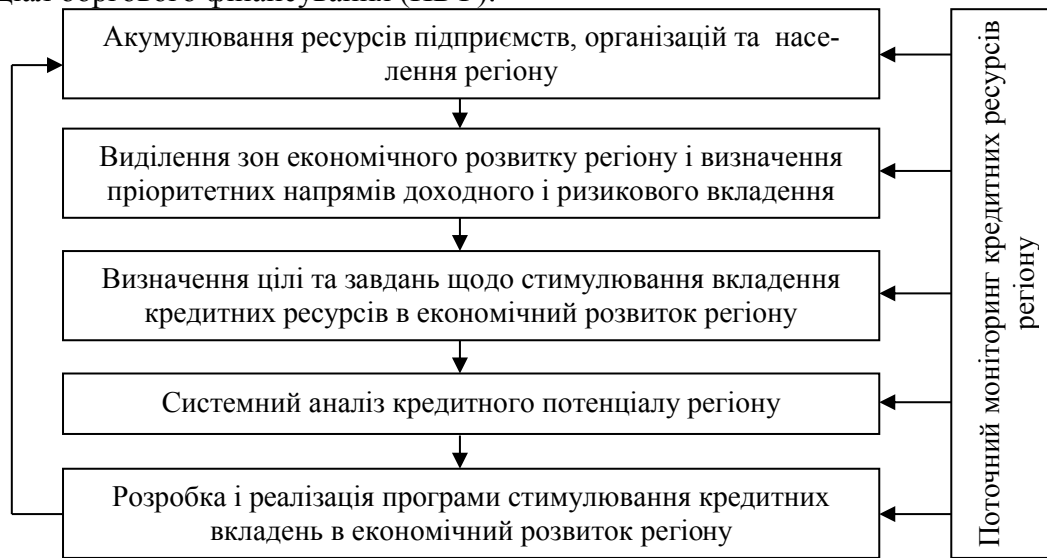

Рис. 4. Місце системного аналізу в формуванні кредитного потенціалу регіону
Джерело: розроблено авторами

Основним джерелом кредитних ресурсів є регіональна банківська система, оскільки одним з головних її призначень є акумуляція вільних ресурсів господарюючих суб'єктів і фізичних осіб. Для оцінки можливостей банківської системи регіону здійснювати кредитування економіки найчастіше використовують розмір активів або кредитного портфеля. Проте, ці підходи є спрощеними, оскільки перший показник не враховує межі використання банківських ресурсів, другий, - відображає фактичний, а не потенційний розмір кредитних вкладень. Потенціал банківського кредитування регіону (ПБК) доцільно оцінювати як різницю між загальним обсягом мобілізованих в банку коштів (юридичних і фізичних осіб) і загальним резервом ліквідності по формулі:

$$ПБК = \left(\sum_{i=1}^n Z_{юриi} - \sum_{i=1}^n Z_{юриi} \cdot НРВ_{юриi} \right) + \left(\sum_{j=1}^m Z_{фзj} - \sum_{j=1}^m Z_{фзj} \cdot НРВ_{фзj} - \sum_{j=1}^m Z_{фзj} \cdot НВС_{фзj} \right), \quad (2)$$

де $Z_{юриi}$ - залишки по i -м рахункам юридичних осіб; $Z_{фзj}$ - залишки по j -м рахункам фізичних осіб; $НРВ_{юриi}$ - норма резервних відрахувань по i -м рахункам юридичних осіб; $НРВ_{фзj}$ - норма резервних відрахувань по j -м рахункам фізичних осіб; $НВС_{фзj}$ - норма відрахування в систему страхування вкладів по j -м рахункам фізичних осіб.

На основі результатів аналізу кредитного потенціалу регіону визначається його кредитна забезпеченість шляхом відношення величини кредитного потенціалу до обсягу ВРП:

$$K_{кп} = КП / ВРП. \quad (3)$$

За результатами оцінки конкурентоспроможності регіонів України, проведеної в 2013 р. Фондом "Ефективне управління",

потенціал банківської системи Луганського регіону складає 4,08 бали, що відповідає 22 місцю серед 27 регіонів. Середній рівень по регіонах склав 4,12 [5, с. 177].

Кредитний потенціал регіону є економічною базою для реалізації кредитної політики. Зміст кредитної політики регіону полягає у цілеспрямованій діяльності регіональних органів влади по залученню і ефективному використанню ресурсів для вирішення проблем економічного розвитку території і поліпшення якості життя. Оцінка кредитної політики в регіоні може бути представлена показником економічної ефективності регіональних кредитних вкладень, який визначається відношенням

приросту ВРП за рік до кредитних вкладень, що викликали цей приріст (табл. 1). Для виключення впливу чинника інфляції необхідно розглядати індекси фізичного обсягу (у % до попереднього періоду). Звідси, відносна оцінка економічної ефективності регіональної кредитної політики ($E\phi_{\text{ркл}}^t$) має вигляд:

$$E\phi_{\text{ркл}}^t = \frac{\Delta J_{\text{ВРП}}^t}{J_{\text{кв}}^t}, \quad (4)$$

де $\Delta J_{\text{ВРП}}^t$ – приріст індекса фізичного обсягу ВРП за рік t ;

$J_{\text{кв}}^t$ – індекс фізичного обсягу кредитних вкладень за рік t .

Т а б л и ц я 1

Результати розрахунку економічної ефективності регіональної кредитної політики в Луганській області за 2006-2012 рр.

Показники	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Всього валовий регіональний продукт, у фактичних цінах, млн. грн.	24159	32280	42985	38451	45541	57202	58767
Обсяг кредитних вкладень, млн. грн.	462,8	910,8	842,3	453	495,3	231,7	283,1
Відносна оцінка економічної ефективності регіональної кредитної політики	-0,254	0,056	-0,005	-0,813	0,265	0,153	-0,187
Абсолютна оцінка економічної ефективності регіональної кредитної політики	29,17	-10,37	14,45	-38,18	21,05	16,10	-33,64

Джерело: узагальнено авторами на підставі [1]

Ефективність регіонального кредитування можна представити також як різницю між приростом ВРП і нормативом ефективності вкладень помноженим на річний приріст кредитів (табл. 1), тобто з використанням абсолютних показників:

$$E\phi_{\text{ркл}}^t = \Delta J_{\text{ВРП}}^t - \text{Неф}_{\text{кв}}^t \cdot \Delta J_{\text{кв}}^t, \quad (5)$$

де $\text{Неф}_{\text{кв}}^t$ – норматив ефективності кредитних вкладень, $\Delta J_{\text{кв}}^t$ – приріст індексу фізичного обсягу кредитних вкладень в році t .

Нормативом ефективності кредитних вкладень в рядах динаміки є їх рівномірний розподіл по роках, в просторовій су-

купності - рівномірний розподіл за спостереженнями. Наприклад, для ряду динаміки, що містить сім років $\text{Неф}_{\text{кв}}^t = 1 / 7 = 0,143$.

Результати оцінки економічної ефективності регіональної кредитної політики в Луганській області за 2006-2012 рр. (рис. 5) свідчать про те, що використання кредитних ресурсів не забезпечило приріст ВРП в 2007, 2009 і 2012 роках. Оскільки приріст ВРП за рахунок використання кредитних вкладень незначний, це в цілому характеризує кредитну політику як низькоефективну.

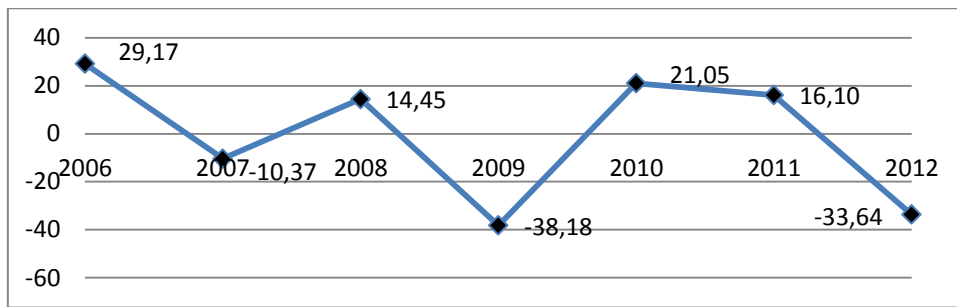

Рис. 5. Динаміка економічної ефективності регіональної кредитної політики в Луганській області за 2006-2012 рр.

Джерело: узагальнено авторами на підставі [1]

Для удосконалення регіональної кредитної політики повинні дотримуватися такі вимоги:

1. Регіональна орієнтованість, тобто пріоритетне дотримання інтересів і рішення стратегічних і тактичних завдань регіону.

2. Принцип "не погіршення" економічної ситуації, що передбачає розробку регіональної стратегії розвитку і спрямованість на нарощування економічного потенціалу регіону.

Основними заходами з нарощування кредитного потенціалу регіону є: збільшення грошової маси в обігу за рахунок зниження норм обов'язкового резервування; подовження депозитної бази кредитної системи; формування фондів інвестиційно-кредитних ресурсів на принципах державно-приватного партнерства; використання операційних схем сек'юритизації банківських кредитів (заміна позикової заборгованості пакетом цінних паперів, розміщених на ринку); вдосконалення механізму рефінансування банківських установ; перетікання довгострокових ресурсів пенсійної системи в банківський сектор.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Забезпечення стійкого економічного зростання регіонів обумовлює необхідність активізації процесів кредитування як передумови збільшення обсягів виробництва, зростання внутрішнього споживання і підвищення якості життя в регіоні. В умовах ринкових відносин кредитування стає одним з основних фінансових джерел ведення господарської діяльності. Це вимагає розробки нових підходів до системного аналізу і оцінки кредитного потенціалу регіону. Необхідно зосередити увагу на таких ключових характеристиках кредитного потенціалу регіону як цільове фінансування,

банківське кредитування і боргове фінансування. Фінансовий ресурсний потенціал банківської системи визначає ступінь активності вкладення кредитних ресурсів в економіку регіону і обсяг виділених коштів. Він характеризує здатність власного капіталу і наявних ресурсів банків забезпечити виробництво максимально можливого обсягу банківських продуктів і послуг у відповідності з потребами регіону. За результатами проведеного аналізу запропоновано заходи з нарощування кредитного потенціалу, що забезпечать синергетичний ефект від взаємодії банківського і реального секторів економіки та кредитування інвестиційно-інноваційних процесів.

Подальші дослідження передбачають розкриття методологічних положень щодо формування комплексної системи відтворення фінансового потенціалу стійкого розвитку регіону.

Література

1. Динаміка кредитного фінансування і самофінансування інвестицій в основний капітал по Луганській області [2002-2013 рр.] [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Головного управління статистики у Луганській області. – Режим доступу: <http://www.lugastat.lg.ua>.

2. Козоріз М. А. Методичні засади оцінки кредитного потенціалу регіону / М. А. Козоріз, І. С. Музика // Фінанси України: науково-теоретичний та інформаційно-практичний журнал. – 2012. – № 6. – С. 58-67.

3. Концептуальні засади формування і оцінки фінансового потенціалу регіону / [Козоріз М. А., Люткевич О. М., Возняк Г. В., Музика І. С. та інші.]. – Львів : НАН

України Інститут регіональних досліджень, 2011. – 100 с.

4. Мережко В. М. Фінансово-кредитні інструменти соціально-економічного розвитку регіону / В. М. Мережко, О. М. Мороз // Вісник Хмельницького інституту регіонального управління та права. – 2004. - № 4. – С. 382-386.

5. Отчет о конкурентоспособности регионов Украины. – 6-е издание. – Фонд «Эффективное управление», 2013. – 234 с.

6. Срібна К.А. Формування оптимальної структури кредитних ресурсів банківських інститутів на рівні регіону // Экономика и управление. – 2008. - № 6. – С. 43-49.

References

1. Dynamika kredytnoho finansuvannya i samofinansuvannya investytsiy v osnovnyy kapital po Luhans'kiy oblasti [2002-2013 rr.] [Elektronnyy resurs] // Ofitsiynyy sayt Holovnoho upravlinnya sta-tystyky u Luhans'kiy oblasti. – Rezhym dostupu: <http://www.lugastat.lg.ua>.

2. Kozoriz M. A. Metodichni za-sady otsinky kredytnoho potentsialu re-hionu / M. A. Kozoriz, I. S. Muzyka // Finansy Ukrayiny: naukovy-teoretychnyy ta informatsiyno-praktychnyy zhurnal. – 2012. - № 6. – С. 58-67.

3. Kontseptual'ni zasady for-muvannya i otsinky finansovoho potentsialu rehionu / [Kozoriz M. A., Lyutkevych O. M., Voznyak H. V., Muzyka I. S. ta inshi.]. – L'viv : NAN Ukrayiny Instytut rehional'nykh dos-lidzhen', 2011. – 100 s.

4. Merezhko V. M. Finansovo-kredytni instrumenty sotsial'no-ekonomichnoho rozvytku rehionu / V. M. Me-rezhko, O. M. Moroz // Visnyk Khmel'nyts'-koho instytutu rehional'noho upravlinnya ta prava. – 2004. - № 4. – С. 382-386.

5. Otchet o konkurentosposob-nosty rehyonov Ukrayny. – 6-e yzdanye. – Fond «Éffektyvnoe upravlenye», 2013. – 234 s.

6. Sribna K.A. Formuvannya optimal'noyi struktury kredytnykh resursiv bankivs'kykh instytutiv na rivni rehionu // Ékonomyka y upravlenye. – 2008. - № 6. – С. 43-49.

Костырко Л. А., Клитинский Ю. С.

Системный анализ кредитного потенциала региона

Обоснована роль системного анализа в формировании кредитного потенциала региона. На основании системного анализа определено проблемное поле формирования кредитного потенциала региона. Предложены новые подходы к анализу кредитного потенциала, использование которых позволит разработать эффективную кредитную политику региона. Анализ динамики изменения кредитного финансирования и самофинансирования инвестиций в основной капитал и эффективности региональной кредитной политики приведен на примере Луганской области. Разработан ряд мероприятий по улучшению кредитного обеспечения региона.

Ключевые слова: кредитный потенциал, регион, системный анализ, кредитная политика, кредитная обеспеченность.

Kostyrko L., Klitinsky U.

Analysis of the systems of credit potential of region

The role of analysis of the systems is reasonable in forming of credit potential of region. On the basis of analysis of the systems the problem field of forming of credit potential of region is certain. Offered new going near the analysis of credit potential, the use of which will allow to work out the effective credit policy of region. An analysis over of dynamics of change of the credit financing and self-finance of investments in the fixed assets and efficiency of regional credit policy is brought on the example of the Luhansk area. The row of measures is worked out on the improvement of the credit providing of region.

Keywords: credit potential, region, analysis of the systems, credit policy, credit material well-being.

Рецензент: Житний П. Є. – доктор економічних наук., професор, завідувач кафедри «Фінанси, облік та банківська справа» Луганського національного університету імені Тараса Шевченка, м. Луганськ, Україна.

Reviewer: Zhitniy P. – Professor, Ph.D. of Economics, Head of Finance, Accounting and Banking Department Taras Shevchenko Lugansk National University, Luhansk, Ukraine.

e-mail: info@lnu.edu.ua

Стаття подана 23.04.2014 р.

УПРАВЛІННЯ ФІНАНСОВОЮ НАДІЙНІСТЮ БАНКУ: КОНЦЕПЦІЯ, МЕХАНІЗМ, КОНТРОЛЬНІ ПАРАМЕТРИ

Визначено суттєві характеристики фінансової надійності банку та чинники впливу на неї. Виділено основні складові концепції управління фінансовою надійністю банку: управління ресурсною базою, активами, ліквідністю, дохідністю і ризиками банку. Наведено авторське бачення щодо механізму управління ресурсною базою банку. Запропоновано підхід до організації оптимального управління активами банку. Обґрунтовано систему контрольних параметрів управління фінансовою надійністю банку для формування інформаційної бази прийняття рішень. Особлива увага приділяється аналітичному інструментарію управління фінансовою надійністю банку.

Ключові слова: банк, фінансова надійність, управління, концепція, механізм, аналіз, контрольні параметри.

Постановка проблеми. У сучасних умовах невизначеності потреба в прозорому, надійному і багатогалузевому банківському бізнесі вимагає створення умов забезпечення фінансової надійності в банківській системі. Розвиток відносин банку з клієнтами з приводу формування вимог і зобов'язань не підкріплений здатністю банків забезпечувати фінансову надійність. Про це свідчить зрушення банківського портфеля, зростання резервів на випадок неповернення позик, зниження доступності банківських продуктів. Потреба в забезпеченні фінансової надійності в банківському секторі економіки обумовлена також зростанням взаємодії банків з іншими фінансовими посередниками, появою нових напрямів банківської діяльності, впровадженням міжнародних стандартів якості банківських продуктів. Фінансова надійність банків сприятиме зниженню невизначеності, мінімізації ризиків і створенню сприятливого середовища на банківському ринку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У вітчизняній і зарубіжній літературі проблематика фінансової надійності, стійкості та стабільності банків зводиться в основному до розгляду їх якісних характеристик, кількісних показників і різноманітних методик оцінки. Окремі аспекти аналізу та оцінки надійності банків розглядалися в працях вітчизняних вчених, серед яких: О. Бліндюк, В. М. Коваль, О. В. Корнієнко, Л.П. Матійчук, О. В. Меренкова, О. Я. Мищишин, В. Науменко, О. В. Пошивалова, Б. В. Самородов [1-5]. Питання

проведення рейтингової оцінки надійності банків досліджували такі вітчизняні вчені як О. С. Доценко, Г. Карчева, Е. С. Кузьменко, Р. В. Михайлюк, А. С. Незнамова, Ю. В. Пасічник, Н. П. Сікорська. Проте питання забезпечення фінансової надійності банків в контексті розвитку банківського сектора економіки належного вивчення, як у вітчизняних, так і зарубіжних дослідженнях не отримали. Відсутні роботи, які розкривали б зміст і специфіку чинників, що визначають фінансову надійність банків в різних умовах функціонування банківської системи. Забезпечення фінансової надійності в банківській системі доки не підкріплене і практичними розробками. Аналіз сучасних тенденцій в банківському секторі країни дозволяє зробити висновок, що у вітчизняній банківській практиці відсутній комплексний підхід до формування ефективної системи управління фінансовими потоками банку. Потрібна розробка її концептуальних основ, які дозволять банку бути не лише рентабельним, але і забезпечать його фінансову надійність.

Метою статті є розкриття пріоритетних аспектів концептуальних основ системи управління фінансовою надійністю банку та її контрольних параметрів.

Виклад основного матеріалу дослідження. На відміну від проблеми надійності інших господарюючих суб'єктів проблема надійності банків має свої особливості, які проявляються в джерелах формування фінансових ресурсів, структурі активів, оцінці результатів діяльності. Ці особливості визначаються місцем банків в

громадському розподілі праці. Поняття надійності в сучасній банківській системі значною мірою є інтуїтивним, загальноприйняте трактування сутності, витоків виникнення і ролі фінансової надійності банку в розвитку відносин на банківському ринку відсутнє. Надійність систем спочатку розглядалася в технічних науках, де накопичений багатий досвід оцінки надійності. Під надійністю банку розуміється вірогідність досягнення поставлених цілей, безперервно і в повному обсязі здійснення усього спектру операцій відповідно до отриманих ліцензій і строго у рамках дотримання регулятивних вимог, незалежно від будь-яких чинників внутрішнього і зовнішнього середовища.

З точки зору концепції фінансових відносин фінансова надійність в банківській системі - це сукупність передбачуваних взаємовідносин між банком і його клієнтами, заснованих на вигідності угод як для банку, так і його клієнтів. Фінансова надійність передбачає формування упевненості клієнтів в неухильному виконанні банком взятих на собі зобов'язань без затримок і при будь-якій ситуації на ринку. Це сприяє розвитку їх поновлюваних фінансових відносин. В той же час, надійність визначається не лише формальною ліквідністю, але і багато в чому суб'єктивними чинниками, зокрема, наявністю власної матеріальної бази, точністю дотримання банківського законодавства, стабільністю роботи кореспондентських рахунків.

Недостатня фінансова надійність стримує розвиток фінансових відносин банку з клієнтами, обумовлює додаткові витрати, як для банку, так і для його клієнтів. І навпаки, зростання фінансової надійності, стимулює зниження цих витрат, формує бажання потенційних клієнтів встановлювати і поновлювати фінансові відносини з банком. Ступінь фінансової надійності банку визначається рівнем різних відносин в банківській сфері: а) депонента і зберігача; б) кредитора і позичальника; в) принципала і агента; г) комісіонера і комітента; д) зберігача та інвестора; е) банків з іншими фінансовими посередниками; ж) банка і держави.

Основними характеристиками фінансової надійності банку є:

- міцність і безпека, тобто стійкість фінансового стану банку в поточному періоді;
- певна постійність існування банку на ринку, тобто збереження фінансової стійкості в довгостроковому періоді;
- довіра з боку контрагентів, упевненість клієнтів банку в його фінансовій стійкості, тобто наявність репутації "надійного банку".

Кожен з критеріїв надійності банків визначається складною системою чинників. Джерелом безпеки банку є достатній капітал, який дозволяє йому і в ситуації кризи продовжувати операції і залишатися платоспроможним. Рівень і якісний стан капіталу банку багато в чому залежить від величини прибутку, яка безпосередньо визначає функціонування банку протягом довгого періоду, забезпечуючи відтворення банківської діяльності (розширення обсягів і якості послуг, що надаються). Зберігати стабільність банку також дозволяє ліквідність, що полягає в його здатності забезпечити своєчасне виконання в грошовій формі своїх зобов'язань по пасивах. Ефективність роботи банку і, отже, тривалість його діяльності багато в чому визначає якість активів. Репутація, що дозволяє банку успішно функціонувати на постійній основі, може скластися лише за наявності у банку стратегії надійної поведінки, що припускає чіткий курс і адекватну модель дій для управління кожною складовою банку. Якість банківського менеджменту представляється найбільш значущим чинником внутрішньої стійкості банку. Якість менеджменту визначається якістю планування, управління активами і пасивами, управління капітальною стійкістю, управління організаційною структурою банку та управління персоналом.

Звідси, оцінка фінансової надійності банку здійснюється за такими напрямками:

1. аналіз достатності та адекватності капіталу, тобто капітальної стійкості як умови міцності банку;
2. аналіз структури, якості та вартості активів, що визначає ефективність роботи банку;

3. аналіз прибутковості та рентабельності банківської діяльності, як необхідної умови орієнтації банку на довгостроковий період існування;

4. аналіз ліквідності, як однієї з умов постійності банку,

5. аналіз якості управління банком, що визначає дієвість і взаємозв'язок усіх перерахованих елементів стану банківської діяльності.

В системі управління фінансовою надійністю банку повинні бути враховані усі можливі її взаємозв'язки, як зовнішні, так і внутрішні, в динаміці. Тому на цю систему впливає безліч різних чинників. В якості зовнішніх чинників впливу на фінансову надійність банку можна виділити:

- стан фінансового ринку (динаміка процентних ставок, стан банківської системи, рівень конкуренції банківських послуг, міра розвитку платіжної системи, міра взаємної довіри учасників на ринку (МБК), система страхування вкладів, пропозиції грошової маси, політика Національного банку, законодавча база, механізм реалізації законодавчих актів, грошова емісія, рівень інфляції, вартість обслуговування державного боргу, рівень інфляційних очікувань);

- стан світової фінансової системи;

- стан національної економіки (стабільність, рівень розвитку виробництва, конкурентоспроможність товаровиробників, платоспроможність підприємств, можливості міжгалузевого переливання капіталу, інвестиційний клімат, сальдо платіжного балансу країни);

- соціально-політична ситуація;

- форс-мажорні обставини.

До позитивних чинників фінансової надійності банку відносяться: створення системи страхування вкладів, зростання прозорості банківського бізнесу і його інформаційної відкритості, створення позитивного іміджу і ділової репутації банку, високий рейтинг, лідерство на банківському ринку, участь в роботі органів, що приймають рішення, зростання затребуваності банківських продуктів, стандарти якості, розвиток персональних відносин з клієнтами, підвищення професійного рівня співробітників банку, сприятливий стан

банківського середовища. Негативну динаміку рівня фінансової надійності банку обумовлюють такі внутрішні чинники як низька культура обслуговування, асортимент продуктів не відповідний вимогам клієнтів, черга обслуговування. В сучасних умовах більше можливостей вижити мають ті банки, які завдяки своєму, вже створеному потенціалу, можуть пом'якшити дію негативних чинників і знизити мінімальних втрат в існуючому середовищі.

Методологічною основою управління фінансовою надійністю банку є наступні принципи: орієнтація на результат, зосередження уваги на задоволенні потреб клієнтів, лідерство керівництва і постійність цілей, залученість персоналу, постійне поліпшення та інновації, взаємовигідне партнерство, корпоративна соціальна відповідальність, пошук і встановлення нових способів і форм співпраці з міжнародними і вітчизняними фінансовими інститутами і організаціями.

Система управління фінансовою надійністю банку підпорядковується основній стратегічній меті його діяльності – відтворення вартості. Ця система повинна включати оцінку ефективності використання фінансових ресурсів банком для цілей максимізації вартості та враховувати необхідність задоволення очікувань усіх зацікавлених сторін.

Концепція управління фінансовою надійністю банку охоплює підсистеми управління ресурсною базою (капіталом), активами, ліквідністю, дохідністю і ризиками банку (рис. 1).

Ресурсна база банку є базовою платформою початку здійснення його діяльності як кредитного інституту і визначає її обсяг і напрями. В той же час, ресурсна база є результатом господарської діяльності банку, що залежить від обсягу і напрямку активних операцій, кредитної політики, активності банку на фінансових ринках і його рейтингу. Управління ресурсною базою банку - це сукупність прийомів і методів цілеспрямованої дії на фінансові ресурси з метою досягнення надійності, стабільності, рентабельності діяльності банку, а також його ліквідності. Об'єктом управління є потоки грошових коштів клієнтури

банку і його власних коштів, суб'єктом - фінансові служби банку. Процес управління здійснюється за допомогою фінансових відносин - грошових відносин з приводу формування грошових і прирівняних до

них фондів в процесі розподілу і перерозподілу виробленого продукту. Механізм управління фінансовими ресурсами банку представлений на рис. 2.

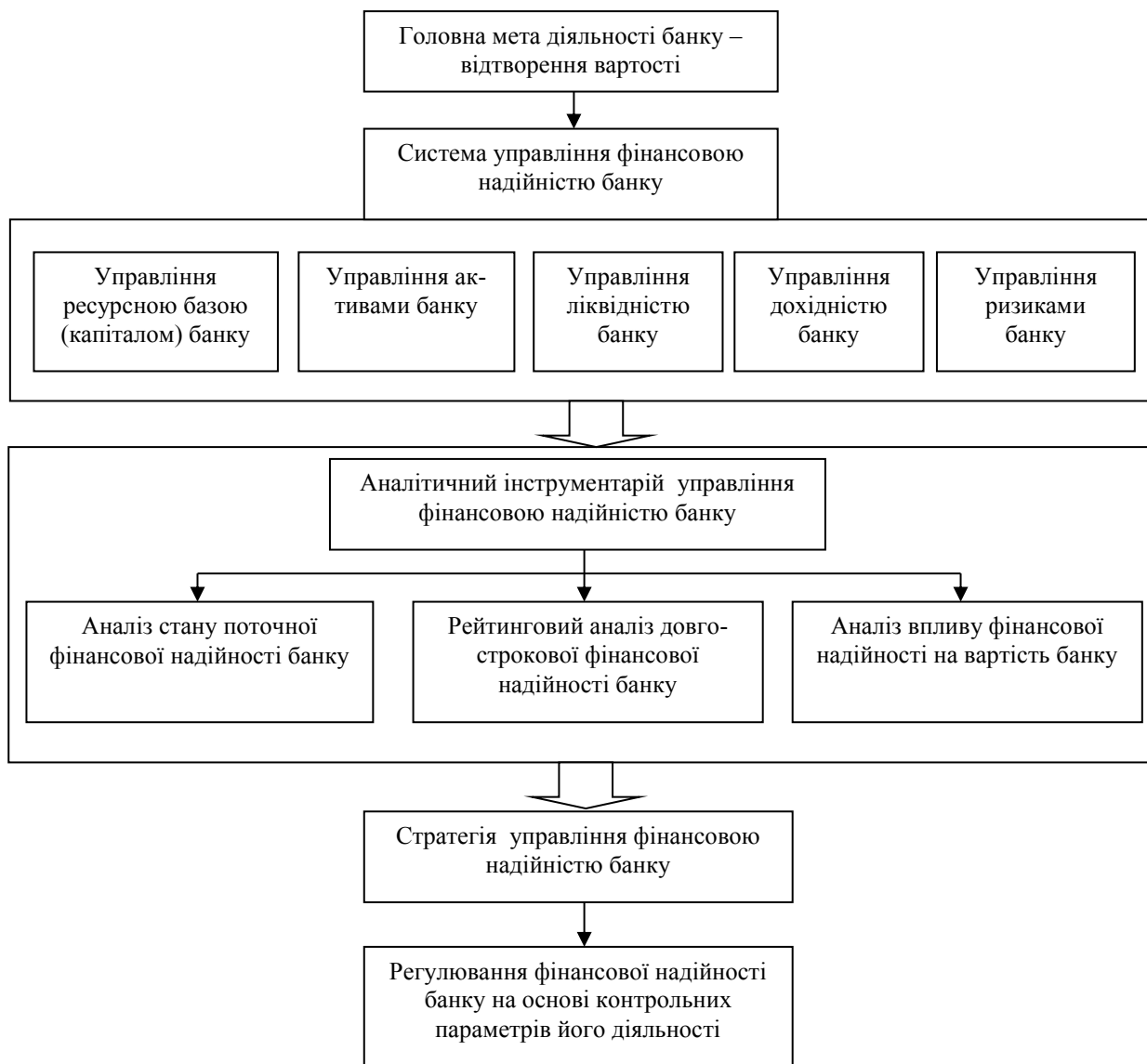

Рис. 1. Концепція управління фінансовою надійністю банку

Джерело: розроблено авторами

Значущість управління активами банку в системі управління фінансовою надійністю підсилюється рядом обставин: по-перше, активи відображають вартісні та продуктивні характеристики банку і його ринкові можливості; по-друге, вони схильні до численних ризиків, що впливають на фінансовий результат діяльності банку; по-третє, вони виконують ряд важливих функцій, забезпечуючи ліквідність і прибутко-

вість банку. Крім того, активи підтримують довіру клієнтів до банку, переконують кредиторів у фінансовій спроможності кредитної організації і в можливості розпоряджатися наданими ними коштами. Активи забезпечують умови для організаційного зростання кредитної організації і розробки нових активних операцій, послуг, програм і технологій.

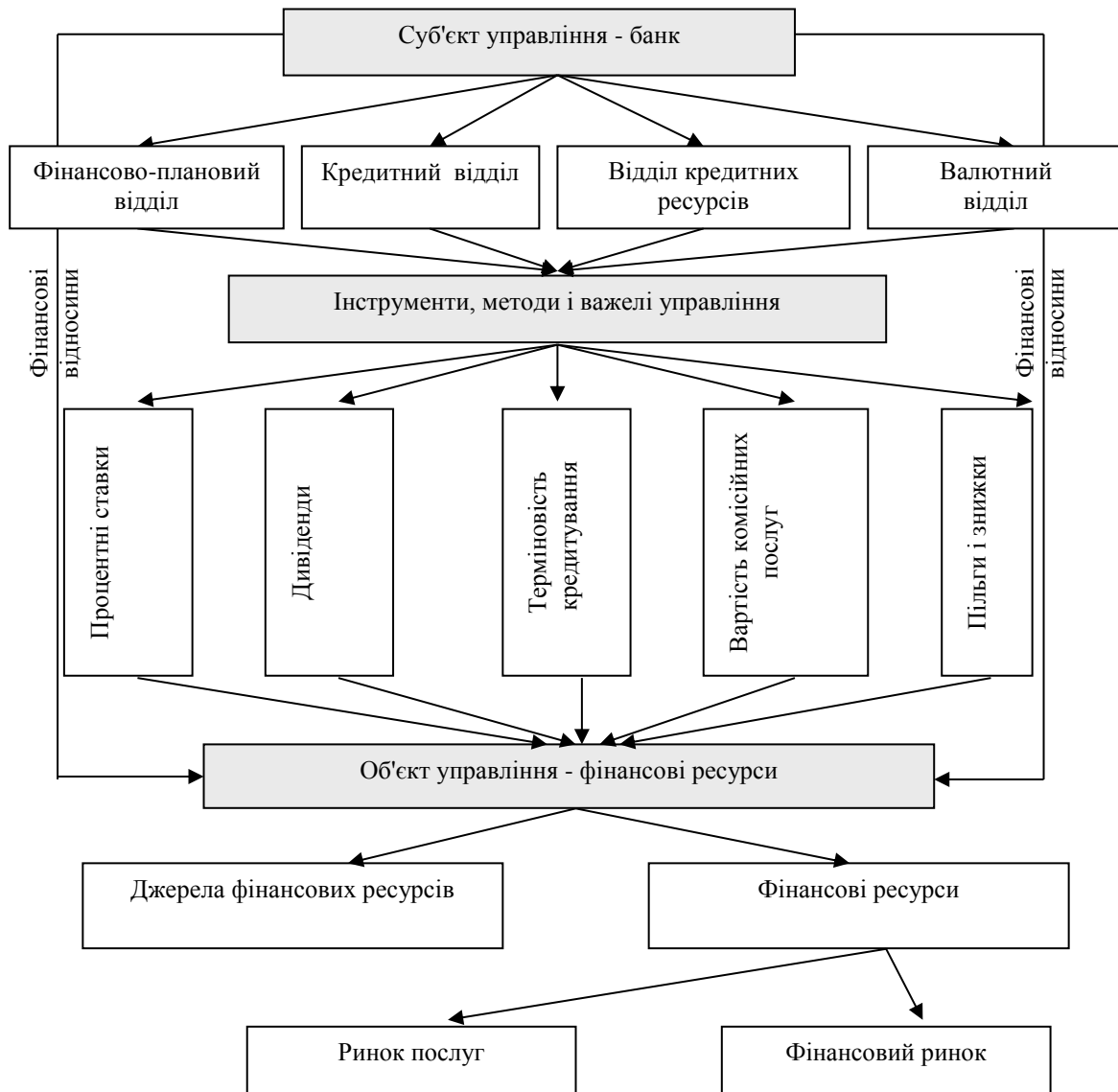

Рис. 2. Механізм управління ресурсною базою банку

Джерело: розроблено авторами

Процес ухвалення рішень в сфері управління активами банку включає наступні етапи (рис. 3). Експертами аналізується баланс на початок дня і визначаються мінімально необхідні залишки по касі та кореспондентським рахункам в інших банках. Дані можуть бути отримані з аналізу планованого відтоку коштів. Таким чином визначається сума тимчасово вільних коштів, що підлягають розподілу. Далі розглядаються варіанти вкладення коштів (видача кредитів, купівля цінних паперів). Аналізуються заявки на кредити і фільтруються неприйнятні варіанти залежно від сту-

пеня ризику. У практиці регіональних банків майже не застосовується принцип "премії за ризик", оскільки позичальник, що має намір не повернути кредит, легше піде на вищу процентну ставку. Таким чином не вдасться компенсувати втрати по деякій частині високоризикованих кредитів підвищеною прибутковістю інших, тому кредити видаються тільки свідомо надійним позичальникам з тривалою кредитною історією і під якісне забезпечення. Процентна ставка за кредитами однієї групи терміновості практично однакова.

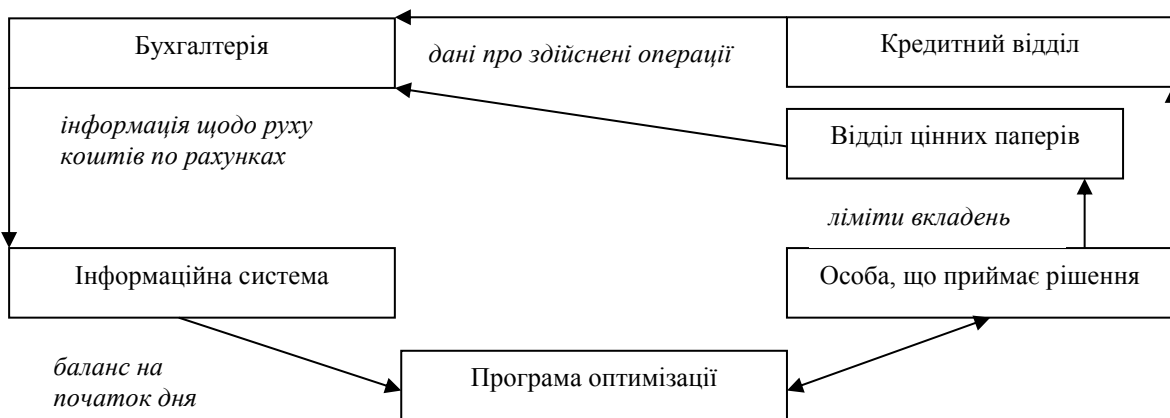

Рис. 3. Організаційна схема функціонування процесу оптимального управління активами банку

Джерело: розроблено авторами

Розроблена модель легко адаптується до ситуації видачі кредитів за умови різного рівня ризику. Для цього достатньо присвоїти кредитам кількісні оцінки ризику, ввести параметр середньозваженого кредитного ризику банку і використовувати його як обмеження або критерій оптимізації. Далі аналізуються можливості вкладення коштів в цінні папери. Для врахування специфічних ризиків по кожному виду цінних паперів можливе застосування спеціалізованих методів, що дають деяку кількісну оцінку ризику цінних паперів (наприклад, β -коефіцієнт). Обмеження на вкладення в кредити визначаються обсягом прийнятних кредитних заявок, обмеження на вкладення в інші види активів можуть визначатися експертним шляхом або обмеженням загальної величини ризику по цих активах. Після формулювання обмежень дані вводяться в програму оптимізації, вибираються критерії, на інші показники накладаються обмеження і запускається процес оптимізації. Таким чином, розроблена модель оптимізації є досить універсальною, що дозволяє їй адаптуватися до специфіки врахування ризику окремих видів активів.

Ліквідність займає особливе місце в забезпеченні фінансової стійкості комерційного банку. Практика показує, що випереджаючим чинником послаблення фінансової надійності банку є наявність ускладнень у виконанні зобов'язань або задоволенні потреб клієнтів в нових продуктах і послугах. Ці проблеми можуть бути наслідком короткочасної незбалансованості грошових потоків або свідчити про більш серйозні причини, обумовлені незадовільною якістю активів,

нестійкістю ресурсної бази, незабезпеченістю прибутками витрат банку. У зв'язку з цим при проведенні аналізу фінансової надійності банку необхідно з'ясувати стан його ліквідності для задоволення поточних і перспективних вимог і зобов'язань.

Рівень прибутковості банку є важливою складовою його фінансової надійності. Це пов'язано передусім з тим, що рентабельна діяльність банку є умовою зростання капітальної бази банку: нерозподілений прибуток є елементом власного капіталу, прибуток використовується для формування резервного фонду і приросту статутного капіталу, рентабельність кредитної організації робить її привабливою для інвесторів. Власний капітал, виконуючи захисну і оперативну функції, є базою фінансової надійності банку.

В умовах невизначеності управління фінансовою надійністю орієнтовано на підтримку балансу між ризиком в процесі ухвалення рішення та отриманням нових ділових можливостей для збільшення вартості банківського бізнесу. Здатність вищого керівництва банку ефективно управляти ризиками значною мірою підвищує міцність банку і, відповідно, його надійність для клієнтів. Ефективна система управління ризиками забезпечує гнучкість системи управління фінансовою надійністю банку та адаптивність до змінних умов її функціонування. Система управління ризиками є сполучною ланкою між ресурсами і операціями банку. Вона визначає можливість використання певних обсягів ресурсів для здійснення конкретних операцій.

Аналітичний інструментарій управління фінансовою надійністю банку охоплює аналіз стану поточної і довгострокової фінансової надійності банку та аналіз впливу фінансової надійності на вартість банку.

Аналіз стану поточної фінансової надійності банку передбачає використання методів факторного аналізу балансової звітності сукупності банків-аналогів для виявлення найбільш суттєвих чинників фінансової надійності (величина банку, обсяг прибутку, державні боргові зобов'язання) та класифікації банків на надійні та ненадійні.

Рейтинговий аналіз довгострокової фінансової надійності банку здійснюється з позицій дотримання обов'язкових нормативів в умовах невизначеності банківської системи шляхом порівняння фінансової надійності банку з показниками сукупності інших кредитних організацій з використанням математичного інструментарію порядкових (бінарних) відношень.

Аналіз впливу фінансової надійності на вартість банку здійснюється на основі системи показників діяльності банку і окремих його підрозділів, впливаючи на які можна домогтися зростання вартості банку. Отримана величина ринкової вартості банку є основним чинником в процесі ухвалення рішення про залучення додаткових ресурсів та інвестицій в банк з метою його подальшого розвитку, підвищення ефективності управління банком, а також для визначення його подальшої стратегії, спрямованої на збільшення ринкової вартості банківського бізнесу.

Пріоритетними напрямками стратегії управління фінансовою надійністю банку є стратегія формування і розміщення фінансових ресурсів, стратегія фінансової діяльності, стратегія розвитку і стратегія фінансової стійкості банку. Вибір фінансової стратегії здійснюється за такими критеріями: чистий процентний дохід та чистий непроцентний дохід.

Інструментом механізму забезпечення фінансової надійності банків є контрольні параметри їх діяльності. Контрольні параметри діяльності банків – це актуальні нормативно-орієнтовані показники, характеристики операцій і станів банків, які використовуються для оцінки їх відповідності встановленим цілям, вимогам, рекомендаціям, а також для ухвалення рішень наглядового і управлінського характеру. Нормативна орієнтованість відповідає перспективі стандар-

тизації, визначеної Базельськими документами як напрям розвитку системи оцінок діяльності банків. Основними відмінними рисами системи контрольних параметрів діяльності банків є принципи норми, трансформації обмежень в мету, пріоритетів і критеріїв регулятивного і наглядового характеру, урахування специфіки банківської діяльності та функціональна призначеність оцінок для ухвалення рішень.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Фінансова надійність банку є фундаментальним чинником розвитку і конкурентоспроможності банку. Вона є інтегрованою характеристикою фінансового стану банку, довіри акціонерів, клієнтів, персоналу та контрагентів за рахунок демонстрації ринкової позиції і стійкості в порівнянні з конкурентами. Концепція управління фінансовою надійністю банку охоплює інструменти комплексного управління її складовими елементами: ресурсною базою (капіталом), активами, ліквідністю, дохідністю і ризиками банку. Результати аналізу надійності банку є підставою для розробки стратегії розвитку банку. Контрольні параметри є важливим елементом системи забезпечення надійності банку, що відображає якість управління і ступінь виконання стратегічних завдань.

Подальші дослідження передбачають розкриття пріоритетних напрямів механізму регулювання і контролю фінансової надійності банку в умовах невизначеності ринкової економіки.

Література

1. Корнієнко О. В. Шляхи підвищення фінансової надійності комерційних банків [Електронний ресурс] / О. В. Корнієнко. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua>.
2. Матійчук Л.П. Особливості статистичного оцінювання надійності банківських установ / Л.П. Матійчук // Збірник наукових праць кафедри економічного аналізу Тернопільського національного економічного університету. – Випуск 5. – Тернопіль: «Економічна думка». – 2010. – С. 133–136.
3. Меренкова О. В. Використання байєсівського аналізу як методу оцінки надійності комерційних банків / О. В. Меренкова, В. В. Колдовський // Математичні моделі та інформаційні технології в сучасній економіці : монографія / під редакцією д-ра екон. наук, проф.

А. О. Єпіфанова. – Суми : УАБС НБУ, 2007. – С. 132–143.

4. Пошивалова О. В. Рух іноземного капіталу та проблема оцінки надійності інвестиційної привабливості комерційних банків / О. В. Пошивалова, В. П. Пошивалов // Вісник Академії митної служби України. Сер.: Економіка. – 2011. - № 2. – С. 120-125.

5. Самородов Б. В. Альтернативний підхід до аналізу надійності банку як етапу управління фінансовим розвитком [Електронний ресурс] / Всеукраїнський науково-виробничий журнал «Інноваційна економіка». – 2011. - №7 – Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/inek/2011_7/238.pdf

References

1. Korniyenko O. V. Shlyakhy pidvyshchennya finansovoyi nadiynosti komertsyynkh bankiv [Elektronnyy resurs] / O. V. Korniyenko. – Rezhym dostupu: <http://www.nbu.gov.ua>.

2. Matychuk L.P. Osoblyvosti statystychnoho otsynuvannya nadiynosti bankiv-s'kykh ustanov / L.P. Matychuk // Zbirnyk naukovykh prats' kafedry ekonomichnoho analizu

Костырко Р. А., Шпаковская Н. И.

Управление финансовой надежностью банка: концепция, механизм, контрольные параметры

Определены существенные характеристики финансовой надежности банка и факторы влияния на нее. Выделены основные составляющие концепции управления финансовой надежностью банка: управление ресурсной базой, активами, ликвидностью, доходностью и рисками банка. Приведено авторское видение механизма управления ресурсной базой банка. Предложен подход к организации оптимального управления активами банка. Особенное внимание уделяется аналитическому инструментарию управления финансовой надежностью банка. Обоснована система контрольных параметров управления финансовой надежностью банка для формирования информационной базы принятия решений.

Ключевые слова: банк, финансовая надежность, управление, концепция, механизм, контрольные параметры.

Kostyrko R., Shpakovskaya N.

Management financial reliability of bank: conception, mechanism, control parameters

Substantial descriptions of financial reliability of bank and factors of influence are certain on her. Basic making conceptions of management financial reliability of bank are distinguished: management a resource base, assets, liquidity, profitableness and risks of bank. Authorial vision over of mechanism of management the resource base of bank is brought. Offered approach to organization of optimal management the assets of bank. The special attention is spared to the analytical tool of management financial reliability of bank. The system of control parameters of management financial reliability of bank is reasonable for forming of informative base of making decision.

Keywords: bank, financial reliability, management, conception, mechanism, control parameters.

Рецензент: Чиж В. І. – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри «Облік та аудиту» Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля, м. Луганськ.

Reviewer: Chizh V. – Professor, Ph.D. of Economics, Head of Accounting and Auditing Department Volodymyr Dahl East Ukrainian national university, Luhansk, Ukraine.

e-mail: vera-chizh@yandex.ru

Ternopil's'koho natsional'noho ekonomichnoho universytetu. – Vypusk 5. – Ternopil': «Ekonomichna dumka». – 2010. – С. 133–136.

3. Merenkova O. V. Vykorystannya bayveys'koho analizu yak metodu otsinky nadiynosti komertsyynkh bankiv / O. V. Merenkova, V. V. Koldovs'kyu // Matematychni modeli ta informatsiyi tekhnolohiyi v suchasniy ekonomitsi : monohrafiya / pid redaktsiyeyu d -ra ekon. nauk, prof. A. O. Yepifanova. – Sumy : UABS NBU, 2007. – S. 132–143.

4. Poshyvalova O. V. Rukh inozem-noho kapitalu ta problema otsinky nadiyno-sti investyt - iynoyi pryvablyvosti komertsyynkh bankiv / O. V. Poshyvalova, V. P. Po-shyvalov // Visnyk Akademiyi mytnoyi sluzhby Ukrainy. Ser. : konomika. – 2011. - № 2. – S. 120-125.

5. Samorodov B. V. Al'ternatyvnyy pidkhid do analizu nadiynosti банку як етапу управлін - ya finansovym rozvytkom [Elektronnyy resurs] / Vseukrayins'kyu nauково-vyrobnychyy zhurnal «Innovatsiyina ekonomika». – 2011. - №7 – Rezhym dostupu: http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/inek/2011_7/238.pdf

УДК 338.242.2: 338.45

АВРАМЕНКО І. В.

СТРАТЕГІЧНЕ УПРАВЛІННЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯМ КОНКУРЕНТНИХ ІННОВАЦІЙ ЗАСОБАМИ ЗБАЛАНСОВАНОЇ СИСТЕМИ ПОКАЗНИКІВ

Викладений науковий підхід до рішення задачі визначення і формування стратегічних цілей і розробки методичних рекомендацій для підприємств, на яких застосування інновацій є визначальним чинником їх конкурентоспроможності з метою розробки ефективної стратегії управління підприємством. Стратегічне управління підвищенням конкурентоспроможності підприємства представлено як сукупність ключових показників у вигляді стратегічної карти, які створюють необхідні умови перекладу підприємства з існуючого стану в новий. Запропонована методика вибору стратегії розвитку на підставі імітаційної моделі.

Ключові слова: стратегічне управління, стратегічна карта, конкурентоспроможність, конкурентні інновації, фінансове забезпечення.

Постановка проблеми. Формування нової структури суспільного виробництва в Україні вимагає серйозних економічних перетворень, які передбачають в першу чергу використання інновацій з метою підвищення конкурентоспроможності підприємства. Інноваційна активність в умовах жорсткого зовнішнього і внутрішнього середовища стає одним з найважливіших елементів управління підприємством при формуванні стратегії його розвитку. Вироблення нових технологічних рішень, розробка нової продукції, впровадження інноваційних ідей в даних умовах спричиняє за собою необхідність вдосконалення системи стратегічного управління підприємством, що більшою мірою визначить успіх підприємницької діяльності, забезпечить виживання і фінансову стабілізацію підприємств. У теж час інноваційна спрямованість стратегії і тактики розвитку виробництва пред'являє нові вимоги до змісту, організації і методів управлінської діяльності, викликаючи необхідність формування і вдосконалення специфічних форм інноваційного управління на підприємствах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питаннями інновацій, інноваційного розвитку займалися такі вітчизняні і зарубіжні учені і дослідники як І. Ансофф, Ю. О. Гаджієв, П. Друкер, О. О. Мустафаєв, М.І. Іванова, С.О. Попов, М. Портер, Д.В. Соколов, В. І. Спірягин, М. Хучек, Й. Шумпетер, О.І. Щукин, Є.І. Юркан та інші.

У роботах представлені різні підходи до визначення інновацій і їх видів, наголошується, що для будь-якої інновації визначає її масштаб або інноваційний потенціал. Автори підкреслюють, що з поняттям інновацій і інноваційного розвитку «тісно пов'язано поняття інноваційного процесу, під яким розуміється процес підготовки і поступового здійснення інноваційних змін. При цьому інноваційний процес на підприємстві, як правило, тісно ув'язується (явно або неявно) із стадіями процесу ухвалення рішень» [1, с. 14]. Таким чином, саме максимізація інноваційного чинника стає вирішальною умовою створення конкурентних переваг підприємства, що забезпечують стійкість його розвитку. Проте, в даний час проблеми впливу інновацій на конкурентоспроможність підприємства у вітчизняній науці дозволені в недостатній мірі, слабо досліджені критерії, чинники і методи оцінки впливу фінансових інновацій на конкурентоспроможність підприємств кондитерської галузі.

Мета статті. Основне завдання дослідження полягає у визначенні і формуванні стратегічних цілей і розробки методичних рекомендацій для підприємств кондитерської галузі, на яких застосування інновацій є визначальним чинником їх конкурентоспроможності з метою розробки ефективної стратегії управління підприємством.

Виклад основного матеріалу дослідження. Концепція і методика управління

підприємством на основі розробки стратегії призначена для умов високої невизначеності середовища. Остання властива підприємствам кондитерської галузі через короткий виробничого і продуктового циклів. Зважаючи на нерозвинене інформаційне забезпечення невизначеність розробки стратегії кондитерського підприємства зростає в ще більшому ступені.

Основною метою промислового підприємства є ефективність його діяльності. Відомі різні класифікації критеріїв ефективності. Наприклад, по тимчасовому аспекту Б.З. Мільнер [2] виділяє критерії ефективності короткострокові – продуктивність, задоволеність; середньострокові – адаптивність, розвиток; довгострокові – виживання. Таким чином, при розробці стратегічних орієнтирів розвитку кондитерського підприємства буде забезпечення виживання в довгостроковій перспективі, для формування стратегії в середньостроковому періоді – вироблення рекомендацій направлених на розширення сфери діяльності, тобто адаптація, а в короткостроковому періоді це може бути зростання задоволеності споживачів вироблюваною продукцією.

Підприємство кондитерської галузі через галузеві особливості не володіє сильним впливом на параметри зовнішнього середовища і як справедливо відмічено в [4] можливість впливу на конкурентів залежить від типів конкуренції. Таким чином, проблема забезпечення конкурентоспроможності сучасного підприємства (незалежно від його галузевої приналежності) не може бути вирішена без використання інноваційних розробок, направлених на посилення конкурентних переваг і ліквідацію конкурентних недоліків.

Виклад основного матеріалу дослідження. Досягнення довгострокового ефекту в підвищенні конкурентоспроможності підприємства вимагає застосування стратегічного підходу, тобто розробки і систематичного коректування відповідної конкурентної стратегії. Про роль стратегії в досягненні довгострокової конкурентоспроможності відзначають багато дослідників, зокрема О.І. Ковтун [5] вважає, що стратегія повинна бути інноваційною бізнес-

модель, яку підприємству необхідно формувати по всіх напрямках діяльності з використанням всього можливого спектру інновацій. Про важливість стратегічного підходу в конкурентній боротьбі в своїй роботі говорять В.Л. Корінев та Р.І. Жовновач, відзначаючи, що «сучасна конкуренція є боротьбою стратегій незалежно від рівня діяльності економічного суб'єкта, а однією з основних характеристик конкурентоспроможності стала стратегічна компонента» [6, с. 52]. Таким чином, ефективне використання конкурентних інновацій як інструменту підвищення конкурентоспроможності підприємства вимагає розробки інноваційної стратегії.

При розробці інноваційної стратегії необхідно враховувати, що конкурентоспроможність підприємства визначає його фінансові можливості, фінансову забезпеченість по створенню продукції з оптимальною якістю, ціною, видовою різноманітністю і виявляється в забезпеченні задоволеності споживачів. В зв'язку з цим питання управління фінансовими потоками і операціями по залученню грошових коштів, їх ефективному витрачання згідно системі планування організації, розробки фінансових стратегій оптимізації фінансового забезпечення конкурентоспроможності підприємства, набувають особливої актуальності і затребуваності.

Стратегічне управління в рамках збалансованої системи показників, концепція реалізації якої припускає управління підприємством на основі вимірювання і оцінки її ефективності по набору оптимально підібраних показників, що відображають всі аспекти діяльності. У зв'язку з цим виникає поняття збалансованого фінансового менеджменту, під яким слід розуміти систему принципів і методів формування і реалізації управлінських рішень, які пов'язані із створенням найбільш раціональної структури фінансів, перерозподілом і використанням фінансових ресурсів підприємства і із швидкістю оборотності грошових коштів.

В рамках теорії системи збалансованих, яка була розроблена Робертом Капланом і Девідом Нортеном [7-8] збалансований фінансовий менеджмент заснований

на концепції рівноваги по відношенню до трьом складовим: баланс між фінансовими та нефінансовими, такими, що запізнюються і випереджаючими інди-

торами, внутрішніми і зовнішніми компонентами.

Структурно збалансована система показників складається з наступних компонент, представлених на рис. 1.

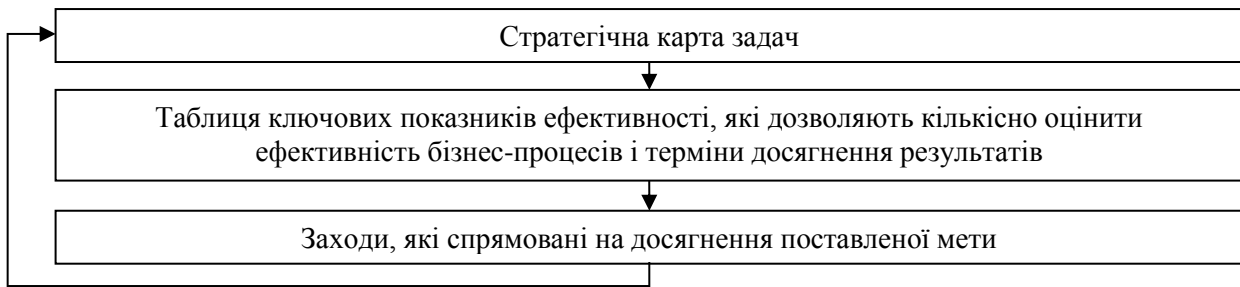

Рис. 1. Складові збалансованої системи показників

Джерело: розроблено автором

Проведений аналіз конкурентоспроможності кондитерського підприємства ЗАТ «АВК», його фінансового стану, показав, що ці показники мають чітку тенденцію до зниження, тиск конкурентів посилюється. Отже, основним напрямом підвищення конкурентоспроможності ЗАО «АВК» є оптимізація фінансового забезпечення. Місія формує сенс існування підприємства, її призначення, вона визначає бачення, стратегії і цілі. Місія ЗАО «АВК» може бути сформульована наступним чином: «Дбайливо зберігаючи і розвиваючи багату спадщину своїх традицій, ми робимо солодощі, щоб дарувати Вам радість і задоволення!».

Оскільки основною проблемою, з якою зіткнулося ЗАТ «АВК» це низький рівень рентабельності продукції, недостатність власного капіталу, низькі показники платоспроможності підприємства і т.д., стратегії необхідно направити в першу чергу на нормалізацію фінансового забезпечення ЗАТ «АВК», тому пропонується дві основні стратегії:

Стратегія 1. Максимальна рентабельності власного капіталу в умовах мінімального можливого рівня втрати фінансової стійкості.

Стратегія 2. Стратегія максимально ефективного використання позикового капіталу.

Модель стратегічних карт дозволяє одночасно контролювати реалізацію цілей у всіх чотирьох аспектах (фінанси, клієнти і продукція, внутрішні бізнес-процеси, а так само навчання і зростання); її перевага полягає в тому, що вона дозволяє визначити вирішальні для досягнення успіху напрями діяльності. Таким чином, для кожної проекції визначаються цілі і між ними встановлюються причинно-наслідкові зв'язки, що відображаються у вигляді графічного образу стратегічної карти (рис. 2).

Збалансована система показників володіє багатоплановим характером, зачіпаючи зв'язки між фінансовими і нефінансовими показниками, тактичним і стратегічним управлінськими рівнями, ретроспективними і перспективними результатами, і крім того, між елементами внутрішнього і зовнішнього середовища підприємства кондитерської галузі.

В межах кожної ключової стратегії необхідно сформувати пакет фінансових інновацій, який міститиме список інноваційних проектів. Так в рамках пакетів фінансових інновацій запропоновано чотири основних пакета.

Рівень	Причинно-наслідковий зв'язок	Задачі	Вимірники (показники)
ПІДВИЩЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ			
Фінанси	Збільшити рентабельність капіталу	Прибуткове зростання бізнесу	Зростання рентабельності капіталу
	↑		Операційний прибуток
	Збільшення прибутковості		
	↑		
Зростання продажів	Зростання продажів		
Клієнти	Якість продукції	Надавати якісну продукцію, яка є впізнаною споживачу	Показник КСП продукції
	↕		% постійних клієнтів
	Задоволеність покупця		Число продажів на клієнта
	↑		
Внутрішні бізнес-процеси	Підвищення ефективності виробництва	Підвищити якість виробництва продукції та рівень взаємодії зі споживачами	Зменшення витрат на виробництво
	Розширення асортименту продукції		Збільшення асортиментного ряду продукції
	Розширення клієнтської бази		Зростання частки ринку
	↑		Поліпшення ланцюжків постачань
	Впровадження CRM системи		
Навчання і зростання	Висока культура виробництва	Навчити та переозброїти персонал	% розвинених стратегічних можливостей (навичок)
	↑		
	Ефективне планування та закупівлі		

Рис. 2. Стратегічна карта підвищення конкурентоспроможності ЗАТ «АВК» (складено автором)

Джерело: розроблено автором

Пакет 1. Розвиток інноваційного виробництва фінансується в основному самим підприємством. Даний пакет припускає використання власного капі-

талу підприємства при обмеженому використанні фінансових ресурсів місцевих і державних бюджетів. Проте, слід пам'ятати, що ресурси держбюджету

доступні в основному для великих підприємств і масштаб забезпечення бюджетними фінансовими коштами складає не більше 3-4% від необхідних об'ємів.

Пакет 2. Залучення грошей підприємств для розробки наукових досліджень в інноваційній сфері будь то розробка інноваційної продукції, інноваційних технологій і т.д., проте, практика свідчить, що велика частина проми-

слових підприємств поки не зацікавлені у фінансуванні наукових досліджень.

Пакет 3. Участь підприємств в міжнародних проектах. Розширення надходжень фінансів з цього джерела можливо з розвитком мережі центрів трансферу технологій за участю іноземних партнерів.

Пакет 4. Комерціалізація інноваційного проекту в частині розширення масштабів виходу підприємств на ринки з готовою продукцією.

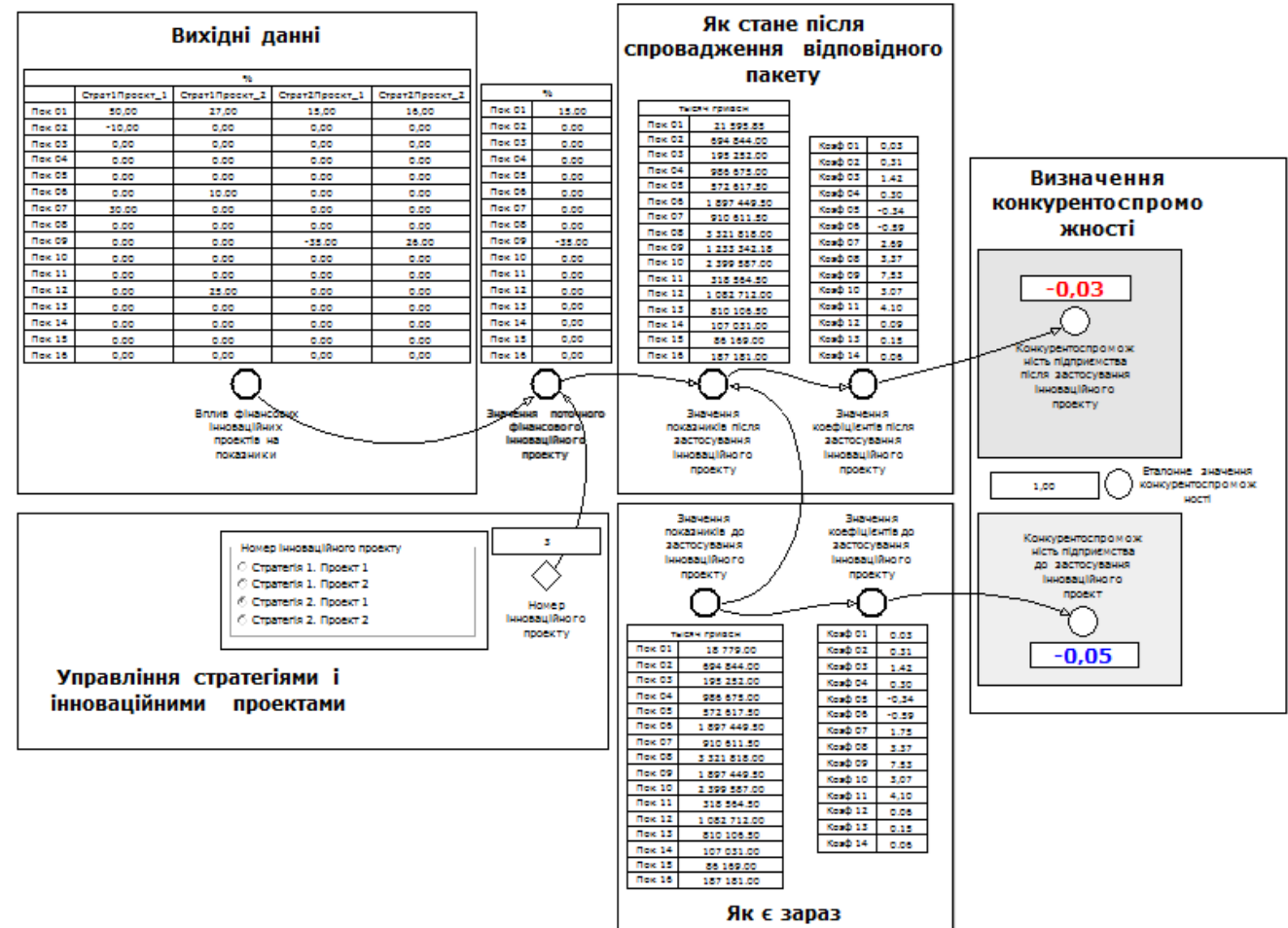

Рис. 3. Формування вибору інноваційного проекту

Джерело: розроблено автором

Після вибору того або іншого пакету фінансових інновацій необхідно визначити вплив інноваційних проектів на рівень конкурентоспроможності підприємства, для цього кожному інноваційному проекту ставляться у відповідність показники, наприклад фінансова забезпеченість інноваційного проекту і зміна рівня конкурентоспромож-

ності підприємства, які розраховуються на основі системи збалансованих показників.

Формування портфеля конкурентних інновацій відбувається за рахунок вибору певних інноваційних проектів з пакетів фінансових інновацій ключових стратегій по критеріях фінансової забезпеченості інноваційного проекту і

критерії впливу інноваційного проекту на рівень конкурентоспроможності підприємства.

Для реалізації запропонованої методики вибору стратегії розвитку підприємства, вибору відповідного інноваційного проекту був розроблений програмний продукт у ППП PowerSim з використанням і інтеграцією розрахунків в MathLab (рис. 3), який дозволяє здійснити вибір на підставі ознаки «Рівень конкурентоспроможності».

В оболонці видно, який рівень конкурентоспроможності підприємства був до вибору інноваційного проекту і яким став в рамках кожної стратегії.

Висновки і перспективи подальших досліджень. В результаті загострення конкуренції підприємства часто шукають вихід на шляху злиття з іншими замість самостійного розвитку, сподіваючись таким чином знову прийти до стабільних конкурентних структур. Визначення безлічі очікуваних стратегічних результатів, стратегічних цілей, оцінок стратегічних цілей, можливо, визначити в ході розробки місії, ієрархії цілей, підцілей і тактичних програм.

Стратегічний аналіз невизначених чинників зовнішнього середовища дозволяє звзунти їх до безлічі істотних тенденцій середовища, а потім до безлічі сценаріїв стратегічного стану середовища. Для оцінки альтернативних варіантів стратегій можна використовувати нечіткі оцінки. Для оцінки ефективності розроблених стратегій підприємства кондитерської галузі запропонована методика, що суміщає розрахунки по критеріях фінансової забезпеченості інноваційного проекту і критерії впливу інноваційного проекту на рівень конкурентоспроможності підприємства. Висока конкуренція на ринку виробництва кондитерських виробів ставить перед їх суб'єктами головне завдання: з метою підвищення конкурентоспроможності, необхідно провести послідовні зміни у фінансовій системі підприємства на основі сучасних методів управління.

Література

1. Соколов Д.В. Управленческие инновации: механизмы реализации Учебное пособие / Д.В. Соколов, Е.И. Юркан //.- СПб.: Изд-во СПбГУЭФ, 2008. – 106 с.
2. Мильнер Б. З. Теория организации: курс лекций / Б. З. Мильнер. – М.: Инфра-М, 1998. – 512 с.
3. Велесько Е. М. Экономико-математическое обоснование общей задачи стратегического управления на предприятии / А.М. Велесько, П.П. Логинов // Менеджмент в России и за рубежом – №5 – 2002. – С 68-78.
4. Основы микроэкономики / Под ред. проф. И. П. Николаевой. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2001. – 224 с.
5. Ковтун О.І. Інноваційні стратегії в системі забезпечення конкурентоспроможності підприємства / Ковтун О.І. // Інноваційна економіка. – 2012. - № 12. – С.75-88.
6. Корінев В.Л. Оцінювання конкурентоспроможності об'єктів і суб'єктів господарювання / Корінев В.Л., Жовновач Р.І. // Вісник Запорізького національного університету. – 2011. - № 2(10) – С.45-52.
7. Каплан Роберт С. Сбалансированная система показателей. От стратегии к действию / Роберт С. Каплан, Дейвид П. Нортон ; пер. с англ. – 2-е изд., испр. и доп. – М. : ЗАО «Олимп-Бизнес», 2004. – 320 с.
8. Каплан Р. С. Стратегическое единство: создание синергии организации с помощью сбалансированной системы показателей / Р. С. Каплан, Д. П. Нортон. – М. : ИД «Вильяс», 2006. – 384 с.

References

1. Sokolov D.V. Upravlencheskie innovacii: mehanizmy realizacii Uchebnoe posobie / D.V. Sokolov, E.I. Jurkan //.- SPb.: Izd-vo SPbGUJeF, 2008. – 106 s.
2. Mil'ner B. Z. Teorija organizacii: kurs lekcij / B. Z. Mil'ner. – M.: Infra-M, 1998. – 512 s.
3. Veles'ko E. M. Jekonomiko-matematicheskoe obosnovanie obshhej zadachi strategicheskogo upravlenija na predprijatii / A.M. Veles'ko, P.P. Loginov //

Menedzhment v Rossii i za rubezhom – №5 – 2002. – S 68-78.

4. Osnovy mikroekonomiki / Pod red. prof. I. P. Nikolaevoy. – M.: JuNITI-DANA, 2001. – 224 s.

5. Kovtun O.I. Innovacijni strategii v sistemi zabezpechennja konkurentospromozhnosti pidpriemstva / Kovtun O.I. // Innovacijna ekonomika. – 2012. - № 12. – S.75-88.

6. Korinev V.L. Ocinjuvannja konkurentospromozhnosti ob'ektiv i sub'ektiv gospodarjuvannja / Korinev V.L., Zhovnovach

R.I. // Visnik Zaporiz'kogo nacional'nogo universitetu. – 2011. - № 2(10) – S.45-52.

7. Kaplan Robert S. Sbalansirovannaja sistema pokazatelej. Ot strategii k dejstvuju / Robert S. Kaplan, Dejvid P. Norton ; per. s angl. – 2-e izd., ispr. i dop. – M. : ZAO «Olimp-Biznes», 2004. – 320 s.

8. Kaplan R. S. Strategicheskoe edinstvo: sozдание sinergii organizacii s pomoshh'ju sbalansirovannoj sistemy pokazatelej / R. S. Kaplan, D. P. Norton. – M. : ID «Vil'jas», 2006. – 384 s.

Авраменко И. В.

Стратегическое управление обеспечением конкурентных инноваций средствами сбалансированной системы показателей

Изложен научный подход к решению задачи определения и формирования стратегических целей и разработки методических рекомендаций для предприятий, на которых применение инноваций является определяющим фактором их конкурентоспособности с целью разработки эффективной стратегии управления предприятием. Стратегическое управление повышением конкурентоспособности предприятия представлено как совокупность ключевых показателей в виде стратегической карты, которые создают необходимые условия перевода предприятия из существующего состояния в новое. Предложена методика выбора стратегии развития на основании имитационной модели.

Ключевые слова: стратегическое управление, стратегическая карта, конкурентоспособность, конкурентные инновации, финансовое обеспечение.

Avramenko I.

Strategic management software competitive innovation funds balanced scorecard

Outlined scientific approach to solving the problem of determining and shaping strategic objectives and development guidelines for enterprises that use innovation is a determining factor in their competitiveness in order to develop an effective strategy for enterprise management. Strategic management of enterprise competitiveness is presented as a set of key performance indicators as a strategic map that create the necessary conditions for transfer of existing state enterprises in the new. A method for selecting development strategies based on the simulation model.

Keywords: strategic management, strategic map, competitiveness, competitive innovation, financial security.

Рецензент: Касьянова Н. В. – доктор економічних наук, доцент, професор кафедри економічної кібернетики ДВНЗ «Донецький національний технічний університет», м. Донецьк, Україна.

Reviewer: Kasyanova N. – Professor, Ph.D. of Economics, professor of Economic Cybernetics Department Donetsk National Technical University, Donetsk, Ukraine.

e-mail: info@dgtu.donetsk.ua

Стаття подана
07.05.2014 р.

ВПЛИВ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ НА ЕФЕКТИВНІСТЬ ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ

У статті представлено характеристику земельного фонду України та здійснено аналіз ефективності використання земель сільськогосподарського призначення в умовах глобалізації. Надана характеристика забезпеченості сільськогосподарськими угіддями та ріллям населення України і країн світу. Розрахована економічна ефективність сільськогосподарського землекористування в Україні. Запропоновано першочергові заходи, реалізація яких сприятиме підвищенню ефективності сільськогосподарського землекористування, охороні та раціональному використанню земель сільськогосподарського призначення в глобалізаційних умовах.

Ключові слова: аналіз, глобалізація, земельний фонд, сільське господарство, ринок, ефективність, економіка.

Постановка проблеми. В умовах зростання чисельності населення світу та зменшення площ, придатних до вирощування сільськогосподарських культур, Україні вкрай важливо максимально повно та ефективно використовувати потенціал землі як однієї з конкурентних переваг вітчизняного сільського господарства. За оцінками експертів, українські землі здатні забезпечити продуктами харчування 140-145 млн осіб [1], тому підвищення ефективності використання земельних ресурсів сприятиме збільшенню обсягів виробництва високоякісної, екологічно чистої продукції і забезпеченню продовольчої безпеки України, а також розширенню експорту сільськогосподарської продукції, збереженню ландшафтного і біологічного різноманіття країни.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Нині багато науковців займаються вирішенням проблем щодо раціонального використання, охорони та відтворення земель сільськогосподарського призначення. Серед відомих вітчизняних науковців (економістів, аграрників, екологів, ґрунтознавців) цього напрямку можна відмітити: П.П. Борщевського, І.К. Бистрякова, Б.М. Данилишина, Д.С. Добряка, С.І. Дорогунцова, Я.В. Коваля, Д.Ф. Крисанова, М.А. Лендела, А.С. Лисецького, Л.Я. Но-

ваковського, Я.Б. Олійника, П. Т. Саблука, А.Я. Сохничя, В.М. Трегобчука, А.М. Третьяка, Ю.Ю. Туницю, М.М. Федорова, М.А. Хвесика, М.К. Шиколу та інших, а серед відомих іноземних вчених: Геєра, А. Юнга, Ф. Харісона, М. Геффні, Г. Джапа, Р. Кемпелла, Стенлі, Л. Брю та інших.

Проте, здебільшого, нині в наукових працях розглядаються окремі аспекти ефективного сільськогосподарського землекористування. Водночас дослідження вимагає комплексного підходу, тобто формування цілісної системи ефективного сільськогосподарського землекористування в глобалізаційних умовах. При цьому подальша трансформація земельних відносин має здійснюватися на науково обґрунтованих засадничих принципах, що зрештою і обумовило вибір нашого дослідження.

Мета статті. Розробити шляхи підвищення для аграрних підприємств ефективності використання земель сільськогосподарського призначення України в умовах глобалізаційних процесів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Загальна територія України станом на 01.01.2012 р. становила 60354,9 тис. га, з яких 41557,6 тис. га або 68,86 % - сільськогосподарські угіддя. Структура земельного фонду України представлена на рис. 1.

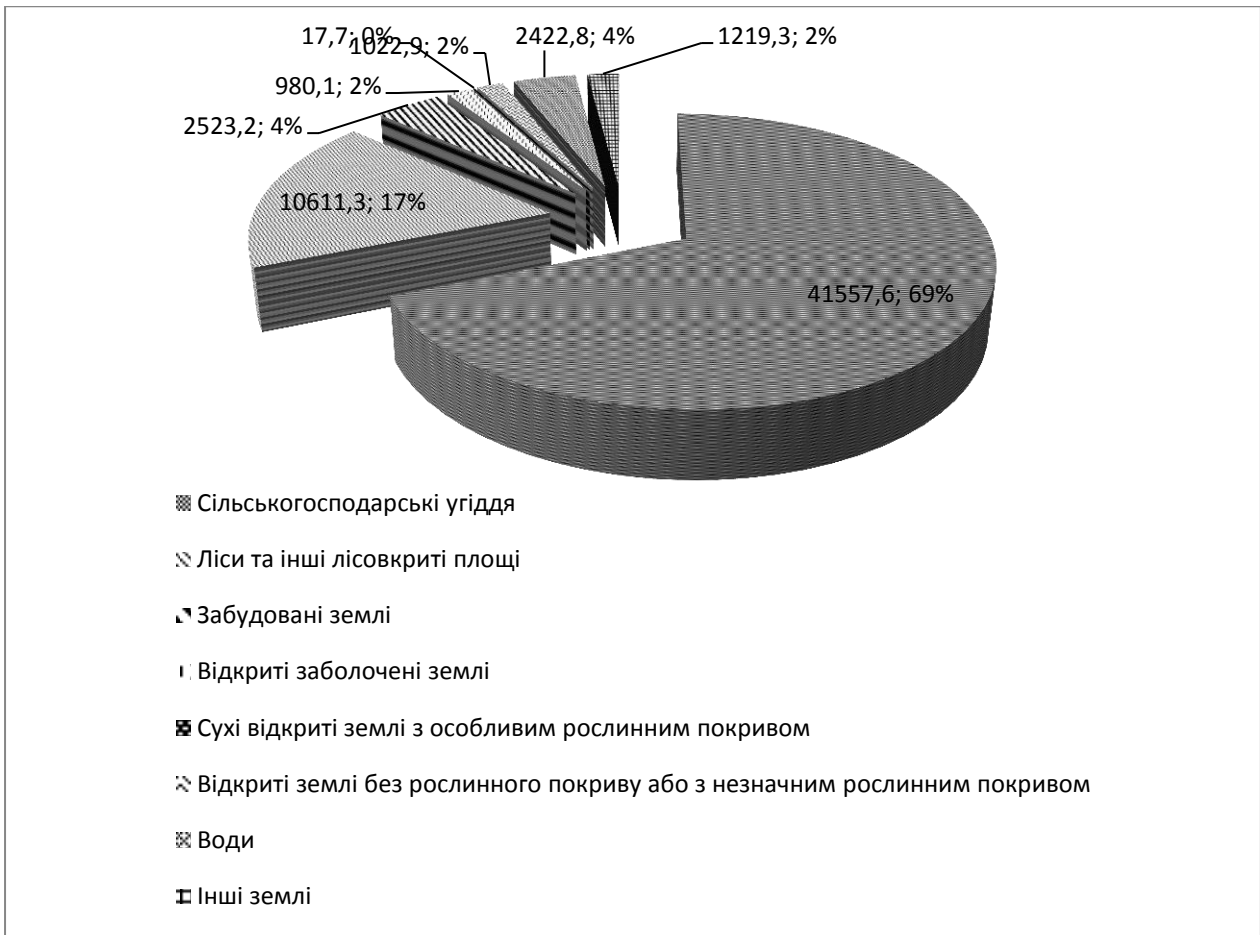

Рис. 1. Земельний фонд України, тис. га; %

Джерело: розраховано за даними Державного агентства земельних ресурсів України

У структурі сільськогосподарських угідь рілля займає 78,1 % (32,5 млн га), що значно більше, ніж у європейських країнах і США (табл. 1). За часткою природних кормових угідь у загальній площі сільськогосподарських угідь (1 %) Україна значно

поступається іншим країнам світу – в більшості європейських країн цей показник коливається в межах 30-40 %, а у Великій Британії і США становить 63,1 і 56,0 % відповідно [2].

Таблиця 1

Порівняльна структура сільськогосподарських угідь України та інших країн світу

Країни	Усього с.-г. угідь, млн га	У тому числі	
		рілля, млн га / % у складі с.-г. угідь	природні кормові угіддя, млн га / % у складі с.-г. угідь
Україна	41,6	32,5 / 78,1	7,9 / 19
Австрія	3,5	1,4 / 40	2,0 / 57,1
Білорусь	9,4	5,6 / 59,6	3,1 / 33
Велика Британія	17,6	5,7 / 32,4	11,1 / 63,1
Іспанія	30,2	13,7 / 45,4	10,3 / 34,1
Канада	73,4	45,7 / 62,3	27,9 / 38
Німеччина	17,1	11,8 / 69	5,2 / 30,4
Польща	18,7	12,6 / 67,4	4,0 / 21,4
Росія	210,2	122,6 / 58,3	78,0 / 37,1
Румунія	14,8	9,4 / 63,5	4,8 / 32,4
США	426,9	173,5 / 40,6	239,2 / 56
Франція	30,3	18,5 / 61,1	11,1 / 36,6
Швейцарія	1,6	0,4 / 25	1,1 / 68,8

Джерело: узагальнено авторами на підставі [2]

Все це є свідченням високого рівня освоєння і навантаження на сільськогосподарський ґрунтовий покрив, що підвищує імовірність виникнення загроз поширення ерозійних процесів та деградації земельного фонду країни. Україна характеризується

високим рівнем забезпеченості сільськогосподарськими угіддями населення і поступається за цим показником лише Канаді, Росії, Білорусії та США (за рівнем забезпеченості ріллею – лише Канаді та Росії) - рис. 2.

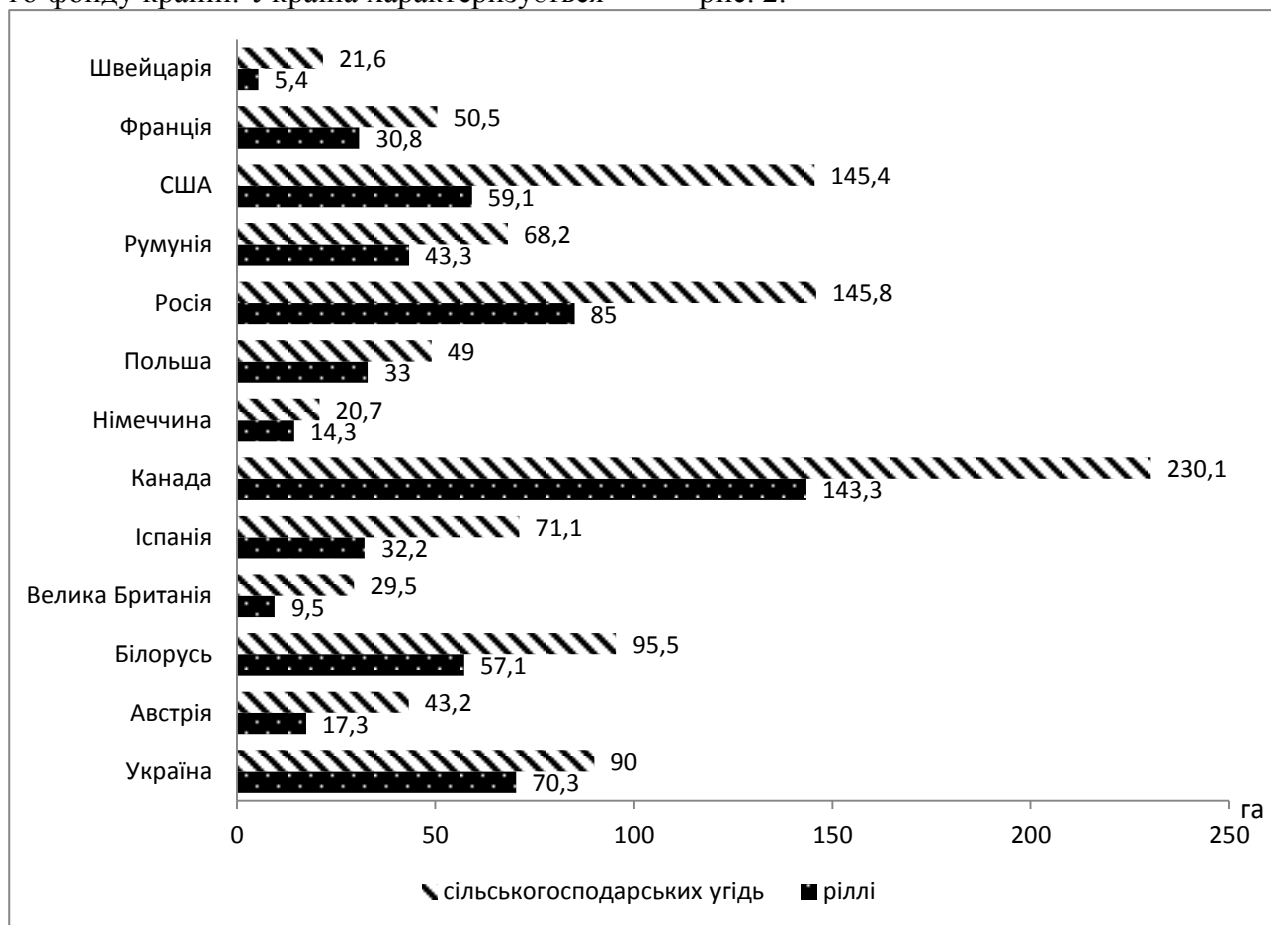

Рис. 2. Забезпеченість сільськогосподарськими угіддями та ріллею населення України і країн світу, га на 100 осіб

Джерело: розраховано за даними Державного агентства земельних ресурсів України

Українські землі характеризуються високим рівнем природного ресурсного потенціалу. Дані IX туру агрохімічної паспортизації земель, який проводився у 2006-2010 рр. державним науково-технологічним центром охорони родючості ґрунтів Міністерства аграрної політики та продовольства України «Центрдержродючість», свідчать, що 56 % вітчизняних сільгоспугідь характеризуються вмістом гумусу, вищим за середній.

Економічна ефективність використання сільськогосподарських угідь в Україні характеризується позитивною динамікою (табл. 3). Так, поступово зростають виробництво валової продукції, урожайність сільськогосподарських культур, їхні

валові збори. Виключенням є зменшення виробництва молока як на 100 га сільськогосподарських угідь, так і у розрахунку на одну особу.

За окремими показниками економічної ефективності використання сільськогосподарських земель Україна поступається провідним країнам світу (табл. 4). Це передусім стосується урожайності сільгоспкультур і виробництва основних видів продукції тваринництва на одну особу (за винятком яєць).

Таблиця 3

**Економічна ефективності сільськогосподарського землекористування
в Україні**

Показники	Роки			
	2000	2005	2011	2012
Площа с.-г. угідь, тис. га	41722,2	41722,2	41576,0	41557,6
Вироблено на 100 га с.- г. угідь				
М'яса (у живій масі), ц	51,1	62,7	78,6	81,7
Молока всіх видів, ц	314,0	359,6	302,3	298,6
Урожайність сільськогосподарських культур, ц/га				
Зернові культури	19,4	26,0	26,9	37,0
Цукрові буряки (фабричні)	176,7	248,2	279,5	363,3
Соняшник	12,2	12,8	15,0	18,4
Картопля	121,6	128,4	132,5	168,0
Овочі	112,3	157,1	173,6	195,0
Плоди та ягоди	38,4	63,7	78,2	84,9
Валовий збір сільськогосподарських культур, тис. т.				
Зернові культури	24459,0	38015,5	39270,9	56746,8
Цукрові буряки (фабричні)	13198,8	15467,8	13749,2	18740,5
Соняшник	3457,4	4706,1	6771,5	8670,5
Картопля	19838,1	19462,4	18704,8	24247,7
Овочі	5821,3	7295,0	8122,4	9832,9
Плоди та ягоди	1452,6	1689,9	1746,5	1896,3
Вироблено на 1 особу				
Зернових культур, кг	497	807	856	1242
Цукрових буряків, кг	268	328	300	410
Соняшнику, кг	70	100	148	190
Картоплі, кг	403	413	408	531
Овочів, кг	118	155	177	215
Плодів та ягід, кг	30	36	38	41
М'яса, кг	33,8	33,9	44,9	46,9
Молока, кг	257,4	291,1	245,2	242,5
Яєць, штук	179	277	372	409
Вироблено сільськогосподарської продукції всіма категоріями господарств				
- на одну особу, грн	3071	3813	4249	5113
- на 100 га сільськогосподарських угідь, тис. грн	370,7	471,0	523,7	629,4

Джерело: розраховано за даними Державної служби статистики України

Водночас, за виробництвом окремих видів продукції рослинництва на одну особу Україна займає лідируючі позиції, що свідчить про переважне використання земель для потреб рослинництва.

Урожайність основних сільгоспкультур та виробництво основних видів продукції рослинництва й тваринництва у деяких країнах світу у 2012 р.

Показники	Канада	США	Німеччина	Франція	Польща	Україна
Виробництво основних видів продукції рослинництва на одну особу, кг						
зернові та зернобобові культури	1473	1291	544	1066	716	856
цукрові буряки	15	92	290	506	256	300
картопля	129	58	124	104	229	408
овочі та баштанні культури	62	113	41	80	136	193
плоди, ягоди та виноград	19	81	27	138	72	47
Виробництво основних видів продукції тваринництва на одну особу, кг						
м'ясо (у забійній вазі)	130	135	100	92	93	45
молоко	240	279	361	383	321	245
яйця	12	17	8	15	16	21
Урожайність основних сільськогосподарських культур, ц/га						
Пшениця	27,8	29,9	78,1	74,5	41,7	26,8
Ячмінь	32,6	39,3	65,4	68,4	34,4	19,7
Кукурудза	83,7	103,4	97,5	91,1	62,3	45,1
Соя	25,4	29,6	10,0	25,1	16,6	16,2
Соняшник	16,0	17,4	24,1	23,5	18,1	15,0
Цукрові буряки	603,4	576,1	675,7	937,0	542,6	279,5
Картопля	313,1	462,7	440,6	437,9	198,5	132,5

Джерело: розраховано за даними Державної служби статистики України

Загалом, у європейських країнах, де якість ґрунтів не краща за українські, урожайність основних сільськогосподарських культур у 2-4 рази вища, ніж в Україні та стабільна по роках, що свідчить про належну культуру землеробства, дотримання його технологічних і екологічних вимог. Через це спостерігається висока землемісткість [3] вітчизняного сільського господарства, яка в середньому у 8 разів перевищує аналогічний показник у країнах Євросоюзу [4]. Крім того, за даними Навчально-наукового інституту економіки природних ресурсів та екології землекористування, українські аграрії 79 % прибутків одержують за рахунок природної родючості землі й лише 21 % – як результат впровадження технологій [5].

Основними причинами низької ефективності використання сільськогосподарських угідь в Україні є наступні чинники.

1. Слабкість фінансово-економічного становища сільськогосподарських підприємств, що унеможливорює удосконалення технологічних операцій вирощування сільгоспкультур, оновлення матеріально-

технічної бази, впровадження у виробництво інновацій. У 2012 р. 26,8 % підприємств, що займаються рослинництвом, і 57,3 % підприємств, що займаються тваринництвом, одержали чистий дохід (виручку) від реалізації сільськогосподарської продукції до 1 млн грн. [6]. Тоді як середні ціни, за якими було реалізовано нову техніку українським сільгосппідприємствам у 2012 р., становили на комбайни: Дон – 741,6 тис. грн, Case – 1239,1, Claas – 1644,7, John Deere – 1652,1, Massey Ferguson – 1676,4 тис. грн (ціна нового українського комбайна «Скіф-230» становить понад 1,2 млн грн); на трактори потужністю понад 100 кВт: ХТЗ – 377,6 тис. грн, МТЗ – 463,3, Case – 1026,1, John Deere – 1384,3, New Holland – 1077,0 тис. грн [7].

2. Порушення оптимальної структури посівних площ сільгоспкультур, що приводить до виснаження ґрунтового покриву. Високий рівень рентабельності виробництва окремих сільськогосподарських культур (передусім це стосується насіння соняшнику, рівень рентабельності виробництва якого у 2011 р. становив 57 %), а також

спеціалізація крупних сільгоспідприємств на вирощуванні експортоорієнтованих сільськогосподарських культур зернової групи призвели до розширення площ посівів зернових та зернобобових культур у загальній посівній площі сільськогосподарських культур з 45 % у 1990 р. до 56,8 % у 2011 р., технічних – з 11,6 до 26,9 % відповідно та зменшення площ посівів кормових культур з 37 % у 1990 р. до 9 % у 2011 р. Нині у структурі посівних площ основних сільськогосподарських культур посівам соняшнику належить 17,1 %, тоді як науково рекомендована насиченість посівних площ соняшником, наприклад для степової зони країни, не повинна перевищувати 12 %.

3. Недостатній рівень внесення органічних та мінеральних добрив, що призводить до дефіциту поживних речовин в ґрунтах. Так, у 2012 р. на 1 га посівної площі було внесено 0,5 тонни органічних добрив, тоді як для досягнення бездефіцитного балансу гумусу на Поліссі на 1 га ріллі необхідно щорічно вносити 13-14 тонн органічних добрив, в Лісостепу – 11-12, Степу – 8-9, у т.ч. на зрошуваних землях – 11-13 тонн [8]. Крім того, через переважне внесення сільгоспідприємствами азотних добрив відбувається порушення оптимального співвідношення поживних речовин у ґрунті, що призводить до його підкислення та погіршення якості виробленої продукції.

4. Низький рівень державної підтримки заходів щодо підвищення ефективності використання земельних ресурсів, охорони сільськогосподарських земель, їхнього раціонального використання, консервації деградованих і малопродуктивних земель. Незважаючи на те, що п. 3 прикінцевих положень Закону України «Про охорону земель» було передбачено протягом року з дня набрання його чинності затвердження «Загальнодержавної програми використання та охорони земель» і «Національної програми охорони родючості ґрунтів», донині жоден з варіантів Програм не затверджено.

5. Загальна низька культура землеробства та відсутність зацікавленості сільгоспвиробників у впровадженні нових технологій обробітку ґрунту. Так, переважна

більшість сільськогосподарських підприємств використовує традиційні технології вирощування культур, які передбачають обов'язковість оранки ґрунтового покриву, що призводить до порушення його структури та втрати вологи, розвитку ерозійних процесів. Натомість більш наукоємна та трудомістка технологія безпліцевого обробітку з поєднанням прийомів обробітку ґрунту із сівбою в єдиному технологічному циклі та агрегаті, здебільшого у поєднанні з локальним внесенням добрив (No-till система), що виключає оранку ґрунту, забезпечує збереження вологи та структури ґрунтового покриву, не набула широкого розповсюдження в Україні. Така технологія забезпечує підвищення продуктивності праці у землеробстві у 4 рази, економію пально-мастильних матеріалів, металу, амортизаційних витрат машинно-тракторного парку, запасних частин при нинішніх світових цінах і зниження сумарних витрат на 1 га на 50-90 дол. США порівняно з традиційною технологією [9].

6. Низький рівень використання сільськогосподарськими землекористувачами технології точного землеробства із застосуванням ГС технологій – системи менеджменту, яка за допомогою інформаційних технологій дає змогу приймати раціональні рішення з управління агроекологічним потенціалом землі під час організації виробництва у рослинництві [10]. Така технологія дає змогу: здійснювати моніторинг урожайності диференційовано на окремих ділянках поля; виконувати роботи цілодобово; створювати у програмі геоінформаційної системи електронну карту сільськогосподарських угідь для аналізу ґрунтів; диференційовано вносити добрива у системі of-line залежно від забезпеченості ґрунту поживними речовинами та у системі on-line залежно від потреб рослин у даний час.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Таким чином, Україна не повною мірою використовує конкурентну перевагу природного потенціалу землі у вирощуванні сільськогосподарської продукції, постійно недоодержує ефект від сільськогосподарського землекористування, а також поступово втрачає якість ґрун-

тового покриття внаслідок нераціонального використання земель. Державна політика щодо використання земель у сільськогосподарському виробництві в подальшому повинна спрямовуватися на підвищення ефективності сільськогосподарського землекористування, раціональне використання земель сільськогосподарського призначення, впровадження у практику нових технологій обробітку ґрунту та інших агротехнічних заходів, спрямованих на збереження та підвищення родючості ґрунтів, боротьбу з ерозійними процесами, оптимізацію сільськогосподарського землекористування шляхом виведення з інтенсивного обробітку малопродуктивних і деградованих земель.

Література

1. Третьак А.М. Земельні ресурси України та їх використання / Д.І. Бабміндра, А.М. Третьак – К. : ТОВ «ЦЗРУ», 2003. – 143 с.
2. Сучасна земельна політика України / А.Д. Юрченко, Л.Д. Греков, А.М. Мірошніченко, А.В. Кузьмін – К.: Інтертехнологія, 2009. – 260 с.
3. Показник землемісткості показує рівень використання земельних ресурсів у різних галузях рослинництва і характеризує розмір площі землі, який припадає на одиницю кожного виду виробленої продукції
4. Федоров М.М. Земельна реформа і розвиток земельних відносин / М.М. Федоров // Економіка АПК. – 2011. – №7. – С. 57
5. Паленичак О.В. Раціональне землекористування в умовах збалансованого розвитку агропромислового виробництва / О.В. Паленичак // Економіка АПК. – 2012. – №2. – С. 32
6. Сільське господарство України за 2011 рік. Статистичний збірник. – К. : Державна служба статистики України. – 2012 р. – С. 53. - [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
7. Офіційний сайт «Каталог сільськогосподарської техніки». – Група компаній «Технлоторг».- Режим доступу: [http://www.agro-business.com.ua/2010-07-](http://www.agro-business.com.ua/2010-07-05-08-44-18/5941-230r.html)

05-08-44-18/5941-230r.html;
[http://auto.ria.ua/spectehnika/combine/claas/;](http://auto.ria.ua/spectehnika/combine/claas/)
[http://document.ua/pro-zatverdzhennjapereliku-i-granichnih-cin-na-tehniku-ta-odoc109729.html;](http://document.ua/pro-zatverdzhennjapereliku-i-granichnih-cin-na-tehniku-ta-odoc109729.html)

8. Маракулін П.П. Земля та раціональне її використання. За ред. О.А. Бугуцького. К.: Урожай, 1983. – С. 25
9. Россоха В.В. Економічний потенціал землі та проблеми його визначення в ринкових умовах господарювання / В.В. Россоха // Трансформація земельних відносин до ринкових умов : Збірник матеріалів Одинадцятих річних зборів Всеукраїнського конгр. вчен. економістів-аграрників, Київ, 26-27 лют. 2009 р. / Редкол.: П.Т. Саблук та ін.. – К. : ННЦ ІАЕ, 2009. – С.135
10. Мазнев Г.Є. Геоінформаційні технології в агарному виробництві / Г.Є. Мазнев // Економіка АПК. – 2011. – №4. – С. 133.

References

1. Tretyak A.M. Zemel'ni resursy Ukrayiny ta yikh vykorystannya / D.I. Babmind-ra, A.M. Tretyak – K. : TOV «TSZRU», 2003. – 143 s.
2. Suchasna zemel'na polityka Ukrayiny / A.D. Yurchenko, L.D. Hrekov, A.M. Miroshnychenko, A.V. Kuz'min – K.: Intertekhnolohiya, 2009. – 260 s.
3. Pokaznyk zemlemistkosti pokazuye riven' vykorystannya zemel'nykh resursiv u riznykh haluzyakh roslynyystva i kharakteryzuye rozmir ploshchi zemli, yakyy pryypadaye na odynytsyu kozhnoho vydu vyroblenoyi produ-ktsiyi
4. Fedorov M.M. Zemel'na reforma i rozvytok zemel'nykh vidnosyn / M.M. Fedorov // Ekonomika APK. – 2011. – №7. – S. 57.
5. Palenychak O.V. Ratsional'ne zemlekorystuvannya v umovakh zbalanso - anoho rozvytku ahropromyslovoho vyrobnyt - tva / O.V. Palenychak // Ekonomika APK. – 2012. – №2. – S. 32.
6. Sil's'ke hospodarstvo Ukrayiny za 2011 rik. Statystychnyy zbirnyk. – K.: Derzhavna sluzhba statystyky Ukrayiny. –

2012 r. – S. 53. - [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu: <http://www.ukrstat.gov.ua>.

7. Ofitsiynyy sayt «Kataloh sel'sko-khozyaystvennoy tekhniky». – Hruppa kompa-nyy «Tekhnlotorh».- Rezhym dostupu: <http://www.agro-business.com.ua/2010-07-05-08-44-18/594l-230>.

8. Marakulin P.P. Zemlya ta ratsional'ne yiyi vykorystannya. Za red. O.A. Buhuts'koho. K.: Urozhay, 1983. – S. 25.

9. Rossokha V.V. Ekonomichnyy poten-tzial zemli ta problemy yoho vyznachennya v rynkovykh umovakh

hospodaryuvannya / V.V. Rossokha // Transformatsiya zemel'nykh vid-nosyn do rynkovykh umov : Zbirnyk materia-liv Odyadtsyatykh richnykh zboriv Vseukrayin-s'koho konhr. vchen. ekonomistiv-ahrarykiv, Kyiv, 26-27 lyut. 2009 r. / Red-kol.: P.T. Sabluk ta in.. – K. : NNTS IAE, 2009. – S.135.

10. Maznyev H.YE. Neoinformatsiyni te-khnolohiyi v aharnomu vyrobnytstvi / H.YE. Ma-znyev // Ekonomika APK. – 2011. – №4. – S. 133.

Ильин В. Ю., Ильина Е.В.

Влияние глобализации на эффективность землепользования аграрных предприятий

В статье представлена характеристика земельного фонда Украины и осуществлен анализ эффективности использования земель сельскохозяйственного назначения в условиях глобализации. Дана характеристика обеспеченности сельскохозяйственными угодьями и пашней населения Украины и стран мира. Рассчитана экономическая эффективность сельскохозяйственного землепользования в Украине. Предложены первоочередные мероприятия, реализация которых будет способствовать повышению эффективности сельскохозяйственного землепользования, охране и рациональному использованию земель сельскохозяйственного назначения в глобализационных условиях.

Ключевые слова: анализ, глобализация, земельный фонд, сельское хозяйство, рынок, эффективность, экономика.

Ilyin V., Ilyina O.

Globalization effect on agricultural enterprises land use efficiency

The article presents the characteristics of Ukrainian land resources and the analysis of the efficiency agricultural land use in the age of globalization. arable land and farmland availability for population of Ukraine and countries of the world has been characterized. Economic efficiency of agricultural land use in Ukraine has been calculated. High priority measures which would help to improve the efficiency of agricultural land use, conservation and rational agricultural land use in the age of globalization have been suggested.

Keywords: analysis, globalization, land fund, agriculture, market, efficiency, economy.

Рецензент: Ахромкін Є. М. – доктор економічних наук, професор, завідувач магістратури державного управління Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля, м. Луганськ, Україна.

Reviewer: Ahromkin E. – Professor, Ph.D. of Economics, Head of Master Public Administration Volodymyr Dahl East Ukrainian national university, Luhansk, Ukraine.

e-mail: magistratura@snu.edu.ua

Стаття подана
05.04.2014 р.

СОЦІАЛЬНІ АСПЕКТИ ФУНКЦІОНУВАННЯ НЕФОРМАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ В УКРАЇНСЬКИХ РЕАЛІЯХ

У статті розглянуто сутність неформальної економіки, різновиди економічної діяльності при порушенні прав господарюючих суб'єктів та нормативно-законодавчої бази, легальних видів економічної діяльності: «сіра», «рожева», «чорна»; наслідком чого є формування та функціонування неконтрольованої економіки, що складається з чотирьох сегментів: неформального, неофіційного, тіншового і кримінального. Досліджено соціальні аспекти функціонування неформальної економіки в сучасних умовах як передумови досягнення короткострокових позитивних ефектів: тимчасової зайнятості та підвищення добробуту окремих верств населення; можливості реалізації професійного потенціалу; насиченням ринку товарами; підвищенням рівня конкурентоспроможності національної економіки та господарюючих суб'єктів, зниження рівня бюрократизації та корумпованості серед чиновників.

Ключові слова: легальність, економіка, неформальний, неофіційний, кримінальний, тіншовий, домогосподарства.

Постановка проблеми. Разом зі створенням країни формується її економічний устрій, який складається, як правило із двох частин: офіційного та неофіційного секторів економіки. Офіційний сектор економіки ще має назву формального, який підпорядковується законам і забезпечує населення робочими місцями та можливістю отримання легальної заробітної плати, юридичних осіб – доступом до засобів та предметів праці з метою отримання легального прибутку, що є джерелами податкових надходжень країни. Неофіційний сектор – неформальний, що створюється і діє в таємниці від державних структур, у якому переплітаються різні аспекти суспільних відносин (соціально-економічні, політичні, законодавчо-правові тощо), що становлять найважливіші сторони життєдіяльності соціуму. Сьогодні для України наявність неофіційної економіки та її наслідки мають велике значення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Введення терміну «неформальна економіка» здійснив англійський антрополог Кейт Харт [1], коли він проводив дослідження на замовлення Міжнародної організації праці в 1971 в Гані і в 1972 в Кенії, які показали, що головною проблемою зайнятості в цій країні є не безробіття, а наявність великого прошарку трудящої бідноти, яка працює в дуже важких умовах, виробляє товари та послуги, але вона не

визнається, не реєструється та не регулюється державними органами влади.

Подальші дослідження в цьому напрямку здійснив Ернандо де Сото [2]. Він показав, як дії уряду Перу змушували населення ігнорувати закони, що заважають людям просто жити і задовольняти свої потреби. Дії уряду з контролю за виконанням законів змушували людей займатися непродуктивною діяльністю: політизованою боротьбою з державою, що призвела до легалізації багатьох незаконних видів діяльності та прав власності, що призвело до появи як нових нелегалів, так і нових нелегальних видів діяльності.

Окремі аспекти щодо встановлення сутності, складових елементів, суб'єктів неформальної економіки висвітлені в працях вітчизняних та іноземних науковців – І.Ю. Жилиної, Д. Горшкової, Ю.В. Латова, С.Н. Ковалева, О. Голубова та багатьох інших.

Мета статті полягає у з'ясуванні соціальних аспектів функціонування української неформальної економіки в сучасних умовах.

Виклад основного матеріалу дослідження. Неформальну економіку можна визначити як сукупність відносин, притаманних всій економіці в цілому, або - в рамках економіко-соціологічного підходу - як особливу стратегію (логіку) економічних агентів, спосіб заробити на задоволенні попиту людей, незалежно від легальнос-

ті здійснюваних дій, і, з іншого боку, можливість суб'єктів економіки переслідувати свої цілі в найсприятливіших для них умовах, ніж ті, які існують в рамках законів [3].

В широкому сенсі неформальна економіка тотожна прихованій, закритій від спостереження [4], в неї підмножинами входять нерегулярна [5] (робота «на стороні»), що включає «сіру» [6, с. 104], «рожеву» і тіньову економіку («чорну»), а також соціальна – сектор економічної діяльності, який не використовує гроші як засіб обміну, в ньому використовується «соціальний капітал», фіктивна економіка - незаконна діяльність зайнятих в офіційній економіці агентів, пов'язана з прихованим перерозподілом легальних доходів. Подібною діяльністю можуть займатися люди з керівного персоналу, тому цей різновид прихованої економічної діяльності називають також «білокраватковим», який залежить від курсу офіційної економіки. Включає в себе широке коло діяльності, включаючи корупцію, відхід від податків, фіктивні банкрутства, промислове шпигунство і часто завдає державі, корпораціям і суспільству більших збитків, ніж інші види прихованої діяльності. До неконтрольованої сфери належить і кримінальна економіка. Ознаками кримінальної економіки є: виробництво заборонених законом товарів і надання послуг (наприклад, зброї, набоїв до зброї, вибухових матеріалів та інше); діяльність з легалізації доходів, отриманих незаконним шляхом («відмивання грошей»); відсутність офіційного статусу. У табл. 1 представлені економіки різних кольорів в залежності від наявності порушення законів та прав суб'єктів господарювання.

Т а б л и ц я 1

Види економік при порушенні прав господарюючих суб'єктів та законодавчої бази

Законність	Права іншого господарчого суб'єкта	
	Порушені	Не порушені
Закон порушений	Нелегальна кримінальна «чорна» економіка	Неформальна «сіра» економіка
Закон дотриманий	Напівлегальна «рожева» економіка	Легальна «біла» економіка

Джерело: складено автором на підставі [4; 5; 6, с. 104]

Отже, відповідно до табл. 1 неформальна економіка об'єднує в себе якісно різні види діяльності, повністю або частково не підпорядковані формальним інститутам господарювання, не підкріплені формальними контрактами і такі, що не фіксуються статистичним обліком. Оскільки в сучасній Україні значна частина господарської практики, безумовно, задовольняє цьому визначенню, стає зрозумілим масштаб і значущість неформальної економіки.

Так, згідно наказу Міністерства доходів і зборів України [7] Головним Управлінням Міністерства доходів і зборів у Луганській області було доведено для відпрацювання 192 суб'єкти господарювання з сумнівним кредитом 66,7 млн. грн., у т.ч.: «податкові ями» - 95 суб'єкти господарювання на суму 38,9 млн. грн., «транзитери» - 54 суб'єкти го-

сподарювання на суму 20,3 млн. грн., «вигодонабувачі» - 43 суб'єкти господарювання на суму 7,5 млн. гривень [8].

В результаті вжитих органами ГУ Міндоходів Луганської області [8] заходів фактичний рівень цієї категорії платників склав 86,5% по кількості (166 суб'єкти господарювання) та 88,8% – по сумі (59,2 млн. грн.), у т.ч.: «податкові ями» - відпрацьовано 86 суб'єкти господарювання (або 91,6%) на суму 36,2 млн. грн. (93,1%), «транзитери» - 44 суб'єкти господарювання (або 81,5%) на суму 16,8 млн. грн. (82,8%), «вигодонабувачі» - 36 суб'єкти господарювання (83,7%) на суму 6,2 млн. грн. (82,7%).

Частка тіньової економіки в Україні б'є європейські рекорди, склавши у 2011 році 44,1% від офіційного ВВП, що склав 329,3 млрд. дол. [9]. Водночас Міністерство економічного розвитку і торгівлі

України дає свою оцінку цьому явищу – 34% від ВВП за 2011 рік [9]. У найбільш дисциплінованій з точки зору сплати податків країні Європи, Швейцарії, рівень тіньової економіки сягає 7,8%. В Австрії, Нідерландах і Люксембурзі частка тіні також становить менше 10% [9].

Таким чином, в цілому неконтрольована сфера економіки складається з чотирьох сегментів:

1. Неформальної економіки, яка поєднує індивідуальне підприємництво і бізнес без реєстрації суб'єкта господарювання, тобто малий бізнес з неформальними стосунками праці.

2. Неофіційної економіки – діяльність домогосподарств, що виготовляють та споживають товари чи послуги власного виробництва для власних потреб чи потреб членів своєї сім'ї.

3. Тіньової економіки, до якої входить легальний бізнес, що приховує доходи від оподаткування.

4. Кримінальної економіки, до якої входить і нелегальний бізнес, що займається виробництвом заборонених законом продуктів і наданням заборонених послуг (виробництво і ремонт бойової зброї, вибухових речовин, хімічної і біологічної зброї, обіг наркотиків, торгівля людьми тощо).

Як зверталася увага вище, неформальна економіка поєднує індивідуальне підприємництво і бізнес без реєстрації суб'єктів господарювання, відповідно до Методики [10] до неформального сектора відносяться два типи підприємств:

1) підприємства домашніх господарств, що належать власникам, які працюють на них самостійно або у партнерстві з членами того самого чи інших домашніх господарств. Вони можуть залучати до роботи членів сім'ї чи найманих осіб на випадковій, але не на постійній основі;

2) підприємства домашніх господарств, що належать роботодавцям, які працюють самостійно або у партнерстві з членами того самого чи інших домашніх господарств, залучають на постійній ос-

нові одного чи кількох найманих працівників.

Українська нормативно-законодавча база [11-13] визначає домогосподарство – як сукупність осіб, які спільно проживають в одному житловому приміщенні або його частині, забезпечують себе всім необхідним для життя, ведуть спільне господарство, повністю або частково об'єднують та витрачають кошти. Ці особи можуть перебувати у родинних стосунках або стосунках свояцтва, не перебувати у будь-яких з цих стосунків, або бути і в тих, і в інших стосунках. Домогосподарство може складатися з однієї особи.

Характерною ознакою цього сегменту економіки є внутрішньогосподарчий обіг, коли продукт не виходить на суспільний ринок, а його виробництво і споживання має «натуральний характер». Їхня діяльність не має прибуткового характеру, тому не може оподатковуватись податком на прибуток, але необхідно зазначити, що наймані особи яких залучають до роботи роботодавці, можуть за власним бажанням оформлювати трудові відносини на підставі трудових договорів, отримують дохід у грошовій або натуральній формах і цей дохід повинен бути оподаткований податком на доходи фізичних осіб і зроблені відрахування єдиного соціального внеску податковими агентами до бюджету, але відповідно до Господарського кодексу України [14, ст. 63] відсутня організаційна форма підприємства як домогосподарство і тому можна зробити висновок, що відслідкувати кількість українських домогосподарств які використовують працю найманих працівників та саму кількість найманих працівників неможливо.

Державними органами статистики здійснюються вибіркові обстеження умов життя домогосподарств. У 2012 році в Україні взяли участь в обстеженні 10,5 тис. домогосподарств (82,5% відібраних адрес за включенням нежилих помешкань) [12]. Характеристика та структура сукупних ресурсів домогосподарств за 2008-2012 роки представлена у табл. 2 [15-16].

Т а б л и ц я 2

Характеристика та структура сукупних ресурсів домогосподарств

Показники	2008	2009	2010	2011	2012
Середній розмір домогосподарства, осіб	2,60	2,60	2,59	2,59	2,58
Частка домогосподарств із дітьми до 18 років (%)	37,8	37,8	37,8	37,9	37,9
Частка домогосподарств без дітей (%)	62,2	62,2	62,2	62,1	62,1
Сукупні ресурси в середньому за місяць у розрахунку на одне домогосподарство, грн.	2892,8	3015,3	3469,1	3841,7	4134,2
Структура сукупних ресурсів домогосподарств, %					
Грошові доходи	87,9	88,5	90,1	89,9	91,6
- оплата праці	49,4	47,9	47,9	49,3	50,9
- доходи від підприємницької діяльності та самозайнятості	5,3	5,1	6,2	4,6	4,1
- доходи від продажу сільськогосподарської продукції	3,3	2,9	3,4	3,2	2,9
- пенсії, стипендії, соціальні допомоги, надані готівкою	23,1	26,0	25,9	25,5	27,1
- грошова допомога від родичів, інших осіб та інші грошові доходи	6,8	6,6	6,7	7,3	6,6
Вартість спожитої продукції, отриманої з особистого підсобного господарства та від самозаготівель	4,0	4,6	4,8	4,5	3,6
Пільги та субсидії безготівкові на оплату житлово-комунальних послуг, електроенергії, палива	0,5	0,6	0,5	0,6	0,5
Пільги безготівкові на оплату товарів та послуг з охорони здоров'я, туристичних послуг, путівок на бази відпочинку тощо, на оплату послуг транспорту, зв'язку ²	0,5	0,6	0,5	0,5	0,5
Інші надходження	7,1	5,7	4,1	4,5	3,8

Джерело: складено автором на підставі [15; 16]

Відповідно до табл. 2 середній розмір домогосподарства у 2012 році складав близько 2,58 особи, з яких 62,1% складали домогосподарства без дітей, що свідчить про можливість мати дітей, але є стримуючі фактори які заважають цьому. Підтвердженням цього факту є збільшення частки грошових доходів у загальній структурі ресурсів домогосподарств з 87,9% у 2008 році до 91,6% у 2012 році, так розмір сукупних ресурсів в середньому за місяць у розрахунку на одне домогосподарство збільшилося з 2892,8 грн. у 2008 році до 4134,2 грн. у 2012 році, з яких лєвова частка припадає на заробітну плату – 50,9% у 2012 році; пенсії, стипендії, соціальні допомоги, надані готівкою складають 27,1%, грошова допомога від родичів, інших осіб

та інші грошові доходи – 6,6%; доходи від підприємницької діяльності та самозайнятості – 4,1%, доходи від продажу сільськогосподарської продукції лише 2,9%.

У 2012 році вартість спожитої продукції, отриманої з особистого підсобного господарства та від самозаготівель досягла свого мінімального значення на рівні 3,6% у загальній структурі ресурсів домогосподарств проти 4,8% у 2010 році.

Двигуном соціально-економічного розвитку будь-якої території є його населення, зайняте у виробництві продукції, товарів, наданні послуг, але також необхідно пам'ятати і про населення яке через наявність якихось причин на даний момент часу не має роботи, тобто безробітне з метою виявлення тієї частки

населення, яка працює у неформальному секторі економіки, але при цьому отримує матеріальну допомогу від держави і не сплачує податки.

Населення, зайняте у неформальному секторі, включає всіх осіб, які впродовж звітного періоду працювали хоча б в одній одиниці неформального сектору, незалеж-

но від їх статусу і того, була це для них основна чи додаткова робота.

У табл. 3 представлена кількість зайнятого та безробітного населення в цілому по Україні, а також на території Луганської області [17-19]. У табл. 4 представлено склад економічно неактивного населення за 2011-2013 роки [20].

Т а б л и ц я 3

Кількість зайнятого та безробітного населення в цілому по Україні та на території Луганської області за 2011-2013 роки

	2011		2012		2013	
	Зайняте населення, тис. осіб	у % до всього населення працездатного віку	Зайняте населення, тис. осіб	у % до всього населення працездатного віку	Зайняте населення, тис. осіб	у % до всього населення працездатного віку
Україна	18516,2	66,5	20393,5	73,0	20478,2	73,1
Луганська обл.	920,8	65,5	994,3	70,9	994,7	71,2
	2011		2012		2013	
	Безробітне населення, тис. осіб	у % до економічно активного населення працездатного віку	Безробітне населення, тис. осіб	у % до економічно активного населення працездатного віку	Безробітне населення, тис. осіб	у % до економічно активного населення працездатного віку
Україна	1731,7	8,6	1656,6	8,1	1576,4	7,7
Луганська обл.	70,2	7,1	68,5	6,9	66,3	6,7

Джерело: узагальнено автором на підставі [17-19]

Відповідно до табл. 3 з кожним роком збільшується кількість зайнятого населення з 66,5% у 2011 році до 73,1% в цілому по Україні, ця позитивна динаміка також властива і для Луганської області, цей показник з 65,5% у 2011 році збільшився до 71,2% або 994,7 тис. чол. у 2013 році. Офіційна кількість

зарєєстрованих безробітних осіб в Україні з кожним роком скорочувалася і у 2013 році їхня частка в загальній кількості економічно активного населення працездатного віку становила лише 7,7%, а що стосується Луганської області, то їхня кількість становила 6,7% проти 7,1% у 2011 році.

Т а б л и ц я 4

Склад економічно неактивного населення за 2011-2013 роки

Роки	Економічно неактивне населення, всього, тис. осіб	у тому числі за причинами економічної неактивності, у відсотках до підсумку						
		пенсіонери за віком, по інвалідності та на пільгових умовах	учні, студенти	зайняті в домогосподарстві, перебувають на утриманні	не працювали за станом здоров'я, через хворобу	зневірені	не знають де і як шукати роботу	вважають, що немає підходящої роботи
2011	12265,5	49,3	25,0	20,8	1,3	1,0	0,2	0,6
2012	12055,3	50,3	24,5	20,6	1,2	0,9	0,3	0,6
2013	11861,7	51,0	24,6	20,4	1,0	0,8	0,2	0,5

Джерело: узагальнено автором на підставі [20]

Після проведеного дослідження виникає питання, а де решта населення – 19,2% чим вона займається на які кошти

існує, адже вона офіційно ніде не зарєєстрована при загальній кількості офіційно працюючого економічно

активного населення працездатного віку та кількості безробітного населення, що становили у 2013 році 80,8%?

Відповіддю на це питання може стати наступне припущення – частка українського населення знаходиться на заробітках за кордоном, а інші працюють саме у неформальному секторі економіки.

Загально відомо, що заробітчани пересилають зароблені кошти за допомогою міжнародних банківських платіжних систем, таких як Western Union, MoneyGram тощо обсяги грошових переказів у межах України скоротилися майже в два рази - за перший квартал 2013 року було здійснено операцій на 5,041 млрд. грн., а за другий квартал - на 2,874 млрд. грн., а от обсяги переказів з-за кордону продовжили стабільно зростати, так протягом першого півріччя 2013 року через міжнародні системи грошових переказів в Україну надійшло 2,203 млрд. дол. [21], але відповідно до Податкового кодексу України [22, п. 11 ст. 170] об'єктом оподаткування фізичної особи-резидента є у тому числі й іноземні доходи - доходи (прибуток), отримані із джерел за межами України. У випадку якщо фізособа – резидент отримує грошові кошти від свого чоловіка (або дружини чи батька), який працює за кордоном, то сума таких коштів не буде для цієї фізособи доходом, але фізична особа - резидент України, яка отримує дохід за кордоном зобов'язана задекларувати такий дохід в Україні та сплатити з нього ПДФО.

Іноземні доходи включаються до складу річного оподаткованого доходу та відповідно до п.п. 170.11.1 ПКУ обкладаються ПДФО за ставками 15 (17%) [22]. Винятком є дивіденди з іноземним джерелом походження, оподатковувані за ставкою 5% відповідно до п. 167.2 ПКУ [22].

Якщо припустити, що вся визначена нами раніше частина 19,2% економічно активного населення працездатного віку працюють у неформальному секторі економіки, то до них можна додати дані з табл. 3 за 2013 рік частку учнів, студентів – 24,6%, а також осіб, зайнятих в домогосподарстві та перебувають на утриманні – 20,4%. Отже, розмір неформального сектору економіки буде становити близько

6840,17 тис. осіб в цілому по Україні, але це без врахування пенсіонерів, загальновідомим фактом є те, що близько 80% пенсіонерів працюють і отримують доходи від зайняття присадибним господарством, виконання одноразової роботи і пенсію.

Протягом 2013 року органами Головного Управління Міністерства доходів і зборів Луганської області [8] за результатами проведеної роботи щодо детінізації доходів громадян працездатного віку, які офіційно не отримували доходів за 2013 рік залучено до декларування 2860 громадян, які задекларували 15,1 млн. грн., та сплатили до бюджету 2,0 млн. грн. податку.

Отже, в результаті проведеного дослідження можна зробити наступні **висновки та означити перспективи подальших досліджень:**

1. Швидке та недостатньо скероване реформування економіки нашої країни призводить до низки негативних наслідків, зокрема, до зростання обсягів неформального сектору, що зумовлює необхідність дослідження теоретичних обґрунтувань цього явища, ретроспективного аналізу його динаміки. Використовуючи зазначені підходи, окреслимо категорію неформальної економіки у структурній побудові таких складників, як: неофіційний, кримінальний та тіньовий.

2. Існування неформального сектору характеризується не лише деструктивним впливом, але й короткостроковими позитивними ефектами: тимчасовою зайнятістю та підвищенням добробуту населення; можливістю реалізації професійного потенціалу; насиченням ринку товарами; підвищенням рівня конкурентоспроможності національної економіки та господарюючих суб'єктів. Невизначеність результуючого впливу неформального сектору економіки зумовлює потребу розробки загальної методології та методів оцінки обсягів та наслідків його існування.

Література

1. Харт К. Возможности неформальных доходов и занятость в городах Ганы /

К. Харт // Экономическая теория преступлений и наказаний. – Электронный ресурс. – Режим доступа: [http://corruption.rsuh.ru/magazine/2/n2-02.shtml]

2. Эрнандо де Сото. Иной путь. Невидимая революция в третьем мире. Пер. с англ. Б. Пинскер. / Эрнандо де Сото - М.: Catallaxy, 1995. – 320 с.

3. Жилина И.Ю. Неформальная экономика - для России и мира / И.Ю. Жилина // Экономическая теория преступлений и наказаний. – 2002. - №2. - Электронный ресурс. – Режим доступа: [http://corruption.rsuh.ru/magazine/2/n2-20.shtml]

4. Горшкова Д. Четверть экономики в тени / Д. Горшкова // Российская газета – 2003. - № 3320 - Электронный ресурс. – Режим доступа: [http://www.rg.ru/2003/10/14/ekonomika.html]

5. Генри С. Может ли скрытая экономика быть революционной? Диалектический анализ взаимоотношений формальной и неформальной экономики / С. Генри // Экономическая теория преступлений и наказаний. - Электронный ресурс. – Режим доступа: [http://corruption.rsuh.ru/magazine/2/n2-12.shtml]

6. Латов Ю.В. Теневая экономика. / Ю.В. Латов, С.Н. Ковалев. - М.: Норма, 2006. - 336 с.

7. Наказ Міністерства доходів і зборів України «Про базову систему оперативного реагування та подолання проявів тіньової економіки» від 05.07.2013 №245/ДСК

8. Звіт Головного Управління Міністерства доходів і зборів у Луганській області про виконання Плану основних питань економічної і контрольної роботи ДПС у Луганській області на 2013 рік - Электронный ресурс – Режим доступа: [http://lg.minrd.gov.ua]

9. Голубов О. Куди йдуть гроші. За обсягом тіньової економіки Україна вибилась у лідери Європи / О. Голубов // Кореспондент. - № 46. – 2012. - Электронный ресурс – Режим доступа: [http://http://ua.korrespondent.net]

10. Наказ Державного комітету статистики України «Методика визначення обсягів зайнятості у неформальному секторі економіки України» від 29.02.2000 №73

11. Указ Президента України «Про Стратегію подолання бідності» від 15.08.2001 № 637/2001.

12. Наказ Державного комітету статистики України «Про затвердження Методологічних положень стандартного модульного опитування населення щодо ефективності програм соціальної допомоги» від 30.12.2009 № 510.

13. Закон України «Про сільськогосподарський перепис» від 23.09.2008 № 575-VI.

14. Господарський кодекс України від 16.01.2003 № 436-IV із змінами та доповненнями.

15. Характеристика домогосподарств за 1999-2012 роки - Электронный ресурс – Режим доступа [http://ukrstat.gov.ua]

16. Структура сукупних ресурсів домогосподарств за 1999-2012 роки – Электронный ресурс – Режим доступа [http://ukrstat.gov.ua]

17. Експрес-випуск Державної служби статистики України від 23.03.2012 Економічна активність населення у 2011 році – Электронный ресурс – Режим доступа [http://ukrstat.gov.ua]

18. Експрес-випуск Державної служби статистики України від 25.03.2013 Економічна активність населення у 2012 році – Электронный ресурс – Режим доступа [http://ukrstat.gov.ua]

19. Експрес-випуск Державної служби статистики України від 25.03.2014 Економічна активність населення у 2013 році – Электронный ресурс – Режим доступа [http://ukrstat.gov.ua]

20. Склад економічно неактивного населення за 2011-2013 роки – Электронный ресурс – Режим доступа [http://ukrstat.gov.ua]

21. Петриченко Ю. Обсяги грошових переказів в Україну зростуть на 10-15% у другому півріччі 2013 року – - Електронний ресурс – Режим доступу: [http://ua.prostobank.ua]

22. Податковий кодекс України від 02.12.2010 № 2755-VI із змінами та доповненнями.

References

1. Khart K. Vozmozhnomy neformal'nykh dokhodov y zanyatost' v horodakh Hany / K. Khart // Ékonomycheskaya teoriya prestup-lenyy y nakazanyy. - Elektronnyy resurs. – Rezhym dostupa: [http://corruption.rsuh.ru/magazine/2/n2-02.shtml]

2. Érnando de Soto. Ynoy put'. Nevydymaya revolyutsyya v tret'em myre. Per. s anhl. B. Pynsker. / Érnando de Soto - M.: Catallaxy, 1995. – 320 s.

3. Zhylyna Y.YU. Neformal'naya ékonomyka - dlya Rossyy y myra / Y.YU. Zhylyna // Ékonomycheskaya teoriya prestuplenyy y nakazanyy. – 2002. - №2. - Elektronnyy resurs. – Rezhym dostupa: [http://corruption.rsuh.ru/magazine/2/n2-20.shtml]

4. Horshkova D. Chetvert' ékonomiky v teny / D. Horshkova // Rossyyskaya hazeta – 2003. - № 3320 - Elektronnyy resurs. – Rezhym dostupa: [http://www.rg.ru/2003/10/14/ekonomika.html]

5. Henry S. Mozhet ly skrytaya ékonomyka byt' revolyutsyonnoy? Dyalektycheskyy analiz vzaymootnoshenyy formal'noy y neformal'noy ékonomiky / S. Henry // Ékonomycheskaya teoriya prestuplenyy y nakazanyy. - Elektronnyy resurs. – Rezhym dostupa: [http://corruption.rsuh.ru/magazine/2/n2-12.shtml]

6. Latov YU.V. Tenevaya ékonomyka. / YU.V. Latov, S.N. Kovalev. - M.: Norma, 2006. - 336 s.

7. Nakaz Ministerstva dokhodiv i zboriv Ukrayiny «Pro bazovu systemu operatyvnoho reahuvannya ta podolannya proyaviv tin'ovoyi ekonomiky» vid 05.07.2013 №245/DSK

8. Zvit Holovnoho Upravlinnya Ministerstva dokhodiv i zboriv u Luhans'kiy oblasti pro vykonannya Planu osnovnykh pytan' ekonomichnoyi i kontrol'noyi roboty DPS u Luhans'kiy oblasti na 2013 rik - Elektronnyy resurs – Rezhym dostupu: [http://lg.minrd.gov.ua]

9. Holubov O. Kudy ydut' hroshi. Za obsyhom tin'ovoyi ekonomiky Ukrayina vyby-las' u lidery Yevropy / O. Holubov // Kore-spondent. - № 46. – 2012. - Elektronnyy resurs – Rezhym dostupu: [http://http://ua.korrespondent.net]

10. Nakaz Derzhavnoho komitetu statystyky Ukrayiny «Metodyka vyznachennya obsyahiv zanyatosti u neformal'nomu sektori ekonomiky Ukrayiny» vid 29.02.2000 № 73

11. Ukaz Prezydenta Ukrayiny «Pro Stratehiyu podolannya bidnosti» vid 15.08.2001 № 637/2001.

12. Nakaz Derzhavnoho komitetu statystyky Ukrayiny «Pro zatverdzhennya Metodolohichnykh polozhen' standartnoho modul'noho opytuvannya naseleण्या shchodo efektyvnosti proham sotsial'noyi dopomohy» vid 30.12.2009 № 510.

13. Zakon Ukrayiny «Pro sil's'kohospodars'kyy perepys» vid 23.09.2008 № 575-VI.

14. Hospodars'kyy kodeks Ukrayiny vid 16.01.2003 № 436-IV iz zminamy ta dopovnennyamy.

15. Kharakterystyka domohospodarstv za 1999-2012 roky - Elektronnyy resurs – Rezhym dostupu [http://ukrstat.gov.ua]

16. Struktura sukupnykh resursiv domohospodarstv za 1999-2012 roky – Elektronnyy resurs – Rezhym dostupu [http://ukrstat.gov.ua]

17. Ekspres-vypusk Derzhavnoyi sluzhby statystyky Ukrayiny vid 23.03.2012 Ekonomichna aktyvnist' naseleण्या u 2011 rotsi – Elektronnyy resurs – Rezhym dostupu [http://ukrstat.gov.ua]

18. Ekspres-vypusk Derzhavnoyi sluzhby statystyky Ukrayiny vid 25.03.2013 Ekonomichna aktyvnist' naseleण्या u 2012 rotsi – Elektronnyy resurs – Rezhym dostupu [http://ukrstat.gov.ua]

19. Ekspres-vypusk Derzhavnoyi sluzhby statystyky Ukrayiny vid 25.03.2014 Eko-

nomichna aktyvnist' naseleण्या u 2013 rotsi – Elektronnyy resurs – Rezhym dostupu [http://ukrstat.gov.ua]

20. Sklad ekonomichno neaktyvnoho naseleण्या za 2011-2013 roky – Elektronnyy resurs – Rezhym dostupu [http://ukrstat.gov.ua]

21. Petrychenko YU. Obsyahy hroshovykh perekaziv v Ukrainu zrostut' na

10-15% u druhomu pivrichchi 2013 roku – Elektronnyy resurs – Rezhym dostupu: [http://ua.prostobank.ua]

22. Podatkovyy kodeks Ukrayiny vid 02.12.2010 № 2755-VI iz zminyamy ta dopovnennyamy.

Корецкая-Гармаш В. А.

Социальные аспекты функционирования неформальной экономики у украинских реалиях

В статье рассмотрено сущность неформальной экономики, виды экономической деятельности при нарушениях прав хозяйствующих субъектов и нормативно-законодательной базы, легальных видов экономической деятельности: «серая», «розовая», «черная»; следствием чего является формирование и функционирование неконтролируемой экономики, которая состоит из четырех сегментов: неформального, неофициального, теневого и криминального. Исследованы социальные аспекты функционирования неформальной экономики в современных условиях как предпосылки достижения краткосрочных положительных эффектов: временной занятости и повышение благосостояния отдельных слоев населения; возможности реализации профессионального потенциала; насыщение рынка товарами; повышение уровня конкурентоспособности национальной экономики и хозяйствующих субъектов, снижение уровня бюрократизации и коррумпированности среди чиновников.

Ключевые слова: легальность, экономика, неформальный, неофициальный, криминальный, теневой, домохозяйства.

Koretskaya-Garmash V.A.

Social aspects of the functioning of the informal economy in Ukrainian reality

In the article the essence of the informal economy, types of economic activity in violation of the rights of economic entities and regulatory frameworks, legal economic activities: the "gray", "pink", "black"; resulting in the formation and functioning of uncontrolled economy consists of four segments: non-formal, informal, shadow and criminal. Studied social aspects of the functioning of the informal economy in modern conditions as prerequisites of achieving short-term positive effects: temporary employment and welfare of the individual layers of the population; opportunities for professional development and career growth; saturation of the market with goods; improving the competitiveness of the national economy and economic entities, reduction of bureaucracy and corruption among officials.

Keywords: legality, economy, informal, criminal, shadow, households.

Рецензент: Житний П. Є. – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри «Фінанси, облік та банківська справа» Луганського національного університету імені Тараса Шевченка, м. Луганськ, Україна.

Reviewer: Zhitniy P. – Professor, Ph.D. of Economics, Head of Finance, Accounting & Banking Department Luhansk Taras Shevchenko National University, Luhansk, Ukraine.

e-mail: info@luguniv.edu.ua

*Стаття подана
15.04.2014 р.*

ВЛИЯНИЕ МИГРАЦИИ НА ЭТНОДЕМОГРАФИЧЕСКИЕ СТРУКТУРЫ НАСЕЛЕНИЯ РЕСПУБЛИКИ КОМИ

Под воздействием миграции меняются все качественные характеристики населения. Особенно существенна взаимосвязь между миграцией и этническими процессами. Чем активнее миграционные процессы, тем быстрее идут этнические изменения. Результатом взаимодействия представителей разных народов является ассимиляция, под которой понимается переход, включения одних народов, их частей или отдельных представителей в состав других народов, их «растворение» в этих народах. Миграции влияют на динамику численности населения не только в виде прямого результата – положительного или отрицательного миграционного прироста, но и опосредовано, через воспроизводство населения. Поскольку мигранты люди в основном молодые, то и рождаемость среди них также выше, чем у постоянного населения. Однако следует обратить внимание, абсолютные размеры переселений и их доля в общем увеличении численности населения даже заселяемых районов в сравнительно длительный период до наступления периода депопуляции всегда много меньше, чем естественный прирост. Вместе с тем, действительная роль переселений в формировании населения той или иной территории не может характеризоваться их абсолютными размерами.

Ключевые слова: этнодемография, структура населения, миграция, возрастное соотношение.

Постановка проблемы. Для Республики Коми на протяжении веков миграция играла важную селективную функцию. До 1990-х гг. она способствовала росту численности населения, а затем, наоборот, его убыли. Под воздействием миграции менялись все качественные характеристики населения. Особенно существенна взаимосвязь между миграцией и этническими процессами. Чем активнее миграционные процессы, тем быстрее идут этнические изменения. Результатом взаимодействия представителей разных народов является ассимиляция, под которой понимается переход, включения одних народов, их частей или отдельных представителей в состав других народов, их «растворение» в этих народах.

Благодаря положительному сальдо внешней миграции на карте республики появились города: Воркута (1943 г.), Печора (1949 г.), Инта (1954 г.), Усинск (1984 г.), Вуктыл (1989 г.) и приобрел столичный лоск – Сыктывкар (1780 г.). Миграция оказала заметное влияние и на сельские районы. Только пять сельских районов из 12 в своем этническом составе имеют лиц коренной национальности коми свыше 50%: Ижемский – 88,9%, Усть-Куломский – 76,9%, Корткеросский – 68,4%, Сысольский – 64,8% и При-

лузский – 55,2%. В других сельских районах, имеющих на своей территории города и поселки городского типа, возникшие под воздействием миграции, или в силу исторических событий, доля коми этноса значительно ниже: Сыктывдинский – 45,9%, Удорский – 40,3%, Койгородский – 35,5%, Троицко-Печорский – 26,2%, Усть-Вымский – 25,6%, Княжпогостский – 15,3%, Усть-Цилемский – 5,1% (2010 г.).

На 1 января 2012 г. население республики составило 889,8 тыс. человек, что равно 0,6% населения России. По численности населения Республика Коми занимает 57 место среди регионов России после Курганской и Калининградской областей, Республики Саха и Республики Бурятия (на начало 1990 г. республика была на 48-м месте).

В XX в. под активным воздействием миграций существенно изменению подверглась система расселения населения. По переписи населения 1897 г. городское население Коми края составляло 3%, а по переписи населения 2010 г. – 77%. За межпереписной период с 1897 по 2010 г. или 114-летний период, население Республики Коми увеличилось на 730 тыс. человек или в 5,3 раза, табл. 1.

**Динамика численности населения Республики Коми
по данным переписей населения 1897-2010 гг.**

Год	Все население, тыс. человек	в том числе		в общей численности населения, %		Год	Все население, тыс. человек	в том числе		в общей численности населения, %	
		городское	сельское	городское	сельское			городское	сельское	городское	сельское
1897	171	5	166	3	97	1979	1110	786	324	71	29
1926	225	10	215	4	96	1989	1251	944	307	75	25
1939	319	29	290	9	91	2002	1019	767	252	75	25
1959	816	484	332	59	41	2010	901	693	208	77	23
1970	967	598	369	62	38						

Источник: разработано автором

В динамике населения Республики Коми можно выделить два периода: первый период относительного благополучия и роста численности населения – с 1897 по 1989 г. и второй период естественной и миграционной убыли населения – с 1990 по 2012 г. По компонентам убыли можно отметить следующее: с 1989 по 1992 г. сокращение населения было обусловлено исключительно миграционным оттоком, а с 1993 по 2010 г. отрицательное сальдо миграции стало дополняться естественной убылью населения. В 2011 г. впервые за последние годы рождаемость превысила смертность, что обусловило положительный естественный прирост населения в 655 человек.

В общей сложности с 1989 по 2012 г. – постоянное население республики сократилось на 360,7 тыс. человек, что равнозначно потере 28,8% от его исходной численности. Городское население республики сократилось за это время на 256,6 тыс. человек, а численность сельского населения уменьшилась на 104,1 тыс. Постоянное снижение численности привело к тому, что в течение 2004 г. население Республики Коми стало меньше одного миллиона. Отметим, что миллионный житель в республике появился в 1972 г. [3, с. 7].

Миграции влияют на динамику численности населения не только в виде прямого результата – положительного или отрицательного миграционного прироста, но и опосредовано, через воспроизводство населения. Поскольку мигранты люди в основном молодые, то и рождаемость сре-

ди них также выше, чем у постоянного населения. Однако следует обратить внимание, абсолютные размеры переселений и их доля в общем увеличении численности населения даже заселяемых районов в сравнительно длительный период до наступления периода депопуляции всегда много меньше, чем естественный прирост. Вместе с тем, действительная роль переселений в формировании населения той или иной территории не может характеризоваться их абсолютными размерами. Значение переселений много больше, чем их доля в численности населения и в общем приросте. Это объясняется тем, что миграция увеличивает показатели естественного прироста населения. Сами переселенцы становятся субъектами естественного воспроизводства. Причем в относительно длительный период именно на долю переселенцев приходится преобладающая часть естественного прироста, если, конечно, значение переселений сравнительно велико» [6, с. 120]. Следовательно, значение каждой составляющей прироста населения надо учитывать с поправкой на отмеченную особенность.

Применительно к Республике Коми значение этих компонент в демографической динамике населения неоднократно менялось. В период экстенсивного освоения северных районов республики (1927-1965 гг.) общий прирост населения составил 670,2 тыс. человек, на долю естественного прироста пришлось 49,1%, а на долю механического прироста – 50,9% (табл. 2).

**Прирост населения Республики Коми по источникам формирования
за 1927-2011 гг., тыс. человек**

Годы	Прирост (убыль)			Среднегодовой прирост (убыль)	
	общий	естественный	механический	естественный	механический
1927-1965*	670,2	329,3	340,9	8,5	8,7
1966-1970	30,0	54,8	-24,8	11,0	-5,0
1971-1985*	245,1	183,4	61,7	12,2	4,1
1986-1990	28,3	60,5	-32,2	12,1	-6,4
1991-1995	-107,2	-2,3	-104,9	-0,5	-21,0
1996-2000	-89,8	-11,6	-78,2	-2,3	-15,6
2001-2005	-79,4	-19,9	-59,5	-4,0	-11,9
2006-2010	-64,3	-4,5	-59,8	-0,9	-12,0
2011	-9,3	0,7	-10,0	0,7	-10,0
1927-2011	623,6	590,4	33,2	6,9	0,4

Источник: разработано автором

Фактически роль миграции значительно больше отмеченной цифры. Так по расчетам Л.Л. Рыбаковского в общем приросте населения Дальнего Востока (без Якутии) с 1920 по 1970 г. на долю переселенцев и их потомства приходилось почти 2/3, хотя общий миграционный прирост едва составлял 1/4 часть всего населения района [6, с. 127].

Притоку населения во вновь осваиваемые районы способствовало то, что начиная с 1930-х гг., когда был взят курс на индустриализацию, начали применяться меры материального стимулирования работников, направляемых в промышленность, сформировалась система так называемого организованного набора (оргнабора). Все мероприятия по переселению носили характер жесткой плановости. Районы вербовки рабочих на стройки, а также на вводимые промышленные предприятия и транспорт определял Народный комиссариат труда СССР, а хозяйственные органы предприятий этих районов несли ответственность за подбор рабочей силы. За 10 предвоенных лет путем оргнабора было перераспределено 28,7 млн. человек, основную часть которых составляли сельские жители [7, с. 182].

К началу Великой Отечественной войны сформировалась сложная система льгот для работающих в районах Крайнего Севера и отдаленных местностях РСФСР. Меры, стимулирующие миграционный приток в северные районы, были отменены

в 1942 г. в связи с войной, а в 1945 г. они были вновь введены.

Новый этап в проведении переселенческой политики начался в послевоенные годы. С одной стороны, потребовалась концентрация усилий огромных масс трудящихся на восстановлении народного хозяйства, с другой – одновременно происходило освоение новых территорий. Все это продиктовало усиление организационных мер. Однако мероприятия по мобилизации рабочей силы проводились либо отдельными ведомствами, либо (и это чаще) отдельными предприятиями и организациями. По мнению исследователей, это придавало им элемент неорганизованности [4, с. 41].

К началу 1960-х гг., вслед за изменением социально-экономической ситуации, во внутренней миграционной политике произошли изменения, выразившиеся в усилении роли стимулирующей составляющей.

Вся система льгот была направлена на то, чтобы привлечь переселенцев в регионы Крайнего Севера и удержать их там до тех пор, пока условия жизни в обживаемых районах не будут адекватны природно-климатическим условиям и прочим трудностям осваиваемых территорий.

Система льгот, существовавшая десятилетия, сделала свое дело. Она позволила привлечь население в районы, неблагоприятные для проживания и многих видов хозяйственной деятельности. Однако степень закрепления новоселов в районах

освоения оставалась явно недостаточной. Об этом говорят показатели миграционного оборота в северных и восточных регионах России. Значительного роста численности населения здесь не наблюдалось. Применяемые льготы не давали ожидаемого эффекта. И к середине 1960-х гг. наметилась тенденция оттока населения. Необходимо было вводить новую систему льгот и компенсаций. Ответом на вызовы был принят ряд нормативных актов, которые в совокупности устанавливали целую систему льгот для переселяющихся в районы Крайнего Севера и приравненных к ним местностей. В частности, Указы от февраля 1960 г. и сентября 1967 г. упорядочивали систему льгот для работающих в районах Крайнего Севера и местностях, приравненных к ним. Постановления 1982 г. «О жилищно-строительной кооперации» и 1985 г. «О мерах по обеспечению работников предприятий, учреждений и организаций, расположенных в районах Крайнего Севера, и в местностях, приравненных к районам Крайнего Севера, жилой площадью в других районах страны» обеспечивали переселенцам жилищные льготы.

Инструкция «О порядке предоставления социальных гарантий и компенсаций лицам, работающим в районах Крайнего Севера и в местностях, приравненных к районам Крайнего Севера, в соответствии с действующими нормативными актами», утвержденная Минтрудом РСФСР в 1990 г., а также постановления Госкомтруда СССР и Секретариата ВЦСПС 1988-1990 гг. регламентировали порядок исчисления непрерывного стажа работы в этих районах.

Социально-экономический кризис, последовавший за распадом Советского Союза, гиперинфляция и резкое падение производства свели на нет действие системы льгот. Она окончательно утратила эффективность, и начался отток переселенцев из осваиваемых районов и их возврат к местам прежнего проживания. Появилась настоятельная потребность в новых законах, которые кардинально изменили бы ситуацию.

В феврале 1993 г. принимается Закон «О государственных гарантиях и компен-

сациях для лиц, работающих и проживающих в районах Крайнего Севера и приравненных к ним местностях», в июле того же года – постановление «О поставках продукции (товаров) в 1993 г. для обеспечения народного хозяйства и населения районов Крайнего Севера и приравненных к ним местностей». Однако и эти нормативные акты не изменили положения дел. Их главный недостаток состоял в том, что они ограничивались только льготами. В них не хватало комплексного подхода к формированию среды обитания человека как необходимого условия для создания постоянного населения в районах с экстремальными природными условиями [5, с. 39-42].

Таким образом, практика государственного регулирования миграционных процессов в России, при всех ее успехах и провалах, имела глубокие исторические корни и разработанную применительно к конкретным историческим и социально-экономическим условиям развития страны теоретическую базу. Однако методы регулирования миграции населения, используемые в условиях плановой социалистической экономики, административно-командной системы управления, с началом реформ оказались малоэффективными. Более того, в условиях перехода к рыночной экономике отдельные достижения предыдущих эпох (например, формирование постоянного населения в районах Крайнего Севера) превратились в острейшую проблему, решать которую необходимо немедленно [2, с. 24].

Миграционная история Республики Коми отражает эффективность и длительность действия вводимых льгот в Союзе ССР. Из табл. 2 видно, что введение льгот в 1960-е гг. приостановило отток населения. Однако результативность этих льгот в 1980-е гг. перестало действовать, либо они были недостаточными, и население вновь стало покидать республику. А рыночный этап развития экономики только усугубил положение.

Еще раз подчеркнем, что на протяжении всей истории заселения Коми края миграции играли исключительно важную роль в формировании населения и трудовых ресурсов. Нет ни одного города или

населенного пункта республики, где бы на динамику численности населения ни сказалось влияние миграции. Особенно это проявилось в деформации структур населения по полу и возрасту, в создании совершенно новой этнической среды. Миграции внесли «возмущения» не только в брачную структуру населения, но и в семейные отношения и, в первую очередь, у вахтовиков. На данное обстоятельство обращали внимание и другие исследователи: «Недостатки вахтового метода организации работ в основном связаны с негативным воздействием на здоровье работающих, а также на состояние семейно-родственных отношений» [1, с. 297].

Структура населения по полу. В XX

в. соотношение полов в России и Республике Коми, в частности, было подвержено сильной деформации. Это стало следствием разрушительных социально-экономических катаклизмов, войн, которые пришлось пережить российскому народу, больших потерь мужского населения. Достаточно отметить, что после окончания второй мировой войны в 1946 г. число женщин превышало число мужчин на 33,9%. Такой половой диспропорции не испытывал, вероятно, ни один народ в истории. Женский перевес в населении России имеет длительную историю и улучшения пока не видно (табл. 3).

Т а б л и ц а 3

Соотношение мужчин и женщин в населении Республики Коми по данным переписям населения 1897-2010 гг., %

Год	Все население		Городское население		Сельское население		Справочно: Россия	
	мужчины	женщины	мужчины	женщины	мужчины	женщины	мужчины	женщины
1897	46,5	53,5	47,5	52,5	46,5	53,5	49,7	50,3
1926	45,6	54,4	48,4	51,6	45,5	54,5	47,5	52,5
1939	48,6	51,4	49,7	50,3	48,4	51,6	47,1	52,9
1959	52,1	47,9	53,5	46,5	50,2	49,8	44,6	55,4
1970	50,2	49,8	49,5	50,5	51,3	48,7	45,5	54,5
1979	50,6	49,4	50,2	49,8	51,5	48,5	46,0	54,0
1989	50,6	49,4	50,3	49,7	51,4	48,6	46,7	53,3
2002	47,9	52,1	47,3	52,7	49,9	50,1	46,7	53,3
2010	47,2	52,8	46,6	53,4	49,4	50,6	46,2	53,8

Источник: разработано автором

В Коми крае в конце XIX в. доля мужчин была значительно ниже женской, причем это соотношение было хуже, чем по стране в целом, за годы революций и гражданской войны оно еще больше ухудшилось. В 1920 г. доля мужчин составляла 43,1%, к 1926 г. вследствие естественного воспроизводства и миграции населения доля мужчин увеличилась до 45,6%. В последующие годы шло постоянное увеличение доли мужчин в структуре населения. Начиная с 1950-х гг. в результате промышленной экспансии республики и интенсивности миграционных потоков в населении начинает доминировать мужская составляющая, которая сохранилась вплоть до начала 1990-х гг. В последующие годы в результате закрытия ряда шахт, предприятий газовой и нефтяной

промышленности, организаций других отраслей, с преимущественно мужской занятостью, что послужило началом массового оттока населения – в Коми вновь наметился женский перевес в населении. Такая же картина наблюдается и по другим северным территориям России.

Возрастная структура населения. Миграционная убыль и отрицательный естественный прирост внесли свои коррективы в возрастную структуру населения. Можно отметить, что до 1939 г. в возрастной структуре населения республики была очень высокая доля детей, при относительно низкой доле лиц трудоспособного и старше трудоспособного возрастов. После войны и началом индустриализации в 1950-е гг. в структуре населения уменьшается доля

детей и резко возрастает доля лиц в трудоспособном возрасте.

В конце XX в. – начале XXI в. возрастная структура населения Республики Коми вновь претерпевает существенные изменения. С 1989 по 2010 г. численность населения моложе трудоспособного возраста сократилась в два с лишним раза и составила 159,8 тыс. человек против 350,5 тыс., трудоспособное население уменьшилось с 776,4 до 582,7 тыс.

человек. На фоне общего снижения численности населения и его двух возрастных групп, определяющих трудовой потенциал региона – шло и абсолютное, и относительное увеличение лиц старше трудоспособного возраста. Так в рассматриваемый период население старше трудоспособного возраста увеличилось с 123,9 до 158,5 тыс. человек, а относительно – с 9,9 до 17,6% (табл. 4).

Т а б л и ц а 4

Распределение населения Республики Коми по основным возрастным группам по данным переписей населения 1897-2010 гг.

Год	Все население, тыс. чел	В том числе в возрасте			В % к итогу		
		моложе трудоспособного	трудоспособном	старше трудоспособного	моложе трудоспособного	трудоспособном	старше трудоспособного
1897	170,7	75,0	81,0	14,6	44,0	47,4	8,6
1926	207,3*	84,0	104,0	19,1	40,6	50,2	9,2
1939	319,0	123,9	165,5	29,6	38,8	51,9	9,3
1959	815,0	237,3	529,5	48,2	29,1	65,0	5,9
1970	967,0	315,1	581,3	70,3	32,6	60,1	7,3
1979	1110,4	298,3	726,6	85,4	26,9	65,4	7,7
1989	1250,8	350,5	776,4	123,9	28,0	62,1	9,9
2002	1018,7	201,2	673,0	143,8	19,7	66,1	14,1
2010	901,2	159,8	582,7	158,5	17,7	64,7	17,6

Источник: разработано автором

Самое существенное и значимое для принимающей стороны влияние миграции проявляется в изменении этнической структуры населения. Отправной точкой анализа может стать этническая структура населения Коми края по результатам Первой Всеобщей переписи населения Российской Империи 1897 г. В этнической структуре населения на коми этнос приходилось 81,6%, на русских 18,3% и 0,1% на прочие национальности. К 1926 г. доля коми увеличилась до 86,9%, что явилось результатом того, что, с одной стороны, после окончания войн коренное насе-

ление потянулось домой, на родину, а с другой стороны, пришлое население стало покидать Коми край. Судя по этнической структуре 1926 г. коми возвращались на родину более интенсивно, чем республику покидало пришлое население. В последующие годы под воздействием миграции доля коми этноса сократилась почти в четыре раза и составила в 1989 г. 23,3%. К 2002 г. доля коми этноса незначительно возросла и составила 25,3%. Перепись населения 2010 г. вновь зафиксировала уменьшение доли коми этноса в составе населения до 23,7% (табл. 5).

Т а б л и ц а 5

Распределение населения Республики Коми по национальности по данным переписей населения 1926-2010 гг., %

Национальность	Год							
	1926	1939	1959	1970	1979	1989	2002	2010
Все население	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Коми	86,9	72,5	30,1	28,6	25,3	23,3	25,3	23,7
Русские	12,6	22,0	48,6	53,1	56,7	57,7	59,9	65,1
Украинцы	-	1,9	10,0	8,6	8,5	8,3	6,1	4,2
Белорусы	-	1,1	2,8	2,6	2,2	2,2	1,5	1,0
Немцы	-	0,8	2,4	1,5	1,2	1,0	0,9	0,6
Татары	-	0,2	1,1	1,2	1,6	2,1	1,5	1,3
Др. национальности	0,1	1,5	5,0	4,4	4,5	5,4	5,2	4,1

Источник: разработано автором

Абсолютная численность коми народа имела положительную динамику с 1897 г. (139279 человек) по 1989 г. (291542 человек). Последние две переписи населения 2002 г. (256464 человек) и 2010 г. (202348 человек) зафиксировали абсолютное уменьшение коми этноса.

За период с 1959 по 2010 г., несмотря на определенные колебания в уровне брачного состояния населения, в целом можно отметить, что уровень «брачности населения» понизился, за счет роста вдовства и разводимости. Если рост разводимости еще как-то можно объяснить сменой жизненных ценностей и отношений большинства населения к институту брака и семьи, то рост вдовства и особенно среди женского населения, нечем, кроме сверхвысокой мужской смертности.

Литература

1. Андреев О.П., Крамар В.С. Вопросы эффективности государственной социальной политики в отношении жителей северных территорий, работающих вахтовым методом // Российский Север: траектория и перспективы социального развития / Под общ. ред. Н.А. Волгина, В.Н. Пивненко. – М.: КНОРУС, 2006. – С. 295-301.
2. Воробьева О.Д. Миграция населения. Вып. 6: Миграционная политика. – М., 2001. – 176 с.
3. Демографический ежегодник. 1998: ст.сб. / Госкомстат Республики Коми. – Сыктывкар, 1998. – 105 с.
4. Исторический опыт регулирования миграции населения в России / Под ред. Л.Л. Рыбаковского. – М., 1994.
5. Регент Т.М. Миграция в России: проблемы государственного управления. – М., 1999.
6. Рыбаковский Л.Л. Миграция населения: вопросы теории. – М.: ИСПИ РАН, 2003. – 240 с.
7. Сонин М.Я. Воспроизводство рабочей силы в СССР и баланс труда. – М., 1959.
8. Фаузер В.В. Демография и трудовой потенциал развития Республики Коми. – Сыктывкар, 2007. – 40 с. (Научные доклады / Коми научный центр УрО РАН; Вып.492).
9. Фаузер В.В., Климашевская Е.В. Человеческие ресурсы энергетического ком-

плекса республики Коми. – Сыктывкар: Коми книжное издательство, 2004. – 176 с.

10. Фаузер В.В., Климочкина Н.И. Нефтегазовый сектор Республики Коми: демография, труд, миграция. – Ухта: УГТУ, 2007. – 150 с. (Б-ка демографа; Вып. 9).

11. Фаузер В.В., Парначев А.А. Сельское население северного региона: проблемы воспроизводства и занятости. – Сыктывкар: Коми книжное издательство, 1998. – 176 с.

12. Фаузер В.В., Стукалов Е.И., Конакова О.И. Влияние демографических процессов и образовательной системы на экономическое развитие региона. – Сыктывкар: Коми НЦ УрО РАН, 2007. – 140 с. (Б-ка демографа; Вып 7).

13. Фаузер В.В., Фаузер Г.Н., Назарова И.Г., Коршунов Г.В. Тенденции и перспективы социально-экономического развития северных регионов России: демография, труд, миграция, расселение / Отв. редактор д.э.н., профессор В.В. Фаузер. – М.: Эконинформ, 2012. – 311 с. – 19,0 п.л. (Б-ка демографа; Вып. 15).

14. Чернышенко И. К северянам должно быть особое отношение // Вечерний Мурманск. – 2006. – 2 февраля.

References

1. Andreyev O.P., Kramar V.S. Vo-prosy effektivnosti gosudarstvennoy sotsial'noy politiki v otnoshenii zhiteley severnykh territoriy, rabotayushchikh vakhtovym metodom // Rossiyskiy Sever: trayektoriya i perspektivy sotsial'nogo razvitiya / Pod obshch. red. N.A. Volgina, V.N. Pivnenko. – M.: KNORUS, 2006. – S. 295-301.
2. Vorob'yeva O.D. Migratsiya naseleniya. Vyp. 6: Migratsionnaya politika. – M., 2001. – 176 s.
3. Demograficheskiy yezhegodnik. 1998: st.sb. / Goskomstat Respubliki Komi. – Syktyvkar, 1998. – 105 s.
4. Istoricheskiy opyt regulirovaniya migratsii naseleniya v Rossii / Pod red. L.L. Rybakovskogo. – M., 1994.
5. Regent T.M. Migratsiya v Rossii: problemy gosudarstvennogo upravleniya. – M., 1999.
6. Rybakovskiy L.L. Migratsiya naseleniya: voprosy teorii. – M.: ISPI RAN, 2003. – 240 s.
7. Sonin M.YA. Vosproizvodstvo rabochey sily v SSSR i balans truda. – M., 1959.

8. Fauzer V.V. Demografiya i tru-dovoy potentsial razvitiya Respubliki Komi. – Syktyvkar, 2007. – 40 s. (Nauch-nyye doklady / Komi nauchnyy tsentr UrO RAN; Vyp.492).

9. Fauzer V.V., Klimashevskaya Ye.V. Chelovecheskiye resursy energeticheskogo kompleksa respubliki Komi. – Syktyvkar: Komi knizhnoye izdatel'stvo, 2004. – 176 s.

10. Fauzer V.V., Klimochkina N.I. Nefte-gazovyy sektor Respubliki Komi: demografiya, trud, migratsiya. – Ukhta: UGTU, 2007. – 150 s. (B-ka demografa; Vyp. 9).

11. Fauzer V.V., Parnachev A.A. Sel'skoye naseleniye severnogo regiona: problemy vosproizvodstva i zanyatosti. – Syktyvkar: Komi knizhnoye izdatel'stvo, 1998. – 176 s.

12. Fauzer V.V., Stukalov Ye.I., Konakova O.I. Vliyaniye demograficheskikh protsessov i obrazovatel'noy sistemy na ekonomicheskoye razvitiye regiona. – Syktyvkar: Komi NTS UrO RAN, 2007. – 140 s. (B-ka demografa; Vyp 7).

13. Fauzer V.V., Fauzer G.N., Nazarova I.G., Korshunov G.V. Tendentsii i perspektivy sotsial'no-ekonomicheskogo razvitiya severnykh regionov Rossii: demo-grafiya, trud, migratsiya, rasseleniye / Otv. redaktor d.e.n., professor V.V. Fauzer. – M.: Ekon-inform, 2012. – 311 s. – 19,0 p.l. (B-ka demografa; Vyp. 15).

14. Chernyshenko I. K severyanam dolzhno byt' osoboye otnosheniye // Vecher-niy Murmansk. – 2006. – 2 fevralya.

Фаузер В. В.

Вплив міграції на етнодемографічної структури населення республіки Комі

Під впливом міграції змінюються всі якісні характеристики населення. Особливо істотна взаємозв'язок між міграцією та етнічними процесами. Чим активніше міграційні процеси, тим швидше йдуть етнічні зміни. Результатом взаємодії представників різних народів є асиміляція, під якою розуміється перехід, включення одних народів, їх частин або окремих представників до складу інших народів, їх «розчинення» в цих народах. Міграції впливають на динаміку чисельності населення не тільки у вигляді прямого результату – позитивного або негативного міграційного приросту, а й опосередковано, через відтворення населення. Оскільки мігранти люди в основному молоді, то і народжуваність серед них також вище, ніж у постійного населення. Однак слід звернути увагу, абсолютні розміри переселень і їх частка в загальному збільшенні чисельності населення навіть заселених районів у порівняно тривалий період до настання періоду депопуляції завжди багато менше, ніж природний приріст. Разом з тим, дійсна роль переселень у формуванні населення тієї чи іншої території не може характеризуватися їх абсолютними розмірами.

Ключові слова: етнодемографи, структура населення, міграція, вікове співвідношення.

Fauzer V.

Impact of migration on ethnic and demographic composition of republic Komi

Under the influence of migration are changing all the qualitative characteristics of the population. Particularly significant relationship between migration and ethnic processes. The more active migration processes, the faster the changes go ethnic. The result of interaction between representatives of different nations is assimilation, which is understood as a transition, inclusion of some nations, their parts or representatives in other nations, their "dissolution" in these nations. Migration affects population dynamics, not only as a direct result – positive or negative migration growth, but also indirectly, through the reproduction of the population. As migrants are mainly young people, the birth rate among them and also higher than the resident population. Note, however, the absolute size of migrations and their share in total population growth, even populated areas in a relatively long period before the period of depopulation is always much smaller than the natural increase. However, the actual role of migration in the formation of the population of a territory cannot be characterized by their absolute size.

Keywords: etnodemografy population structure, migration, age distribution.

Рецензент: Павлов К. В. – доктор экономических наук, профессор, проректор по научной работе Ижевского института управления, заведующий кафедрой «Экономика» Камского института гуманитарных и инженерных технологий, г. Ижевск, Российская Федерация.

Reviewer: Pavlov K. – Professor, Ph.D. of Economics, vice-rector of sciences Izhevsk of institute of management, head of Economy Department Kamsky institute of humanitarian and engineering technologies, Izhevsk, Russian Federation.

e-mail: kvp_ruk@mail.ru

Статья подана
23.11.2013 г.

DOES SOCIAL CAPITAL MATTER FOR ECONOMIC PERFORMANCE IN UKRAINE?

Today, it is generally accepted that non-economical factors such as social norms, networks and other components of social capital significantly affect economic performance and contribute to the national economy in any country in the world. No significant research has been conducted on this topic in Ukraine to date; therefore, this paper seeks to partially fill the gap. The findings derived from statistical and comparative analyses demonstrated that at this time social capital in Ukraine can be associated with corrupted social networks, which negatively influence the nation’s economic performance. Negative social capital, often in the form of corruption, is the biggest challenge facing Ukraine’s government and society, since it shrinks investment flow into the country, increases external dependence on international financial organizations, demoralizes populations, and decreases citizen trust in the state. It also slows the economic growth of Ukraine and increases the gap by which the country lags behind others. However, because of a lack of reliable economic indicators measuring the examined categories, to date there has been no real evidence of the correlation between social capital and economic performance. Evidence in this paper strongly suggests that social capital impacts economics and when economic changes are to be made social capital must be questioned, challenged, and included as key considerations in promoting positive change.

Keywords: social capital; economic performance; trust; social norms; social networks; corruption; national economy; Ukraine; GDP; Gross Regional Product.

The problem to research in general. It's not what you know, it's who you know". This common aphorism summarizes the generally accepted understanding of social capital, now widely recognized as a factor affecting economic growth. In recent years, social capital has emerged as an area of substantial interest for academics, researchers, and experts in different sciences including economics. Most are inclined to share the following point of view of the concept of social capital: social capital contains social networks and norms that generate shared understanding, trust, and reciprocity. Social capital is based on collective actions and cooperation among social networks’ agents with the purpose of mutual benefit and profit. Social capital is important for business and economic activities, particularly in terms of its potential to decrease transaction costs and construct a favorable business climate, economic behavior, and relations – all based on trust. Thus, social capital hypothetically affects economic performance when it can be seen as an asset that contributes to the economy by creating preconditions for economic growth and social welfare.

In many countries around the world, political leaders, policy makers, economists and other academics are trying to find effective economic and social development models capable of responding to many modern-day challenges. The matter acquires increasing importance in global and local economic and financial crises.

To solve the current crisis and avoid similar crises in the future, the author starts with the following premise. The economic problems that many countries face today result largely from the misallocation of a capital. It is well known that modern economic development depends not only on the impact of economic factors (stock of physical, financial, human and other types of capital recognized in economics, trade, available technology etc.), but also on non-economic or social factors (culture, social norms and regulations, social networks and relations etc.) as well.

The analysis of the recent research and publications. In the course of the last few decades, there have been several major shifts in economists' views on what factors contribute to economic growth. Finnish economist R. Hjerppe (2003) affirms that approximately 40 to 60 percent of economic growth is left unexplained by growth factor changes. He notes, “one of the major puzzles of the studies of economic growth is why both the level of GDP and the rate of growth differ so much between countries. Since growth is so essential in our thinking about welfare, we should know what forces underline the growth process” (Hjerppe, 2003: 1).

Indeed, today it is increasingly obvious that economic performance in poor countries around the world remains the same (close to zero economic growth) or is even deteriorating,

while the richest countries demonstrate positive dynamics in economic development and continue to become wealthier. The increasing range of difference in GDP between countries continues to remain a puzzle.

During the last three decades increasing numbers of scholars, researchers, and policy makers have inclined to the opinion that social and institutional factors may be the key reasons for these differences. Douglas North, an American economist and the winner of Nobel Prize in Economic Sciences, highlighted this scientific point of view. North (1990) argued that formal institutions (legal structures) and informal institutions (social norms or 'rules of the game') are key to understanding economic performance. In this context, social capital is one of the most advanced concepts to explain changes in economic development having a definitive role on the economic performance of nations, regions and companies.

In a brief historical overview about social capital it should be mentioned that classical economists (Adam Smith, D. Ricardo, John Stuart Mill, Thomas Malthus and others), widely regarded as the first modern school of economic thought, identified the following three basic factors grounding economic growth: physical capital (i.e. machinery, buildings, tools, equipment's, technology, etc.) land; and labor.

In the 1960s, Theodore Schultz and Gary Becker, American economists, the Nobel Laureates in Economic Sciences, introduced into scientific circulation the term 'human capital'. Initially, Schultz (1961) promulgated an idea related to educational capital highlighting, specifically, the need to invest funds in education. Schultz asserted that dominant social thought shapes institutionalized social order that dysfunction in turn alters social thought. Thereafter, Becker (1962) introduced the notion of 'human capital' and transformed Schultz's idea into the Human Capital Concept based on the idea that there are both costs and benefits to nations who invest in social capital. These economists argue that educated, trained, and healthy workers are the essential economic factor determining productivity, with macroeconomic implications: therefore, investment in social capital is of major importance.

However, the latest equipment and innovations, the most skilled, qualified, and fittest workers will generate little economic profit unless they have access to the flow of information and resources so that they are able to communi-

cate, interact and cooperate with other workers exchanging both knowledge and experience. In other words, human capital should be complemented with social capital. If human capital is embodied in individuals, then social capital is embodied in relationships.

Early on, 'social capital' was used by Lyda J. Hanifan (1916) in reference to 'goodwill, mutual sympathy, and fellowship, social intercourse among a group of individuals and families'. The author drew attention to the need for social cohesion, supporting rural schools and community by means of investment in people, as "social capital". In other words, the term was used to highlight the importance of investment and community participation in enhancing performance in school.

Nowadays, 'social capital' as a concept attracts more and more attention from scholars and researchers. Pierre Bourdieu (1986) used the concept of social capital to refer to mutual relations established by agents in social networks that can then be a resource for benefit. He defined social capital as 'the aggregate of the actual or potential resources, which are linked to possession of a durable network of institutionalized relationships of mutual acquaintance and recognition'.

According to James Coleman (1994: 304) social capital is similar to other types of capital (as it is productive) and differs from them (as it emerges on basis of mutual trust, other social norms; it is embodied in relationships between and among individuals). In his opinion, social capital is a resource generated in social networks, based on the trust maintained in relationships between individuals and economic agents within their networks.

Robert Putnam in *Making Democracy Work* (1993) has applied concept of social capital to explain differences in economic and governmental performance between the Northern and Southern regions in Italy. Francis Fukuyama (2000: 8) claims that a lack of social capital leads to political dysfunction, makes institutions undemocratic, and slows economic development. He argues that social capital actually performs an economic function, particularly in reducing the costs of transactions.

In contrast to those supporting the importance of social capital (Bourdieu, Coleman, Burt, Fukuyama, Grootaert), its opponents express scepticism and criticism. Some Western economists and academics, such as P. Dasgupta, B. Fine, D. Gaggio, F. Herreros, R. Hjerpe,

J. Kulynych, D. Milonakis, L. Robison, A. Schmid, M. Siles, S. Smith, H. Westlund et al., challenge the validity of social capital as an economic category in empirical studies. They underline the fact that social capital has no available common definition, and cannot be measured by robust and reliable economic indicators. In contrast to otherwise-recognized forms of capital in economics, social capital is intangible and invisible. The consequences of this phenomenon are terminological uncertainty and academic debates on the concept, the number of which has recently increased (Woolcock, Narayan, 2000: 243).

Indeed, despite years of intensive research, some results of which are laid out above, there are clearly numerous ways to define the concept, 'social capital', and no consensus about its definition, thus provoking a challenge not only in definition but also conceptualization of the term.

Grootaert and van Bastelaert (2002: 4), attempting to summarize the variety of definitions, define social capital broadly as the institutions, relationships, attitudes, and values that govern interactions among people and contribute to economic and social development. From an economic point of view, this definition is essential as the authors focus on relationships between agents, efforts of which are aimed to maximize economic profits, benefits.

According to the World Bank Group (2010), social capital refers to the institutions, relationships, and norms that shape the quality and quantity of a society's social interactions. It is crucial for societies to prosper economically and for development to be sustainable.

In economic literature, social capital is often cited as 'the missing link'. Though in past years the idea of social capital has embodied multidisciplinary views, the economic aspects of the concept of social capital, in particular its impact on economic performance and growth, are the subject of increasing scientific debate. The current trend and crucial issue in economics is to identify, explain, and justify how social capital-based social networks and norms contribute to economic performance. For example, Putnam's (1993) analysis emphasizes that social capital is the factor that contributes to economic growth and the development of society. These research findings demonstrated that in regions with good social relations and networks there is better economic performance.

Knack and Keefer (1997) concluded that social capital matters for economic outcomes. In their model trust, civic norms, and other elements of social capital are essential preconditions for economic development. These authors conducted several empirical studies estimating social capital and explaining its impact on differences in economic performance at the macro level. The results, derived from cross-country analyses conducted in 29 countries, enabled them to affirm that social capital is an important component in economic performance. Knack and Keefer provided evidence of the positive relationship between social capital, levels of education, and economic performance. For them, trust and civic cooperation were the key elements of social capital, having significant impact on aggregate economic activity. However, they also found that networks measured largely by membership in groups are unrelated to trust, civic norms and to economic performance. Thus, they questioned the hypothesis and research results obtained by Putnam (1993) as to the positive impact of trust and the civic norms of horizontal networks on economic growth. However, the findings of Knack and Keefer suggest that higher levels of cooperation in societies are associated with higher rates of institutional reforms implemented by government. They also concluded that a more trusting society has a stronger capacity to accumulate physical capital and higher returns to human capital investments.

Tabellini (2005) has applied this study examining the effects of culture and institutions on economic development in European economies. In cross-country comparisons, he found that culture (defined as norms and values – social capital) has a strong impact on institutions and economic performance in EU regions.

Social capital, then, is a system of recognized and fixed rules (formal or legal, informal or social), institutions (governmental bodies, non-government and private sector organizations), and the links and relationships between them and economic agents, which are based on understanding and trust. Social capital is also understood to be the expected collective or economic benefits derived from cooperation between individuals or economic agents. Social capital enables economic agents to achieve jointly set goals and obtain benefits and profits that ultimately promote effective economic performance. The specific social relationships established by economic agents in social networks

and based on the trust, links, interactions and partnerships during economic activities are the cornerstones of social capital. As a rule, the degree of the agent's outputs in the economic process or activities is correlated with the level of mutual confidence or trust. Thus, in this context, it is reasonable to measure social capital by looking at trust indicators.

There are many practical examples of members of social networks pursuing private, group or corporate purposes. Such social networks are considered closed social networks ('bonding' or 'Olson's groups'), as their members do not produce public goods and values, but gain unfair economic benefits. Social capital generated in closed social networks is considered to be negative social capital causing, for example, red tape, corruption, and even violent or criminal activities. Therefore, there are reasons to measure not only positive social capital, but also negative social capital, with corruption indices being the measurement, as shall be explored later.

In addition to the multiple considerations of social capital and economics, there are also a variety of interpretations for the term, 'economic performance', depending upon its level of application. At the macro (country, international) level, 'economic performance' usually refers to economic growth. Economic growth is an increase in the capacity of an economy to produce goods and services (outputs of an economy), within a particular period of time. Economic growth can be conventionally measured as the percent rate of increase in real Gross Domestic Products (GDP). Economic growth is measured by GDP in total or per capita. To compare economic growth between countries, GDP per capita indicators should be used as these take into account differences in population data (Rutherford, 2007). Gross Regional Product (GRP) is an expansion of the GDP indicator measuring the size an economy at regional (subnational) level. It is the aggregate of gross value added (GVA) of all resident producer units in the region. The nominal GRP measures the value of the outputs of an economy at current prices, and the real GRP refers to constant prices measuring the value of an economy's output during a particular year. Following, it is reasonable to assert that trust indicators can measure social capital. Additionally, GDP and GRP indicators can be used to assess corresponding state and regional levels of economic growth.

The main research results with justification. Many scholars and researchers in Ukraine agree that social capital contributes to economic development. However, in their empirical studies there is no analysis of the correlation between economic performance and social capital. In light of this, the following questions are identified: Does social capital matter in economic performance in Ukraine? To what extent can social capital influence economic performance at the state and regional levels?

This study applied a number of approaches to examine the questions mentioned above. These included a literature review, terminological analysis, comparative analysis, statistical analysis of data, and an empirical analysis by the author. These methods are summarized below

A literature review was conducted in order to examine monographs, papers, research findings and other scientific sources connected with the social capital concept and economic performance topics. This application was to enable better understanding of the literature in this area. In particular, it will help to answer the following questions: a) What has already been done by researchers and experts in this area? b) To what extent has social capital been examined as economic category? c) What are the main positive and negative aspects of the concept? What are the major problem issues requiring further investigation?

A terminological analysis was necessary to clarify and sum up the existing definitions of 'social capital' and 'economic performance' terms at use in economic literature and scientific journals.

Comparative analysis was applied first, to compare the separate dimensions of economic performance and social capital against the selected indicators at national and subnational levels in Ukraine, second, to determine regularities and distinctions in social capital impacts on economic performance at the both levels, and third, to analyse the chosen indices characterizing Ukraine's economic development in comparison to other countries (Luxemburg, Estonia, Russia, and Poland).

Statistical analysis was used to discover complex causal relationships between social capital and economic performance in Ukraine, and to determine the extent to which a correlation exists between economic performance and social capital.

Empirical analysis, which is based on observations and experience gained by the author in an examined area, aimed to give evidence and justify the author’s understanding of the impact of social capital on Ukraine’s economic performance.

The paper research’s purpose is to examine whether there is theoretical justification to support a claim that social capital affects economic performance. Achieving this purpose involved the following objectives:

- (a) To disclose the essence and meanings of ‘social capital’ and ‘economic performance’ notions;
- (b) To select the economic and other data that measure the social capital impact on economic performance in Ukraine and conduct statistical analysis at the national and subnational levels;
- (c) To compare the separate indices related to social capital and economic performance between Ukraine and the selected countries;

(d) To provide empirical evidence that ascertain to what extent social capital affects economic performance in Ukraine.

The following section reviews the research findings as applied to the context of Ukraine.

The following section reviews the key findings of this research as they apply to the context of Ukraine. The indicators of social capital and economic performance were applied to Ukraine (national level) and one of its regions (subnational level) – Luhansk oblast (see Figure 1). Before analyzing the impact of social capital on economic performance in Ukraine, it makes sense to review briefly the genesis and formation of the national economy. It should be mentioned that Ukraine is the second largest country in Europe (after the European part of Russia and before France) and the 44th largest country in the world. As can be seen on Figure 1, Ukraine’s geographical location, particularly as a ‘transport corridor’ positions it to take advantage of many opportunities.

Fig. 1. Maps highlighting Ukraine and Luhansk oblast (province)

Under the Soviet regime, Ukraine, being an important industrial and agricultural area, had the second largest economy in the USSR. After the collapse of the Soviet Union, Ukraine moved from a planned economy to a market economy, having experienced a severe economic depression. An economic crash and hyperinflation led to a catastrophic decline in the country’s GDP. By 1999, the GDP had fallen to less than 40 percent of the 1991 level. Since 2000, Ukraine’s economy has been growing steadily. In 2007, the real GDP growth exceeded 7%, but to date the country

has not reached the GDP level of 1990. In 2008, the Ukraine’s economy was hit by economic crisis (CIA, 2013).

In 2010, according to calculations conducted by the CIA (see Table 1 below), Ukraine’s GDP (PPP) ranking was 38th in the world, and estimated at \$323.4 billion. Its GDP per capita in 2010 was \$7,100 (in PPP), ranking Ukraine as 140th in the world; its real GDP growth rate was 4.1 % (ranked 176th).

Table 1

Dynamics of Ukraine's Gross Domestic Product (GDP) indices

	2010	2011	2012	The world rank, in average
GDP (purchasing power parity, \$ billion)	323.4	340.2	340.7	39
GDP (real growth rate, %)	4.1	5.2	3.0	176
GDP per capita (PPP, US dollars)	7,100	7,500	7,500	140

Source: IMF (2012). Report for Selected Countries and Subjects. World Economic Outlook Database. Retrieved from www.imf.org on January 18, 2013; CIA (2013). The World Factbook. Retrieved from www.cia.gov on September 15, 2013.

Comparing Ukraine's 2010 GDP indices to those of 2011 (see Table 1), positive movement can be seen: the GDP (PPP) increased to 16.8 \$ billion; real GDP growth rate of 1.1 %, leaving the GDP per capita (PPP) at 400 US dollars.

A comparison of the GRP indicators at both national and subnational levels shows some similarities in the dynamic changes of

the indicators (see Table 2). It should also be taken into account that Luhansk oblast is a territory of relative deprivation in Ukraine. The oblast specialises in coal mining (Donbass area), metallurgy, heavy engineering, chemicals and agriculture and some economic indicators rank the area below the average corresponding levels of Ukraine.

Table 2

Dynamics of Gross Regional Product (GRP) indices in Ukraine as compared to Luhansk region

Ukraine				Luhansk region		
2010	2011	2012		2010	2011	2012
136.4	163.4	–	GRP (\$ billion)	5.7	7.2	–
4.1	5.2	3.0	GRP (real growth rate, %)	2.3	9.1	-3.1
2,974	3,575	–	GRP per capita (US dollars)	2,494	3,146	–

Source: The State Statistics Service of Ukraine (2013). Gross Regional Product. Retrieved from www.ukrstat.gov.ua on September 15, 2013.

Looking at negative social capital, the World Bank, the IMF, and the UNDP, acknowledge that the scale of the shadow economy in Ukraine is huge and its elimination requires fighting corruption and eradication of bureaucracy. Viktor Yanukovich, the President of Ukraine, claimed that due to corruption offenses the state budget losses are estimated at over USD 2.5 billion annually. "Corruption in Ukraine has become a way of existence for bureaucracy and it is a major cause for the shadow economy. It threatens the security of the country," he stated (Liga Business Inform, 2012).

This statement can be confirmed by the latest international surveys on corruption risks carried out by Transparency International (2013), which annually measures the *Corruption Perceptions Index* as perceived levels of public sector corruption in countries worldwide. In 2012, Ukraine was ranked the 144th out of 174 countries in the table of indices. Additionally, from the beginning of 1999 Ukraine has firmly maintained critically high corruption levels (see Figure 2): the closer circles' dots on the Figure, the higher Ukraine's corruption level.

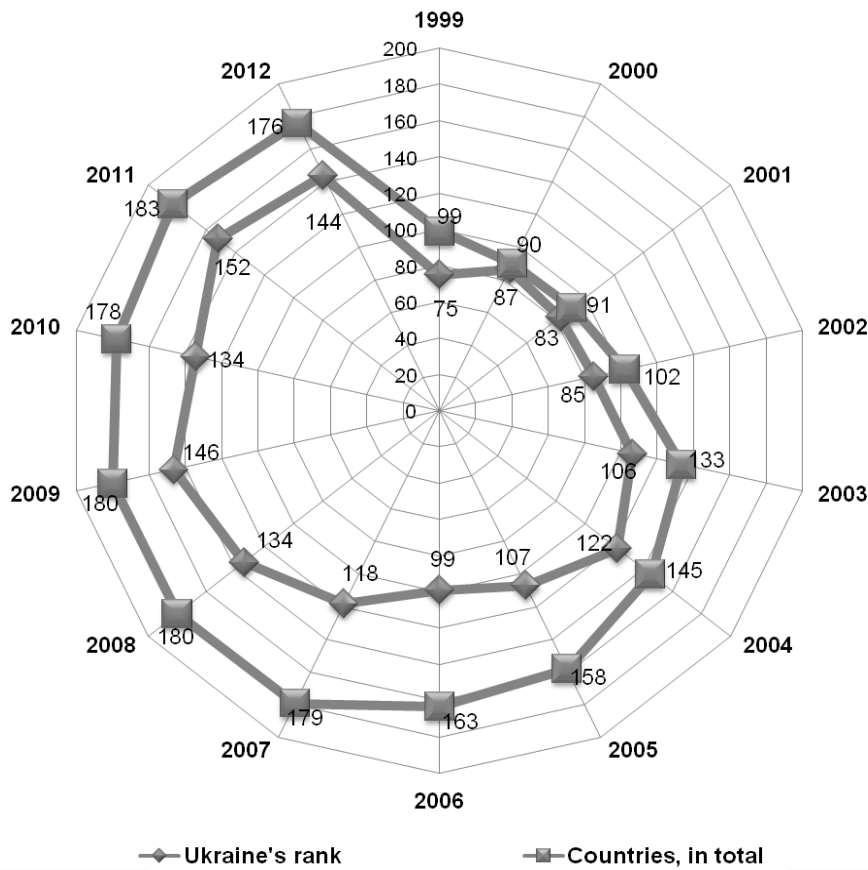

Fig. 2. Diagram of the Ukraine's Corruption Perceptions Index ranks in 1999-2012

Note: Diagram developed by the author based on estimations make by Transparency International (2013).

According to research findings obtained by V. Solovyov (2013), corruption can lead to economic losses, the most destructive of which are the following:

- Spreading the "shadow" economy causing an increase in taxation and a decrease in budget revenues;
- A breach of competition and other conditions for market functioning;
- Higher prices for products and services at the expense of corruption 'costs', which consumers have to pay off;
- Inappropriate, inefficient, and irrational usage of budget funds, particularly in the allocation of public investments, tendering, public procurements, and lending that result in problems of state budget financing;
- A decrease in market agents' trust of the state ability to properly regulate market relations, leading to a decline in the flow of investment to the country, a reduction in public goods production etc.

Taking the above into account, it makes sense: to examine some indices related to both social capital and economic performance in

Ukraine; to compare Ukraine's indices with other countries, and to identify any correlation between the categories. To achieve this purpose, appropriate data was compiled and placed into the Fig. 2 (see below).

Countries were selected for comparison with Ukraine for the following reasons: Luxemburg is a stable country with a high-income market economy; Estonia and Poland are post-communist countries and EU members states; Russia is a post-soviet and neighbouring country to Ukraine.

As shown in Fig. 2, Ukraine clearly holds the worst positions for all parameters. Most striking is the gap between Luxemburg and Ukraine in GDP per capita and Corruption Perception Index (more than 12 times!). A similar tendency can be observed in the Index of Economic Freedom, where the difference (between Estonia, Luxemburg and Ukraine) by ranks is more than 12 times as well. The same negative polarization occurs in other dimensions, such as Doing Business, Global Innovation and Global Competitiveness.

GDP (PPP) per capita WB (2011)	Human Development Index, UN (2013)	Doing Business, WB (2012-2013)	Index of Economic Freedom, Heritage Foundation (2012-2013)	Corruption Perception Index, Transparency International (2012)	Global Competitiveness Index, World Economic Forum (2012-2013)	Global Innovation Index, INSEAD, World Property Organisation (2012-2013)
--------------------------------	------------------------------------	--------------------------------	--	--	--	--

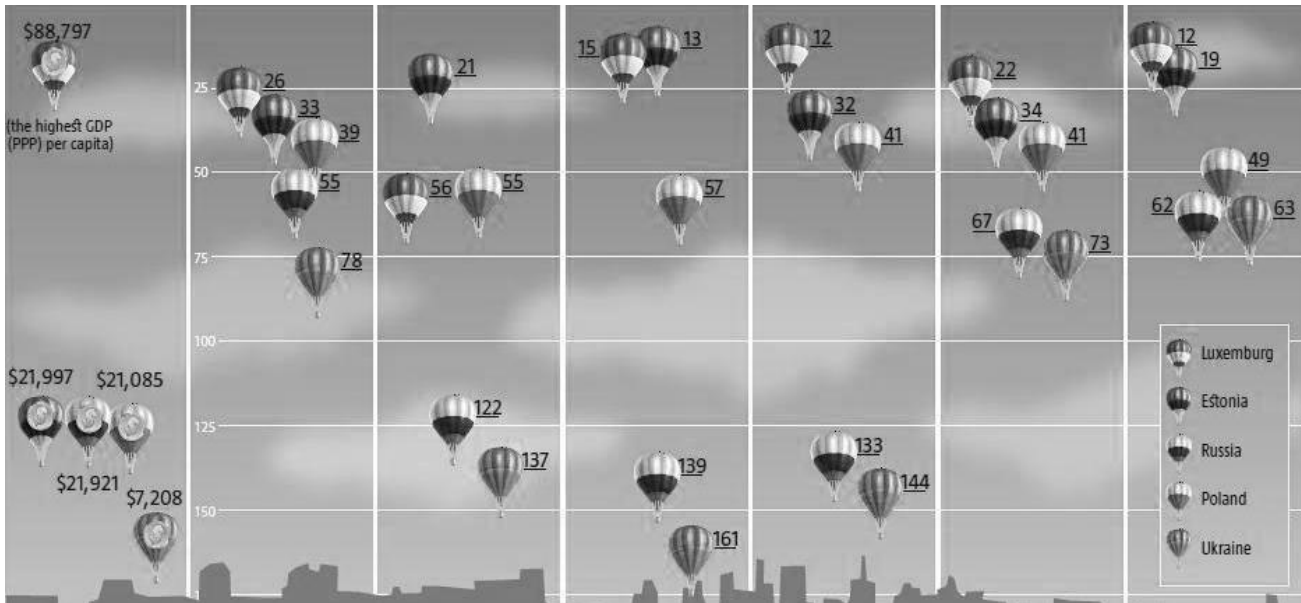

Fig. 3. Map of the some Ukraine's economic indexes compared to the selected countries (estimated by the international organisations in 2011-2013)

Source: The Ukrainian Week (2013). A Road Map for Economic De-Sovietization. Retrieved from Ukrainian Week.com, September 15, 2013

Taking these trends into account, there are reasons to assert that corruption, as closed social networks and negative social capital, affect economic performance. It is obvious that the higher level of corruption, the lower the level of macroeconomic performance. Negative social capital interferes with doing business in any country, reduces its competitiveness in the markets and innovative development.

Following, it was important to attempt to measure the level of trust citizens have in their government, and examine its correlation with economic performance in Ukraine at national and subnational levels. The data, which was derived from a nationwide survey conducted in 2011, showed that on the whole, 50.8% of Ukraine's citizens evaluate the work of Viktor Yanukovich, the President of Ukraine, negatively. The recent sociological studies evidence that the level of the trust of the President dropped to 50% even in Donbass, where he used to be a governor. Ukrinform (2013) indicates that, compared to 2011 data, Ukrainian society's trust in almost all state institutions in the country is declining, while confidence in

non-governmental institutions such as the church, mass media, and NGOs is increasing. National surveys conducted in May 2013 by the Democratic Initiatives Foundation evidence of the following:

- Only 6.5% of respondents trust the President completely and 45% do not trust him at all;
- Only 1.6% of those polled trust the Verkhovna Rada (federal parliament) of Ukraine and 45.1% have no trust to this institution; and
- 3% of respondents trust Cabinet Ministers completely and 44.1% do not.

According to the Democratic Initiatives Foundation (2013), 40.5% of Ukraine's population shares the thought that it would be better if everything had remained as it was until 1985, in the Soviet Union. Residents of Eastern Ukraine (56%) have the most regret for the fall of the former USSR. Looking at the trust indicators in the context of Luhask Oblast separately, evidence similar tendencies to those noted above.

As indicated in Table 1, Ukraine's economic growth can be associated with financial transactions provided to the country by the IMF:

in 2010, Ukraine reached an agreement with the IMF for a \$15.1 billion to support a number of reforms. In 2011, the IMF program stalled due to a lack of progress these reforms to have been undertaken by the Ukrainian Government. In 2012, Ukraine's economic growth slowed and became negative. Further, in 2013, Ukraine must pay nearly \$ 30bn of internal and external debt liabilities. Undoubtedly, the case affects investment flow to Ukraine, hindering its economic performance in the whole.

An examination of Figure 2 supports an assertion that corruption of more than 20 years has assisted in the large-scale accumulation of negative social capital in Ukraine. Corruption and the current growing account deficit and debts are serious problems that threaten the economic and national security of the country. As it was stated above, in 2013 Ukraine must pay off internal liabilities and liquidate external debts that taken together are compounded at approximately 30bn US dollars. Problems partially originated with the considerable financial dependence of Ukraine's population on the state budget. For instance, nearly 14 million pensioners and 7 million public sector employees rely on government financial support. If their households are included, the number of those relying on this kind of support will amount to over half the total population of Ukraine. Many people (40.5%) are morally depressed from low incomes and express their regrets for the loss of the former Soviet Union. Ukrainians inherited an excessive mental dependence on the state from the Soviet past and now public sector corruption is critically threatening to paralyze development of positive social capital in a civil society. Thus, there is a serious concern about a high level of tolerance for corruption demonstrated by many Ukrainians: according to the Democratic Initiatives Foundation (2013) more than 80 % of Ukrainians consider corruption to be a normal social phenomenon and an accepted way to solve problems.

It is clear that these circumstances affect investment flow to Ukraine, resulting in investment growth slowdown and its shortage in the country. For example, gross investments in Ukraine amounted to UAH 257bn (\$ 32 bn) in 2012, which is nominally 4.7% below the 2011 rate. In 2012, the real investment rate in the Ukrainian economy shrank by 23% and a similar tendency can be seen in 2013. As a result, Ukraine's GDP growth is sluggish and the economic lag is escalating. In other words, the cur-

rent decrease in investments means the absence of economic growth tomorrow. Consequently, such dynamics have negative influence on the country's economic performance.

Critically speaking, institutional weaknesses, including economic ones, add to further unfavourable conditions for economic performance in Ukraine. This phenomenon is evidenced in the 2012-2013 Global Competitiveness Report, according to which Ukraine ranks 132nd in the category of 'institutions' and 73rd overall (see Figure 3). In practice, In practice, this means a lack of effective performance of the institutions, in particular entrepreneurship and private property. The problem is accentuated by the inordinate dependence of entrepreneurs on numerous state bodies and the attendant bureaucracy, an inefficient judiciary, and corrupted judges who cannot protect economic institutions. The paradox is that public authorities are those called upon to ensure the effective functioning of economic institutions, and encourage their development through law enforcement, taxation and antimonopoly policy etc.

The institutional vacuum that emerged in Ukraine is magnified by a lack of modern, proficient economists able to transform the national economy effectively into a market model of economy. The Ukrainian economy is being experimented on -- most often by Ukraine's elite and its leadership. Despite the transitions undertaken over more than 20 years, the national economy retains features inherited from its Soviet past and it is still to be transformed into a market economy.

A modern feature of the Ukraine's economy is that it operates under oligarchic control and corrupted officials. Such a model of economy has no room for competition, as oligarchs and 'corruptionists' destroy markets and make them monopolies. The only interest for them in such markets is 'immediate money', their business strategy unrelated to actual entrepreneurship, not entailing any new investment ideas or innovations. As a result, the lack of investment threatend to leave the country underdeveloped and lagging over the long term. Corruption has flooded many sectors of Ukraine's economy. It seems that the current economic system is working for the enrichment of the elite rather than the country. Obviously, corruption is the biggest challenge that faces Ukrainian government and society as a whole. A failure to meet the challenge by government can provoke a new

economic crisis and further deterioration in the country's economic performance. Without drastic change, economic stagnation and no real economic growth threaten the future of Ukraine.

Conclusions and prospects for further studies. The findings in this study raise more questions than clarify the issues examined. As stated, social capital is related to linkages - relations between agents. As a result, in the case of Ukraine the correlation between indicators measuring social capital and economic performance is weak. Social capital is an intangible type of capital; therefore, it can hardly be measured in financial units or by economic indicators. As such there are difficulties in sufficient estimation of social capital impacts on economic performance. If relying on GDP, RDP or trust indicators only, it seems that statistic analysis results conducted in the paper are very unlikely to be reliable and robust in terms of an adequate assessment of how social capital affects economy.

In other words, the paper's findings have created room for further research and improvement which can be grouped into the following key directions: developing methodology and finding adequate, robust economic indicators that measure social capital precisely and correctly; eliminating terminological inaccuracy related to the notion of 'social capital'; establishing the concept of social capital as an economic category.

Despite the large amount of economic research into the different aspects of social capital, its current effects on economic performance in Ukraine have so far remained insufficiently investigated. This deficit pushed the author to fill the gap. Findings derived from analyses conducted for this paper evidence reasons to affirm that social capital matters in economic performance in Ukraine. A comparative analysis of GDP per capita, Indices of Economic Freedom, Doing Business, Global Competitiveness, and others related to social capital and economic activity using countries such as Luxemburg, Estonia, Poland, and Russia, in comparison to Ukraine provides evidence that, for all parameters, Ukraine holds the worst position. In fact, vast and striking gaps at times exceed more than 12 times.

On the one hand this can be viewed as the impact of negative social capital on Ukraine's economic performance. On the other hand, it means higher levels of positive social capital are available in the other countries examined.

Really, in the course of more than 20 years, Ukraine's corruption perception indices estimated by Transparency International remain consistently critically high. In essence, corruption has penetrated many sectors of the national economy and has deep roots in a everyday life of Ukrainian society. The scale of the shadow economy in Ukraine is enormous and changing this requires the immediate adoption and implementation of a national anti-corruption policy. As the President of Ukraine recently stated, due to corruption offences, the State Budget loses over USD 2.5 billion annually.

It is obvious that corruption as negative social capital shrinks foreign investment flows into Ukraine, increases internal and external debt liabilities, interferes with doing business in the country, reduces the country's competitiveness in the markets and stifles innovative development. In total, all the effects of negative social capital resulted in a drop of macroeconomic performance. Obviously, these effects are accompanied by a decline in Ukrainians' trust in state institutions (almost half of them has no trust in them), while at national and subnational levels confidence is growing in NGOs, the church, and mass media. A corrupted government as a closed social network or negative social capital destroys trust in the state and with it the ability to fight corruption is greatly compromised.. The process of eliminating negative social capital is essentially paralyzed by the attitude of tolerance to corruption held by Ukraine's population. So, it appears that more than 80 % of Ukrainian citizens consider corruption to be an accepted social norm and an effective and comfortable way to resolve their problems. In other words, in Ukraine the formation and development of a civil society as positive social capital are impossible because of the negative social capital of flourishing corruption.

There are weak correlations between indicators measuring social capital and economic performance. Social capital based on social networks and confidential relations between agents can hardly be measured in financial units or by economic indicators such as the GDP, RDP, or other indices. Thus there may be errors in the estimation of the impact of social capital on economic performance, as the data are very unlikely to be reliable and robust. In terms of economics, the notion of social capital is to be challenged perhaps modified. In other words, this paper's findings have created room for further research.

References

1. Becker, G. S. (1962). "Investment in Human Capital: a Theoretical Analysis". *The Journal of Political Economy*. 70(5). Part 2: 9-49.
2. Bourdieu, P. (1986). The forms of capital. In J. Richardson (Ed.) *Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education* (New York: Greenwood), 241-258.
3. Coleman, J. (1994). *Foundations of Social Theory*. Cambridge, MA : Harvard University Press.
4. Dasgupta, P. (2005). "Economics of Social Capital". *Economic Records*. 81 (S 1): S2-S21.
5. Fine, B., and Milonakis, D. (2010). *Theories of Social Capital : Researchers Behaving Badly (Political Economy and Development)*. London : Pluto Press; IIPPE, 304 p.
6. Fukuyama, F. (2000). *Social Capital and Civil Society*. IMF Working Paper WP/00/74, IMF Institute.
7. Gaggio, D. (2004). "Do social historians need social capital?". *Social History*. 29 (4): 499-513.
8. Grootaert, C. and van Bastelaer, T. (Eds) (2002). "Understanding and Measuring Social Capital. A Multidisciplinary Tool for Practitioners". Washington DC. The World Bank.
9. Hanifan, L. J. (1916). "The Rural School Community Centre". *Annals of the American Academy of Political and Social Sciences*. 67: 130-38.
10. Herreros, F. (2004). *The Problem of Forming Social Capital: Why Trust? (Political Evolution and Institutional Change)*. New York : Palgrave Macmillan. 160 p.
11. Hjerpe, R. (2003). "Social Capital and Economic Growth Revisited". VATT Discussion Papers, Government Institute for Economic Research, Helsinki.
12. International Monetary Fund (2012). *Report for Selected Countries and Subjects*. World Economic Outlook Database. Retrieved from <http://www.imf.org> on September 15, 2013.
13. International Monetary Fund (2012). *Report for Selected Countries and Subjects*. World Economic Outlook Database. Retrieved from www.imf.org on January 18, 2013.
14. Knack, S., and Keefer, P. (1997). "Does social capital have an economic payoff? A cross-country investigation". *Quarterly Journal of Economics*. 112(4): 1251-1288.
15. Liga Business Inform (2012). *Anticorruption lyrics from Yanukovich*. Retrieved from news.liga.net on September 25, 2013.
16. North, D. (1990). "Institutions, Institutional Change and Economic Performance". New York: Cambridge University Press.
17. Putnam, R. D. (1993). *Making Democracy Work. Civic traditions in modern Italy*, Princeton, NJ : Princeton University Press. 258 p.
18. Robison, L. J., Schmid, A. A, and Siles M. E. (2002). "Is Social Capital Really Capital?" *Review of Social Economy*. 60 (1): 1-21.
19. Rutherford, D. (2007). *Routledge Dictionary of Economics* (2nd ed). The Taylor & Francis Group.
20. Schultz, T. W. (1961). "Investment in Human Capital". *The American Economic Review*. 51 (1): 1-17.
21. Smith S. S., and Kulynych J. (2002). "It May be Social, But Why is it Capital? The Social Construction of Social Capital, the Politics of Language". *Politics & Society*. 30 (1): 149-86.
22. Solovyov, V. M. (2013). "Economic consequences of corruption in public administration". *The Scientific Notes of the Institute of Legislation of the Supreme Rada of Ukraine*. 1: 154-8.
23. Tabellini, G. (2005). "Culture and institutions: Economic development in the regions of Europe," Working Paper, IGIER, Bocconi University.
24. The Central Intelligence Agency (2013). *The World Factbook*. Retrieved from <https://www.cia.gov> on September 25, 2013.
25. The Democratic Initiatives Foundation (2013). *Ukraine – 22: Public Opinion*. Retrieved from www.dif.org.ua on September 25, 2013.
26. The State Statistics Service of Ukraine (2013). *Gross Regional Product*. Retrieved from www.ukrstat.gov.ua on September 25, 2013.
27. The Transparency International (2013). *Corruption Perceptions Index*. Retrieved from www.transparency.org on September 25, 2013.
28. The Ukrainian Week (2013). *A Road Map for Economic De-Sovietization*. Retrieved from Ukrainianweek.com on September 25, 2013.
29. The Ukrinform (2013). *Ukrainians trust the church and the media : Survey*. Retrieved from www.ukrinform.ua on September 25, 2013.
30. Westlund, H. (2006). *Social Capital in the Knowledge Economy : Theory and Empirics (Advances in Spatial Science)*. Ostersund, National Institute for Working Life: Springer. 222 p.
31. World Bank Group (2010). *What is Social Capital?* Retrieved from Web.worldbank.org on September 25, 2013.
32. Woolcock, M., and Narayan, D. (2000). "Social Capital : Implications for Development Theory". *The World Bank Research Observer*. 15: 225-51.

Шаповалова Т. В.

Влияет ли социальный капитал на экономические показатели в Украине?

Сегодня общепризнано, что неэкономические факторы, такие как социальные нормы, сетей и других компонентов социального капитала существенно повлиять экономические показатели и вклад в национальную экономику в любой стране мира. Никаких существенных исследований не было проведено на эту тему в Украине на сегодняшний день. Поэтому, в этой статье стремится частично заполнить этот пробел. Выводы, полученные из статистических и сравнительного анализа показали, что в это время социальный капитал в Украине могут быть связаны с поврежденных социальных сетей, что негативно влияют экономические показатели страны. Отрицательный социальный капитал, часто в форме коррупции, является самой большой проблемой сталкивается правительство и общество в Украине, так как она сжимается поток инвестиций в страну, увеличивает внешнюю зависимость от международных финансовых организаций, деморализует население и уменьшается доверие граждан к государству. Он также замедляет экономический рост Украины и увеличивает разрыв по которой страна отстает другие. Тем не менее, из-за отсутствия надежных экономических показателей измерения исследуемые категории, на сегодняшний день не было никаких реальных доказательств корреляции между социальным капиталом и экономическим показателям. Доказательства в этой статье наводит на мысль, что воздействие социальный капитал экономика и когда экономические изменения должны быть сделаны социальный капитал должен быть допрошен, бросил вызов, и включены в качестве ключевых факторов содействия позитивным переменам.

Ключевые слова: социальный капитал; экономические показатели; доверие; социальные нормы; социальные сети; коррупция; национальная экономика; Украина; ВВП; Валовой региональный продукт.

Шаповалова Т. В.

Чи впливає соціальний капітал на економічні показники в Україні ?

Сьогодні загальнопризнано, що неекономічні фактори, такі як соціальні норми, мереж та інших компонентів соціального капіталу істотно вплинути економічні показники і внесок в національну економіку в будь-якій країні світу. Ніяких істотних дослідження не було проведено на цю тему в Україні на сьогоднішній день. Тому, в цій статті прагне частково заповнити цю прогалину. Висновки, отримані зі статистичних та порівняльного аналізу показали, що в цей час соціальний капітал в Україні можуть бути пов'язані з пошкоджених соціальних мереж, що негативно впливають економічні показники країни. Негативний соціальний капітал, часто у формі корупції, є найбільшою проблемою стикається уряд і суспільство в Україні, так як вона стискається потік інвестицій в країну, збільшує зовнішню залежність від міжнародних фінансових організацій, деморалізує населення і зменшується довіра громадян до держави. Він також уповільнює економічне зростання України і збільшує розрив за якою країна відстає інші. Проте, через відсутність надійних економічних показників вимірювання досліджувані категорії, на сьогоднішній день не було ніяких реальних доказів кореляції між соціальним капіталом та економічними показниками. Докази в цій статті наводить на думку, що вплив соціальний капітал економіка і коли економічні зміни повинні бути зроблені соціальний капітал повинен бути допитаний, кинув виклик, і включені в якості ключових факторів сприяння позитивним змінам.

Ключові слова: соціальний капітал; економічні показники; довіру; соціальні норми; соціальні мережі; корупція; національна економіка; Україна; ВВП; Валовий регіональний продукт.

Рецензент: Заблодська І. В. – доктор економічних наук, професор, Директор Луганської філії Інституту економіко-правових досліджень Національної академії наук України, м. Луганськ, Україна.

Reviewer: Zablodskaya I. – Professor, Ph.D. of Economics, Director of the Institute of economic and legal research Lugansk branch National academy sciences of Ukraine, Luhansk, Ukraine.

e-mail: zablodin@yandex.ru

Стаття подана
02.04.2014 р.

ЮЖНЫЙ ФЕДЕРАЛЬНЫЙ ОКРУГ КАК ПРОСТРАНСТВО РЕАЛИЗАЦИИ РАЗНОМАСШТАБНЫХ ПРОЕКТОВ: СОВРЕМЕННЫЕ ТЕНДЕНЦИИ

В статье дается характеристика возможностям устойчивого социально-экономического развития Юга России, которые в долгосрочной перспективе определяются характером и полнотой использования всего комплекса его конкурентных преимуществ, благоприятных внутренних и внешних факторов экономического роста, а также возможностями преодоления имеющихся ограничений в решении ключевых проблем регионального развития. Поддержку портфелю реальных инвесторов в ЮФО по стоимости оказали в основном объекты инженерно-транспортной инфраструктуры и нефтегазовой промышленности, где главным инвестором выступает государство и крупные холдинговые структуры. Но количественно база обновилась преимущественно за счет относительно небольших по стоимости объектов.

Ключевые слова: округ, современные тенденции, экономический рост, реализация проектов.

Постановка проблемы. Возможности устойчивого социально-экономического развития Юга России в долгосрочной перспективе определяются характером и полнотой использования всего комплекса его конкурентных преимуществ, благоприятных внутренних (региональных) и внешних (макроэкономических и внешнеэкономических) факторов экономического роста, а также возможностями преодоления имеющихся ограничений в решении ключевых проблем регионального развития [1].

По итогам 2012 г. темпы прироста государственных инвестиций в регионах Южного федерального округа (ЮФО) сокращаются, а направленность капиталовложений видоизменяется. Если раньше государство масштабно и напрямую участвовало в строительстве олимпийских объектов, то в 2012 г. было заметно увеличение государственных вливаний в инфраструктуру округа в целом. Частные инвестиции начинают уходить из мегапроектов, в то же время растет количество малых по стоимости проектов в традиционно развитых на Юге отраслях экономики.

Анализ последних публикаций и исследований. В 2011 г. наблюдался прирост совокупной стоимости инвестиционных проектов на 25% за счет преимущественно программы комплексного освоения месторождений Северного Каспия компании ЛУКОЙЛ объемом более 21 млрд \$. При исключении влияния этого

фактора прирост базы инвестиционных проектов ЮФО в стоимостном выражении в 2011 г. составил бы 10–12% (в 2010 г. – 8%).

В последние 2 – 3 года экспертами уже высказывались прогнозы: по мере завершения олимпийской стройки возникнет опасность «инвестиционного провала», когда на смену крупным объектам, введенным в эксплуатацию, не успеет прийти аналогичный объем вложений в новые проекты. В 2012 г. этого не произошло, однако признаки торможения заметны – темпы прироста базы реальных инвестиционных проектов упали до уровня в 1,2%.

Поддержку портфелю реальных инвесторов в ЮФО по стоимости оказали в основном объекты инженерно-транспортной инфраструктуры и нефтегазовой промышленности, где главным инвестором выступает государство и крупные холдинговые структуры. Но количественно база обновилась преимущественно за счет относительно небольших по стоимости объектов (в основном в пищевой промышленности и АПК). А, например, туризм продолжает терять свои позиции, из этой сферы уходят масштабные проекты стоимостью свыше 1 млн \$, не прошедшие проверку на реалистичность финансовым кризисом 2008 г.

В то же время произошло пополнение инвестиционного портфеля ЮФО по проектам инженерно-транспортной инфраструктуры. Причем все введенные в дей-

ствие объекты, не связанные с Олимпиадой 2014 г., локализованы на территории Ростовской области и Краснодарского края. Из проектов, заявленных инвестиционными программами Республик Калмыкия и Адыгея, в 2011 г. не был реализован ни один, а сроки их завершения перенесены на более длительный период [2].

В Астраханской и Волгоградской областях количество введенных объектов измеряется единицами. Естественное замещение инвестиционных проектов – показатель экономической активности территории. В 2012 г. база реальных инвестиционных проектов ЮФО обновилась на ½. Такая масштабная ротация связана с реализацией и выходом из рейтинга ряда крупнейших проектов, большинство из которых так или иначе были связаны с подготовкой к Олимпийским играм 2014 г.

В 2011–2012 гг. на территории ЮФО успешно реализованы несколько крупных проектов, не связанных с подготовкой к Олимпиаде 2014 г. Так, завершено строительство парогазовой установки электрической мощностью 410 МВт и тепловой мощностью 220 Гкал/час на Краснодарской ТЭЦ (ООО «ЛУКОЙЛ-Кубаньэнерго»). В Ростовской области построен комплекс мелкосортно-проволочного стана объемом производства 530 тыс. тонн в год и стоимостью порядка 110 млн \$. В Абинском районе на Кубани завершено строительство завода по переработке и фасовке риса мощностью 40 тыс. тонн в год (30,5 млн \$), в Тимашевском районе – дополнительного корпуса фабрики полного цикла по производству сублимированного кофе (253 млн \$).

В то же время часть южных проектов заморожена, закрыта или же периоды их реализации существенно удлинились. Хотя следует заметить, что в 2012 г. в ЮФО таких

проектов было немного, в основном в сфере туризме. Так, перенесены сроки реализации достаточно амбициозного проекта «Остров Федерация» стоимостью 6,5 млрд \$ по созданию морского курорта на искусственном архипелаге близ г. Сочи, который изначально планировалось завершить к началу Олимпиады 2014 г.[2; 3].

Цель статьи – проанализировать современные тенденции Южного федерального округа как пространство реализации разномасштабных проектов.

Изложение основного материала исследования. Изменения в инвестиционном процессе заметны в крупнейших проектах. В 2012 г. из их состава выбыл проект «Остров Федерация». В связи с переходом в стадию поиска инвесторов из списка реальных исчез и мегапроект Новоростовской ГРЭС в Усть-Донецком районе Ростовской области стоимостью свыше 3 млрд \$. В первую десятку попал проект комплекса глубокой переработки вакуумного газойля с целью организации производства дизельного топлива по стандарту ЕВРО-5 и увеличения производства масел III группы стоимостью 1,67 млрд \$, который был инициирован в Волгоградской области ООО «ЛУКОЙЛ-Волгоград-нефтепереработка» (табл. 1). Остальные проекты из десятки крупнейших 2011 г. в информационной базе присутствуют.

В первой десятке лидерами являются нефтяная и нефтегазовая промышленность, представленные тремя проектами на сумму в 30 млрд \$. На 2-м месте – проекты инженерно-транспортной инфраструктуры: строительство совмещенной дороги Адлер – Красная Поляна (8,2 млрд \$), а также заявленный холдингом «Базовый элемент» зерновой терминал в порту Тамань с планируемым объемом инвестиций 4,7 млрд \$.

Т а б л и ц а 1

Характеристика 50-ти крупнейших инвестиционных проектов ЮФО

№	Наименование и краткое описание сути проекта	Источник информации	Компания (холдинг), реализующая проект	Отрасль	Общая необходимая сумма инвестиций, млн.\$.	Период реализации проекта
Астраханская область						
Мегапроекты (стоимостью >1 млрд \$)						
1	Программа комплексного освоения месторождений Северного Каспия. Для их освоения необходимо построить 28 платформ и более тысячи км трубопроводов	Министерство экономического развития Астраханской области	ООО «ЛУКОЙЛ-Нижневолжскнефть»	Нефтяная и нефтегазовая промышленность	21 393,19	2004-2040

Продолжение табл. 1

1	2	3	4	5	6	7
2	Расширение производства №3 и 6 по переработке газового конденсата на Астраханском газоперерабатывающем заводе	«Эксперт ЮГ», ОАО «Газпром»	ООО «Газ-пром добыча Астрахань»	Нефтяная и нефтегазовая промышленность	1 321,45	2003-2015
Прочие проекты (стоимостью <1 млрд \$)						
3	Строительство 1 очереди порта Оля. Реализация проекта увеличит мощность порта с 1 до 30 млн тонн различных грузов	Министерство экономического развития Астраханской области	ЗАО «Морской торговый порт Оля»	Инженерно-транспортная инфраструктура	509,33	2003-2014
Итого по региону					23 223,97	
Волгоградская область						
Мегапроекты (стоимостью >1 млрд \$)						
1	Строительство горно-обогатительного комбината по добыче и обогащению калийных солей мощностью 2,3 млн тонн в год	Министерство экономики, внешнеэкономических связей и инвестиций Волгоградской области	ОАО «Евро-Хим-ВолгаКалий»	Химическая промышленность	2 221,95	2008-2015
2	Создание на территории Волгоградской области комплексного производства поликремния и фотоэнергетических систем «Волжский кремний»	НП «Агентство инвестиций и развития Волгоградской области»	ООО «Волжский Кремний»	Энергетика	1 869,61	2012-2014
3	Строительство комплекса глубокой переработки вакуумного газойля с целью организации производства дизельного топлива по стандарту «Евро-5»	Министерство экономики, внешнеэкономических связей и инвестиций Волгоградской области	ООО «ЛУКОЙЛ-Волгоград-нефтепереработка»	Нефтяная и нефтегазовая промышленность	1 672,19	2008-2021
Прочие проекты (стоимостью <1 млрд \$)						
4	Комплексная реконструкция участка железной дороги ст. М. Горького – ст. Котельниково Приволжской железной дороги	Министерство экономики, внешнеэкономических связей и инвестиций Волгоградской области	Приволжская железная дорога – филиал ОАО «РЖД»	Инженерно-транспортная Инфраструктура	939,88	2007-2024
5	Строительство установки АВТ мощностью переработки нефти до 12 млн тонн	Министерство экономики, внешнеэкономических связей и инвестиций Волгоградской области	ООО «ЛУКОЙЛ-Волгоград-нефтепереработка»	Нефтяная и нефтегазовая промышленность	443,67	2008-2023
6	Строительство в Камышинском районе цементного завода мощностью до 1,9 млн тонн в год	Министерство экономики, внешнеэкономических связей и инвестиций Волгоградской области	ЗАО «Волго-Цемент»	Промышленность строительных материалов	360,13	2006-2019
7	Техническое перевооружение и реконструкция Волжской ГЭС	ОАО «РусГидро»	ОАО «Рус-Гидро»	Энергетика	314,72	2011-2015
Итого по региону					6 149,93	
Краснодарский край						
Мегапроекты (стоимостью >1 млрд \$)						
1	Строительство автомобильной и железной дорог Адлер – горноклиматический курорт «Альпика-Сервис». Пропускная способность по железной дороге составит до 8,5 тысячи человек в час, по автомобильной – до 11,5 тысячи человек в час	ОАО «РЖД», официальный сайт	ОАО «РЖД»	Инженерно-транспортная инфраструктура	8 200,99	2009-2014
2	Коренная реконструкция нефтеперерабатывающего завода мощностью 12 млн тонн в год в Туапсинском районе	«Эксперт ЮГ»	ОАО «Роснефть»	Нефтяная и нефтегазовая промышленность	7 729,11	2006-2014

Продолжение табл. 1

1	2	3	4	5	6	7
3	Строительство в Тамани зернового терминала мощностью до 5 млн тонн. Проект по развитию морского торгового порта Тамань предполагает строительство более 10 терминалов с общим грузооборотом порядка 90 млн тонн в год	«Эксперт ЮГ», ГК «Базовый элемент»	ГК «Базовый элемент»	Инженерно-транспортная инфраструктура	4 720,86	2012-2017
4	Горнолыжный курорт «Роза Хутор». Создание уникального спортивно-туристического комплекса, построенного на уровне современных мировых стандартов, сочетающего возможности горнолыжного спорта и приморского отдыха	«Эксперт ЮГ»	ООО «Компания по девелопменту горнолыжного курорта “Роза Хутор”»	Туризм	1 824,78	2009-2013 годы
5	Комплексная реконструкция участка Котельниково – Тихорецкая – Крымская с обходом Краснодарского узла	Северо-Кавказская железная дорога – филиал ОАО «РЖД»	ОАО «РЖД», «Эксперт ЮГ»	Инженерно-транспортная инфраструктура	1 127,6	2007-2015
6	Модернизация производственных мощностей агропромышленного холдинга «Разгуляй» путём внедрения инновационных технологий (г. Славянск-на Кубани, пос. Малороссийский, станция Полтавская, г. Курганинск)	«Эксперт ЮГ»	ОАО «Группа “Разгуляй”»	АПК	1 072,63	2009-2013
Прочие проекты (стоимостью <1 млрд \$)						
7	Строительство дублёра Курортного проспекта в Сочи протяженностью 5,7 км	ГК «Олимпийский»	ООО «Тоннельный отряд № 44»	Инженерно-транспортная Инфраструктура	931,10	2009-2015
8	Строительство в Темрюкском районе перегрузочного комплекса по перевалке нефти, нефтепродуктов и сниженных углеводородных газов объёмом 10,5 млн тонн	Департамент инвестиций и проектного сопровождения Краснодарского края	Конфиденциально	Инженерно-транспортная Инфраструктура	898,16	2004-2012
9	Строительство и модернизация систем водоснабжения и водоотведения муниципального образования город-курорт Сочи	ОАО «Евразийский», филиал «СочиВодоканал», ООО «Югводоканал»	ОАО «Евразийский», филиал «СочиВодоканал», ООО «Югводоканал»	ЖКХ	834,02	2010-2019
10	Строительство парогазовой электростанции «Кубань» мощностью порядка 450 МВт в Гулькевичском районе	Департамент инвестиций и проектного сопровождения Краснодарского края	Конфиденциально	Энергетика	820,90	2011-2014
11	Строительство в районе мыса Железный Рог комплекса по перевалке нефти и нефтепродуктов мощностью 6,5 млн тонн в год	«Эксперт ЮГ»	ЗАО «Таманьнефтегаз»	Инженерно-транспортная инфраструктура	810,85	2006-2014
12	Строительство Адлерской ТЭС мощностью не менее 360 МВт и тепловой мощностью 227 Гкал/ч	Департамент инвестиций и проектного сопровождения Краснодарского края	Конфиденциально	Энергетика	754,39	2009-2012
13	Строительство основной Олимпийской деревни и комплекса зданий и сооружений для размещения Олимпийской семьи и Международного паралимпийского комитета	ГК «Базовый Элемент»	ГК «Главстрой»	Туризм	723,86	2007-2013

Продолжение табл. 1

1	2	3	4	5	6	7
14	Строительство Новороссийского цементного завода «Горный» мощностью 2,5 млн тонн в год	Департамент инвестиций и проектного сопровождения Краснодарского края	Конфиденциально	Промышленность строительных материалов	646,13	2008-2017
15	Железнодорожная линия Туапсе – Адлер с увеличением пропускной способности до 70 пар поездов в сутки	«Эксперт ЮГ», ОАО «РЖД»	ОАО «РЖД»	Инженерно-транспортная инфраструктура	643,07	2008-2013
16	Строительство в Туапсинском районе Джубгинской ТЭС мощностью 180 МВт	Департамент инвестиций и проектного сопровождения Краснодарского края	Конфиденциально	Энергетика	629,45	2009-2013
17	Строительство олимпийских объектов спортивно-туристического комплекса «Горная карусель»: медиа-деревни на 2658 номеров и комплекса трамплинов К-195, К-95 вместимостью 15 тысяч зрителей	«Эксперт ЮГ»	ОАО «Красная Поляна»	Туризм	610,27	2009-2013
18	Реконструкция цементного завода путём строительства новой технологической линии «сухого» способа производства цемента мощностью 2,3 млн тонн	Департамент инвестиций и проектного сопровождения Краснодарского края	Конфиденциально	Промышленность строительных материалов	584,64	2007-2012
19	Расширение Краснодарской ТЭЦ с установкой ПГУ-410 с увеличением установленной электрической мощности в 1,6 раза	Администрация Краснодар	ОАО «ЮГК ТГК-8»	Энергетика	527,40	2008-2014
20	Строительство в Новороссийске технологической линии по производству цемента сухим способом производительностью 6 тысяч тонн клинкера в сутки	Департамент инвестиций и проектного сопровождения Краснодарского края	Конфиденциально	Промышленность строительных материалов	471,64	2008-2013
21	Строительство совмещённого комплекса для проведения соревнований по лыжным гонкам и биатлону, горной Олимпийской деревни (1100 мест), подъездной автомобильной дороги	ГК «Олимпстрой», «Эксперт ЮГ»	ОАО «Газпром»	Туризм	467,16	2009-2013
22	Строительство в Геленджике гостиничного комплекса и группы апарт-отелей «Солнце» на территории 14-15 га	Департамент инвестиций и проектного сопровождения Краснодарского края	Конфиденциально	Туризм	456,35	2007-2015
23	Строительство в Абинском районе электрометаллургического завода годовой мощностью 1,3 млн тонн литой заготовки и 500 тонн строительной арматуры	Департамент инвестиций и проектного сопровождения Краснодарского края	Конфиденциально	Чёрная металлургия	441,12	2007-2014
24	Строительство в Крымском районе нефтебазы «Неберджай» для хранения и транспортировки нефтепродуктов мощностью 17,5 млн т в год	Департамент инвестиций и проектного сопровождения Краснодарского края	Конфиденциально	Нефтяная и нефтегазовая промышленность	440,31	2009-2015
25	Строительство общественно-делового центра общей площадью застройки 260 тысяч кв.м	Департамент инвестиций и проектного сопровождения Краснодарского края	Конфиденциально	Прочее	427,09	2008-2014
26	Строительство в Крымском районе цементного завода мощностью более 2 млн тонн в год	Департамент инвестиций и проектного сопровождения Краснодарского края	Конфиденциально	Промышленность строительных материалов	402,09	2009-2016

Продолжение табл. 1

1	2	3	4	5	6	7
27	Строительство в Молдавском сельском поселении Крымского района цементного завода мощностью более 2 млн тонн в год	«Эксперт ЮГ»	ООО «ФармГрупп»	Промышленность строительных материалов	399,70	2009-2015
28	Строительство в Динском районе первой очереди тепличного комплекса с использованием энергосберегающих технологий для круглогодичного выращивания огурцов, томатов (37 тысяч тонн томатов и 30 тысяч тонн огурцов в год)	«Эксперт ЮГ», департамент инвестиций и проектного сопровождения Краснодарского края	ЗАО «Тандер»	АПК	377,67	2010-2013
Итого по региону					37 973, 34	
Ростовская область						
Мегапроекты (стоимостью >1 млрд \$)						
1	Строительство 3 и 4 энергоблоков Ростовской атомной станции в Волгодонске мощностью 1000 МВт	«Эксперт ЮГ»	«Эксперт ЮГ», концерн «Росэнергоатом»	Энергетика	2 106,16	2009-2017
2	Создание современного производства поликристаллического кремния и кремниевых пластин для целей электроники и солнечной энергетики	Правительство Ростовской области, департамент инвестиций и предпринимательства	ООО «Кремний-ин-Ру»	Энергетика	1 378,68	2010-2015
3	Комплексная программа строительства и реконструкции объектов водоснабжения и водоотведения Ростова-на-Дону и юго-запада Ростовской области	ОАО «Производственное объединение “Водоканал” города Ростова-на-Дону»	ОАО «Евразийский»	ЖКХ	1 168,43	2004-2020
Прочие проекты (стоимостью <1 млрд \$)						
4	Строительство листопркатного производства объёмом до 1 млн тонн в год	Правительство Ростовской области, департамент инвестиций и предпринимательства	ООО «Красносулинский металлургический комбинат»	Чёрная металлургия	912,70	2012-2015
5	Строительство аэропортного комплекса «Южный» пропускной способностью 8 млн пассажиров и 70 тысяч тонн грузов	Правительство Ростовской области, департамент инвестиций и предпринимательства	ГБУ РО «Дирекция строящегося аэропортного комплекса “Южный”»	Инженерно-транспортная инфраструктура	786,54	2012-2017
6	Строительство энергоблока №9 Новочеркасской ГРЭС с увеличением мощности на 330МВт	Правительство Ростовской области, департамент инвестиций и предпринимательства	Филиал ОАО «ОГК-2» Новочеркасская ГРЭС	Энергетика	648,33	2006-2014
7	Строительство мультимодального транспортно-логистического узла «Ростовский универсальный порт»	Правительство Ростовской области, департамент инвестиций и предпринимательства	ОАО «Азово-Донское пароходство»	Инженерно-транспортная инфраструктура	626,30	2008-2016
8	Строительство близ с. Кульбаково Матвеево-Курганского района цементного завода компании «Лафарж» мощностью 2 млн тонн цемента в год	«Эксперт ЮГ»	ОАО «Лафарж Цемент»	Промышленность строительных материалов	610,48	2007-2015
9	Создание промышленного комплекса по выращиванию индейки мощностью 60 тысяч тонн мяса в живом весе в год	Правительство Ростовской области, департамент инвестиций и предпринимательства	ООО «Евродон»	АПК	563,51	2011-2014

Продолжение табл. 1

1	2	3	4	5	6	7
10	Строительство в Южной промышленной зоне г. Батаяска производственного комплекса, включающего распределительный логистический центр, мясоперерабатывающее предприятие, сопутствующий тепличный комплекс с применением ресурсосберегающих технологий	ООО «Группа Агроком»	ООО «Группа Агроком»	АПК	440,61	2013-2016
Итого по региону					9 241,74	
Республика Адыгея						
1	Строительство круглогодичного горноклиматического курорта «Лаго-Наки» с оборудованием горнолыжных трасс, строительство гондольных, кресельных и бугельно-буксировочных канатных дорог для одновременного катания 5 тысяч человек, с сетью гостиничных комплексов на 2,5 тысячи койко-мест	Министерство экономического развития и торговли Республики Адыгеи	ОАО «Курорты Северного Кавказа»	Туризм	673,51	2010-2019
2	Разработка залежей Кошехабльского газоконденсатного месторождения	Министерство экономического развития и торговли Республики Адыгеи	ООО «Южгазэнерджи»	Нефтяная и нефтегазовая промышленность	346,20	2006-2012
Итого по региону					1 019,71	
Итого по ЮФО					77 609,59	

Источник: составлено автором по данным рейтингового агентства «Эксперт РА» [7]

На 3-м месте в десятке крупнейших – три проекта в сфере энергетики на сумму свыше 5 млрд \$: это строительство 3-го и 4-го энергоблоков Ростовской атомной станции в г. Волгодонске (2,1 млрд \$), а также два проекта производства кремния для солнечной энергетики – в Ростовской (1,38 млрд \$) и Волгоградской (1,87 млрд \$) областях. Первый проект представляет химическую промышленность и туризм. За туризм отвечает горнолыжный курорт «Роза Хутор» (1,8 млрд \$), который будет сдан к Олимпиаде 2014 г., за химпром – горнообогатительный комбинат по добыче и обогащению калийных солей в Волгоградской области мощностью 2,3 млн тонн в год (2,2 млрд \$) [3; 4].

Основным генератором новых проектов в ЮФО в 2012 г. являлись АПК и пищевая промышленность, которые представлены 83-ю проектами (в 2010 г. – 62). Скорость замещения проектов в этих сферах определяется коротким периодом их реализации и окупаемости, сравнительно невысокой стоимостью.

На 2-м месте по числу новых проектов (причем больше 1/2 из них – новые) – энер-

гетика. В целом эта отрасль по количеству объектов за год уменьшилась вдвое, причём часть проектов 2011 г. выбыла из базы вследствие завершения – в основном это строительство подстанций и линий электропередач в олимпийском г. Сочи. В то же время сфера инженерно-транспортной инфраструктуры пополнилась 14-ю новыми проектами в основном за счет Ростовской области и Краснодарского края, где интенсивно ведётся строительство и восстановление портовых терминалов, аэропортов, дорог.

Основные объёмы инвестиций в ЮФО в 2012 г. распределились между нефтяной и нефтегазовой промышленностью, инфраструктурными проектами и энергетикой, в совокупности формирующими порядка 70% совокупных инвестиций. Этот рост в основном был связан с появлением сразу нескольких крупных инвестиционных проектов в Волгоградской области, таких как, например, проект первого этапа создания комплекса глубокой переработки вакуумного газойля, сейчас находящийся на начальной стадии. Как и у большинства остальных проектов в отрасли, у него длительный период окупае-

мости – более 12 лет. Ещё один проект того же инвестора ООО «ЛУКОЙЛ-Волгоград-нефтепереработка» потребует 440 млн \$, что связано с увеличением мощности (до 12 млн тонн) и глубины переработки нефти на Волгоградском НПЗ. На этом же предприятии идёт вторая очередь установки гидроочистки дизельного топлива стоимостью 284 млн \$, проект находится в активной фазе реализации [2; 3; 4].

Инженерно-транспортная инфраструктура, представленная в 2012 г. 35-ю проектами, удерживается на 2-м месте, при этом её доля возросла с 17,1 до 22,4%. Скорректировались позиции энергетики – она сохранила 3-ю позицию по значимости на фоне снижения доли в совокупной стоимости проектов снизилась до 10,7%. В 2012 г. энергетика была представлена 22 проектами вместо 41, совокупная стоимость которых уменьшилась с 16 до 10,7 млрд \$.

Отраслевая перегруппировка происходила в основном за счёт туризма, который продолжает терять свою долю. Сократился и вклад в общий инвестиционный портфель химической, деревообрабатывающей, целлюлозно-бумажной промышленности. В то же время увеличилась доля проектов в промышленности строительных материалов, металлургии, машиностроении.

Глубоких изменений в региональной структуре рейтинга за год не произошло, но наметились некоторые подвижки. Лидером рейтинга остался Краснодарский край, где, несмотря на ввод целого ряда проектов олимпийской инфраструктуры, портфель проектов за год не сократился: 50,6 против 50,2 млрд \$ в 2011 г. На долю Краснодарского края опять приходится 1/2 всех отобранных реальных инвестиционных проектов Юга.

В 2011 г. выделялись кубанские проекты, так или иначе связанные с подготовкой к проведению Олимпийских игр; именно они создавали 2/3 заявленной в крае суммы вложений. В основном это были проекты в области инженерно-транспортной инфраструктуры, туризма и энергетики. В 2012 г. на их долю пришлось менее 40%. Это означает, что за год экономика края смогла привлечь в другие отрасли инвестиции в объемах, сопоставимых с введёнными в действие олимпийскими объектами.

В 2011 г. проект ЛУКОЙЛа на Северном Каспии существенно повлиял на изме-

нение региональной структуры, выведя на 2-е место Астраханскую область и отодвинув на 3-е Ростовскую. В 2012 г. портфель инвестиций Астраханской области практически не изменился, а в Ростовской области снизился на 3 млрд \$, что было вызвано, прежде всего, выпадением проекта строительства Новоростовской ГРЭС стоимостью более чем в 3 млрд \$. Однако в Ростовской области появился целый ряд средних и небольших объектов, например, крупнейший на Юге России завод по производству теплоизоляционных материалов на основе каменной ваты стоимостью 47 млн \$, завод по производству минеральных веществ ценой свыше 48 млн \$ и др.

Существенный прирост портфеля инвестиционных проектов (почти 3 млрд \$) в 2012 г. продемонстрировала Волгоградская область, что преимущественно было обеспечено подкреплёнными надёжным финансированием планами компаний, контролируемых ЛУКОЙЛом.

В то же время средних по размеру проектов, заявленных местными инвесторами, в Волгоградской области по-прежнему крайне мало, что свидетельствует об особенностях инвестиционного климата в регионе. В Адыгее и Калмыкии, несмотря то, что доля этих республик остаётся на невысоком уровне (2,2%), также заметны определённые изменения. За год сумма портфеля инвестиций в Адыгее увеличилась вдвое, в Калмыкии – на 14%. В Калмыкии портфель проектов пополнился первым на территории республики современным мясоперерабатывающим комплексом стоимостью 108 млн \$. [3; 4; 5; 6].

Таким образом, в 2012 г. вероятность сокращения инвестиционного потока в ЮФО стала казаться вполне реальной. Начал заметно спадать ажиотаж вокруг ЮФО, вызванный подготовкой к сочинской Олимпиаде. Строительство многих объектов уже приближается к завершению, а надежды на огромный мультипликативный эффект олимпийского проекта для всего южного бизнеса постепенно ослабевают, поэтому относительная привлекательность ЮФО для инвесторов несколько упала.

До конца 2012 г. и в первой половине 2013 г. планировалось ввести в строй оставшиеся объекты. А поскольку меры по активизации частных инвесторов не были приняты в 2011–2012 гг., необходимо срочно решить эту задачу, иначе резкого падения ин-

вестиций в южную экономику будет трудно избежать. В основном это коснется Краснодарского края. По прогнозам, по мере приближения начала Олимпиады и завершения строек её объектов инвестиции в Краснодарский край будут существенно сокращаться и составят в 2014 г. около 20% от текущего уровня [7].

Замедление темпов роста инвестиций в основной капитал в двух субъектах ЮФО за

первое полугодие 2012 г. уже фиксирует официальная статистика (табл. 2). Так, на Кубани инвестиции в основной капитал за первые 6 месяцев составили 98% от уровня 2011 г. В то же время прирост инвестиций выше, чем в целом по России, был отмечен в Ростовской, Астраханской и Волгоградской областях, в Калмыкии.

Т а б л и ц а 2

**Объем инвестиций в основной капитал в субъектах ЮФО
(1-е полугодие 2012 г.)**

Инвестиции в основной капитал в 1 полугодии 2012 года			
Регион	Инвестиции, млрд рублей	1 полугодие 2012 г., в %	
		к 1 полугодью 2011 г.	к итогу по России
Российская Федерация	4299,8	111,6	100
ЮФО	443,4	104,9	10,3
Адыгея	5,5	80,2	0,1
Калмыкия	4,0	159,9	0,1
Краснодарский край	299,3	98,4	7,0
Астраханская область	25,6	114,1	0,6
Волгоградская область	43,5	139,4	1,0
Ростовская область	65,5	116,3	1,5

Источник: разработано автором

Выводы и перспективы дальнейших исследований. В Краснодарском крае в 2012 г. объем заявленных инвестиционных проектов остался практически на уровне 2011 г. Однако, как считают эксперты, чтобы избежать падения, региону необходимо проведение ряда мероприятий, стимулирующих приток инвестиций. Причем кроме общих для российской экономики рецептов, таких как снижение административных барьеров, борьба с кумовством и автаркией местных элит и т.д., необходима диверсификация «точек роста». Чем скорее местным элитам удастся перейти от противостояния внешним инвесторам к реальному сотрудничеству с ними, тем скорее ЮФО преодолеет «послесочинский синдром» [2; 3; 4; 5; 6].

На Юге несколько усилились и политические риски, что было обусловлено как уже произошедшими изменениями в руководстве части регионов, так и активизировавшимися слухами о вероятности дальнейших отставок и скандалами, связанными с выборами. Трагедия в г. Крымске лишней раз продемонстрировала уязвимость ряда регионов Юга России перед лицом природных и техногенных катастроф. Думается, что в ближайшие два – три года инвесторы будут уделять этим рискам особое внимание.

За 2011 г. сократились количество и совокупная стоимость инвестиционных проектов, которые планируется завершить в ближайшие год – два. Одновременно с этим уменьшилась и заявленная стоимость проектов, требующих для завершения ещё 3–4 года, выросла сумма проектов, для ввода в эксплуатацию которых требуется 5 и более лет. Такая ситуация свидетельствует о том, что в 2013–2014 гг. инвестиции в экономику субъектов ЮФО, вероятнее всего, сократятся.

Литература

1. Стратегия социально-экономического развития Южного федерального округа на период до 2020 года (утверждена распоряжением Правительства РФ от 5 сентября 2011 г. №1538-р) [Электронный ресурс] // Официальный сайт Министерства регионального развития РФ. Департамент стратегического планирования. Режим доступа: http://www.minregion.ru/activities/territorial_planning/strategy/federal_development/yufo/.
2. Проценко Н., Барсукова А., Козлов В. Преследователи стараются, лидеры сосредоточены // Эксперт Юг. 2012. № 5–6.

3. Барсукова А., Кот В., Козлов В. Болезнь инвестиционной гигантомании отпускает // Эксперт Юг. 2012. № 15–16.

4. Барсукова А., Кот В. Торможение // Эксперт Юг. 2012 № 35–37.

5. Митрофанова И.В., Батманова В.В. Региональная экономика и политика: учебное пособие. Волгоград: Изд-во ВолГУ, 2012.

6. Митрофанова И.В., Иванов Н.П., Митрофанова И.А. Регион: экономика, политика, управление: учебник. Пятигорск: ПГЛУ, 2012.

7. Рейтинговое агентство «Эксперт» [Электронный ресурс]. Режим доступа: <http://raexpert.ru/ratings/towns/>

References

1. Strategiya sotsial'no-ekonomi- cheskogo razvitiya Yuzhnogo federal'nogo okruga na period do 2020 goda (utverzhdena rasporyazhe-niyem Pravitel'stva RF ot 5 sentyabrya 2011 g. №1538-r)

[Elektronnyy resurs] // Ofitsial'nyy sayt Ministerstva regional'nogo razvitiya RF. Departament strategicheskogo pla-nirovaniya. Rezhim dostupa: http://www.minregion.ru/activities/territorial_planning/strategy/federal_development/yufo/.

2. Protsenko N., Barsukova A., Kozlov V. Presledovateli sta-rayutsya, lidery sosredotocheny // Ekspert Yug. 2012. № 5–6.

3. Barsukova A., Kot V., Kozlov V. Bolezn' investitsionnoy gigantomanii otpuskayet // Ekspert Yug. 2012. № 15–16.

4. Barsukova A., Kot V. Tormozheniye // Ekspert Yug. 2012 № 35–37.

5. Mitrofanova I.V., Bat-manova V.V. Regional'naya ekonomika i politika: uchebnoye posobiye. Volgograd: Izd-vo VolGU, 2012.

6. Mitrofanova I.V., Ivanov N.P., Mitrofanova I.A. Region: ekonomika, politika, upravleniye: uchebnik. Pyatigorsk: PGLU, 2012.

7. Rejtingovoye agentstvo «Ekspert» [Elektronnyy resurs]. Rezhim dostupa: <http://raexpert.ru/ratings/towns/>

Мітрофанова І. В.

Південний федеральний округ як простір реалізації різномасштабних проєктів: сучасні тенденції

У статті дається характеристика можливостям сталого соціально-економічного розвитку Півдня Росії, які в довгостроковій перспективі визначаються характером і повнотою використання всього комплексу його конкурентних переваг, сприятливих внутрішніх і зовнішніх факторів економічного зростання, а також можливостями подолання наявних обмежень у вирішенні ключових проблем регіонального розвитку. Підтримку портфелю реальних інвесторів в ЮФО за вартістю надали в основному об'єкти інженерно-транспортної інфраструктури та нафтогазової промисловості, де головним інвестором виступає держава і великі холдингові структури. Але кількісно база оновилася переважно за рахунок відносно невеликих за вартістю об'єктів.

Ключові слова: округ, сучасні тенденції, економічне зростання, реалізація проєктів.

Mitrofanova I.

Southern federal district as a space project implementation multistate: trends

The article describes the opportunities of sustainable socio-economic development of southern Russia, which long-term determined by the nature and completeness of the whole complex of its competitive advantages, favorable internal and external factors economic growth as well as opportunities to overcome existing limitations in addressing the key issues of regional development. Support portfolio investors in the real value of SFD had mostly objects of engineering and transport infrastructure, oil and gas industry, where the State is the main investor and major holding companies. But quantitatively base refreshed mainly due to the relatively low-value objects.

Keywords: area, current trends, economic growth, implementation of projects.

Рецензент: Павлов К. В. – доктор экономических наук, профессор, проректор по научной работе Ижевского института управления, заведующий кафедрой «Экономика» Камского института гуманитарных и инженерных технологий, г. Ижевск, Российская Федерация.

Reviewer: Pavlov K. – Professor, Ph.D. of Economics, vice-rector of sciences Izhevsk of institute of management, head of Economy Department Kamsky institute of humanitarian and engineering technologies, Izhevsk, Russian Federation.

e-mail: kvp_ruk@mail.ru

Статья подана 07.02.2014 г.

ТЕНДЕНЦИИ И ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ ЭКОНОМИКИ УЗБЕКИСТАНА В УСЛОВИЯХ МИРОВОГО ФИНАНСОВО-ЭКОНОМИЧЕСКОГО КРИЗИСА И ПОСТКРИЗИСНЫЙ ПЕРИОД

В статье анализируются тенденции и определяются перспективы развития экономики Республики Узбекистан в современных условиях мирового финансово-экономического кризиса, а также предлагается стратегия развития узбекской экономики в посткризисный период. В борьбе с глобальным кризисом правительства большинства развитых стран прилагают усилия, фактически дискредитирующие частную собственность, подрывающие фундаментальную основу рыночной экономики — личную ответственность человека (и, прежде всего, предпринимателя) за принимаемые им решения. Частные риски государство (а также и общество в целом) готово принять на себя, то есть, иначе говоря, политика национализации убытков делает на следующем шаге неизбежной национализацию рисков.

Ключевые слова: экономика Узбекистана, тенденции и перспективы развития, мировой финансово-экономический кризис, посткризисный период, глобализация.

Постановка проблемы. Главной особенностью современного этапа развития мировой экономической системы является преодоление последствий глобального финансово-экономического кризиса и реформирование мировой финансовой архитектуры, что требует, в свою очередь, внесения антикризисных корректив в монетарную политику отдельных государств.

Эффективное осуществление программы антикризисных мер связано с решением ряда принципиальных вопросов. Первый вопрос связан с характером и целями антикризисной политики по отношению к стратегии развития национальной экономики и конечной цели экономической политики. Если антикризисная программа носит временный характер, то каким образом такая финансовая политика и ее риски отразятся на посткризисной экономике? Если эта политика носит долговременный характер и выступает в качестве «новой экономической политики», как ее задачи соотносятся с целями построения инновационной постиндустриальной экономики и задачами повышения качества жизни? Само возникновение этих вопросов в определенной степени указывает на неэффективность существующей системы методов государственного регулирования экономики. Сейчас, когда приняты экстренные меры по выходу из кризиса, самое время определить приоритеты макроэкономической политики.

Другой важной особенностью экономической политики становится устранение противоречия между национальной политикой (интересами) и глобальными ценностями.

Решение этой задачи затрудняется сложившейся спецификой международного сотрудничества в сфере экономики.

Анализ последних исследований и публикаций. Меняется роль государства как основного актёра глобального управления [1]. Если раньше можно было четко разделить формы участия государства в глобальном управлении на непосредственную и опосредованную, то в условиях формирования нового миропорядка и возрастания значения международных союзов и региональных интеграционных группировок превалирует опосредованная форма участия государства в глобальном управлении. В то же время государство расширяет свои полномочия, делегируя часть их транснациональным инстанциям.

В борьбе с глобальным кризисом правительства большинства развитых стран прилагают усилия, фактически дискредитирующие частную собственность, подрывающие фундаментальную основу рыночной экономики — личную ответственность человека (и, прежде всего, предпринимателя) за принимаемые им решения. Частные риски государство (а также и общество в целом) готово принять на себя, то есть, иначе говоря, политика национализации убытков делает на следующем шаге неизбежной национализацию рисков.

Экономический кризис поставил перед политиками и экспертами ряд фундаментальных вопросов функционирования современных хозяйственных систем. Это вопросы, которые требуют интеллектуального прорыва, осмысления новых реалий и

нахождения решений задач, как правило, не имеющих однозначных решений. Большинство обсуждаемых мер пока не получили достаточной политической поддержки на национальном уровне. Очевидно, спешка при принятии решений о дополнительных мерах по регулированию финансового сектора может привести к проявлению и реализации латентных рисков, а в будущем - к развитию арбитража между различными юрисдикциями и изменению расстановки сил на мировой карте финансовых центров.

По сути, регуляторы сейчас не могут принимать решения без оглядки на действия регулирующих органов других стран. В текущих условиях становится актуальным механизм наднационального мониторинга национальных финансовых секторов и учет их рисков участниками трансграничных сделок и регуляторами. Проблема в том, что ставшие глобальными рынки регулируются на национальном уровне. Однако это лишь смягчает указанное противоречие, но не устраняет его.

Рассматривая функции государства как регулятора экономики, нужно учитывать принципиально новую парадигму, с которой оно столкнулось. Его позиции во многих традиционных сферах существенно уступают наднациональным регуляторам. Ставка рефинансирования национальных банков, курс национальной валюты, импортные барьеры, экспортные субсидии, налогообложение, социальная политика, образование, профессиональная подготовка кадров — это те рычаги экономического регулирования, влияние государства на которые (и многие другие) смещается в пользу внешних регуляторов. По сути, речь идет о том, что впервые в истории правительство должно частично отказаться от своих суверенных прав контроля на собственной территории над экономикой и другими сферами общественной жизни.

Цель статьи – проанализировать тенденции и перспективы развития экономики Узбекистана в условиях мирового финансово-экономического кризиса и посткризисный период.

Изложение основного материала исследования. Мировой опыт свидетельствует о наибольшей эффективности саморегулирующейся экономики на основе рыночных механизмов с определенной степенью вме-

шательства государства. Уроки кризиса свидетельствуют о том, что рынок, предоставленный самому себе, порождает множество непредсказуемых проблем, которые способны подорвать основы, как экономической системы, так и государства в целом. Это обусловлено тем, что рынок не способен создать и поддерживать сколько-нибудь устойчивую инфраструктуру. В этом плане на современном этапе во всех индустриально развитых странах государство играло и продолжает играть существенную роль.

Мировой финансово-экономический кризис, его глубина и динамика продемонстрировали рост влияния глобальных процессов на национальные экономики. Нарастающая тенденция глобализации практически всех сфер жизнедеятельности, особенно экономической, укрупнила масштабы интеграции и кооперации, и в то же время усилила международную конкуренцию. За всем этим стоит жесткая конкурентная среда, представляющая собой серьезное испытание для реализации национальных интересов. Ситуация усугубляется тем, что многие зарубежные государства в посткризисный период будут предпринимать активные действия по защите собственных рынков и поддержке своих предприятий-экспортеров.

Все это показывает со всей очевидностью бесперспективность выстраивания различного рода барьеров и защитных механизмов, а равно и преодоления рецессии за счет вливания в экономику исключительно внутреннего капитала. Движущиеся в данном направлении государства утратят возможность влиять на формирование нового экономического порядка, что, в конечном счете, обречет их на периферийные позиции в мировой экономической иерархии.

В нынешней ситуации единственный путь для ускоренного развития национальных экономик – это расширение взаимодействия с мировыми рынками при активной политике по защите и продвижению интересов национальных производителей. В этих условиях развитие конкурентной среды приобретает первостепенное значение, поскольку обостряется борьба предприятий за финансовые ресурсы, за удовлетворение снижающегося спроса на товары и услуги.

Мировой финансово-экономический кризис выявил подготовленность институциональной структуры Узбекистана к адекватным ответам на внешние вызовы [2]. Эф-

фективное государственное регулирование социально-экономическими процессами явилось базисом для устойчивого роста экономики и ее высокой адаптации к условиям быстро изменяющейся внешней среды.

В республике созданы достаточный запас прочности и необходимая ресурсная база для того, чтобы обеспечить устойчивую и бесперебойную работу финансово-экономической, бюджетной, банковско-кредитной системы, а также предприятий и отраслей реальной экономики.

В целом по основным макроэкономическим индикаторам национальная экономика характеризуется позитивными тенденциями. Так, темпы роста ВВП в 2011 г. составили 8,3%, а за период 2000-2011 гг. объем ВВП увеличился в 2,1 раза. Конкретным подтверждением устойчивого и сбалансированного развития экономики Узбекистана является то, что, начиная с 2005 года, Государственный бюджет исполняется с профицитом. Расходная часть Государственного бюджета выросла по сравнению с 2000 г. в 17,8 раза. 58,7% расходов Госбюджета направлены на финансирование социальной сферы и поддержки населения. По состоянию на 1 января 2012 г. величина совокупной внешней задолженности Узбекистана не превышает 17,5% от ВВП и 53,7% к объему экспорта, что по международным критериям экономической безопасности ниже пороговых значений. Это обусловлено проводимой в республике политике внешнего заимствования, как на уровне государства, так и на уровне коммерческих банков, компаний и предприятий.

Устойчивыми темпами роста характеризуются промышленное производство – 6,3%, производство продукции сельского хозяйства – 6,6%, объем розничного товарооборота – 16,4% и реализация платных услуг населению – 16,1%. Около 70% прироста объема промышленного производства обеспечили предприятия, ориентированные на выпуск продукции с высокой добавленной стоимостью. Если в 2000 г. на долю индустриального производства в формировании валового внутреннего продукта Узбекистана приходилось всего 14,2%, то в 2011 г. она составила 24,1%.

Структурные сдвиги и диверсификация базовых отраслей экономики оказали позитивное влияние на объем, номенклатуру и качество экспорта. Объем экспортной про-

дукции в 2011 г. увеличился по сравнению с 2000 г. в 4,6 раза и превысил 15 млрд. долл. США, положительное сальдо внешнеторгового оборота достигло более 4,5 млрд. долл. США. Удельный вес готовой продукции в объеме экспорта увеличился до 60% против 46% в 2000 г. При этом необходимо отметить, что объем производства потребительских товаров вырос за данный период более чем в 4 раза.

В республике осуществляются масштабные институциональные преобразования в рамках реализации Концепции дальнейшего углубления демократических реформ. Процесс формирования правового поля в Узбекистане носит динамичный характер, направленный на максимальное сокращение субъективных факторов, препятствующих становлению класса реальных собственников. Совершенствование законодательно-нормативной базы осуществляется в двух направлениях, а именно:

- создание единого, унифицированного нормативно-правового акта, отражающего основные потребности предпринимательства и устанавливающего общие правила поведения для его субъектов;
- систематизация действующих правовых норм с дополнением недостающих элементов системы регулирования.

Важнейшей составляющей частью масштабных экономических реформ является формирование максимальной деловой среды для дальнейшего развития предпринимательства. Одним из главных направлений в данной области является дальнейшее сокращение надзорных и управленческих функций органов государственной власти и управления, упрощение административных действий, пресечение незаконного вмешательства в деятельность хозяйствующих субъектов. В целях устранения излишних бюрократических барьеров и создания благоприятных условий на пути развития частной собственности с 1 сентября 2011 года было отменено действие 50 документов разрешительного характера, ограничивающих свободу предпринимательской деятельности. Кроме того, было запрещено введение органами государственного управления и органами государственной власти на местах новых видов разрешений и разрешительных процедур, не предусмотренных законодательством. Дальнейшей либерализации эко-

номики послужило упрощение процедур и сокращение затрат субъектов предпринимательства при получении лицензии.

Институционально государственная политика в области реформ обеспечивает необходимую правовую среду и институты, ответственные за осуществление конкурентной политики на соответствующем уровне. При этом мы исходим из того принципа, что рыночные механизмы будут работать только тогда, когда рынок не будет чрезмерно зарегулирован. В противном случае есть опасность того, что конкуренция будет заменена государственным регулированием [3], ограничивающем свободу деятельности предприятий. Такая политика может привести, во-первых, к подавлению настоящей рыночной конкуренции, а во-вторых, ослабить потенциально сильных национальных производителей в их конкурентной борьбе на внешних рынках. Что противоречит основным принципам «узбекской модели», признанной мировым сообществом.

Расширение масштабов воздействия процессов глобализации обуславливает необходимость создания дополнительных условий для дальнейшего повышения конкурентоспособности отечественных производителей на внутреннем и внешнем товарных рынках.

При совершенствовании антимонопольного законодательства в республике исходили из основного принципа конкурентной политики – перейти от жесткого регулирования деятельности предприятий-монополистов, к предупреждению их неконкурентного поведения на рынке. При этом принималось во внимание, что доминирующее положение предприятия может свидетельствовать и об его эффективном функционировании и быть важной предпосылкой конкурентоспособности на внешнем рынке. Принятие нового Закона «О конкуренции» позволило консолидировать нормы, регулирующие отношения в сфере конкуренции, что повысило прозрачность и эффективность правового регулирования отношений в этой области, а также обеспечило равные условия для деятельности субъектов предпринимательства. Это является важнейшим аспектом развития конкуренции и ее защиты на рынках товаров и услуг республики.

В этой связи следует особо подчеркнуть важнейшие достижения биржевой торговли – запуск новых инструментов, а имен-

но фьючерсных контрактов, ввод торгового терминала и информационного табло для срочного рынка, снижение размеров комиссионных сборов за услуги биржи. Диапазон конкурентных преимуществ УзРТСБ значительно расширен, что повышает привлекательность площадки за счет наличия широкой региональной сети, охватывающей всю республику, гарантированного исполнения биржевых сделок, новейших информационно-биржевых технологий, широкого набора торгуемых инструментов, высокого уровня сервиса информационных услуг, нормативно-методического обеспечения всей системы функционирования торговых механизмов.

При поддержке государственных структур экономического комплекса республики усовершенствован регламент осуществления биржевых сделок в различных сегментах биржевого товарного рынка, увеличены объем и ассортимент выставленной на торги продукции. Современные торговые платформы позволяют брокерам участвовать в биржевых торгах с любого рабочего места посредством подключения к ним большого количества участников.

Структурным преобразованиям экономики, повышению деловой активности и финансовой устойчивости хозяйствующих субъектов способствовала проводимая рациональная налоговая политика, направленная, в первую очередь, на сокращение налогового бремени. Так, в 2011 году совокупное налоговое бремя по сравнению с 1991 годом снизилось почти в 2 раза – с 41,2 до 22% к ВВП.

Росту инвестиционной деятельности хозяйствующих субъектов способствовало снижение в 2011 году с 7 до 6% ставки единого налогового платежа для микрофирм и малых предприятий, что позволило направить около 80,3 млрд. сумм высвободившихся средств, в первую очередь, на технологическое обновление производства и внедрение новой современной техники. В истекшем году большое внимание уделялось проведению активной инвестиционной политики, направленной на ускорение модернизации, технического и технологического перевооружения действующих и создание новых, современных, высокотехнологичных производств.

В 2011 году были освоены капитальные вложения за счет всех источников финансирования на сумму свыше 10,8 млрд. долл. США, что на 11,2% больше, чем в 2010

году. Доля инвестиций в ВВП составила 23,9 %, что свидетельствует о высокой активности инвестиционного процесса в стране. В реальный сектор нашей экономики привлечено иностранных инвестиций в объеме почти 2,9 млрд. долл. США, из которых 78,8% составляют прямые иностранные инвестиции.

Кардинально меняется качественная структура кредитного портфеля банков. Если в 2000 году структура кредитного портфеля на 54% была сформирована за счет внешних заимствований, то в 2011 году 85,3% кредитного портфеля сформировано за счет внутренних источников – депозитов юридических и физических лиц. Растет инвестиционная активность коммерческих банков. При этом свыше 75 процентов вложений коммерческих банков – это долгосрочные инвестиционные кредиты сроком свыше трех лет. В целом за последние десять лет кредитование реального сектора экономики нашими банками возросло в 7 раз.

Были предприняты дополнительные меры по увеличению кредитования субъектов малого бизнеса и частного предпринимательства. С этой целью доходы коммерческих банков, получаемые от предоставления кредитов за счет ресурсов специального Фонда льготного кредитования, освобождены от уплаты налога на прибыль юридических лиц при условии целевого направления высвобождаемых средств на увеличение ресурсной базы указанного фонда до 1 января 2016 года. Коммерческим банкам при выдаче кредитов субъектам малого предпринимательства предоставлено право учитывать в общей сумме кредита расходы, связанные с оформлением залогового обеспечения заемщика. Кроме того, в республике создан Фонд финансирования подготовки проектной документации по инвестиционным проектам при Ассоциации банков Узбекистана, основными задачами которого определены конкурсный отбор проектных идей и финансирование разработки их проектной документации в приоритетных направлениях развития экономики, а также содействие в организации финансирования инвестиционных проектов кредитными организациями республики.

Для формирования максимально благоприятной деловой среды для дальнейшего развития малого бизнеса и частного предпринимательства счета субъектов малого

бизнеса в национальной валюте открываются без взимания платы, а их кредитные заявки рассматриваются коммерческими банками в течение трех банковских дней.

В Узбекистане последовательно и целенаправленно реализуются меры по дальнейшей капитализации банков, повышению их устойчивости и ликвидности. На протяжении последних пяти лет показатель достаточности капитала банковского сектора находится на уровне, в три раза превышающем международный норматив в размере 8%, установленный Базельским комитетом по банковскому надзору.

Следует с удовлетворением отметить, что такие авторитетные международные рейтинговые агентства, как «Стандарт энд Пурс», «Мудис» и «Фитч Рейтингс» третий год подряд присваивают банковской системе Узбекистана рейтинговую оценку на уровне «стабильный», причем количество коммерческих банков республики, имеющих такую оценку, растет из года в год. Если в 2010 году 15 коммерческих банков страны получили рейтинг «стабильный», то сегодня их количество достигло 23, активы, которых составляют более 98% от совокупных активов всей банковской системы республики.

Особого внимания заслуживает тот факт, что в Узбекистане, в условиях всемирного финансово-экономического кризиса политика государства была направлена, прежде всего, на недопущение снижения уровня жизни населения. Важным моментом, отличающим Антикризисную Программу Узбекистана от программ ряда других стран СНГ, явилось то, что она учитывала социальные факторы. Анализ антикризисных программ правительств ряда стран СНГ показал, что основной акцент был сделан на стабилизацию финансового сектора, развитие инфраструктуры, малого и среднего бизнеса. При этом социальная составляющая поддержания уровня жизни населения в кризисный период была выведена за рамки антикризисных программ. Создание рабочих мест в результате развития малого бизнеса и индивидуального предпринимательства, обеспечения надомного труда на базе кооперации с промышленными предприятиями, а также ввода новых объектов, реконструкции и расширения действующих производств, встало мощным заслоном на пути обвального роста безработицы и усиления пессимизма в социальных настроениях общества,

наблюдавшегося в ряде других стран СНГ. Четкая социальная направленность программных мер также выражена во всесторонней государственной поддержке науки, образования, здравоохранения и культуры. Особое внимание уделяется вопросам реализации мер по увеличению внутреннего спроса за счет мобилизации и дальнейшего стимулирования участия банковских структур, хозяйствующих субъектов и населения в инвестиционных процессах. Примером реализации подобных проектов может стать Программа по ускоренному развитию и строительству жилья и социальной инфраструктуры на селе, призванной коренным образом переустроить и обновить облик села на современной архитектурной и индустриальной основе, повысить уровень жизни населения на селе и приблизить ее к городским условиям. Для реализации этой крупнейшей программы, рассчитанной на длительную перспективу, создан мощный проектный, индустриально-строительный, инженерно-технический потенциал, созданы необходимые организационные структуры, стимулирующие меры и преференции.

Стратегия роста конкурентоспособности республики строится на региональных и отраслевых особенностях, которые превращаются в источники конкурентных преимуществ. Вместе с тем успех в реализации стратегии роста конкурентоспособности зависит от правильной комбинации главных составляющих внутренней экономической политики, которые взаимно дополняют и усиливают друг друга. Они включают:

- поддержание устойчивого макроэкономического роста и управляемой инфляции путем проведения эффективной фискальной и монетарной политики;

- формирование стратегии экспорто-ориентированной индустриализации, которая подразумевает эффективную модернизацию и углубление структурных реформ, обеспечивающих рост эффективности использования и распределения ресурсов в экономике;

- обеспечение высокого качества государственного регулирования экономики;

- эффективное функционирование естественных монополий, производственной и социальной инфраструктуры;

- внедрения международных стандартов бухгалтерского учета и отчетности;

- обеспечение системы законодательного регулирования экономики, которая гарантировала бы защиту прав частной собственности и исполнение контрактов;

- обеспечение социального консенсуса и развития институтов гражданского общества, сотрудничество и партнерство между основными экономическими группами и слоями населения.

Выводы и перспективы дальнейших исследований. Необходимо подчеркнуть, что изучению опыта республики по преодолению негативного влияния последствий мирового финансового кризиса и по дальнейшему динамичному реформированию экономики была посвящена Международная научно-практическая конференция «Эффективность антикризисных программ и приоритеты посткризисного развития (на примере Узбекистана)», которая состоялась в Ташкенте в апреле 2010 г. В ней приняли участие свыше 400 государственных и общественных деятелей, бизнесменов и экспертов из 46 стран, представители крупнейших международных организаций и финансовых институтов, в том числе таких, как Организация Объединенных Наций, Международный валютный фонд, Всемирный банк, Азиатский банк развития, Исламский банк развития, ЕврАзЭС.

Как отметил директор департамента Центральной Азии регионального бюро ПРООН по странам Европы и СНГ Махмуд Айуб, глобальный кризис крайне негативно отразился на социальном развитии в мировом масштабе. Один из важнейших позитивных результатов реализации Антикризисной программы Узбекистана - то, что население страны практически не ощутило негативного влияния глобального кризиса. Проведение сильной социальной политики, особенно в период мирового кризиса, - это мудрый подход. Глава представительства Всемирного банка в Узбекистане Лу Брефор остановился на макроэкономических последствиях глобального кризиса для государств Центральной Азии и подчеркнул, что реализация Антикризисной программы Узбекистана и мер в рамках определенных его руководством приоритетов на перспективу обеспечивает дальнейшее успешное социально-экономическое развитие страны. Наименьшее воздействие мирового кризиса на национальную экономику стало возможным в результате проведения глубоко продуманной политики по диверсификации экономики, стимулированию развития кредитно-денежной системы. По мнению Лу Брефор Узбекистан - эта страна первая в регионе, где были приняты реальные меры для развития малого бизнеса и частного предпринимательства, рынка труда, повышения доходов населения.

Литература

1. Доклад Президента Республики Узбекистан Ислама Каримова на заседании Кабинета Министров, посвященном основным итогам 2011 года и приоритетам социально-экономического развития на 2012 год. Ташкент, 9 с.

2. Постановление Президента Республики Узбекистан «О дополнительных мерах по усилению стимулирования предприятий-экспортеров и расширению экспортных поставок конкурентоспособной продукции» от 26 марта 2012 года № ПП-1731. Ташкент, 4 с.

3. Булыга Р.П., Беккер Е.Г. Концепция интеллектуального капитала в экономической теории – М.: Изд-во «Экономика», 2008. – 224 с.

References

1. The report of the President of the Republic of Uzbekistan Islam Karimov at the cabinet council of Ministers devoted to the main results of 2011 and priorities of social and economic development for 2012. Tashkent, 9 p.

2. The resolution of the President of the Republic of Uzbekistan "About additional measures for strengthening of stimulation of the export enterprises and expansion of export deliveries of competitive production" of March 26, 2012 No. PP-1731. Tashkent, 4 p.

3. Bylega R.P., Becker E.G. The concept of the intellectual capital in the economic theory. – M: Publishing house "Economy", 2008. – 224 p.

Расулев А. Ф.

Тенденції та перспективи розвитку економіки Узбекистану у умовах світової фінансово - економічної кризи і посткризовий період

У статті аналізуються тенденції і визначаються перспективи розвитку економіки Республіки Узбекистан в сучасних умовах світової фінансово-економічної кризи, а також пропонується стратегія розвитку узбецької економіки в посткризовий період. У боротьбі з глобальною кризою уряди більшості розвинених країн докладають зусиль, фактично дискредитують приватну власність, що підривають фундаментальну основу ринкової економіки - особисту відповідальність людини (перш за все, підприємця) за прийняті ним рішення. Приватні ризики держава (а також і суспільство в цілому) готове прийняти на себе, тобто, інакше кажучи, політика націоналізації збитків робить на наступному кроці неминучою націоналізацію ризиків.

Ключові слова: економіка Узбекистану, тенденції та перспективи розвитку, світова фінансово - економічна криза, посткризовий період, глобалізація.

Rasulev A.

Trends and prospects for economic development in Uzbekistan in the global financial and economic crisis and post-crisis

This article analyzes trends and identifies the economic prospects of the Republic of Uzbekistan in the current global financial and economic crisis, and proposes a strategy for the development of the Uzbek economy in the post-crisis period. In the fight against the global crisis governments of most developed countries are making efforts actually damaging private property, undermine the fundamental basis of the market economy - the personal responsibility of the person (above all, the owner) for its decisions. Private risks state (as well as society as a whole) is ready to take over, that is, in other words, the policy of nationalization of losses makes the next step inevitable nationalization risks.

Keywords: Uzbekistan's economy, trends and prospects, the global financial and economic crisis, post-crisis period, globalization.

Рецензент: Павлов К. В. – доктор экономических наук, профессор, проректор по научной работе Ижевского института управления, заведующий кафедрой «Экономика» Камского института гуманитарных и инженерных технологий, г. Ижевск, Российская Федерация.

Reviewer: Pavlov K. – Professor, Ph.D. of Economics, vice-rector of sciences Izhevsk of institute of management, head of Economy Department Kamsky institute of humanitarian and engineering technologies, Izhevsk, Russian Federation.

e-mail: kvp_ruk@mail.ru

Статья подана
19.03.2014 г.

ОСОБЕННОСТИ МЕЗАПРОЕКТИРОВАНИЯ КАК ИНСТРУМЕНТА СТРАТЕГИЧЕСКОГО ТЕРРИТОРИАЛЬНОГО МЕНЕДЖМЕНТА

В статье рассмотрена природа социально-экономических программных потребностей, которая детерминирована составом и структурой населяющих территорию людей, находится под влиянием географических, природно-климатических, культурно-исторических и других условий – специфических идентификационных характеристики конкретной. Представлен накопленный в России опыт управления на основе программно-целевого подхода к развитию территорий разного уровня, что позволяет выделить ряд условий, требующих применения такого инструмента как мегапроекты для решения территориальных проблем. Обосновано, что мегапроектами могут называться только те проекты, которые меняют экономический ландшафт затрагиваемого осуществлением планируемых преобразований хозяйственного пространства, причем в заданном стратегическом направлении.

Ключевые слова: социально-экономические потребности, программно-целевой подход, мегапроекты, территориальные проблемы, стратегическое направление.

Постановка проблемы. Территориальная природа априори присуща любой программе, проекту, так как их реализация происходит в определенном пространстве, а объекты программно-проектных мероприятий и ресурсы расположены на определенной территории [2, с. 262]. Сама природа социально-экономических программных потребностей детерминирована составом и структурой населяющих территорию людей, находится под влиянием географических, природно-климатических, культурно-исторических и других условий – специфических идентификационных характеристики конкретной территории. Однако, несмотря на то, что территориальность в широком смысле присуща всем стратегическим инициативам, в первую очередь, стратегиям, целевым программам развития субъектов Федерации и включенным в них инвестиционным проектам, это отнюдь не исключает потребности выделения класса собственно территориальных мегапроектов, обладающих характерными признаками. Во-первых, цели, задачи, область действия мегапроектов распространяются на значительную по масштабам территориальную зону (страну, округ, группу регионов и т.д.). Во-вторых, целевая ориентация мегапроекта связана с решением комплексной проблемы системного характера, направленной на обеспечение оптимальных параметров устойчивого, конкурентоспособного, безопасного и сбалансированного развития социоприродо-

хозяйственных системы того или иного иерархического уровня [2, с. 263].

Крупномасштабному инвестиционному проекту может быть придан статус мегапроекта в том случае, если он представляет собой долговременный капиталоемкий проект, характеризующийся сложностью, затратностью, системным характером и значимостью реализуемых целей [3, с. 15].

Мегапроектами могут называться только те проекты, которые меняют экономический ландшафт затрагиваемого осуществлением планируемых преобразований хозяйственного пространства, причем в заданном стратегическом направлении [3; 4, с. 17–19; 5, с. 40–42].

Особенности, свойственные проектам такого уровня, статуса и масштаба:

– территориальные мегапроекты обеспечивают совершенствование существующих и формирование новых территориальных пропорций и эффективных интеграционных межрегиональных связей, на длительную перспективу определяющих общность интересов региональных систем, что усиливает возможности рационального использования преимуществ каждой из них для достижения общих целей и повышения совокупной эффективности функционирования социохозяйственного комплекса округа в целом;

– вызывают отвлечение значительных капитальных вложений, материально-технических и трудовых ресурсов при

продолжительном лаге получения ожидаемых результатов; это может привести к возникновению долговременных инерционных тенденций в распределении капитальных вложений и использовании производственного потенциала субъектов округа;

– становятся источником возникновения центробежных сил, корректирующих интересы отраслей и территориальных образований, что может привести к цепной реакции, затрагивающей многочисленные сопряженные производства, участвующие в реализации мегапроекта;

– способствуют созданию мощных инфраструктурных объектов стратегического (межрегионального, окружного и федерального) значения, которые впоследствии становятся условием вовлечения в хозяйственный оборот новых ресурсов и создания крупных центров экономического и социального развития;

– нуждаются в аккумуляции ресурсов единым фондодержателем;

– предъявляют совершенно новые требования к оценке возможностей многоцелевого использования территориальных сочетаний ресурсов и условий в интересах макрорегионального сообщества;

– предполагают участие организаций различной ведомственной подчиненности;

– основаны на сочетании отраслевого, территориального и программного планирования;

– должны отражать все этапы триады «экономика (производство) – природа – население», начиная с теоретико-методологических предпосылок предплановых исследований и разработок и заканчивая реальными инвестиционными и производственными процессами;

– стимулируют развитие механизма комплексной вневедомственной экспертизы крупных взаимосвязанных проектов, образующих мегапроект;

– отличаются уникальностью временных и пространственных границ, в рамках которых наиболее последовательно может быть решены проблемы территории, обладающие «программной природой» [4; 6].

Накопленный в России опыт управления на основе программно-целевого подхода к развитию территорий разного уровня позволяет выделить ряд условий, требующих применения такого инструмента как мегапроекты для решения территориальных проблем.

Во-первых, объективная необходимость в территориальном мегапроектировании возникает при наличии проблем, которые по своей природе являются многоцелевыми и комплексными, а традиционные методы отраслевого и территориального управления, планирования оказываются недостаточными для принятия обоснованных решений с учетом всей сложности ситуации, порожденной многообразными переплетениями интересов и связей внутри территориального сообщества.

Во-вторых, временной интервал, требуемый для выявления и устранения проблемы, как правило, не вписывается в среднесрочный период. Между тем исключительно важно рассмотреть во времени всю историю возникновения конкретной проблемы с выделением важнейших этапов ее масштабирования. Каждой проблеме территориального характера присуща своя временная логика развития.

В-третьих, мегапроекты необходимы, когда область распространения территориальных проблем не совпадает с сетками экономического и административного районирования. Территориальные границы решения тех или иных социально-экономических, технических задач зависят как от потенциальной емкости ресурсов, так и от масштаба реально вовлекаемых в хозяйственный оборот факторов производства с учетом радиуса влияния программных мероприятий.

Существуют, по крайней мере, две наиболее распространенные границы решения территориальных проблем. В первом случае проблемы такой привязки при их практической реализации объединяют несколько административных единиц, связанных между собой единым замыслом решения. Во втором случае территория, на которой реализуется проблема, занимает лишь часть области, региона, округа. Не исключена ситуация, когда территория,

которой присуща характерная проблема, полностью совпадает с границами того или иного административного образования.

В-четвертых, территориальные мегапроекты целесообразны в случае возникновения необходимости комплексного использования природных ресурсов межотраслевого и многоцелевого применения. Усиление межотраслевого значения природных ресурсов предъявляет новые требования к оценке возможностей по многоцелевому использованию каждого ресурса в интересах многих заинтересованных субъектов территории и различных организаций. Это приводит к смене традиционных подходов, согласно которым каждое заинтересованное ведомство подходило к разведке и использованию ресурсов с субъективных позиций (для решения собственных проблем) и соответствующих требований к их качественно-количественным характеристикам. В результате один и тот же ресурс изучался многими организациями автономно, что вело к дублированию работ и, соответственно, к удорожанию их стоимости. Кроме того, при оценке ресурсов с точки зрения развития различных сфер национального хозяйства в силу их ограниченности противоречивость интересов была неизбежной. Комплексное же использование природно-сырьевых, интеллектуальных ресурсов требует межотраслевого подхода, применение которого позволяет создать высокоэффективную структуру хозяйства территории, обеспечить формирование единой производственной и социально-бытовой инфраструктуры, способствуя более рациональному использованию ее природных ресурсов.

В-пятых, территориальное мегапроектирование становится необходимым, когда существующие формы и методы управления оказываются неспособными обеспечить взаимную увязку ряда проектов отраслевого и межотраслевого характера, связанных едиными целями и задачами. Между тем такая увязка необходима в силу того, что попытка сопряжения отраслевых интересов неизбежно порождает ряд внутренних противоречий. Так, каждый отраслевой проект призван обеспе-

чить выполнение вполне конкретных производственно-экономических задач, для чего в соответствии с ресурсными возможностями отрасли определяются сроки и очередность этапов его реализации. Критерием же для определения временных параметров проекта является целевая ориентация отрасли. Однако оптимальные отраслевые сроки реализации проекта могут не совпасть со сроками реализации всей проблемы, или даже могут привести к нарушению ее временной логики. Понятно, что создание в рамках даже перспективного, стратегического отраслевого планирования единого, обязательного для всех министерств и ведомств сетевого графика крайне затруднительно. И только в процессе разработки территориального целеориентированного и целереализующего мегапроекта становится возможным решить вопросы, связанные с формированием наиболее целесообразных соотношений между производственными и непроизводственными капитальными вложениями, различными отраслями инфраструктуры, темпами строительной индустрии и инвестиций.

В-шестых, мегапроектирование может быть эффективным в случае необходимости комплексного хозяйственного освоения новых территорий, особенно проблемных и труднодоступных. Эффективно освоить ресурсы таких территорий возможно лишь при комплексном решении социально-экономических и научно-технических вопросов их развития, среди которых главными являются: 1) проведение всесторонних научно-исследовательских разработок по изучению поведения компонентов природной среды при различных режимах использования природных ресурсов; 2) анализ возможностей использования технологических систем и средств производства, обеспечивающих экономию живого труда и уменьшение воздействия сложных природно-климатических условий на производственную деятельность, быт людей, а также способствующих эффективному хозяйственному освоению сырьевых ресурсов территории [7; 8; 9; 10; 11].

Как отмечали Р.И. Шнипер, А.С. Маршалов, А.С. Новоселов, территориальные мегапроекты включает «зоны реализации территориальных проблем, связанных со значительными сдвигами в размещении производительных сил, с хозяйственным освоением новых территорий, с коренной переспециализацией и интенсификацией использования экономического потенциала развития районов, с формированием программно-целевых территориально-производственных комплексов» [4, с. 7].

Таким образом, условиями, при которых возникает необходимость в разработке крупномасштабных территориальных проектов, являются: существенное изменение пространственной стратегии и трансформация сложившихся экономических структур и территориальных пропорций; хозяйственное освоение новых территорий, находящихся в экстремальных условиях; межрайонное и внутрирайонное межотраслевое взаимодействие в целях комплексного использования ресурсов многопланового характера и формирования, новых ТПК, кластеров; осуществление проектов долговременного действия с масштабными экономическими, социальными и экологическими последствиями; комплексное использование всех резервов интенсификации и модернизации, лежащих в сфере как отраслевого, так и территориального развития; применение специальных институциональных, организационно-экономических, управленческих рычагов для решения территориальных проблем [4, с. 8].

При анализе эффективности территориальной политики автономные проекты не должны учитываться ни на стороне выгод, ни на стороне издержек. Однако это практически полностью игнорируется при оценке эффективности реализуемых сегодня в России мегапроектов и программ территориального развития. Между тем их разработчики «как правило, стремятся искусственно завысить их масштабы за счет включения в них автономных проектов», принятие решений о реализации которых практически никак не зависит от предусмотренных мегапроектом или программой системой стимулов [17].

Концептуальное стратегическое мышление требует отказа от строго утилитарного подхода при разработке стратегий, программ, мегапроектов развития территорий. Именно ценностный подход, по мнению автора, характеризует новый уровень в развитии стратегического территориального менеджмента.

Согласно ценностному подходу, важным условием выбора того или иного мегапроекта является сопряжение, гармонизация ценностей (встраивание в систему ценностей внешней среды) и согласование масштабов управления. Для интенсивного вовлечения активов территории в глобальный обмен необходимым условием является ее попадание в зону макро- и мезопространственных изменений глобального характера. Поэтому стратегическая цель мегапроекта должна, в том числе, отражать стремление округа, региона расширить свое участие в системе глобальных обменов и повысить свою значимость (через капитализацию) в этой системе, повысив стоимость своих активов, в первую очередь, человеческого капитала и качество среды жизнедеятельности людей [18, с. 6].

Таким образом, в современных условиях меняется смысл стратегий развития округов и регионов России, а разработка территориальных мегапроектов – достаточно новая практическая задача, которая не является только лишь прерогативой федерального центра, поскольку это противоречит интересам и принципам утверждения конституционной экономики и гражданского общества.

Именно мезотерритории – регионы и макрорегионы – должны сегодня активизировать свою роль в качестве организаторов процесса системного воспроизводства ресурсов, усилить свою интегрирующую функцию в качестве пространств взаимодействия территориальных систем более низкого уровня иерархии. Важным условием такой интеграции является совершенствование инструментария стратегического управления территориальным развитием.

Выводы и перспективы дальнейших исследований. Основаниями для разработки территориального мегапроекта

могут являться: парадигмальное изменение национальной пространственной стратегии, трансформация сложившихся экономических структур и территориальных пропорций; хозяйственное освоение территорий, находящихся в экстремальных условиях; обеспечение межотраслевого взаимодействия при использовании ресурсов многопланового характера и формировании новых территориально-производственных комплексов, кластеров; реализация проектов долгосрочного действия с существенными экономическими, социальными и экологическими последствиями, выраженным общественным эффектом; комплексное использование всех резервов интенсификации и модернизации, лежащих в сфере как отраслевого, так и пространственного развития; применение специальных институционально-организационных механизмов для решения территориальных проблем программной природы.

Таким образом, мегапроекты катализируют развитие сопредельных секторов, экономики высоких переделов, услуг и знаний, кластеров, межрегионального сотрудничества. Инновационность стратегического территориального менеджмента в регионах и округах России во много связана, по мнению автора, с развитием концепции территориально-мегапроектирования.

Литература

1. Определение типологии проектов и бизнес-планирование [Электронный ресурс] // Финвест ЛТД. Режим доступа: <http://www.biz-plan.ru/metod7.php>.
2. Райзберг Б.А., Лобко А.Г. Программно-целевое планирование и управление. М.: ИНФРА-М, 2002.
3. Волошина А.Ю. Реализация мегапроектов как фактор ускорения регионального развития // Вестник ВолГУ. Серия 3. Экономика. Экология. 2010. №2.
4. Методологические положения подготовки региональных программ различного уровня / Науч. рук. Р.И. Шнипер. Новосибирск: ИЭиОПП СО АН СССР,

1989.

5. Иншаков О.В., Иншакова Е.И., Митрофанова И.В., Петрова Е.А. Развитие эволюционного подхода в стратегии модернизации региона и макрорегиона: препринт. Волгоград: Изд-во ВолГУ, 2009.

6. Шнипер Р.И., Маршалова А.С., Новоселов А.С. и др. Методологические положения разработки крупных территориальных программ. Новосибирск: Наука, 1988.

7. Аганбегян А.Г., Шнипер Р.И. Региональные комплексные программы (на примере Сибири) // Программно-целевое управление социалистическим производством. Вопросы теории и практики / Ред. кол. А.Г. Аганбегян, Б.З. Мильнер, Г.Х. Попов. М.: Экономика, 1980.

8. Методические указания к разработке государственных планов развития народного хозяйства СССР. М.: Экономика, 1974.

9. Мильнер Б.З. Организация программно-целевого управления. М.: Наука, 1980.

10. Гантон П. Мегапроекты и региональное развитие: патологии в проектном планировании // Пространственная экономика. 2007. №3.

11. Митрофанова И.В. Стратегическое программирование развития макрорегиона. Ростов-на-Дону: Изд-во ЮНЦ РАН, 2009.

12. Митрофанова И.В. Стратегическое программирование развития макрорегиона: пути модернизации: монография. LAP LAMBERT Academic Publishing GmbH & Co. KG., 2010.

13. Программно-целевое управление социалистическим производством. М.: Экономика, 1980.

14. Митрофанова И.В., Старокожева Г.И. От окружной ФЦП – к приоритетному мегапроекту развития южного макрорегиона России // Национальные интересы: приоритеты и безопасность. 2009. №14.

15. Митрофанова И.В. Отраслевые интересы в жизненном цикле территориальной ФЦП // Россия: прошлое, настоящее, будущее: материалы Международной научно-практической конференции, 29–31 января 2009 г., г. Сочи. Краснодар: КубГУ,

2009. Часть 2. Краснодар: КубГУ, 2009.

16. Митрофанова И.В., Жуков А.Н. Территориальный мегапроект как инновационный формат разработки стратегии федерального округа // Посткризисные очертания инновационных процессов: Материалы десятых Друкеровских чтений / Под ред. Р.М. Нижегородцева. М. Новочеркасск: ЮРГТУ (НПИ), 2010.

17. Мельников Р.М. Оценка эффективности региональной инвестиционной политики методом анализа издержек и выгод // Регион: экономика и социология. №3. 2007.

18. Иншаков О.В. О стратегии развития Южного макрорегиона России: (Методологические и методические проблемы формирования). Научный доклад. Волгоград: Изд-во ВолГУ, 2003.

References

1. Opredeleniye tipologii proyek-tov i biznes-planirovaniye [Elektronnyy resurs] // Finvest LTD. Rezhim dostupa: <http://www.biz-plan.ru/metod7.php>.

2. Rayzberg B.A., Lobko A.G. Programmno-tselevoye planirovaniye i upravleniye. M.:INFRA-M, 2002.

3. Voloshina A.YU. Realizatsiya megaproyektov kak faktor uskoreniya regional'nogo razvitiya // Vestnik VolGU. Se-riya 3. Ekonomika. Ekologiya. 2010. №2.

4. Metodologicheskiye polozheniya podgotovki regional'nykh programm razlichnogo urovnya / Nauch. ruk. R.I. Shniper. Novosibirsk: IEiOPP SO AN SSSR, 1989.

5. Inshakov O.V., Inshakova Ye.I., Mitrofanova I.V., Petrova Ye.A. Razvitiye evolyutsionnogo podkhoda v strategii modernizatsii regiona i makroregiona: pre-print. Volgograd: Izd-vo VolGU, 2009.

6. Shniper R.I., Marshalova A.S., Novoselov A.S. i dr. Metodologicheskiye polozheniya razrabotki krupnykh territorial'nykh programm. Novosibirsk: Nauka, 1988.

7. Aganbegyan A.G., Shniper R.I. Regional'nyye kompleksnyye programmy (na primere Sibiri) // Programmno-tselevoye up-

ravleniye sotsialisticheskim proizvod-stvom. Voprosy teorii i praktiki / Red. kol. A.G. Aganbegyan, B.Z. Mil'ner, G.KH. Popov. M.: Ekonomika, 1980.

8. Metodicheskiye ukazaniya k razrabotke gosudarstvennykh planov razvitiya narodnogo khozyaystva SSSR. M.: Ekonomika, 1974.

9. Mil'ner B.Z. Organizatsiya programmno-tselevogo upravleniya. M.: Nauka, 1980.

10. Ganton P. Megaproyekty i regional'noye razvitiye: patologii v proyektном planirovanii // Prostranstvennaya ekonomika. 2007. №3.

11. Mitrofanova I.V. Strategiche-skoye programmirovaniye razvitiya makroregiona. Rostov-na-Donu: Izd-vo YUNTS RAN, 2009.

12. Mitrofanova I.V. Strategiche-skoye programmirovaniye razvitiya makroregiona: puti modernizatsii: monografiya. LAP LAMBERT Academic Publishing GmbH & Co. KG., 2010.

13. Programmno-tselevoye upravleniye sotsialisticheskim proizvodstvom. M.: Ekonomika, 1980.

14. Mitrofanova I.V., Starokozheva G.I. Ot okruzhnoy FTSP – k prio-ritetnomu megaproyektu razvitiya yuzhnogo makroregiona Rossii // Natsional'nyye interesy: priority i bezopasnost'. 2009. №14.

15. Mitrofanova I.V. Otrasleyvyye interesy v zhiznennom tsikle territori-al'noy FTSP // Rossiya: proshloye, nastoya-shcheye, budushcheye: materialy Mezhdunarodnoy nauchno-prakticheskoy konferentsii, 29–31 yanvarya 2009 g., g. Sochi. Краснодар: KubGU, 2009. Chast' 2. Краснодар: KubGU, 2009.

16. Mitrofanova I.V., Zhukov A.N. Territorial'nyy megaproyekt kak innovatsionnyy format razrabotki strategii federal'nogo okruga // Postkrizisnyye ocher-taniya innovatsionnykh protsessov: Materialy desyatykh Drukerovskikh chteniy / Pod red. R.M. Nizhegorodtseva. M. Novoche-rkassk: YURGTU (NPI), 2010.

17. Mel'nikov R.M. Otsenka effek-

tivnosti regional'noy investitsionnoy politiki metodom analiza izderzhhek i vygod // Region: ekonomika i sotsiologiya. №3. 2007.

18. Inshakov O.V. O strategii raz-vitiya Yuzhnogo makroregiona Rossii: (Metodologicheskiye i metodicheskkiye problemy formirovaniya). Nauchnyy doklad. Volgograd: Izd-vo VolGU, 2003.

Жуков О. М.

Особенности мезапроектирования как инструмента стратегического территориального менеджмента

У статті розглянута природа соціально-економічних програмних потреб, яка детермінована складом і структурою населяють територію людей, перебуває під впливом географічних, природно - кліматичних, культурно - історичних та інших умов – специфічних ідентифікаційних характеристики конкретної. Представлений накопичений в Росії досвід управління на основі програмно-цільового підходу до розвитку територій різного рівня, що дозволяє виділити ряд умов, що вимагають застосування такого інструменту як мегапроекти для вирішення територіальних проблем. Обґрунтовано, що мегапроект можуть називатися тільки ті проекти, які змінюють економічний ландшафт здійсненням планованих перетворень господарського простору, причому в заданому стратегічному напрямку.

Ключові слова: соціально - економічні потреби, програмно-цільовий підхід, мегапроекти, територіальні проблеми, стратегічний напрямок.

Zhukov A.

Mesa design features as management tool strategic territorial

The article discusses the nature of the socio-economic program needs, which is determined by the composition and structure of the people inhabiting the territory is under the influence of geographical, climatic, cultural, historical and other conditions - the specific characteristics of a particular identity. Russia presents gained management experience through program-oriented approach to development of the territories of different levels that allows you to select a number of conditions requiring the use of a tool such as mega-projects to address regional problems. Substantiated that mega-projects can be called only those projects that are changing the economic landscape affected the implementation of the planned transformation of the economic space, and in a given strategic direction.

Keywords: social-economic needs, target-oriented approach, megaprojects, territorial issues, strategic direction.

Рецензент: Павлов К. В. – доктор экономических наук, профессор, проректор по научной работе Ижевского института управления, заведующий кафедрой «Экономика» Камского института гуманитарных и инженерных технологий, г. Ижевск, Российская Федерация.

Reviewer: Pavlov K. – Professor, Ph.D. of Economics, vice-rector of sciences Izhevsk of institute of management, head of Economy Department Kamsky institute of humanitarian and engineering technologies, Izhevsk, Russian Federation.

e-mail: kvp_ruk@mail.ru

*Статья подана
19.03.2014 г.*

ІННОВАЦІЙНІ МЕТОДИ СТИМУЛЮВАННЯ ПОПИТУ В ТУРИЗМІ

У статті обґрунтовано актуальність дослідження та доцільність впровадження інноваційних методів стимулювання попиту в індустрії туризму. Огляд та аналіз останніх публікацій вітчизняних і закордонних авторів і наявних інновацій у сфері гостинності дозволив виявити, систематизувати існуючі інноваційні методи стимулювання попиту та згрупувати їх за ознаками прямого та опосередкованого впливу, а також за чотирма напрямками відповідно до основних груп стейкхолдерів діяльності туристичного підприємства.

Ключові слова: інновації, туризм, методи стимулювання попиту, стейкхолдери, клієнти, посередники, партнери, персонал.

Постановка проблеми. Постановка проблеми. Сучасні умови розвитку економіки вимагають від будь-якої галузі використання новітніх технологій організації та ведення бізнесу. Туризм не є виключенням і сьогодні перед суб'єктами туристичної діяльності постає завдання щодо впровадження інноваційних підходів з метою підвищення своєї конкурентоспроможності.

Туристична галузь, як і будь-яка інша сфера економічної діяльності, не може розвиватися без інновацій. Рівень конкуренції і потреби споживачів туристичного продукту вимагають від кожного учасника туристичного бізнесу нестандартних рішень. Ігнорування науково-технічного прогресу обов'язково призведе до занепаду та банкрутства як окремих підприємств так і всієї сфери діяльності. І навпаки, реалізація інновацій в туристичній індустрії дозволить розширити ринки збуту, зацікавити нових потенційних клієнтів, які у майбутньому можуть перетворитися на реальних споживачів туристичних послуг.

Таким чином, виникає об'єктивна потреба у систематизації наявної інформації щодо існуючих інноваційних методів стимулювання попиту в туризмі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми розвитку інноваційних процесів в туризмі та впровадження інновацій у цій сфері діяльності торкалися багато як вітчизняних так і закордонних вчених. Серед закордонних варто відзначити В. Новікова [1], М. Ізотову та Ю. Матюхіну [2], М. Зуєву [3]. Серед вітчизняних науковців найбільшу увагу розвитку інновацій в туризмі приділяють О. Кальченко [4], Ф. Зінов'єв та О. Бартошук [5], С. Стойка [6] та ін.

Безумовно, більш цікавим є досвід країн ближнього зарубіжжя адже нас поєднують дуже схожі, майже однакові проблеми розвитку туристичної галузі. Аналіз останніх публікацій вказаних та інших авторів засвідчив, що російські науковці де-що випереджають вітчизняних і приділяють більше уваги проблемам інноваційного розвитку туристичної сфери. Зокрема В. Новіков [1] є автором навчального посібника, у якому розкрито основи інноваційної діяльності в туризмі, а також особливості реалізації інновацій безпосередньо в туристичній галузі Російської Федерації.

Так само М. Ізотова та Ю. Матюхіна у своєму навчальному посібнику у 2-4 главах [2, с. 40-136] торкаються окремих аспектів інноваційної діяльності на теренах тієї ж Російської Федерації, але у даному випадку автори висвітлюють саме продукто-ві туристичні інновації, оминаючи увагою технологічну та організаційно-управлінську складові.

Досліджуючи теоретичні аспекти інноваційної діяльності в туризмі М. Зуєва [3], спираючись на посібник того ж В. Новікова, аналізує наявні підходи щодо обґрунтування доцільності інновацій у сфері гостинності і визначає напрями інноваційної діяльності в цій галузі в залежності від елементів туризму, а саме: туристичний продукт, суб'єкт, об'єкт та учасник туризму. Але варто зазначити, що така градація є дуже спірною, тому що суб'єкт, організатор та учасник фактично дуже часто співпадають; те саме стосується туристичного продукту та об'єкту туризму.

Серед вітчизняних науковців вагомих вклад у дослідження теоретичних аспектів інноваційної діяльності підприємств

туристичної галузі зробила О. Кальченко [4, с. 149-150], яка у одній зі своїх публікацій окрім вже відомих 8 принципів інновацій в туризмі пропонує ще 5 додаткових, а саме: принципи адаптивності, зворотного зв'язку, врахування інноваційного потенціалу території, принцип конкурентоздатності та керованості. Також автор надає розгорнуту класифікацію інновацій в туризмі та обґрунтовує позитивні і негативні чинники, що впливають на процес реалізації інноваційної діяльності в туристичній індустрії.

Також заслуговують на увагу пропозиції Ф. Зінов'єва та О. Бартошук [5] які визначають концептуальні заходи розвитку інноваційних процесів у межах інфраструктури, туристичного продукту, організаційних, технологічних, маркетингових нововведень. Але виникає питання щодо ідентифікації конкретних виконавців та термінів реалізації вказаних авторами заходів.

Ґрунтовний аналіз щодо проблем і перспектив розвитку малого та середнього бізнесу в сфері туризму за рахунок впровадження інновацій провів С. Стойка [6], який наголошує, що саме інноваційна діяльність може стати ефективним інструментом розвитку даного сектору суб'єктів економічної діяльності. Між тим дуже суперечливим є один з висновків автора стосовно того, що аби забезпечити стимулювання інноваційної стратегії розвитку підприємств необхідно визначити які параметри якості можливо знизити, не порушуючи при цьому наявних стандартів [6, с. 201]. На фоні підвищення споживацьких потреб дотримання такої рекомендації може призвести до втрати частини клієнтів.

Загалом огляд та аналіз останніх досліджень засвідчив, що більшість науковців розглядають проблему інноваційної діяльності в туризмі у теоретичному аспекті, представляючи загальні рекомендації щодо її впровадження на підприємствах тур індустрії.

Майже весь спектр представлених публікацій, присвячених інноваційній діяльності в туризмі, носить теоретичний характер. Але вже сьогодні проблема впровадження інновацій стоїть перед кожним

керівником пересічного підприємства галузі, який потребує чітких практичних рекомендацій щодо конкретних інноваційних методів подальшого розвитку діяльності.

Зокрема перед багатьма керівниками туристичних підприємств на сьогодні постає питання щодо можливих інноваційних методів стимулювання попиту збоку наявних та потенційних споживачів туристичного продукту.

Мета дослідження – узагальнення накопиченого досвіду, аналіз та систематизація існуючих інноваційних методів стимулювання попиту в туристичній індустрії.

Виклад основного матеріалу дослідження. У загальному розумінні під методами стимулювання попиту можна вважати заходи впливу на ринок з метою утримання існуючих, закріплення або розширення наявних сегментів ринку.

Дуже часто у науковій літературі використовують ще таке поняття, як «методи стимулювання збуту» [7]. Варто зазначити що обидва терміни не є тотожними. І їх необхідно чітко розрізняти між собою. Методи стимулювання збуту – це короткострокові заходи впливу на ринок, які дають недовготривалий ефект, (одноразове підвищення обсягів реалізації). Натомість методи стимулювання попиту – це набагато ширше поняття, під яким маємо розуміти довгострокові комплексні заходи спрямовані на формування стійкого тривалого попиту. Іншими словами: методи стимулювання збуту є частиною системи заходів щодо стимулювання попиту на продукцію підприємства.

Коли мова йде про інноваційні методи стимулювання попиту, ми маємо розуміти що у даному випадку передбачаються новітні комерційно, або соціально вигідні заходи стимулювання всіх стейкхолдерів, що дозволять сформуванню стійкий попит на продукцію або послуги підприємства та сприятимуть стабільному розвитку у довгостроковій перспективі.

На сьогодні у вітчизняній та закордонній науковій літературі розглядається тільки загальна технологія стимулювання продажу туристичного продукту. Наприклад, П. Пуцентейло [7, с. 154] пропонує

сконцентрувати увагу тільки утрюх напрямках, а саме:

- посередники (знижки, премії подарунки, спільна реклама, безкоштовні тури);

- клієнти (знижки, сувеніри, лотереї, додаткове обслуговування);

- працівники фірми (навчання, подарунки, премії, додаткові відпустки).

Натомість ми маємо пам'ятати, що туристична галузь дуже тісно пов'язана з суміжними сферами діяльності і що окрім вже вказаних напрямків необхідно звертати уваги і на основних гравців з цих спорі-

днених сфер діяльності. Таким чином, інноваційні методи стимулювання попиту мають включати чотири напрямки: посередники, партнери з споріднених сфер діяльності, клієнти та персонал.

На рис. 1 представлено систему інноваційних методів стимулювання попиту у туристичній галузі. Безумовно, що представлені методи не є однаково ефективними: для когось деякі з них можуть бути занадто вартісними, для когось певні методи вже не є інновацією. Тим не менш розглянемо деякі детальніше.

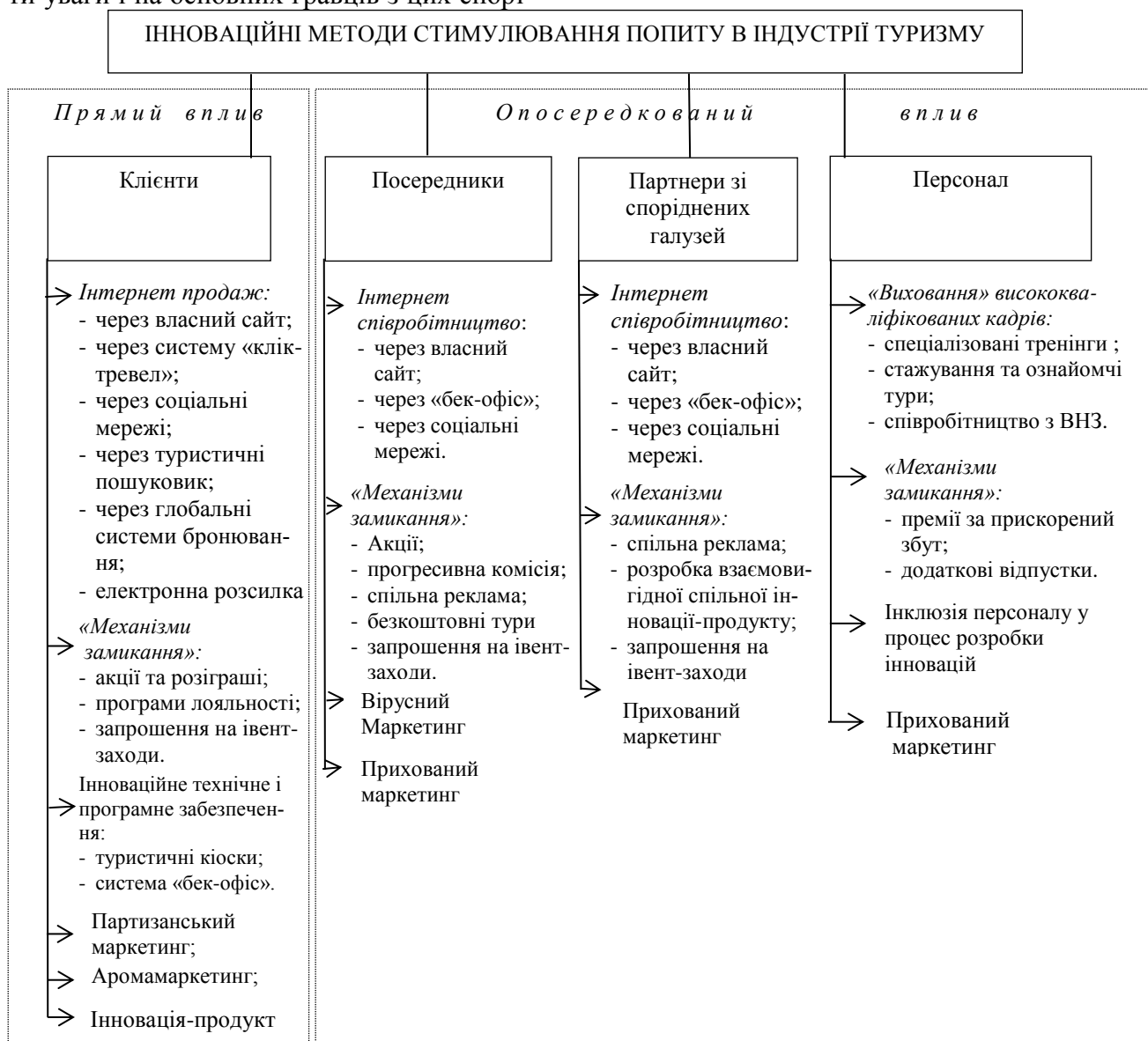

Рис. 1. Інноваційні методи стимулювання попиту в індустрії туризму

Джерело: розроблено автором

Найбільший спектр інноваційних методів стимулювання попиту спрямовується саме на клієнтів туристичного підприємст-

ва, адже ця група генерує потреби, які задовольняються за рахунок придбання туристичних продуктів. Саме тому всі ці ме-

тоди належать до методів прямого впливу на попит в індустрії туризму. Відповідно, всі методи впливу на інших стейкхолдерів належать до методів опосередкованого впливу.

Серед представлених інноваційних методів формування попиту найбільш ефективними є інструменти Інтернет-продажу. Найпростішим серед них, безумовно є електронна розсилка, і хоча багато хто може заперечити інноваційність такого засобу, далеко не всі вітчизняні підприємства використовують такий простий, але достатньо ефективний інструмент, тож ця відносна інновація для окремо взятої туристичної компанії у інноваційно-відсталих регіонах може дати потужний поштовх для подальшого розвитку.

Не варто забувати серед всього іншого і про систему «клік-тревел» ("ClickTravel") - це система розміщення текстової реклами на сайтах туристичної спрямованості, з платою за перехід користувача на сайт рекламодавця. На сьогодні це один з найбільш ефективних і вигідних рекламних інструментів в Інтернеті.

Ще один цікавий метод стимулювання попиту – це використання системи «тревел поїнт» (Tlevel Point) - інструмент самообслуговування мандрівників, який дозволяє їм самостійно створити, а потім, при необхідності, змінити або анулювати маршрут.

Друга за потужністю впливу група інноваційних методів стимулювання попиту – це так звані «механізми замикання», які перешкоджатимуть відтоку клієнтів. Одним з таких «механізмів» є запрошення постійних, найбільш вагомих клієнтів до участі у якихось урочистих корпоративних заходах туристичної компанії (наприклад, ювілейна дата – 10-річчя роботи підприємства). Варто зауважити, що для інших груп стейкхолдерів також існує свій набір таких «механізмів», деякі з них співпадають, деякі є унікальними (наприклад, спільно зі своїми партнерами можна розробити взаємовигідну продуктову інновацію).

Серед цікавих і недорогих інструментів впливу на реальних і потенційних клієнтів представлено методи партизанського маркетингу, та аромаркетингу. Взагалі

партизанський маркетинг (малобюджетний маркетинг) – це концепція маркетингу, яка спрямована на пошук фірмою своєї маркетингової ніші, характеризується відмовою від відкритого конкурування зі своїми потужними конкурентами у «чистому полі», концентрацією зусиль на відокремлених ділянках «фронту» та використанням нетрадиційних, але ефективних способів реклами та просування своїх товарів і послуг (написання тематичних статей, відвідування та виступ на публічних заходах та ін.). Партизанському маркетингу властиві гнучкість та мобільність [8]. Серед різновидів партизанського маркетингу варто окремо виділити такі як вірусний та прихований маркетинг.

Вірусний маркетинг – це сукупність різних методів розповсюдження реклами, що характеризуються поширенням в прогресії, близькій до геометричної, де головним розповсюджувачем інформації є самі одержувачі інформації, шляхом формування змісту, здатного притягнути нових одержувачів інформації за рахунок яскравої, творчої, незвичайної ідеї або з використанням природного або довірчого послання. На сьогодні найпростіший інструмент реалізації вірусного маркетингу – це соціальні мережі.

Мета прихованого маркетингу полягає не в прямій рекламі продукту або послуги, а в нерекламному просуванні, коли інформація про новий продукт або послугу доноситься до споживача в ненав'язливій формі так, що споживачі не підозрюють про те, що стали об'єктом рекламної дії. Найбільш поширеною формою прихованого маркетингу є маркетинг чуток (також відомий як Buzz-маркетинг або Word-of-mouth маркетинг) [8]. В цьому випадку рекламне повідомлення поширюється через обмін думками про продукт між клієнтами компанії.

Аромаркетинг – це нематеріальний метод стимулювання збуту, в основі якого лежить вплив на емоційний стан людини за допомогою ароматизаторів природного та штучного походження [9, с. 99]. Вдало підібрана комбінація запахів дійсно може позитивно налаштувати клієнта, «підштовхнути» його до повторного відвідування

офісу туристичної компанії та врешті до здійснення покупки. У той же час необхідно розуміти: невдало підібрані ароматизатори, навпаки на рівні підсвідомості можуть «відвадити» не тільки клієнтів, але й персонал підприємства. Аромамаркетинг у певній мірі також можна розглядати як різновид партизанського маркетингу.

Нажаль сьогодні більшість вітчизняних керівників підприємств туристичної сфери ігнорують такі на перший погляд прості але дієві інструменти, використання яких (як показує досвід туристично-розвинених держав) дозволяє у відносно короткі строки значно підвищити зацікавленість клієнтів у туристичних продуктах, а інших стейкхолдерів залучити до плідної співпраці.

Нарешті, в умовах постійного підвищення вимог споживачів туристичного продукту неможна забувати про необхідність розробки інноваційного продукту, який поділяється на такі різновиди як інновація-подія, інновація-регіон, інновація-місцевість, інновація-товар, продукт-бренд.

Також серед опосередкованих інноваційних методів стимулювання попиту варто підкреслити необхідність підвищення зацікавленості та залучення до розробки інновацій співробітників компанії. Тільки такий підхід забезпечує ефективне впровадження будь-якого нововведення і відсутність супротиву збоку персоналу.

Наприкінці хотілося б відзначити також потребу у відповідному технічному та програмному забезпеченні роботи підприємств сфери туризму, що дозволить ефективно співпрацювати з посередниками, партнерами та швидко і якісно обслуговувати власних клієнтів.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Туризм – одна з найдинамічніших галузей світової економіки, яка розвивається швидкими темпами і «вимагає» того самого від своїх суб'єктів господарювання. Запропонована система інноваційних методів стимулювання попиту дозволить туристичним підприємствам не тільки збільшити обсяги реалізації своїх продуктів та послуг; їх систематичне використання та повсякчасне впровадження забезпечить належне місце та розвиток

компанії на національному і міжнародному ринку туристичних послуг.

Література

1. Новиков В. С. Инновации в туризме: учеб. пособие для студ. Высш. Учеб. заведений. / В. С Новиков. – М.: Издательский центр «Академия», 2007. – 208 с.
2. Изотова М. А. Инновации в социокультурном сервисе и туризме: Учебное пособие. / М. А. Изотова, М. А. Матюхина - М.: Советский спорт, 2010. – 136 с.
3. Зуева М. М. Инновационная деятельность как средство укрепления инновационного потенциала индустрии туризма [Электронный ресурс] / М. М. Зуева // Управление экономическими системами: электронный научный журнал – Режим доступа: <http://www.uecs.ru/uecs41-412012/item/1359-2012-05-25-06-57-28>
4. Кальченко О. М. Теоретичні аспекти інноваційної діяльності підприємств туристичної галузі / О. М. Кальченко // Вісник Чернігівського державного технологічного університету: зб. наук. праць. – Чернігів: ЧДТУ, 2011. – № 4 (54). – С. 147–155.
5. Зінов'єв Ф. В. Інноваційні підходи до розвитку туристичної галузі України / Ф. В. Зінов'єв, О. В. Бартошук // Інноваційна економіка – 2012 - №4 (30) – С. 161-164.
6. Стойка С. О. Інновації в туризмі як чинник стимулювання розвитку малого та середнього бізнесу / С. О. Стойка // Бізнес-Інформ – 2013. - № 12. – С. 197-201.
7. Пуцентейло П. Р. Економіка і організація туристично-готельного підприємства / П. Р. Пуцентейло – К.: Центр учбової літератури, 2007 – 344 с.
8. Вікіпедія – вільна енциклопедія [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://uk.wikipedia.org>
9. Окландер Т. О. Інноваційні методи впливу на споживачів: аромамаркетинг / Т. О. Окландер // Маркетинг і менеджмент інновацій – 2011 - № 3 – С. 97-101.

Reference

1. Novikov V. S. Innovacii v turizme: ucheb. posobie dlja stud. Vyssh. Ucheb. zavedenij. / V. S Novikov. – M.: Izdatel'skij centr «Akademija», 2007. – 208 s.

2. Izotova M.A. Innovacii v sociokul'turnom servise i turizme: Uchebnoe posobie. / M. A. Izotova, M. A. Matjuhina - M.: Sovetskij sport, 2010. – 136 s.

3. Zueva M. M. Innovacionnaja dejatel'nost' kak sredstvo ukreplenija innovacionnogo potenciala industrii turizma [Jelektronnyj resurs] / M. M. Zueva // Upravlenie jekonomicheskimi sistemami: jelektronnyj nauchnyj zhurnal – Rezhim dostupa: <http://www.uecs.ru/uecs41-412012/item/1359-2012-05-25-06-57-28>

4. Kal'chenko O. M. Teoretichni aspekti innovacijnoï dijial'nosti pidpri-emstv turistichnoï galuzi / O. M. Kal'chenko // Visnik Chernigivs'kogo derzhavnogo tehnologichnogo universitetu: zb. nauk. prac'. – Chernigiv: ChDTU, 2011. – № 4 (54). – S. 147–155.

5. Zinov'ev F. V. Innovacijni pidhodi do rozvitku turistichnoï galuzi Ukraïni / F. V. Zinov'ev, O. V. Bartoshuk // Innovacijna ekonomika – 2012 - №4 (30) – S. 161-164.

6. Stojka S. O. Innovacii v turizmi jak chinnik stimuljuvannja rozvitku malogo ta seređn'ogo biznesu / S. O. Stojko // Biznes-Inform – 2013. - № 12. – S. 197-201.

7. Pucentejlo P. R. Ekonomika i organizacija turistichno-gotel'nogo pidpriemstva / P. R. Pucentejlo – K.: Centr uchbovoï literaturi, 2007 – 344 s.

8. Vikipedija – vil'na enciklopedija [Elektronnij resurs] – Rezhim dostupu: <http://uk.wikipedia.org>

9. Oklander T. O. Innovacijni metodi vplivu na spozhivachiv: aromamarketing / T. O. Oklander // Marketing i menedzhment innovacij – 2011 - № 3 – S. 97-101.

Зеленко Е. А.

Иновационные методы стимулирования спроса в туризме

В статье обоснована актуальность исследования и целесообразность внедрения инновационных методов стимулирования спроса в индустрии туризма. Обзор и анализ последних публикаций отечественных и зарубежных авторов, а также имеющихся инноваций в сфере гостеприимства позволил выявить, систематизировать существующие инновационные методы стимулирования спроса и сгруппировать их по признакам прямого и опосредствованного влияния, а также по четырём направлениям в соответствии с основными группами стейкхолдеров деятельности туристического предприятия.

Ключевые слова: инновации, туризм, методы стимулирования спроса, стейкхолдеры, клиенты, посредники, партнеры, персонал.

Zelenko O.

Innovative methods of stimulating demand in tourism

The relevance of the study and the expediency of introducing innovative methods to stimulate demand in tourism industry are substantiated in the article. Review and analysis of recent publications of domestic and foreign authors as well as existing innovation in hospitality gave the chance to determine, systematize existing innovative methods to stimulate demand and group them on the grounds of direct and indirect influence, as well as the four directions in accordance with the main stakeholder groups of the tourism company activity.

Keywords: innovation, tourism, methods to stimulate demand, stakeholders, customers, agents, partners, staff.

Рецензент: Заблодська І. В. – доктор економічних наук, професор, Директор Луганської філії Інституту економіко-правових досліджень Національної академії наук України, м. Луганськ, Україна.

Reviewer: Zablodskaya I. – Professor, Ph.D. of Economics, Director of the Institute of economic and legal research Lugansk branch National academy sciences of Ukraine, Luhansk, Ukraine.

e-mail: zablodin@yandex.ru

*Стаття подана
01.05.2014 р.*

ДОСЯГНЕННЯ ТА ПРОРАХУНКИ ПЛАНОВО-АДМІНІСТРАТИВНОЇ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ ПРОМИСЛОВІСТЮ СХОДУ УКРАЇНИ

У статті розглядаються питання генези та становлення сучасної системи управління галузями промисловості східних регіонів України. Аналізуються витoki та детермінанти сучасної кризи промисловості, досліджуються закономірності й тенденції її розвитку, перспективи регіональної промисловості, опрацьовуються варіації та механізми модернізації традиційних галузей промислового виробництва. Напрацьовуються й формулюються основоположні засади оптимального втручання держави в процеси промислового виробництва. З огляду на історичний досвід прорахунків управління промисловістю формулюється інструментарій взаємовідносин держави та промислового бізнесу.

Ключові слова: історико-економічний аналіз, підприємство, промисловість, держава, регіон, регіональна економіка.

Постановка проблеми. Оцінка сучасного промислового потенціалу Сходу України й вироблення пропозицій із удосконалення регіональної економіки неможливі без ґрунтового історико-економічного аналізу підвалин становлення й розвитку промисловості на Донбасі і, насамперед, промисловості Луганщини. Знання базисних принципів функціонування промисловості залежно від політичних, соціальних й інших чинників дає можливість спрогнозувати варіанти розвитку й використати наявний багатівіковий досвід якнайпродуктивнішим чином уникнути в нинішніх реаліях небажаних негативних наслідків.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питанням становлення та розвитку промисловості Донбасу присвячені роботи, зокрема, Г. Бакуєва, Б. Донцова, Г. Добрава, О. Дружиніної, В. Палило, В. Подова, Б. Розена, І. Тиме, Г. Якуша. Науковим підґрунтям роботи також є чисельні архівні документи, статистичні дані, емпіричні напрацювання відомих фахівців-економістів тощо.

Метою статті є виокремлення закономірностей та економічних й соціально-політичних аспектів становлення і розвитку промисловості Сходу України, а також виявлення тупикових шляхів розвитку економіки задля уникнення непродуктивних бюджетних капіталовкладень в промисловість.

Виклад основного матеріалу дослідження. Жовтнева революція й громадянська війна із її політикою воєнного комунізму в цілому негативно позначилися на

розвитку економіки, чисельності та складі населення міст Східної України. На початку двадцятих років минулого століття наш край постійно зазнавав серйозних економічних негараздів. У критичному стані знаходилися вугільна, металургійна, машинобудівна, хімічна галузі промисловості тощо, загрозливим стало повальне безробіття.

Провальні спроби нової влади ліквідувати ринкові відносини змусили правлячу партію дещо послабити тиск на суспільство й ознаменувати нову економічну політику (здійснювалася в 1921-1928 роках).

Відмова від диктату військового комунізму й перехід до Нової економічної політики майже одразу дав позитивні результати – почала відбудовуватися промисловість, неухильно почала зростали чисельність населення промислових регіонів, а, відповідно, й трудових ресурсів [2].

Запроваджені ринкові механізми, що були апробовані багаторічним досвідом, вже порівняно скоро дали перші відчутні результати: в 1927-1928 роках видобуток вугілля в Донбасі перевершив рівень 1913 року і склав 27,3 млн. тон, із яких шахтарями Луганського округу було видобуто 9,36 млн. тон, або більше ніж тридцять чотири проценти загально донецького вуглевидобутку.

Завдяки важкій і напруженій праці інженерів і робітників, були фактично заново відновлені виробничі потужності хімічної й скляної промисловості. Приміром, в 1921 році у Лисичанську був створений трест «Хімвугілля», до складу якого увійшли підприємства зазначених галузей, а

також рудо-ремонтні заводи і низка шахт. А Лисичанський завод «Донсода» вже у 1925-1926 роках за рівнем промислового виробітку кальцинованої соди досяг рівня виробництва 1913 року, причому в 1940 році даний завод виробляв близько сімдесяти процентів загальносоюзного виробництва соди [3].

Інший завод – «Пролетарій» (колишній склозавод Левингофського товариства). Був відновлений у 1922 році, а вже через три роки рівень його промислового виробництва в 2,6 разів перевищував показники 1913 року. До початку 1932 року була завершена реконструкція цього заводу, що дозволило повністю механізувати виробництво віконного скла.

Як свідчать дані офіційної статистики тих часів, відчутне зростання обсягів промислового виробництва радянської промисловості спостерігалось повсякчасно. Причому передові місця в загальнодержавному промислового виробництву по праву займали підприємства Донбасу.

В цілому у двадцяті – тридцяті роки промисловий потенціал Луганщини значно зріс, регіон став одним з найбільш розвинутих регіонів України. В 1940 році в області налічувалося 7460 промислових підприємств, а чисельність робітників і службовців в народному господарстві досягла майже півмільйона осіб [3].

Розвиток промисловості Східної України у період 1940-1950 років.

Перебування німецько-фашистських загарбників на Луганщині, окрім інших жахливих наслідків, мало тяжкі наслідки й для господарства краю в цілому: повністю зруйнованими і виведеними із ладу виявилися 314 шахт Наркомату вугільної промисловості і 213 шахти місцевої паливної промисловості з надшахтними будівлями і спорудами, на яких щороку видобувалося майже 40 млн. тонн вугілля. Спалено й зруйновано було 2558 виробничих будівель та споруд й 4760 житлових будинків. Загальні збитки окупації за щонайменшими підрахунками склали понад 17 млрд. крб. [4].

Відбудова промисловості Донбасу й відновлення економіки краю стали першорядними господарським, військово-

політичним та ідеологічним завданням для усієї країни [3].

22 лютого 1943 року, тобто лише через тиждень після визволення Ворошиловграда, Державний Комітет Оборони ухвалив Постанову «Про відбудову вугільних шахт Донбасу», яка зобов'язувала Наркомат вугільної промисловості СРСР вжити негайних заходів задля поновлення роботи найменш зруйнованих шахт та промислових підприємств у звільнених районах Ворошиловградської, Сталінської та Ростовської областей [6].

26 жовтня 1943 року Державний Комітет Оборони прийняв ухвалу «Про першочергові заходи з відбудови вугільної промисловості Донецького басейну». Згідно цього рішення, насамперед, передбачалася відбудова ста двадцяти основних шахт з довоєнним видобутком вугілля 90 тис. тон на добу, а в IV кварталі – 400 малих шахт із загальним видобутком 20 тис. тон вугілля на добу [6].

Щоб забезпечити шахти необхідним обладнанням та створити для них ремонтну базу, планувалося відбудувати протягом IV кварталу 1943 року та I кварталу 1944 року одинадцять заводів вугільного машинобудування, зокрема, Ворошиловградський ім. О.Я. Пархоменка та Варопільський. Тож уже до травня 1943 року в Ворошиловградській області працювали трести «Краснодонвугілля», «Фрунзевугілля», «Боковоантрацит», «Ворошиловград-вугілля» та Кіровське шахтоуправління, які об'єднували п'ятдесят дві шахти з добовим видобутком 3 тис. тон вугілля, або 87 тис. тон на місяць. Найбільше видобував вугілля трест «Фрунзевугілля» – 26406 тон на місяць (117,4 процентів плану), а найменше – Кіровське шахтоуправління – 950 тон (46,8 процентів плану).

Перший післявоєнний народногосподарський п'ятирічний план (1946-1950 роки) розвитку економіки Луганщини намітив повне відновлення і розвиток, передусім, вугільної, металургійної, машинобудівної, хімічної, електроенергетичної і інших галузей важкої промисловості. Загальний обсяг промислової продукції планувалося збільшити майже в чотири рази в порівнянні з 1945 роком. У 1946 році відновні

роботи розгорнулися на 75 гірничих підприємствах Луганщини з середньодобовим видобутком 52 тисячі тонн.

В повоєнні роки було суттєво збільшено виробництво гірничо-шахтного устаткування і машин. Це дозволило кардинально переозброїти низку підприємств більш потужнішими і найпродуктивнішими машинами, механізувати підготовчі роботи тощо [7].

Відновлення електроенергетики і вугільних підприємств області зумовило швидке відродження металургійних заводів. Це складно уявити, але темпи промислового відновлення, не зважаючи на усі труднощі, по істинно були вражаючими: на початок 1951 року середній корисний об'єм однієї доменної печі збільшився до 823 куб. м проти 716 куб. м у 1940 р. Підвищився коефіцієнт використання корисного об'єму доменних печей, зросло середньомісячне зняття сталі з квадратного метра мартенівських печей. Загальна продуктивність праці у чорній металургії України у 1950 році зростає у порівнянні з 1940 роком на третину [5]. Металургія Донбасу загалом вже у 1950 р. виробляла чавуну більше ніж у 1940 р. на 8,3%, сталі - на 2,3%, прокату - на 13,9%, сталейних труб - на 19,3%.

Швидкими темпами проходило відновлення машинобудівних заводів Луганська, Стаханова, Красного Луча. Так, Луганський завод вугільного машинобудування імені Олександра Пархоменко до кінця 1946 року не лише перевищив довоєнний рівень виробництва, але й освоїв випуск нових високопродуктивних машин для вугільної промисловості.

Таким чином, за роки четвертої п'ятирічки (першої післявоєнної) на Луганщині було відновлено і побудовано 1048 великих промислових підприємств. При цьому, валовий випуск промислової продукції за цей період збільшився в 3,7 разів, і в 2,2 разів зростає продуктивність праці.

Стан промислового виробництва на Донбасі у 1960 – 1980 роках. Темпи промислового росту, які були започатковані у другій половині сорокових – першій половині п'ятдесятих років, під кінець п'ятдесятих – початок шістдесятих дали

перші позитивні плоди. Промисловість регіону розвивалася найшвидкими темпами. Причому незважаючи на значне збільшення абсолютного обсягу виробництва, середньорічні темпи приросту продукції склали 10-13 процентів щороку.

Темпи розвитку промисловості супроводжувалися і серйозними якісними, структурними зрушеннями. Так, за період з 1917 по 1962 рр. обсяг промислового виробництва лише у Луганській області збільшився в 35 разів. За цей час видобуток вугілля виріс в 8,5 разів, виробництво продукції машинобудівної промисловості – в 166 разів.

Якщо прийняти усю продукцію радянської промисловості за 100 процентів, то доля продукції машинобудівних і металобробних заводів Луганської області в загальносоюзному виробництві виросла з 15,3 процентів в 1958 році до 19,6 процентів в 1962 році.

Найважливішою галуззю промисловості Луганської області залишався паливно-енергетичний комплекс. Слід зазначити, що лише у Луганській області й ті часи видобувалося стільки кам'яного вугілля, скільки його добувалося в усьому Радянському Союзі в 1932 році, або скільки добувалося в Українській РСР в 1949 році. Луганська область на той період видобувала значно більше вугілля, аніж такі розвинені капіталістичні країни як Франція (у 1960 році – 57,3 млн. т.), Японія (у 1960 році – 51,5 млн. т.) [1].

На початку 1970-х рр. намітилася тенденція до відставання від намічених планів зростання і продуктивності у вугільній, металургійній, лісовій і деревообробній, легкій, харчовій галузях промисловості, в капітальному будівництві, інших сферах промислового виробництва. Зокрема інтенсивна експлуатація промислових потужностей регіону призвела до того, що на початку 1970-х років екстенсивні методи розвитку вугільної галузі вже не давали відчутного результату, а самі темпи видобутку вугілля відчутно уповільнилися.

Більше того, з середини сімдесятих років виробнича інфраструктура вугледобувної галузі поступово стала приходити в занепад, розпочалося стрімке падіння об-

сягів вуглевидобутку й зменшення темпів приросту електроенергії.

Тому одним із першочергових завдань нової п'ятирічки (до 1975 р.) став прискорений розвиток вугільної промисловості Донбасу [1].

Позитивні зрушення відбулися вже доволі швидко: на початку сімдесятих років Донбас видобував найбільше вугілля всі роки існування басейну. В Донецькій області рекордний вуглевидобуток в 1971 році досягнув 107,1 млн. тон, причому шахти Ворошиловградської області видобули найбільші обсяги вугілля – близько 75 млн. тон.

Відзначаючи успіхи, досягнуті вугільною промисловістю Донбасу в досліджуваний період, мусимо чесно сказати, що це була фактично завершальна стадія розвитку вугледобування Донбасу. Пояснень тут декілька, і у першу чергу, несприятливе для Донецького регіону рішення союзного центру про розвиток вугільної промисловості у східному напрямку – освоєння нових вугільних басейнів з дешевшим вугіллям Сходу СРСР, нафтових та газових родовищ Сибіру. З появленням альтернативних джерел енергії, колишня «всесоюзна кочегарка Донбас» фактично вичерпала себе.

Зміна державних господарських пріоритетів зумовила, передусім, скорочення інвестицій у розвиток гірничо-шахтного сектору економіки Донбасу. Держплан СРСР вже з кінця 1950-х років почав різко зменшувати обсяги капіталовкладень в вугледобування Донецького регіону. Нестача коштів обумовила значне уповільнення темпів реконструкції діючих шахт. Якщо 1959 р. реконструювалось 49 шахт, в 1966 р. – 29, то 1970 року – лише 7 шахт. Це, в свою чергу, спричинило падіння обсягів видобутку вугілля. Так, в 1965 році середньодобовий вуглевидобуток в одній шахті Донбасу становив 330–440 тис. тон, тоді як в Печорському басейні – 700 тис. тон, а у Кузбасі – майже 1 млн. тон.

Водночас зі скороченням капіталовкладень значно погіршилося матеріально-технічне забезпечення вугільної промисловості УРСР. Системними стали постійна нестача і перебої в поставках на шахти ре-

гіону транспортної стрічки, конвеєрів, кабельної продукції, труб, прокату чорних металів тощо.

Аналогічна ситуація мала місце і наступної п'ятирічки: із запланованих на 1976–1980 рр. 5,5 млрд. крб. капіталовкладень вугільна промисловість отримала лише 5,2 млрд. крб. тоді як за підрахунками фахівців на модернізацію вугільних шахт потрібно було щонайменше 7 млрд. крб.

Недостатнє інвестування вугільної промисловості призвело до уповільнення темпів шахтного будівництва. У першій половині сімдесятих років було закладено лише чотири нові шахти загальною потужністю 9 млн. тон – близько половини від запланованого.

У наступні роки темпи поновлення шахтного фонду ще більше сповільнилися: терміни спорудження нових шахт замість 5–7 років затягувалися до 15–20 років.

При цьому, у ті часи жодного шахта Донбасу не була побудована своєчасно, а на початку вісімдесятих років шахтне будівництво фактично було згорнуто [8].

В період 1981–1985 рр. для будівництва шахт виділили вкрай мізерні кошти – 12 процентів від потрібної суми інвестицій у вугільну галузь. Внаслідок цього залишилася невиконаним і програма шахтного будівництва на період другої половини вісімдесятих років (відповідно до якої передбачалося закласти 6 нових шахт і 3 збагачувальні фабрики), і затягнулися на незрозумілі строки терміни введення в експлуатацію шахт, що вже будувалися. Яскраве підтвердження тому – шахти «Самсонівська Західна» та «Суходольська – Східна» (Луганська область), котрі будувалися понад два десятиріччя [9].

Нестачу фінансових капіталовкладень й відсутність через це вагомих результатів розвитку промисловості влада намагалася компенсувати за рахунок заходів ідеологічної роботи, сподіваючись так само як у двадцяти–тридцять роки, а також у повоєнний час надихнути працівників на інтенсифікацію праці. Також із середини вісімдесятих років втілюються спроби ввести практику державного приймання виробленої продукції.

Проте упроваджені заходи позитиву не принесли. Радикальної зміни стану промисловості не сталося. Проблема полягала не стільки в працівниках, скільки в архаїзмах господарського управління на основі застарілої матеріально-технічної бази, де зношеність основних виробничих фондів складала від шістдесяті до вісімдесяти процентів.

Більше того, не маючи повного закінченого циклу виробництва, більшість підприємств випускали тільки напівфабрикати, але не готову продукцію.

Як результат, темпи економічного розвитку області все більше відставали від запланованих показників. Ставало усе більш очевидним, що замість централізованого керівництва з центру вже давно слід було впровадити ринкові економічні механізми.

В той же час, послаблення диктату центру, відносна свобода в діяльності підприємств спричинили розбалансування господарства і розпад економічних зв'язків. Погіршення показників в основних галузях виробництва області привело до бартеризації обміну між виробниками і розриву технологічних ланцюжків, ускладнило фінансовий стан й сприяло повальній інфляції. У магазинах почали виникати черги через дефіцит товарів першої необхідності. Зросло вивезення товарів за межі області, активізувався «чорний ринок». Уперше за післявоєнний час в 1990 році національний доход України зменшився на півтора процента. Стало зрозуміло, що можливості радянської системи господарювання себе повністю вичерпали.

Відзначені причини у сукупності з іншими чинниками визначили поступовий занепад промисловості Донбасу.

Висновки та перспективи подальших досліджень.

1. Вугледобувна й металургійна промисловості – одні із найважливіших складових промислового комплексу Донбасу.

Аналізуючи розвиток зазначених галузей промисловості, стає очевидним,

що основні промислові об'єкти Донбасу були побудовані у тридцять років двадцятого століття і відновлені у повоєнний час. Сучасний, не побоїмося цього слова, плачевний стан гірничо-металургійного комплексу України є наслідком екстенсивного шляху його розвитку. Відновлені у радянські часи заводи до сьогодні морально й технічно вичерпали свій ресурс, тому вони логічно «програють битву» за світові ринки передовим підприємствам Заходу та азіатським металургійним гігантам. Це все одно що порівнювати модерновий атомний підводний човен із повоєнним радянським дизельним.

На жаль, досить тривалий час вітчизняний бізнес особливо не переймаючись питаннями модернізації, інновацій та екологічними чинниками, по суті «вижимав усі соки» з металургії практично не повертаючи нічого взамін. Наслідок наочний – за більшістю параметрів продукція вітчизняного металургійного комплексу є неконкурентною на світовому ринку, а вживається здебільшого як сировина або в найкращому випадку як напівфабрикат для перероблення закордонними металургами.

Можна прогнозувати майбутній варіант розвитку гірничо-металургійного комплексу України: далі буде концентрація виробництва, пов'язана зі створенням потужних холдингів, до складу яких будуть входити підприємства із виробництва продукції металургії, електроенергії, коксу, вугледобувні й гірничозбагачувальні комбінати та фабрики тощо.

В подальшому вітчизняні корпорації будуть переходити у власність більш потужним світовим корпораціям і т.д.

Слід зазначити, що значна частина цих процесів вже спостерігаються сьогодні й поступово набувають тенденцію до поширення.

2. На превеликий жаль, Україна як і колишній СРСР, і ще далі – Російська Імперія майже завжди в плані технічного оснащення й розвитку промисловості відставали від передових країн Заходу та

Південно-Східної Азії. Навіть під час промислового буму у Росії в XIX столітті іноземні інвестори впроваджували на російських металургійних гігантах технології, що використовувалися на Заході ще за 20-30 років до того. Парадоксальна ситуація – ми, не зважаючи на потужний потенціал промислового розвитку, завжди виявлялися в хвості розвитку технологій. Зарубіжному ж бізнесу стратегічно ніколи не було вигідно робити із нашої країни модернову.

Аналогічна ситуація й на зараз. Україна заповнилася продукцією, сировиною й промисловим обладнанням, призначеними для споживання відсталими країнами третього світу. За таких умов потрібен рушійним злам промислової ідеології – або обладнання найсучаснішого обладнання в наших традиційних галузях, або прорив у тих галузях, які є для України певною мірою візитівками, наприклад у галузях літакобудування й ракетобудування.

В іншому випадку, наша країна за старою «доброю» традицією буде плентатися в «обозі» цивілізації.

Література

1. История технического развития угольной промышленности Донбасса / А.Н. Щербань, С.В. Шухардин, Г.М. Добров и др. – К.: Наук. думка, 1969. – Т.2.

2. Історія народного господарства Української РСР: у 3 т., 4 кн. Т. 3: Розвиток соціалістичної економіки в період будівництва і вдосконалення розвинутого соціалізму (1938-80-ті роки). Кн.1: Будівництво економіки розвинутого соціалізму (1938-1960 рр.) / редкол.: гол. ред. І.І. Лукінов; відп. ред. Т.І. Дерев'янкін. – К.: Наук. думка, 1985. – 463 с.

3. Народне господарство Української РСР у 1982 році: стат. щорічник. – К.: Техніка, 1983. – 384 с.

4. Народное хозяйство Луганской области: стат. сб. – Донецк: Госстатиздат, 1963. – 196 с.

5. Решения партии и правительства по хозяйственным вопросам. Сборник до-

кументов за 50 лет. – М.: Политиздат, 1968. – Т. 8. – С. 869.

6. Советская Украина в годы Великой Отечественной войны. 1941-1945 / ред. В.И. Немятый. – К.: Политиздат Украины, 1985. – Т. 2. – 463 с.

7. Украинская ССР в Великой Отечественной войне Советского Союза: в 3-х т. – К.: Политиздат Украины, 1975. – Т. 2. – 544 с.

8. Українська радянська енциклопедія / за ред. М. Бажана. – 2-ге вид. – К.: Гол. редакція УРЕ, 1974-1985. – 12 томів.

9. Якуша Г.Б. Промышленность Украинской ССР / Г.Б. Якуша. – К.: Техніка, 1989. – 216 с.

References

1. Istorija tehničeskogo razvitija ugol'noj promyshlennosti Donbassa / A.N.Shherban', S.V.Shuhardin, G.M.Dobrov i dr. – K.: Nauk.dumka, 1969. – Т.2.

2. Istorija narodnogo gospodarstva Ukrai'ns'koi' RSR: u 3 t., 4 kn. Т. 3: Rozvytok socialistyčnoj' ekonomiky v period budivnyctva i vdoskonalennja rozvynutogo socializmu (1938-80-ti roky). Кн.1: Budivnyctvo ekonomiky rozvynutogo socializmu (1938-1960 rr.) / redkol.: gol. red. I.I. Lukinov; vidp. red. T.I. Derev'jankin. – K.: Nauk. dumka, 1985. – 463 s.

3. Narodne gospodarstvo Ukrai'ns'koi' RSR u 1982 roci: stat. shhorichnyk. – K.: Tehnika, 1983. – 384 s.

4. Narodnoe hozjajstvo Luganskoj oblasti: stat. sb. – Doneck: Gosstatizdat, 1963. – 196 s.

5. Reshenija partii i pravitel'stva po h?ozjajstvennym voprosam. Sbornik dokumentov za 50 let. – М.: Politizdat, 1968. – Т. 8. – S. 869.

6. Sovetskaja Ukraina v gody Velikoj Otechestvennoj vojny. 1941-1945 / red. V.I. Nemjatyj. – K.: Politizdat Ukrainy, 1985. – Т. 2. – 463 s.

7. Ukrainskaja SSR v Velikoj Otechestvennoj vojne Sovetskogo Sojuza: v 3-h t. – K.: Politizdat Ukrainy, 1975. – Т. 2. – 544 s.

8. Ukrai'ns'ka radjans'ka encyklopedija / za red. M. Bazhana. – 2-ge vyd. – K.: Gol. redakcija URE, 1974-1985. – 12 tomov.

9. Jakusha G.B. Promyshlennost' Ukrainskoj SSR / G.B. Jakusha. – K.: Tehnika, 1989. – 216 s.

Кудрина О. Ю.

Достижения и просчеты планово-административной системы управления промышленностью Востока Украины

В статье рассматриваются вопросы генезиса и становления современной системы управления отраслями промышленности восточных регионов Украины. Анализируются истоки и детерминанты современного кризиса промышленности, исследуются закономерности и тенденции его развития, перспективы региональной промышленности, прорабатываются вариации и механизмы модернизации традиционных отраслей промышленного производства. Нарбатываются и формулируются основополагающие принципы оптимального вмешательства государства в процессы промышленного производства. Учитывая исторический опыт просчетов управления промышленностью формулируется инструментарий взаимоотношений государства и промышленного бизнеса.

Ключевые слова: историко-экономический анализ, предприятие, промышленность, государство, регион, региональная экономика.

Kudrina O.

Achievements and failures of planning and administrative system of industrial management in the eastern part of Ukraine

The article considers the issues of origin and development of contemporary management system of East-Ukrainian regional industry sectors. It analyses the sources and determinants of the current industrial crisis, investigates the laws and tendencies of its development, as well as prospects of the regional industry. Besides, the article elaborates the variations and mechanisms for the modernization of traditional spheres of the industrial production, instills and formulates the fundamental principles of optimal government intervention in the process of industrial production. Taking into account the historical experience of managing the industrial failures, the leverage between the government and the industrial business is formed.

Keywords: historical and economic analysis, enterprise, industry, government, region, regional economy.

Рецензент: Заблодська І. В. – доктор економічних наук, професор, Директор Луганської філії Інституту економіко-правових досліджень Національної академії наук України, м. Луганськ, Україна.

Reviewer: Zablodskaya I. – Professor, Ph.D. of Economics, Director of the Institute of economic and legal research Lugansk branch National academy sciences of Ukraine, Luhansk, Ukraine.

e-mail: zablodin@yandex.ru

*Стаття подана
01.04.2014 р.*

АНАЛІЗ СТАНУ І ПЕРСПЕКТИВ РОЗВИТКУ ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ

Проаналізовано тенденції розвитку туризму в Україні. Досліджено туристичний потенціал окремих областей. Виявлено ключові проблеми, що заважають розвитку туристичного потенціалу в Луганській області. Встановлено, що Луганська область, яка розташована на перехресті транспортних шляхів, і яка має для поступального розвитку своєї рекреаційної сфери сприятливі природно-кліматичні умови, значний історико-культурний потенціал, необхідні людські та матеріальні ресурси, але значно відстає від більшості регіонів України за рівнем розвитку рекреаційно-туристичних послуг. На основі чого запропоновано перспективні заходи по активізації туристичних потоків в регіоні.

Ключові слова: туризм, туристичний потенціал, конкурентоспроможність туризму в області, перспективи розвитку туризму, рекреаційний потенціал.

Постановка проблеми. Можливості українських територій для забезпечення динамічного розвитку туристичної індустрії досить суттєві. Це пояснюється наявністю природно-рекреаційних ресурсів, спроможних задовольнити вимоги найвибагливіших туристів, зокрема, щодо лікування природними елементами, гірськолижного відпочинку та подорожей до моря і прісних водойм, зеленого туризму, екскурсійних та інших специфічних видів поїздок. Наявність значного попиту з боку місцевого населення та відносно невисокі ціни для зовнішніх туристів останніми роками сприятливо впливали на розвиток туристичної галузі України.

Туристичний потенціал окремих регіонів є досить різним, оскільки не всі вони мають вихід до великих водойм, доступ до високогірної місцевості, заповідного фонду, природних парків і ландшафтів та пам'яток історії чи архітектури. Але окремі області мають змогу забезпечити потреби у порівняно якісних та недорогих послугах лікування грязями, мінеральними водами, походами на полювання, риболовлю, екстремальному відпочинку та краєзнавчих туристичних маршрутах. Така ситуація забезпечує структурну цілісність туристичного комплексу України та створює можливості отримувати всім бажаючим переважну більшість відповідних послуг на території країни.

Розвиток туризму в Україні супроводжується рядом проблем, основні з яких полягають у недостатньому використанні всіх елементів туристичного потенціалу та неналежна увага їх розвитку. Тому актуальним завданням є оцінка сучасного стану

туристичного потенціалу окремих регіонів та обґрунтування перспектив розвитку туризму в Україні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Стан, проблеми і перспективи розвитку туризму є однією з найбільш досліджуваних наукових проблем, оскільки наявні літературні дослідження вказують на їх численність та змістовність напрацювань. Вивченням досліджуваної проблеми займаються такі вчені як: Бондаренко М.П. [1], Бутко М.П. [2], Кравців В.С. [3], Крачило М.П. [4], Полюга В.Р. [9], Немиць Л.К. [7], Свида І.В. [10], Самко О.О. [2], Трохимець О.І. [13] та інші. Автори досліджують особливості та перспективи розвитку туризму в Україні та в окремих регіонах, описують туристичний потенціал областей та наводять методики оцінки його конкурентоспроможності з метою подальшого формування передумов вдосконалення.

Наявність значної кількості досліджень стосовно вивчення стану і перспектив розвитку туризму в Україні не дозволяє отримати відповіді на ряд пов'язаних з проблемою питань. Зміна статистичних даних вимагає їх відтворення та оцінки у наукових дослідженнях, розробка методичних підходів щодо оцінки туристичного потенціалу дає можливість апробувати їх на базі даних окремого регіону, щоб виявити причини його відставання або домінування у туристичному комплексі країни. На основі цього існуватиме можливість виявлення проблем, що стримують розвиток туризму та обґрунтування перспектив розвитку з врахуванням регіональних особливостей.

Метою статті є вивчення сучасних тенденцій розвитку туризму в Україні, оцінка туристичного потенціалу регіонів та обґрунтування перспектив їх розвитку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Україна має досить суттєві та значні потужності для ведення туристичної діяльності і бізнесу. Так, курортна та рекреаційна активність в Україні може здійснюватись на площі близько 9,1 млн. га, тобто 15% земельної площі, оскільки такий розмір мають відповідні території. Значну рекреаційну цінність мають мінеральні води, їх видобування може бути об'ємом понад 64 тис. м³/добу. Також в державі в придатному для ознайомлення стані знаходиться понад 130 тис. пам'яток, із яких 57206 – пам'ятки, що становлять археологічну цінність (в тому числі 418 одиниць національного значення), 51364 – становлять історичну цінність (142 – національного значення), 5926 одиниць представляють пам'ятки монументального мистецтва (44 – національного значення), 16293 мають ознаки пам'яток архітектури, садово-паркового мистецтва та містобудування (3541 з яких національного значення). В Україні у функціональному стані знаходиться 61 історико-культурний заповідник. Наявні також заклади готельного господарства у кількості 1938 одиниць із загальною чисельністю місць 196 тис., які приймають орієнтовно 7,2 млн. осіб, в тому числі до 20% іноземців. Санаторно-оздоровчі послуги надаються у 3,0 тис. закладів, їх ліжковий фонд складає 447 тис., а щорічна чисельність клієнтів становить близько 3,3 млн., з яких до 15% іноземців. Розвиток науки, методології та кадрового забезпечення у туристичному комплексі здійснюється у понад 130 вищих навчальних закладах, у 4 науково-дослідних інститутах Міністерства охорони здоров'я України та в Науковому центрі розвитку туризму Міністерства культури і туризму України [9]. Також, відбувається щорічне

зростання природно-заповідних площ України, зокрема у 2000 році вона становила 887,5 тис. га, тоді як у 2013 році – 1475,3 тис. га.

На основі цієї інформації можна побачити, що Україна володіє значним природно-рекреаційним потенціалом, який за умови правильного, раціонального, науково - обґрунтованого та бережливого використання спроможний задовольнити не лише туристичні потреби українців, а й іноземних громадян. Також, за рахунок туристичної діяльності можна наповнювати державний бюджет фінансовими ресурсами, забезпечувати соціальний ефект від розвитку територій та надання робочих місць, підіймати рівень здоров'я населення та стимулювати покращення матеріально-технічної бази туризму і природно-рекреаційного комплексу в цілому.

Про наявність значного туристичного потенціалу в Україні свідчить визнання міжнародними організаціями національних історико-культурних об'єктів та внесення їх до пам'яток всесвітньої спадщини. Сигналом для збільшення числа туристів в Україні можна вважати включення пам'яток до списку міжнародної організації ЮНЕСКО. Так, серед українських пам'яток містяться Київський Софійський собор, Києво-Печерська лавра, історичний центр Львова і букові ліси Карпат. Забезпечення належного стану цих об'єктів перебуває під контролем міжнародної організації.

Розвитку туризму в Україні сприяють зручне географічне положення, помірний клімат, різноманітні рельєфні стани, специфічне утворення природно-рекреаційних ресурсів в природних умовах, багата культурно-історична спадщина та різноманітна санаторно-курортна база у більшості регіонів. Хоча порівняно низька частка туристичного комплексу у ВВП вказує на неповноту розкриття туристичного потенціалу України (рис. 1).

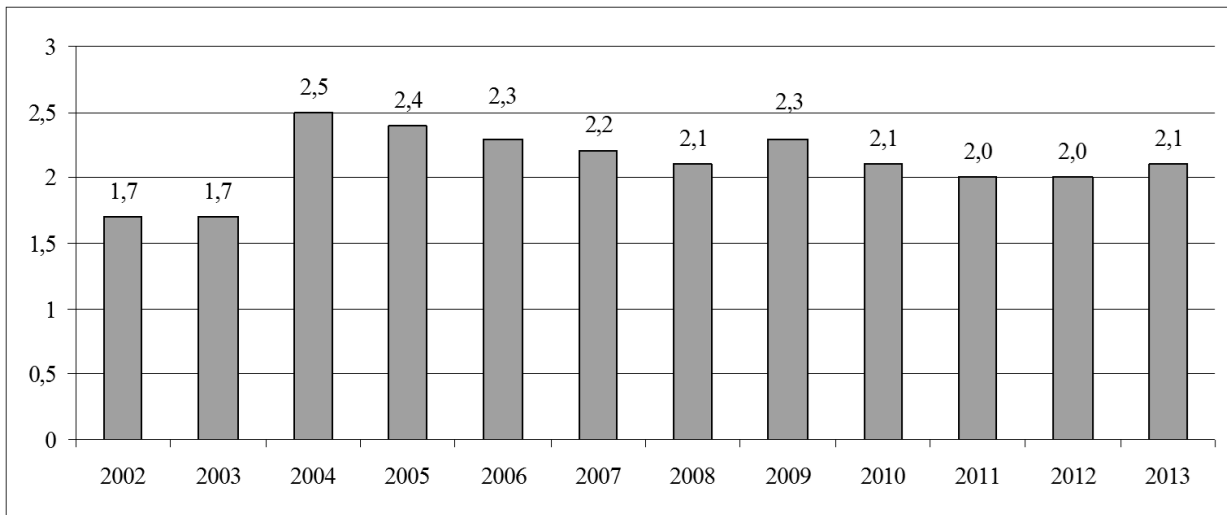

Рис. 1. Частка прямих надходжень від туристичного комплексу до ВВП України у 2002-2013 рр., %

Джерело: розроблено автором на підставі [12, с. 3]

Серед основних перешкод розвитку туристичної активності можна виділити чинники соціально-економічного, культурно-екологічного та управлінського, характеру. Згідно наведеної інформації у звіті Міністерства культури і туризму України, туристична сфера може забезпечувати набагато вищі від наявного стану показники розвитку економіки держави, але поки що розвиток туризму стримується. Зокрема, Україна використовує третю частину свого туристичного потенціалу, а за даними Світового економічного форуму, подорожі і туризм в країні знаходяться на 78 місці серед 124 країн досліджених світу. Тому в туристичній сфері існують значні можливості для активізації господарської ініціативи та державного управління [9].

Також, згідно наведеного рейтингу економічного розвитку туристичної галузі від Світової ради подорожей та туризму у 2013 році українські параметри мали значення нижче середніх від міжнародних показників [12, с. 7]. Експерти Світової ради подорожей і туризму в перспективі до 2022 року констатують наявність передумов для подальшого втрачання позицій України на світовому ринку туристичних послуг [12, с. 10], що підтверджується також невисокою оцінкою глобального індексу конкурентоспроможності України згідно рейтингу Світового економічного форуму [1515, с. 136].

Проте, незважаючи на ряд стримуючих чинників, туристична індустрія в Україні створює позитивну динаміку розвитку. Туристичні потоки в Україні показують зростання розмірів в'їзного туризму протягом останніх 13 років (середній річний приріст становив 12,6%), середньорічний приріст виїзного туризму склав 3,8% за період 2000-2013 рр. [12]. Ці показники у комплексі із наявністю тенденції до зростання внутрішніх туристичних потоків на 2,7% щорічно, свідчать про підвищення конкурентоспроможності України у міжнародному туристичному комплексі. Покращення умов розвитку та підвищення прибутковості туристичної діяльності сприяло надходженню інвестицій в галузь і подальшому нарощуванню індексу конкурентоспроможності туризму. Протягом 2001-2013 рр. обсяги інвестицій в готельну та ресторанну сферу зросли з 469 до 5714 млн. грн. або в 12,2 рази [12, с. 204]. Хоча експерти вказують на недостатність фінансування, що підтверджується низьким рівнем розвитку та застарілістю переважної більшості елементів туристичного потенціалу України, особливо тих, які формувались ще за радянських часів [1; 3]. Варто звернути увагу й на те, що внутрішні туристичні потоки України у 2013 році на 71,1% забезпечувалися в'їзними туристичними потоками і на 28,9% українськими туристами, причому у 2000 – 2013 рр. від-

соток внутрішніх туристів мав тенденцію до зменшення, що є свідченням слабого розвитку внутрішнього туризму.

Україну відвідує більше туристів, ніж кількість громадян, які виїжджали за кордон. Так, у 2013 році Україну відвідало 23,4 млн. осіб, тоді як з чисельність громадян, що виїжджали, склала 22,6 млн. осіб. В свою чергу, внутрішні туристичні потоки становили 9,7 млн. осіб, а кількість прийнятих операторами ринку в'їзних туристів склала 1,12 млн. осіб. Це свідчить про те, що в Україну приїжджають люди, які спроможні обійтись без послуг туристичних операторів і самостійно забезпечити свій відпочинок.

Про підвищення рівня туристичного потенціалу регіонів України свідчать проведені позитивні заходи: набуває актуальності розробка нових туристичних маршрутів, зростає кількість засобів розміщення та поліпшується якість готельних послуг, покращується відношення до туристів та рівень їх обслуговування, зростає інтерес до об'єктів культурно-історичної спадщини. Про поліпшення туристичної діяльності в Україні, хоча й не із стійкою динамікою, свідчать наведені у табл. 1 показники.

Т а б л и ц я 1

**Соціально-економічні показники туристичної діяльності
в Україні за період 2008-2013 рр.**

Показник	2008 р	2009 р	2010 р	2011 р	2012 р	2013 р
Кількість ліцензованих учасників туристичного ринку, тис. од.	3052	3833	4631	4829	4872	4913
Кількість працівників, тис. осіб	21,7	22,7	23,6	22,8	23,4	24,1
Відрахування в бюджет, млн. грн.	131,3	174,0	208,1	196,5	227,6	245,1
Обсяг продаж, млрд. грн.	3,8	5,5	8,1	9,4	10,7	11,3
Показники діяльності санаторно-курортного господарства						
Кількість закладів, од.	3073	3041	3011	3012	3014	3017
Кількість місць, тис. од.	462	453	449	445	446	447
Оздоровлено, тис. осіб	3592	3122	2987	2942	3217	3286
Коефіцієнт використання	0,021	0,019	0,018	0,018	0,02	0,02
Показники діяльності готельного господарства						
Кількість готелів, од.	1595	1684	1731	1836	1897	1938
Кількість номерів, од.	71580	76019	79833	82145	83796	84125
Одноразова місткість, місць	161955	174398	186621	192025	195244	196011
Обслужені, тис. осіб	4590,1	3622,2	4047,8	4769,8	6854,5	7214,8
Коефіцієнт використання	0,078	0,057	0,059	0,071	0,098	0,114

Джерело: [9; 1212; 13, с. 63]

З наведених у табл. 1 даних можна побачити, що в Україні зростає кількість ліцензованих учасників туристичного ринку, хоча їх частка у 2013 році становила близько 7% від загальної кількості. Позитивною є динаміка платежів до державного бюджету, які зросли з 131,3 млн. грн. у 2008 році до 245,1 млн. грн. у 2013 році, при цьому обсяг продажу склав 11,3 млрд. грн. у 2013 році.

Негативну динаміку мали показники діяльності санаторно-курортного господарства України, при скороченні кількості закладів з 3073 одиниць у 2008 році до 3017 одиниць у 2013 році загальна кількість місць за вказаний період скоротилась

на 15 тис., знизилась кількість оздоровлених на 306 тис. осіб. Низьким був і коефіцієнт використання наявного санаторно-курортного фонду. Основними причинами такого стану є застарілість та зношеність матеріально-технічної бази господарства, відсутність належного рівня обслуговування та сервісу, порівняно висока ціна, тому туристи виїжджають закордон або користуються послугами приватних санаторно-курортних комплексів, рівень сервісу у яких часто набагато вищий [10, с. 65]. Поточний стан організації туристично-рекреаційного господарства України характеризується недосконалістю заходів, що не забезпечує достатнього рівня його кон-

курентоспроможності у світовій індустрії туризму. Рівень українського сервісу не відповідає міжнародним стандартам, мережа розважальних закладів нездатна надавати належні послуги, проявляють негативний вплив і екологічні проблеми та дії протиправного характеру з боку невіршованого населення чи інших туристів [4, с. 17].

Зважаючи на досліджені тенденції розвитку туризму в Україні проаналізуємо конкурентоспроможність туристичного потенціалу у регіональному розрізі та Луганської області, зокрема. Наявність різних

підходів у методиках оцінки туристичного потенціалу регіонів [2; 4; 8] та необхідність їх вдосконалення зумовила вибір таких складових підсистем: природно-рекреаційна, інвестиційна, трудова, організаційна, інформаційна та фінансова. Кожна з підсистем має набір специфічних показників, за якими можна зробити висновки про конкурентоспроможність туризму в певній області. В результаті виконання розрахунків отримано наступні параметри окремих блоків туристичного потенціалу регіонів України (табл. 2).

Т а б л и ц я 2

Оцінка конкурентоспроможності туризму в регіонах України за елементами потенціалу у 2013 році

Регіон	Природно-рекреаційний потенціал	Інвестиційний потенціал	Трудовий потенціал	Організаційний потенціал	Інформаційний потенціал	Фінансовий потенціал
м. Київ	1,9	2,7	4,6	3,3	5,0	4,7
м. Севастополь	2,6	4,9	4,3	4,6	4,7	4,5
АР Крим	4,1	4,7	3,2	5,0	4,2	4,1
Вінницька	3,4	4,3	3,8	4,1	3,9	3,5
Волинська	3,8	4,4	3,4	3,9	3,8	3,4
Дніпропетровська	2,9	3,9	3,3	3,8	4,1	3,7
Донецька	2,3	2,7	3,1	2,7	2,3	2,9
Житомирська	2,7	2,9	3,9	3,8	3,6	3,2
Закарпатська	4,3	5,0	4,5	4,6	4,5	4,3
Запорізька	3,2	4,2	4,2	3,7	3,9	3,5
Івано-Франківська	3,8	4,8	4,5	4,2	4,2	4,7
Київська	3,7	3,5	4,1	3,8	4,3	4,1
Кіровоградська	2,9	2,9	3,7	3,4	3,2	3,8
Луганська	4,1	3,2	3,4	2,7	2,4	3,7
Львівська	4,3	4,6	4,3	4,5	4,8	3,9
Миколаївська	3,3	4,3	4,2	4,2	4,3	4,1
Харківська	2,6	3,2	3,8	2,5	3,8	2,9
Одеська	2,9	4,7	4,1	4,4	4,3	4,1
Полтавська	3,4	3,9	3,9	2,9	3,5	2,7
Рівненська	3,7	3,7	4,0	3,3	3,2	2,5
Сумська	3,3	3,1	2,9	3,1	3,2	3,5
Тернопільська	2,7	3,8	3,8	3,8	2,9	2,4
Херсонська	3,8	4,4	4,1	4,3	4,5	4,2
Хмельницька	2,9	2,2	3,7	2,9	3,3	3,2
Черкаська	3,1	2,9	3,5	3,4	3,6	3,7
Чернівецька	3,2	3,6	3,8	3,7	3,5	2,9
Чернігівська	2,5	3,6	3,2	3,9	2,3	2,6
В середньому по Україні	3,24	3,78	3,83	3,72	3,75	3,59

Джерело: розроблено автором на підставі [5;7; 9; 11; 12; 14; 15]

Особливості методики розрахунку інтегрального індексу конкурентоспроможності кожної підсистеми туристичного потенціалу регіонів України полягають у наступному. Спочатку розраховуються фа-

ктичні значення досліджуваної системи показників та ранжуються у порядку спадання, відповідно до чого їм присвоюються місця у ранжируваному ряді від 1 до 27. Далі отримані показники зважуються на

відповідні коефіцієнти вагомості, присвоєні кожному показнику експертним шляхом в діапазоні від 0 до 5, після чого сума отриманих показників ділиться на суму порядкових чисел ранжируваного ряду по досліджуваних показниках у розрізі областей. Загальний індекс по кожному блоку туристичного потенціалу знаходився шляхом усереднювання значень по всіх показниках і заносився у табл. 2. Максимальне значення показника становить 5, тоді як менші значення відображають нижчий рівень розвитку певного блоку туристичного потенціалу регіону.

На основі дослідження конкурентоспроможності туризму в Україні за окремими складовими туристичного потенціалу можна побачити, що найбільші індекси конкурентоспроможності мають області, де туристична галузь найбільш розвинута. Це пов'язано з тим, що такі області та регіони, як: м. Севастополь, АР Крим, а також Херсонська, Одеська, Львівська Івано-Франківська, Миколаївська області залучають більше відповідних ресурсів, в

той час як індустріальні регіони та менш привабливі для туристів з різних причин області, до яких частково належить і Луганська, не створюють належних передумов для розвитку туризму. Наведемо графічно значення окремих індексів конкурентоспроможності потенціалу найрозвинутіших туристичних регіонів та Луганської області у 2013 році (рис. 3). На основі наведеної на рис. 3. інформації можна побачити, що найбільш розвинуті туристичні регіони мають найвищі індекси конкурентоспроможності, виключення становить тільки м. Севастополь, яке має найнижче значення параметру природно-рекреаційного потенціалу. По інших розвинутих регіонах стан індексів по досліджуваних блоках можна вважати збалансованим, тобто таким, що дозволяє рівномірно розвивати всі складові туристичного потенціалу. Щодо Луганської області, то низькі індекси конкурентоспроможності потенціалу не дозволяють цьому регіону досягати високого місця у загальному рейтингу конкурентоспроможності.

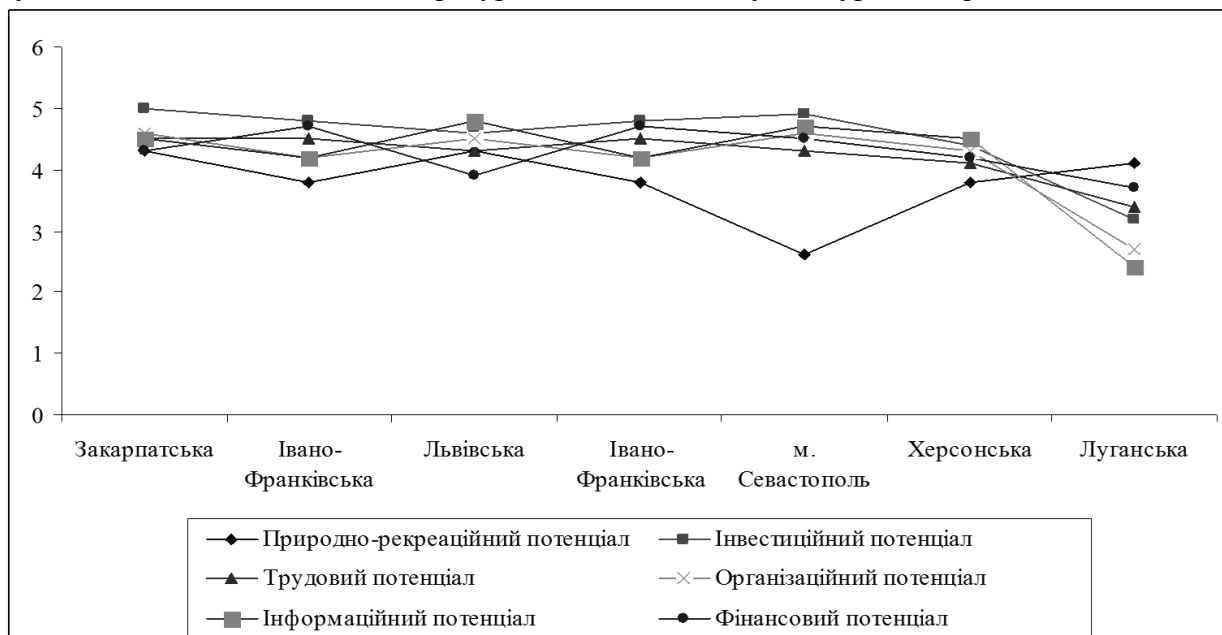

Рис. 3. Індекси конкурентоспроможності туристичного потенціалу окремих областей та регіонів України і Луганської області у 2013 році

Джерело: розроблено автором

Місце Луганської області в туристичному комплексі України за усередненою

конкурентоспроможністю туристичного потенціалу наведено на рис. 4.

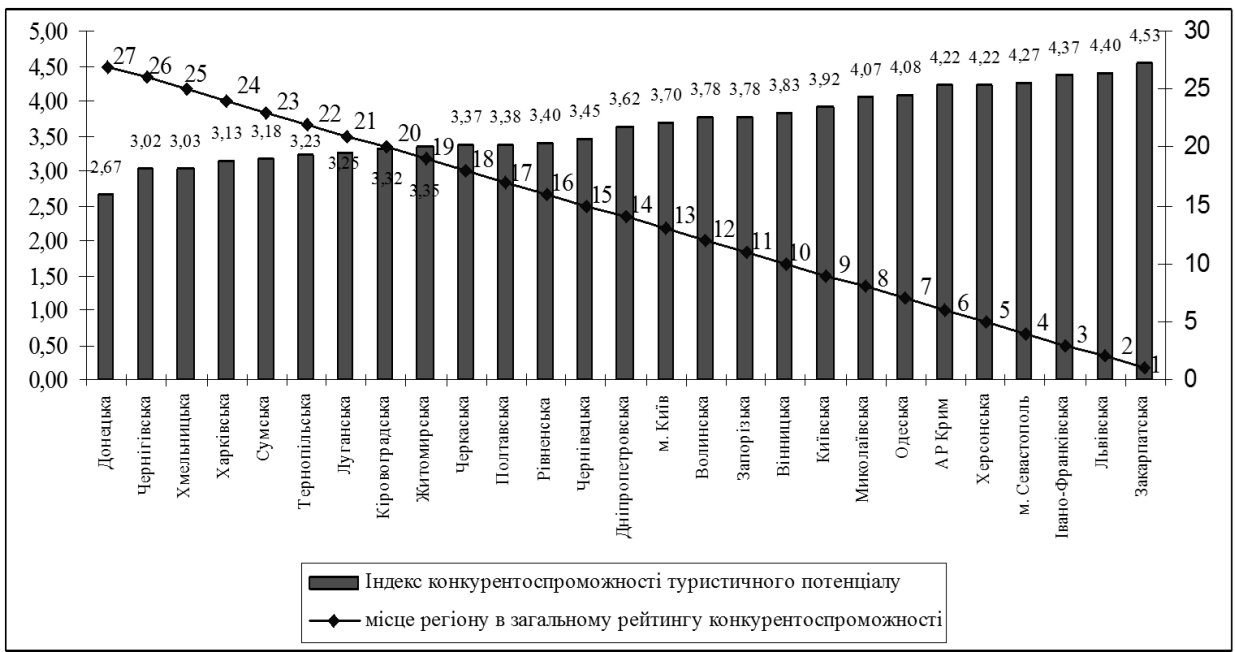

Рис. 4. Місце Луганської області в рейтингу конкурентоспроможності туристичного потенціалу регіонів України у 2013 році

Джерело: розроблено автором

Отже, на основі рис. 4 можна побачити, що Луганська область займає 21 місце у рейтингу регіонів України за індексом конкурентоспроможності туристичного потенціалу. Досить наближені, але менші індекси мають Тернопільська (3,23), Сумська (3,18) та Харківська (3,13) області, найменше місце має Донецька область (2,67), тоді як перше місце присвоєно Закарпатській області (4,53).

З поміж інших негативних факторів, які майже не враховані під час розрахунку індексу конкурентоспроможності туристичного потенціалу, на думку керівників підприємств несприятливий вплив на розвиток туристичного бізнесу в Луганській області мають такі чинники: нестабільність державної політики, неефективна податкова політика, корупція, неефективність держапарату, високі податкові ставки, нестабільність місцевої та державної влади, відсутність доступу до державного фінансування, низька кваліфікація робочої сили, інфляція, нерозвинена інфраструктура, складність доступу до земельних ресурсів, злочинність і крадіжки, нераціональне валютне регулювання.

З метою вирішення наявних проблем та розвитку туризму в Україні і в Луганській області, зокрема, потрібно:

- здобувати досвід та удосконалювати механізми співпраці державних структур, бізнесу та громадськості;
- активізувати розвиток малого підприємництва, створювати додаткові робочі місця та умови самозайнятості населення;
- організовувати підготовку та перепідготовку кадрів, зайнятих у туристичному, готельному, ресторанному бізнесі та «зеленому» туризмі;
- активізувати інноваційну діяльність в регіоні;
- залучати додаткові фінансові інвестиційні ресурси до обласного бюджету;
- створювати позитивний імідж туристичного регіону;
- організовувати рекламно-промоційні кампанії;
- здійснювати інвентаризацію об'єктів туристичної інфраструктури та оформляти ресурсно-рекреаційний паспорт регіону;
- покращувати стан об'єктів туристичної інфраструктури;

вживати заходи щодо реконструкції пам'яток культури;

створювати інформаційну базу регіонів з описом можливих туристичних маршрутів, центрів відпочинку, транспортних сполучень через розробку Інтернет-сайтів чи інформаційних туристичних бюро.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Україна володіє значним природно-рекреаційним потенціалом, який за умови правильного, раціонального, науково - обґрунтованого та бережливого використання спроможний задовольнити не лише туристичні потреби українців, а й іноземних громадян. Протягом 2001-2013 рр. обсяги інвестицій в готельну та ресторанну сферу зросли з 469 до 5714 млн. грн. або в 12,2 рази. Внутрішні туристичні потоки України у 2013 році на 71,1% забезпечувалися в'їзними туристичними потоками і на 28,9% українськими туристами.

Конкурентоспроможність туристичного потенціалу у регіональному розрізі оцінена на основі таких складових підсистем: природно-рекреаційної, інвестиційної, трудової, організаційної, інформаційної та фінансової. Встановлено, що Луганська область займає 21 місце у рейтингу регіонів України за індексом конкурентоспроможності туристичного потенціалу. Досить наближені, але менші індекси мають Тернопільська (3,23), Сумська (3,18) та Харківська (3,13) області, найменше місце має Донецька область (2,67), тоді як перше місце присвоєно Закарпатській області (4,53). Вирішення ряду проблем дозволить підвищити конкурентоспроможність туристичного потенціалу та забезпечити динамічний розвиток туризму в Україні та Луганській області, зокрема.

Література

1. Бондаренко М. П. Туристичний сектор економіки України: реалії та перспективи / М. П. Бондаренко // Економіка і прогнозування. Науковий жур-

нал ; Ін-т екон. та прогнозів. НАН України. – 2011. – № 1. – С. 104 - 119

2. Бутко М.П. Генезис економічної теорії та методологічні підходи до оцінки туристичного потенціалу регіону / М.П. Бутко, О.О. Самко // Економіка та держава. – 2009. – № 5. – С. 33-38.

3. Кравців В.С. Туризм в Україні: стан та шляхи активізації / В.С. Кравців // Зовнішньоекономічний кур'єр. - 2012. - № 7-8. - С 9-10.

4. Крачило М.П. Економічні аспекти розвитку туризму в Україні в контексті світового досвіду / М.П. Крачило // Проблеми розвитку туризму в Україні і завдання відновлення історичної пам'яті народу засобами туризму : тези доп. всеукр. наук.-практ. конф. Ч.І. - К.; Косів, 2012. - С. 14-21.

5. Луганська область у цифрах у 2013 році [Текст]: статист. / за ред. С.Г. Пілієва; відп. за вип. Г.М. Погорелова; Держ. комітет статистики України, Голов. упр. статистики у Луган. обл. - Луганськ: 2013. – 216 с.

6. Немець Л. Культурна спадщина Луганської області / Л. Немець, Н. Моштаківа // «Часопис соціально- економічної географії»: Міжрегіон. зб. наук. праць. - Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна, - 2009. - Вип. 7 (2). - С. 144-152.

7. Офіційний сайт Державної служби туризму і курортів. [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://www.tourism.gov.ua>

8. Полюга В. Методи активізації діяльності суб'єктів туристичного господарювання на ринку рекреаційних послуг / В. Полюга // Науковий вісник Чернівецького торговельно-економічного інституту КНТЕУ. - Чернівці: АНТ Лтд, 2013. - Вип. 1. Економічні науки. Ч.2. - С 38-41.

9. Проблеми та перспективи розвитку туризму в Україні на сучасному етапі. Міністерство культури і туризму України / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://mincult.kmu.gov.ua/mincult/uk/publish/article/183853;jsessionid=CBA CCE6697D400A116E060EE2C513F8C>

10. Свида І.В. Сучасний стан, актуальні проблеми та перспективи розвитку вітчизняного ринку туристичних послуг / І.В. Свида // Науковий вісник Ужгородського університету. – 2009. –28 (3). – С. 64–69.

11. Статистичний щорічник Луганської області за 2011 р. / [за ред. С. Г. Пілієва]. - Луганськ: Головне управління статистики у Луганській області, 2012. - 490 с.

12. Статистичний щорічник України за 2013 рік / Державна служба статистики України / Київ, ТОВ «Август Трейд», 2014. – 559 с.

13. Трохимець О.І. Розвиток туризму в Україні та його стратегічне значення для національної економіки» / О.І. Трохимець // Науково-виробничий журнал «Держава та регіони» - № 3. - 2012 – С. 62 – 67.

14. Travel & Tourism Economic Impact 2013 Ukraine / World Travel & Tourism Council / London - 2014. - 24 с.

15. The Travel & Tourism Competitiveness Report 2013 World Economic Forum/ Geneva. 2014. – 501 с.

References

1. Bondarenko M. P The tourist sector of Ukraine: Reality and Perspectives./M.P Bondarenko // Economics and Forecasting. Science magazine; Institute of Economics and prohnouzuv. National Academy of Sciences of Ukraine. - 2011 . - № 1. - S. 104 - 119

2. Butko, M.P Thegenesis of economic theory and methodological approaches to the assessment of tourism potential of the region / MP Butko , A. Samko // Economy and State. - 2009. - № 5. - P. 33-38 .

3. Kravtsiv B.C. Tourism in Ukraine: state and ways to accelerate / V.S Kravtsiv // External courier . - 2012 . - № 7-8. – S. 9, 10 .

4. Krachylo M.P Economic aspects of tourism development in Ukraine in the context of international experience / M.P Krachylo // Problems of Tourism Development

in Ukraine and the task of restoring the historical memory of the people by means of tourism: abstract add. All-Ukrainian. scientific-practical. conf. CH.I. - К. ; CBS , 2012. - P. 14-21 .

5. Luhansk region in figures in 2013 [Text]: statistician. / Ed. S.G Piliyeva ; Ans. by vol. G.M Pogorelov; State. Statistics Committee of Ukraine , Chairman . Exercise. Statistics in Lugano. region. - Lugansk: 2013. – 216 p.

6. Nyemets LA Cultural Heritage Luhansk Oblast / L. Nyemets, N. Moshtakova / / " Journal of Social and Economic Geography ": Mizhrehion. Collected. sciences. works. - Kharkov: Kharkov National V.N. Karazin - 2009. - Vol. 7 (2). - P. 144-152 .

7. Official website of the State Service for Tourism and Resorts. [Electronic resource] - Access mode : <http://www.tourism.gov.ua>

8. Polyuga B. Methods revitalization of business travel management market recreational services / V. Polyuga // Scientific Bulletin of Chernivtsi Trade and Economics Institute KNTEU. – Chernivtsi: ANT Ltd, 2013. - Vol. 1. Economics. Part 2. - P. 38-41.

9. Problems and prospects of tourism in Ukraine today. Ministry of Culture and Tourism of Ukraine/ [electronic resource].- Mode of access: <http://mincult.kmu.gov.ua/mincult/uk/publish/article/183853;jsessionid=C8ACCE6697D400A116E0EE2C53F8C>

10. Svyda I.V Current status, problems and prospects of development of the domestic tourism market / I.V Svyda // Scientific Bulletin of the Uzhgorod University. - 2009. -28 (3). - P. 64-69.

11. Statistical Yearbook of the Luhansk region in 2011 / [ed. S.G Piliyeva]. - Lugansk: Department of Statistics in the Luhansk region, 2012. - 490 p.

12. Statistical Yearbook of Ukraine 2013 / State Statistics Service of Ukraine / Kyiv , LLC " August Trade", 2014. - 559 p.

13. Trohimets A.I Tourism development in Ukraine and its strategic importance to the national economy " / A.I Trohimets //

Scientific- production journal "State and Regions » - № 3. - 2012 - S. 62 - 67.

14. Travel & Tourism Economic Impact 2013 Ukraine / World Travel & Tourism Council / London - 2014. - 24 p.

15. The Travel & Tourism Competitiveness Report 2013 World Economic Forum / Geneva., 2014. - 501 p.

Негода А. А.

Анализ состояния и перспектив развития туризма в Украине

Проанализированы тенденции развития туризма в Украине. Исследованы туристический потенциал отдельных областей. Выявлены ключевые проблемы, мешающие развитию туристического потенциала в Луганской области. Установлено, что Луганская область, которая расположена на перекрестке транспортных путей, и которая имеет для поступательного развития своей рекреационной сферы благоприятные природно-климатические условия, значительный историко-культурный потенциал, необходимые человеческие и материальные ресурсы, но значительно отстает от большинства регионов Украины по уровню развития рекреационно-туристических услуг. На основе чего предложены перспективные меры по активизации туристических потоков в регионе.

Ключевые слова: туризм, туристический потенциал, конкурентоспособность туризма в области, перспективы развития туризма, рекреационный потенциал.

Negoda A.

Analysis of state and prospects of tourism in Ukraine

The tendencies of development of tourism in Ukraine. Investigated the tourism potential of individual regions. We found the key problems hindering the development of tourism potential in the Luhansk region. It was established that the Lugansk region, which is located at the crossroads of transport routes, and which has for its sustained development of recreational areas favorable climatic conditions, a significant historical and cultural potential, the necessary human and material resources, but lags far behind most regions of Ukraine on the development recreation and tourism services. From which the proposed measures are promising to enhance the tourist flow to the region.

Keywords: tourism, tourism potential, competitive tourism in the region, the prospects for the development of tourism and recreational potential.

Рецензент: Заблодська І. В. – доктор економічних наук, професор, Директор Луганської філії Інституту економіко-правових досліджень Національної академії наук України, м. Луганськ, Україна.

Reviewer: Zablodskaya I. – Professor, Ph.D. of Economics, Director of the Institute of economic and legal research Lugansk branch National academy sciences of Ukraine, Luhansk, Ukraine.

e-mail: zablodin@yandex.ru

*Стаття подана
11.05.2014 р.*

ТЕРРИТОРИАЛЬНОЕ ЗОНИРОВАНИЕ КАК ИНСТРУМЕНТ СТИМУЛИРОВАНИЯ ЭКОНОМИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ ХОЗЯЙСТВЕННОГО КОМПЛЕКСА РЕГИОНА

С принятием закона о территориальном развитии у депрессивных регионов России впервые появился инструмент, который может дать существенный толчок в их социально-экономическом развитии за счет создания привлекательного инвестиционного климата, возможности реализации перспективных проектов, создания новых рабочих мест. Актуальность нового инструмента развития вызвана существованием огромной экономической дифференциации регионов России. Зона территориального развития – часть территории субъекта РФ, на которой в целях ускорения социально-экономического развития субъекта Российской Федерации путем формирования благоприятных условий для привлечения инвестиций в его экономику резидентам зоны территориального развития предоставляются меры государственной поддержки.

Ключевые слова: зонирование, территория, экономическое развитие, хозяйственный комплекс.

Постановка проблемы. Цели создания Особых экономических зон (ОЭЗ) в России: развитие обрабатывающих отраслей экономики, высокотехнологичных отраслей экономики, развитие туризма, санаторно-курортной сферы, портовой и транспортной инфраструктур, разработка новых технологий и коммерциализации их результатов, производство новых видов продукции [1]. Критерии отбора заявок на создание ОЭЗ отдают явное предпочтение развитым и динамичным субъектам Российской Федерации.

Специализация ОЭЗ определяется объективными экономическими преимуществами: географическим положением, наличием специфических ресурсов, кадровой обеспеченностью и др. Законодательство РФ предусматривает возможность создания при участии федеральных органов четырех типов ОЭЗ:

- 1) промышленно-производственные создаются на участках территории, которые имеют общую границу, и площадь которых составляет не более чем 20 кв. км;
- 2) технико-внедренческие зоны создаются не более чем на 2-х участках территории, общая площадь которых составляет не более чем 3 кв. км;
- 3) туристско-рекреационные зоны;
- 4) с 1 января 2008 г. российским законодательством предусмотрен четвертый тип ОЭЗ – портовые, которые создаются на территориях морских портов и речных портов, открытых для международного сообщения и захода иностранных судов, территориях аэропортов, открытых для приема и отправки воздушных судов, выполняющих между-

народные воздушные перевозки, а также на территориях, предназначенных в установленном порядке для строительства, реконструкции и эксплуатации морского порта, речного порта, аэропорта.

Анализ последних исследований и публикаций. Портовые ОЭЗ не могут включать в себя имущественные комплексы, предназначенные для посадки пассажиров на суда, их высадки с судов и для иного обслуживания пассажиров. Они создаются на участках территории, которые имеют общую границу, и площадь которых составляет не более чем 50 кв. км [2; 3; 4].

Цель статьи – характеристика территориального зонирования как инструмента стимулирования экономического развития хозяйственного комплекса региона.

Изложение основного материала исследования. Сегодня на территории России действуют:

- 1) 4 промышленно-производственные зоны, которые расположены в наиболее экономически развитых регионах России. Для них характерно преобладание промышленных предприятий, а также наличие разветвленной транспортной инфраструктуры, богатых природных ресурсов и квалифицированной рабочей силы: в Липецкой области, «Липецк»: производство бытовой техники (Индезит), готовые металлические изделия, машиностроение, производство транспортных средств, оборудования и компонентов, стройматериалы); в г. Елабуга в Татарстане «Алабуга»: производство автомобилей (в том числе Фиат), автокомпонентов, оборудования, стекловолокна, полимеров и т.д.); в

Самарской области, «Тольятти»: автомобилестроение и производство компонентов; строительные материалы; производство товаров народного потребления; в Свердловской области, «Титановая долина»: авиастроение, судостроение, ракетостроение, автомобилестроение, медицина; химическая промышленность.

2) 4 технико-внедренческих зоны, которые расположены в крупных российских научных центрах с высоким научно-техническим потенциалом. Преимущества для инвесторов ОЭЗ: доступ к быстро развивающемуся российскому рынку информационных технологий и НИОКР; высококвалифицированные специалисты; высокий потенциал сотрудничества с научными и исследовательскими центрами; бизнес-инкубаторы для стартап – проектов в г. Дубна Московской области (ядерно-физические технологии, системы безопасности, контроля и т.д.); в г. Зеленограде (микроэлектронная, микросистемная техника, печатные платы высокого класса точности и т.д.), в г. Санкт-Петербурге (нанотехнологии для медицины и биологии, оптической электроники и проч.), в г. Томске (новые материалы и нанотехнологии, промышленная электроника и приборостроение, биохимические и химические технологии);

3) 7 туристско-рекреационных зон, расположенных в наиболее живописных регионах с возможностями для развития пляжного, оздоровительного, приключенческого отдыха, экотуризма, экстремальных видов спорта. Они созданы и создаются на территории следующих субъектов РФ: в Калининградской области, Ставрополье, Алтайском крае, Иркутской области, Бурятии, Приморском крае, на Северном Кавказе (туристический кластер).

4) 3 портовые ОЭЗ расположены в непосредственной близости к глобальным морским торговым путям и воздушным коридорам: в Ульяновской области, Хабаровском крае, Мурманской области [5].

3 декабря 2011 г. №392-ФЗ был принят ФЗ «О зонах территориального развития в Российской Федерации и о внесении изменений в отдельные законодательные акты Российской Федерации» (далее – Закон о ЗТР). Он был подготовлен в целях сокращения различий в уровне социально-экономического развития субъектов Российской Федерации путем формирования благо-

приятных условий для привлечения инвестиций в их экономику [6].

До принятия этого закона большинство инструментов государственно-частного партнерства (ОЭЗ, Инвестиционный фонд РФ, концессионные соглашения и др.), как правило, способствовали социально-экономическому развитию преимущественно промышленно развитых регионов. С принятием закона о ЗТР у депрессивных регионов России впервые появился инструмент, который может дать существенный толчок в их социально-экономическом развитии за счет создания привлекательного инвестиционного климата, возможности реализации перспективных проектов, создания новых рабочих мест. Актуальность нового инструмента развития вызвана существованием огромной экономической дифференциации регионов России. Если в США или в Европе объем ВРП на душу населения различается по территориям в 3–5 раз, то в России – более чем в 25 раз.

ЗТР – часть территории субъекта РФ, на которой в целях ускорения социально-экономического развития субъекта Российской Федерации путем формирования благоприятных условий для привлечения инвестиций в его экономику резидентам зоны территориального развития предоставляются меры государственной поддержки. Такие зоны могут создаваться на территории одного и (или) нескольких муниципальных образований одного субъекта РФ. Перечень субъектов Российской Федерации, на территориях которых допускается создание ЗТР, утверждает Правительство Российской Федерации на основании критериев, определенных данным законом. Численные значения критериев и порядок их применения определяется Правительством Российской Федерации

Решение о создании ЗТР принимается Правительством РФ и оформляется соответствующим постановлением на основании заявки высшего исполнительного органа власти субъекта РФ. Одновременно с заявкой представляется стратегия социально-экономического развития субъекта Российской Федерации на долгосрочную перспективу, предусматривающая создание такой зоны, с указанием значений целевых показателей, которые предполагается достигнуть к концу срока функционирования зоны территориального развития.

В реестр резидентов зоны территориального развития включаются юридические лица и индивидуальные предприниматели, зарегистрированные в соответствующих МО и реализующие на территории зоны инвестиционный проект. Не подлежат к включению в реестр резидентов зоны субъекты естественных монополий, государственные и муниципальные унитарные предприятия и учреждения, хозяйственные общества, акции (доли) в уставном (складочном) капитале которых принадлежат РФ, субъектам РФ, МО. Управление ЗТР на федеральном уровне осуществляется уполномоченным Правительством органом федеральной исполнительной власти в этой сфере, на региональном уровне - администрацией ЗТР.

Администрация зоны формирует перечень заявок на получение мер государственной поддержки в очередном году на основании заявок, поступивших от резидентов зоны, а также очередность их удовлетворения.

Администрация представляет в уполномоченный федеральный орган сведения о необходимых мерах государственной поддержки, их объеме, и количестве заявок резидентов. Уполномоченный орган предоставляет указанные сведения главным распорядителям бюджетных средств в целях планирования соответствующих расходов федерального бюджета [6].

Меры государственной поддержки резидентов ЗТР могут быть безусловными, которые резидент получает при получении своего статуса, и условными – право на них резидент получает после подачи заявки, включения его заявки в перечень и при условии получения денег из федерального бюджета.

К мерам государственной поддержки резидентов ЗТР относятся: предоставление бюджетных ассигнований из Инвестиционного фонда РФ; создание объектов капитального строительства за счет средств федерального бюджета в области энергетики, транспорта, необходимых для осуществления резидентами предпринимательской деятельности; предоставление резидентам в аренду земельных участков из состава земель, которые находятся в государственной, муниципальной собственности либо государственная собственность на которые не разграничена; предоставление налоговых льгот и инвестиционного налогового креди-

та резидентам; иные меры государственной поддержки в соответствии с федеральными законами РФ, субъектов РФ, муниципальными правовыми актами.

К мерам государственной поддержки резидентов, заявки которых включены в перечень заявок, могут относиться: предоставление государственных гарантий по кредитам; предоставление из федерального бюджета субсидий бюджетам субъектов РФ в целях поддержки предпринимательской и иной экономической деятельности; иные меры государственной поддержки резидентов, включенных в перечень заявок.

Создание ЗТР не препятствует предоставлению органами государственной власти, органами местного самоуправления других мер поддержки. Госгарантии, субсидии, создание объектов капстроительства связаны с формированием бюджета, поэтому набор этих мер поддержки будет зависеть от того, что планируется к реализации в бюджете на очередной год.

Вне зависимости от бюджетных возможностей резидентам ЗТР предоставляются инвестиционный налоговый кредит, упрощенный порядок предоставления аренды земельных участков с минимальной арендной платой, налоговые льготы и пониженные налоговые ставки на уровне субъекта Федерации [6].

Положительные следствия ФЗ о ЗТР.

1) Принятие закона позволит ряду регионов с низким уровнем экономического развития получить существенный толчок в социально-экономическом развитии за счет создания привлекательного инвестиционного климата, возможности реализации перспективных проектов, создания новых рабочих мест.

2) Передача полномочий субъекту Федерации по распоряжению земельными участками, находящимися в федеральной собственности в границах ЗТР, позволит упростить порядок предоставления аренды земельных участков резидентам. Это позволит также беспрепятственно в случае выделения субсидий из федерального бюджета формировать на территории зоны объекты инфраструктуры в области энергетики, транспорта для осуществления предпринимательской деятельности. Ведь именно наличие нерешенных земельно-имущественных вопросов повлияло на задержку строительства объектов инфраструк-

туры особых экономических зон, что и привело к низкой эффективности расходования средств федерального бюджета на эти цели.

3) Формирование зон ЗТР позволит также поднять уровень жизни граждан, люди перестанут уезжать в другие более благополучные регионы.

Возможные негативные последствия ФЗ о ЗТР.

1) В силу того, что порядок формирования перечней заявок резидентов, претендующих на получение мер государственной поддержки в очередном финансовом году, а также критерии установления очередности удовлетворения заявок, сам перечень заявок определяются высшим должностным лицом субъекта РФ и региональной администрацией, есть возможность использования коррупционных схем попадания в «перечень».

2) Не прописаны критерии принятия решений распорядителем бюджетных средств о финансировании заявок, вошедших в «перечень». Поэтому формулировка закона (ст.12, п.10): «Из заявок, включенных в перечни заявок, подлежит удовлетворению только обеспеченное бюджетными ассигнованиями в очередном финансовом году количество заявок» позволяет вообще не финансировать заявки под предлогом отсутствия средств в федеральном бюджете.

3) Вызывает сомнение сама возможность получения бюджетных ассигнований Инвестиционного фонда РФ на реализацию в ЗТР инвестиционных проектов с участием резидентов, так как согласно порядку, установленному Правительством РФ, стоимость проектов, установленная для получения бюджетных ассигнований Фонда, должна составлять не менее 500 млн. рублей для региональных инвестиционных проектов. Для депрессивных регионов этот порог слишком высок.

Вероятны и другие проблемы реализации данного закона. Это вызывает необходимость вести постоянный мониторинг его правоприменительной практики с целью оперативного формирования мер по его корректировке, направленной на повышение эффективности.

Отличия и сходства ЗТР и ОЭЗ.

Цель создания зоны. ЗТР создаются в целях сокращения различий в уровне социально-экономического развития субъектов Российской Федерации путем формирования

благоприятных условий для привлечения инвестиций в их экономику.

Цель создания ОЭЗ несколько иная – развитие обрабатывающих отраслей экономики, высокотехнологичных отраслей экономики, развитие туризма, санаторно-курортной сферы, портовой и транспортной инфраструктур, разработки технологий и коммерциализации их результатов, производства новых видов продукции (ст. 3 Закона об ОЭЗ).

Если же определять цель более глобально, то целью создания данных зон является привлечение инвестиций (в отрасль или регион), создание определенной формы государственно-частного партнерства.

Государственно-частное партнерство заключается в том, что государство принимает меры поддержки и создает частному партнеру благоприятные условия для осуществления предпринимательской (инвестиционной) деятельности на определенной территории, а частный партнер вкладывает инвестиции в развитие данной территории.

Упоминание территории субъекта РФ в определении ЗТР: которое создает иллюзию того, что субъекты Федерации могут сами принимать решение о создании зон, однако это не совсем так.

Решение о создании ЗТР, как и в случае с ОЭЗ, принимает Правительство РФ и оформляет его своим постановлением.

Инициатором создания ЗТР может выступить высший исполнительный орган государственной власти субъекта Федерации путем направления в Правительство РФ соответствующей заявки, однако норма Закона построена таким образом, что, исходя из буквального толкования, Правительство РФ также может выступать инициатором создания ЗТР, и в любом случае Правительство РФ принимает решение о ее создании (п. 2 ст. 7 Закона о ЗТР).

Порядок создания зон в обоих случаях включает следующие этапы: подача заявки на создание зоны, отбор заявок, принятие решения о создании зоны, заключение соглашения о создании зоны.

Для создания ЗТР высший исполнительный орган государственной власти субъекта Федерации представляет в Правительство РФ вместе с заявкой ряд документов: стратегию социально-экономического развития субъекта Федерации на долгосрочную перспективу, предусматривающую со-

здание ЗТР, решение о согласии уполномоченных органов муниципального образования, реквизиты документов территориального планирования и градостроительного зонирования территории муниципального образования (п. 2 ст. 7 Закона о ЗТР).

В случае создания ОЭЗ высший исполнительный орган государственной власти субъекта Федерации (самостоятельно или совместно с исполнительно-распорядительным органом МО) также подает в уполномоченный Правительством РФ орган исполнительной власти заявку на создание ОЭЗ с обоснованием целесообразности и эффективности ее создания для решения задач федерального, регионального, местного значения (п. 2 ст. 6 Закона об ОЭЗ).

Условия создания зон, которые содержатся в Законах о ЗТР и об ОЭЗ, и учитываются при рассмотрении заявки. Обязательным условием создания ЗТР является ее включение в стратегию социально-экономического развития субъекта Федерации, которая, в частности, должна содержать прогноз изменения значений показателей социально-экономического развития соответствующего субъекта за период функционирования ЗТР. Определенным показателям должно соответствовать и МО, на территории которого предполагается создание зоны (ст. 6 Закона о ЗТР).

Условия создания ОЭЗ касаются земельных участков, которые согласно требованиям Закона о ОЭЗ должны принадлежать к определенным категориям земель (промышленность, энергетика, транспорт, связь и др.) (ст. 5 Закона об ОЭЗ).

Соглашения, которые заключаются в отношении создания зон. В отношении ЗТР Правительство РФ, высший исполнительный орган государственной власти субъекта и исполнительно-распорядительные органы муниципального образования заключают соглашение о функционировании зоны территориального развития (далее - Соглашение о ЗТР), включающее, в частности, объем и сроки финансирования создания в зоне объектов инженерной, транспортной и иных инфраструктур, предоставление и прекращение мер государственной поддержки, этапы функционирования зоны территориального развития и показатели оценки эффективности на каждом из этапов, содержание обязательства по управлению и распоряжению земельными участками, содержание обяза-

тельств органов государственной власти субъекта Российской Федерации и органов местного самоуправления по предоставлению налоговых льгот резидентам и др. (ст. 8 Закона о ЗТР).

Соглашение о создании особой экономической зоны (далее – Соглашение об ОЭЗ) устанавливает комплекс мероприятий по разработке перспективного плана развития зоны и порядок их финансирования, обязательства исполнительного органа государственной власти субъекта (-ов) Федерации и обязательства исполнительно-распорядительного органа муниципального образования (-ий) в отношении полномочий по управлению и распоряжению земельными участками и другими объектами недвижимости, расположенными в границах ОЭЗ, на срок ее существования, порядок формирования наблюдательного совета особой экономической зоны и др. (п. п. 4, 4.1 ст. 6 Закона об ОЭЗ).

В целом содержание данных соглашений, похоже, а различия обусловлены целями создания. И правовая природа соглашений схожа. Правовая природа Соглашения о ОЭЗ не подразумевает гражданско-правового договора, а содержит в своем большинстве элементы публично-правового характера и, как следствие, носит комплексный характер.

Существуют и другие точки зрения на правовую природу данного соглашения, например, что данное соглашение носит исключительно организационно-управленческий характер.

Однако Соглашение о ЗТР носит скорее комплексный характер. Так, условия по объему и срокам финансирования носят гражданско-правовой характер, содержание обязательства исполнительно-распорядительных органов носит публично-правовой характер, а этапы функционирования зоны территориального развития - организационный характер.

Территория создания ЗТР и ОЭЗ. ЗТР может быть создана на территории только одного субъекта РФ, так как Законом о ЗТР прямо запрещено создание данной зоны на территориях нескольких субъектов (п. 2 ст. 5 Закона о ЗТР). При этом создание ЗТР допускается только на территориях тех субъектов, которые включены в перечень, утверждаемый Правительством РФ.

Данный перечень формируется либо по решению или поручению Президента РФ, либо на основании анализа определенных экономических показателей в отношении субъекта Федерации за 10-летний период, предшествующий году утверждения указанного перечня, предельные значения, методики расчета и порядок применения которых определяются Правительством РФ (данные показатели перечислены в п. 2 ст. 4 Закона о ЗТР).

ОЭЗ образуется на территории субъекта или нескольких субъектов РФ и территории МО или муниципальных образований. Закон об ОЭЗ содержит определенные требования к площади территории зоны (ст. 4 Закона об ОЭЗ). Создание ЗТР и ОЭЗ на территории одного МО не допускается.

Срок создания ЗТР и ОЭЗ. ЗТР создается на срок 12 лет, а ее функционирование осуществляется поэтапно, о чем говорится в Соглашении о ЗТР.

В настоящее время ОЭЗ создается на 49 лет (ранее ОЭЗ, за исключением портовой, создавались на 20 лет). Срок существования как ОЭЗ, так и ЗТР, продлению не подлежит.

Досрочное прекращение функционирования зон. Досрочное прекращение функционирования ЗТР допускается на основании решения Правительства РФ только в случаях, прямо предусмотренных в Законе о ЗТР: необходимость защиты жизни и (или) здоровья людей, охраны окружающей среды и культурных ценностей; обеспечение обороны страны и безопасности государства; недостижение по окончании этапа функционирования значений показателей оценки эффективности, предусмотренных проектом.

Досрочное прекращение существования ОЭЗ также допускается только по решению Правительства РФ в случаях, предусмотренных Законом. Досрочное прекращение возможно, если оно вызвано необходимостью защиты жизни и здоровья людей (формулировка совпадает с ЗТР), в течение 3-х лет с даты создания зоны не заключено ни одного соглашения об осуществлении деятельности на ее территории, либо все ранее заключенные соглашения расторгнуты, либо в течение 3-х лет подряд в ОЭЗ ее резидентами не осуществляется предусмотренная деятельность.

Статус резидентов зоны. Резиденты о ЗТР, и ОЭЗ должны быть включены в реестр резидентов. Для включения в реестр ЗТР по-

тенциальный резидент должен представить инвестиционную декларацию, в соответствии с которой будет выполнен инвестиционный проект, отвечающий установленным Законом двум требованиям: 1) реализация проекта в ЗТР; 2) соответствие предусмотренных проектом видов деятельности требованиям Закона; в п.8 ст. 11 Закона о ЗТР перечислены виды деятельности, осуществление которых прямо запрещено: производство этилового спирта, алкогольной продукции, производство табачных изделий и других подакцизных товаров (за исключением мотоциклов и легковых автомобилей), добыча сырой нефти, природного газа, предоставление услуг в этих областях; добыча драгоценных металлов, драгоценных камней, полудрагоценных камней, их производство и переработка; оптовая торговля и розничная торговля; ремонт транспортных средств, бытовых изделий и предметов личного пользования; финансовая деятельность; обработка лома и отходов цветных и (или) черных металлов).

В реестр резидентов ЗТР могут быть включены юридические лица частного предпринимательства (кроме субъектов естественных монополий) и индивидуальные предприниматели, зарегистрированные в установленном законом порядке на территории соответствующего МО. Включение в реестр ЗТР происходит на основании письменного заявления с предоставлением определенных документов, которые, в частности, включают инвестиционную декларацию (полный перечень документов приведен в п. 3 ст. 11 Закона о ЗТР).

Администрация принимает решение о включении в реестр и выдает резиденту ЗТР соответствующее свидетельство или дает мотивированный отказ по причинам, указанным в Законе: непредставление необходимых документов; неподтверждение уполномоченным органом факта регистрации или постановления юридического лица или индивидуального предпринимателя на учет в налоговом органе; несоответствие инвестиционного проекта установленным требованиям.

В отношении резидента ОЭЗ история похожая: включение в реестр на основе заявки; документы для подачи заявки почти те же, только вместо инвестиционной декларации - бизнес-план; необходимость регистрации в пределах ОЭЗ; заключение соглашения о ведении определенной деятельности

(со своими особенностями); выдача свидетельства резиденту или мотивированный отказ по почти таким же основаниям с небольшими различиями [7].

Если инвестиционная декларация для ЗТР должна содержать цель и объект инвестиционной деятельности, общий объем финансирования инвестиционного проекта, объем и график осуществления инвестиций при реализации инвестиционного проекта, в том числе на первом этапе функционирования ЗТР, то резидент ОЭЗ предоставляет сведения о предполагаемом объеме инвестиций и предполагаемом объеме капитальных вложений, в том числе в течение 3-х лет со дня заключения соглашения об осуществлении деятельности, непосредственно в заявке, а остальные сведения указывает в бизнес-плане.

Преимущества обладания статусом резидента зоны. Преимущества для резидента ЗТР выражаются в мерах государственной поддержки: предоставление бюджетных ассигнований Инвестиционного фонда РФ для реализации в ЗТР инвестиционных проектов с участием резидентов; создание объектов капитального строительства в области энергетики, транспорта, находящихся в государственной собственности РФ и необходимых для осуществления резидентами предпринимательской и иной экономической деятельности; предоставление резидентам в аренду земельных участков из состава земель, которые находятся в государственной или муниципальной собственности; предоставление налоговых льгот и инвестиционного налогового кредита резидентам; иные меры.

Резидентам, заявки которых включены в перечень, установлены дополнительные меры государственной поддержки, которые включают предоставление государственных гарантий РФ по кредитам, привлекаемым юридическими лицами, предоставление из федерального бюджета субсидий бюджетам субъектов РФ.

Перечни заявок каждый финансовый год формируются администрацией, которой устанавливается очередность удовлетворения заявок, поскольку удовлетворению подлежат только обеспеченные бюджетными ассигнованиями в очередном финансовом году количество заявок.

Прием заявок на очередной финансовый год происходит после извещения, которое размещается администрацией на официальном сайте субъекта Российской Федерации в сети Интернет не менее чем за 20 дней до даты окончания подачи заявок.

Между тем резидентам ОЭЗ предоставляются следующие преимущества: управление ОЭЗ особыми органами управления с определенными полномочиями, льготный налоговый режим, режим свободной таможенной зоны, применение особого режима осуществления предпринимательской деятельности только в отношении лиц, получивших статус резидентов ОЭЗ, гарантия резидентам от неблагоприятного изменения законодательства о налогах и сборах.

Выводы и перспективы дальнейших исследований. Таким образом, по своему типу ЗТР и ОЭЗ – две разные зоны: ЗТР – зона ускоренного экономического развития, ОЭЗ – отраслевая зона.

Порядки создания ЗТР и ОЭЗ не имеют существенных и сущностных отличий, а имеющиеся различия носят скорее формальный процедурный характер. Различия в условиях создания зон логически вытекают из цели их создания. Для отраслевой деятельности важна категория земель, на которых она будет осуществляться, а для регионального развития – факт включения таких планов в долгосрочную региональную стратегию.

Перечень вопросов, регулируемых соглашениями о ЗТР и ОЭЗ, их стороны и правовая природа во многом схожи. Какими бы не были требования к территории в отношении ЗТР и ОЭЗ, важен сам факт наличия признака территории, а различия в данном случае носят частный характер.

В целом причины досрочного прекращения функционирования зон одинаковы: либо необходимость защиты конституционных устоев, либо экономическая неэффективность зоны. Порядки регистрации резидентов ЗТР и ОЭЗ также весьма схожи.

Литература

1. Федеральный закон от 22.07.2005г. № 116-ФЗ «Об особых экономических зонах в РФ» [Электронный ресурс]. <http://afga.ru/?p=581>.
2. Каргиева Б.Э. Особые экономические зоны: специфика государственно-правового регулирования // Общество и право. 2010. №4.
3. Рыбаков С.А. Особенности правового статуса резидентов особых экономических зон // Налоги. 2010. №3.
4. Лисица В.Н. Особые экономические зоны в Российской Федерации. Новосибирск: РИФ-Новосибирск, 2010.
5. Официальный сайт Министерства регионального развития РФ. Режим доступа: <http://www.minregion.ru/>.

6. Федеральный закон №392 от 03.12.2011г. «О зонах территориального развития в Российской Федерации и о внесении изменений в отдельные законодательные акты Российской Федерации» [Электронный ресурс]. Режим доступа: <http://base.garant.ru/70100064/>.

7. Белицкая А.В. О зонах территориального развития: комментарий нового законодательства [Электронный ресурс]. Режим доступа: <http://justicemaker.ru/view-article.php?id=25&art=3723>.

References

1. FZ ot 22.07.2005g. № 116-FZ «Ob osobykh ekonomicheskikh zonakh v RF» [Elektronnyy resurs]. <http://afga.ru/?p=581>.

2. Kargiyeva B.E. Osobyie ekonomicheskiye zony: spetsifika gosudarstvenno-pravovogo regulirovaniya // Obshchestvo i pra-vo. 2010. №4.

3. Rybakov S.A. Osobennosti pravo-vogo statusa rezidentov osobykh ekonomiche-skikh zon // Nalogi. 2010. №3.

4. Lisitsa V.N. Osobyie ekonomicheskiye zony v Rossiyskoy Federatsii. Novosibirsk: RIF-Novosibirsk, 2010.

5. Ofitsial'nyy sayt Ministerstva regional'nogo razvitiya RF. Rezhim dostupa: <http://www.minregion.ru/>.

6. FZ №392 ot 03.12.2011g. «O zonakh territorial'nogo razvitiya v Rossiyskoy Federatsii i o vnesenii izmeneniy v ot-del'nyye zakonodatel'nyye akty Rossiyskoy Federatsii» [Elektronnyy resurs]. Rezhim dostupa: <http://base.garant.ru/70100064/>.

7. Belitskaya A.V. O zonakh territorial'nogo razvitiya: kommentariy novogo zakonodatel'stva [Elektronnyy resurs]. Rezhim dostupa: <http://justicemaker.ru/view-article.php?id=25&art=3723>.

Родіонова Є. В., Майорнікова М. Г.

Територіальне зонування як інструмент стимулювання економічного розвитку господарського комплексу регіону

З прийняттям закону про територіальному розвитку у депресивних регіонів Росії вперше з'явився інструмент, який може дати суттєвий поштовх в їх соціально-економічний розвиток за рахунок створення привабливого інвестиційного клімату, можливості реалізації перспективних проєктів, створення нових робочих місць. Актуальність нового інструменту розвитку викликана існуванням величезної економічної диференціації регіонів Росії. Зона територіального розвитку - частина території суб'єкта РФ, на якій з метою прискорення соціально - економічного розвитку суб'єкта Російської Федерації шляхом формування сприятливих умов для залучення інвестицій у його економіку резидентам зони територіального розвитку надаються заходи державної підтримки.

Ключові слова: зонування, територія, економічний розвиток, господарський комплекс.

Rodionova E, Mayornikova M.

Zoning as a tool to promote the economic development of commercial complex region

With the adoption of the law on territorial development in depressed regions of Russia was first introduced a tool that can give a significant boost in their socio-economic development through the creation of an attractive investment climate, the possibility of promising projects, the creation of new jobs. Relevance of the new development tool due to the existence of enormous economic differentiation of regions of Russia. Territorial Development Zone - part of the territory of the RF subject on which to accelerate socio-economic development of the Russian Federation by creating favorable conditions for attracting investments into its economy area residents territorial development provided state support measures.

Keywords: zoning, land, economic development, economic complex.

Рецензент: Павлов К. В. – доктор экономических наук, профессор, проректор по научной работе Ижевского института управления, заведующий кафедрой «Экономика» Камского института гуманитарных и инженерных технологий, г. Ижевск, Российская Федерация.

Reviewer: Pavlov K. – Professor, Ph.D. of Economics, vice-rector of sciences Izhevsk of institute of management, head of Economy Department Kamsky institute of humanitarian and engineering technologies, Izhevsk, Russian Federation.

e-mail: kvp_ruk@mail.ru

*Статья подана
07.02.2014 г.*

СИСТЕМНО-СТРУКТУРНИЙ АНАЛІЗ РЕКРЕАЦІЙНО-ТУРИСТИЧНИХ РЕСУРСІВ ПРИМОРСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ

У статті розглянуто та проаналізовано понятійний апарат рекреаційних і туристичних ресурсів. Проведений аналіз рекреаційно-туристичних ресурсів приморських територій за допомогою системно-структурного підходу, рекреаційно-туристичні ресурси були розглянуті як система, а також запропоновані нові організаційно-економічні форми господарювання підприємств цієї галузі, а саме застосування кластерних структур в цій сфері. Дослідження функціональної структури дає змогу визначити роль окремих компонентів у процесі розвитку рекреаційно-туристичної діяльності в регіоні. Вивчення функціональної структури допомагає визначити економічну доцільність комплексного використання природних ресурсів, сприяє обґрунтованому проектуванню нових і вдосконаленню наявних суспільно-територіальних комплексів та систем

Ключові слова: рекреаційні ресурси, туристичні ресурси, системно-структурний аналіз, рекреаційно-туристична система, рекреаційно-туристична кластерна структура.

Постановка проблеми. Економічний розвиток нашої держави та ведення раціонального господарювання неможливо без аналізу, діагностування та оцінки конкретних показників природних ресурсів, а особливо рекреаційно-туристичних ресурсів, які на Півдні України займають значну частку від інших ресурсів та відіграють немалу роль в економіці. На сьогодні в період політичної та економічної нестабільності ця сфера потребує проведення таких досліджень.

Дослідження процесів розвитку рекреаційно-туристичної діяльності здійснюється за допомогою багатьох підходів. Найбільш ефективними є такі: галузевий, міжгалузевий, регіональний, системно-структурний, функціональний та ін. Наявність в Україні значної кількості рекреаційно-туристичних ресурсів приморських територій обумовлює необхідність проведення саме системно-структурного аналізу, який передбачає аналіз складних об'єктів. Результати цього аналізу можуть бути застосовані при виборі нових організаційно-економічних форм господарювання підприємств цієї галузі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вагомий внесок у теорію дослідження аналізу рекреаційно-туристичних ресурсів зробили відомі українські науковці як, Стеченко Д.М., Мальська М.П., Худо В.В., Кифяк В.Ф., Балджи М.Д., Фоменко Н.В. та ін.

Мета статті – розглянути та проаналізувати понятійний апарат рекреаційних

та туристичних ресурсів, за допомогою системно-структурного підходу проаналізувати рекреаційно-туристичні ресурси приморських територій.

Виклад основного матеріалу дослідження. Розвитку рекреаційно-туристичної сфери в Україні сприяє наявність великої кількості туристичних та рекреаційних ресурсів, до яких прийнято відносити природно-кліматичні умови, соціально-економічний рівень, культурно-історичні об'єкти і багато іншого, на підставі яких можливе створення унікальної туристичної індустрії, що відповідає сучасним вимогам.

Поняття “природні ресурси”, “рекреаційні ресурси”, “туристичні ресурси” трактуються вченими по-різному. Так, Стеченко Д.М. називає природні рекреаційні ресурси – природними та природно-технічними геосистемами, об'єктами, явищами природи, які мають комфортні властивості для рекреаційної діяльності та можуть бути використані для її організації впродовж певного часу[1, с.113].

Фоменко Н.В. [2, с.14] під природними рекреаційними ресурсами розуміє природні територіальні комплекси, окремі компоненти природного середовища і їх речовинні складові, які мають всі передумови для того, щоб служити матеріальною основою для організації відпочинку, туризму і лікуванню людей. До таких ресурсів належать лікувальні речовини (мінеральні води, грязі, озокерит), природні комплекси, які мають лікувальні і оздоровлюючі влас-

тивості багатоцільового призначення (ліси, шквальні комплекси, лікувальні кліматичні місцевості). Рекреаційні умови можна визначити як компоненти і властивості природного середовища, які сприяють рекреаційній діяльності, але не є матеріальною основою (естетичність, пейзажне різноманіття ландшафтів і т.д.).

Україна має різноманітні природні рекреаційні ресурси (кліматичні, біологічні, гідрологічні, ландшафтні, джерела мінеральних вод, лікувальні грязі тощо). Загальна площа земель, придатних для рекреаційного використання в Україні становить, млн. га (15,6 відсотка території), в тому числі рівнинних рекреаційних ландшафтів – 7,1, гірських – 2,3. Близько 7,8 млн га відносять до умовно придатних для рекреації земель (мають обмежене рекреаційне значення) [1].

До рекреаційних ресурсів нашої держави ми можемо віднести: рекреаційні ліси, природні мінеральні води, лікувальні грязі, ландшафтні рекреаційні ресурси та пляжні ресурси.

М.П. Мальська та В.В. Худо [3, с. 33] дають поняття туристично-рекреаційних ресурсів. Вони вважають, що це компоненти географічного доквілля, об'єкти антропогенної діяльності, які завдяки таким властивостям, як унікальність, історична або художня цінність, оригінальність, естетична привабливість і лікувально-оздоровлювальна значущість можуть бути використані для організації різноманітних видів рекреаційних занять. Вчені виокремлюють три типи туристично-рекреаційних ресурсів: історико-культурні, природні, соціально-економічні.

Рекреаційна діяльність можлива на тих територіях, які мають природні та культурно-історичні умови. До таких відносяться приморські території, які знаходяться в Одеській, Миколаївській, Херсонській, Запорізькій та Донецькій областях.

Рекреаційно-туристичні ресурси приморських територій можемо розділити на курортологічні, оздоровчі та туристичні. До курортологічних рекреаційних ресурсів відносяться джерела мінеральних і термальних вод, запаси лікувальних грязей, акваторії і території, які мають властивості

позитивного впливу на лікування певних захворювань. До туристичних ресурсів належать пам'ятники культури та архітектури, природні місця, музеї, історичні місця та ін. До основних оздоровчих ресурсів належать пляжі. Рекреаційна цінність морського узбережжя визначається поєднанням сприятливих кліматичних, бальнеологічних та ландшафтних ресурсів.

Для оцінювання рівня розвитку рекреаційно-туристичної сфери в тому чи іншому регіоні використовується значна кількість наукових підходів. Найбільш ефективними є такі: галузевий, міжгалузевий, регіональний, системно-структурний, функціональний та ін. В нашій статті ми розглядаємо системно-структурний підхід, як один із найбільш значимих в аналізі рекреаційно-туристичних ресурсів.

Стеченко Д.М. [4, с.30] наголошує, що системно-структурний аналіз потребує виділення та обґрунтування найбільш суттєвих внутрішніх компонентів, їх функціональних призначень з метою моделювання і прогнозування розвитку об'єкта дослідження в цілому. Вирізняє компонентну, функціональну, територіальну та управлінську структуру.

За допомогою аналізу компонентної структури виділяють та обґрунтовують найбільш суттєві компоненти рекреаційно-туристичної діяльності, виявляють їх співвідношення з метою глибокого розуміння складного механізму причинно-наслідкових взаємозв'язків між ними. Для цього використовуються кількісні та якісні показники, які найбільш повно характеризують об'єкт дослідження.

Дослідження функціональної структури дає змогу визначити роль окремих компонентів у процесі розвитку рекреаційно-туристичної діяльності в регіоні. Вивчення функціональної структури допомагає визначити економічну доцільність комплексного використання природних ресурсів, сприяє обґрунтованому проектуванню нових і вдосконаленню наявних суспільно-територіальних комплексів та систем.

Дослідження управлінської структури сприяє формуванню цільових установок для територіальних рекреаційно-

туристичних утворень з метою інтенсифікації інтеграційних процесів.

Балджи М.Д. [5, с.72] вважає, що функціональним ядром певної території (регіону) є природна система, якій притаманна територіально-функціональна цілісність. Саме таке врахування конче необхідне для комплексного використання природних ресурсів і потребує просторово-економічного аналізу наявності ресурсів, а на цій основі визначення факторів, що здатні регулювати процеси функціонування конкретного регіону, його розвиток та можливі трансформації.

Розглядаючи територію певної області як цілісність та складну систему, доцільно застосувати диференційний підхід для визначення унікальних особливостей регіону, тому необхідним є виділення:

1) наявних природних ресурсів (земельних, водних, енергетичних, мінеральних, лісових, тваринних, рекреаційних);

2) наслідків виробничо-господарської діяльності (промисловості, сільського господарства, будівельної діяльності, транспорту та зв'язку, сфери відпочинку та лікування);

3) наявних трудових ресурсів (працюючого населення різних вікових груп і статі, певної кваліфікації);

4) екологічних компонентів (наявність викидів, скидів та відходів; споживання свіжої води, обсяг оборотної та послідовно використаної води; екологічні платежі і збори; капітальні інвестиції та поточні витрати за забруднення).

Виділені узагальнюючі показники дають змогу врахувати рівень збалансованості у природокористуванні, ефективність використання природних ресурсів; дозволяють обґрунтовано підійти до вимірювання показників природокористування та порівнянні із загальноприйнятими стандартними значеннями і нормативами, а також можуть бути використані при побудові моделей природокористування.

Таким чином, рекреаційно-туристичні ресурси приморських територій ми можемо розглядати як складну соціальну, керовану і частково самокеровану систему, в центрі якої стоїть підсистема "відпочиваючі", що має безпосере-

дній зв'язок з іншими підсистемами, до яких відносять природний і культурно-історичний комплекси, матеріальну базу, рекреаційну інфраструктуру, обслуговуючий персонал, органи управління. Природні та культурно-історичні комплекси виступають як основа розвитку системи; технічна система та обслуговуючий персонал забезпечують комфортність і якість відпочинку; органи управління забезпечують збереження структури системи, взаємодія підсистем, реалізацію основних цілей і завдань.

Рекреаційно-туристична система як структурна територіальна одиниця економіки держави дозволяє виділити ряд ознак.

По-перше, вона включає рекреаційні установи (санаторії, будинки відпочинку, турбази тощо) і підприємства, які обслуговують рекреантів (підприємства транспорту, комунальних послуг, підприємства, що виробляють сувенірну продукцію тощо).

По-друге, в її структурі виділяються наступні галузі рекреації: лікувально-оздоровча (санаторії та пансіонати з лікуванням), оздоровчий відпочинок (будинки, пансіонати та бази відпочинку), туризм (туристські бази, кемпінги, готелі, мотелі), короткочасний відпочинок, відпочинок дітей.

По-третє, ця система характеризується курортно-рекреаційною мережею, є її основою і включає наступні функціональні типи установ:

- стаціонарного відпочинку - будинки і пансіонати відпочинку, бази відпочинку підприємств і організацій;

- активного відпочинку - туристські та альпіністські бази, кемпінги, притулки;

- короткочасного відпочинку - бази вихідного дня, будинки мисливців та ін.;

- санаторні заклади - санаторії і пансіонати з лікуванням;

- дитячі курортно-рекреаційні заклади - замиські, оздоровчі табори та ін..

Такий системно-структурний аналіз рекреаційно-туристичних ресурсів приморських територій дозволить оцінити та

спрогнозувати рекреаційний потенціал цих територій, дозволить застосувати нові організаційно-економічні форми господарювання підприємств цієї галузі.

Дуже багато досліджень проведено щодо впровадження кластерних структур у рекреаційно-туристичній сфері, що особливо актуально для приморських територій. Основною метою створення таких форм господарювання є підвищення конкурентоспроможності цієї галузі, адже кластер буде виступати як організаційна система для розвитку рекреаційно-туристичної сфери.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Таким чином, можемо зробити висновок, що для досягнення поставленої мети у процесі аналізу рекреаційно-туристичних ресурсів необхідно вирішити наступні завдання:

- розроблення науково-методологічних підходів до вивчення рекреаційно-туристичного потенціалу приморських територій;
- здійснення докладного системно-структурного аналізу приморських територій;
- проведення еколого-економічної оцінки рекреаційного потенціалу;
- побудування природно-ресурсних балансів, визначення потреб у рекреаційних та туристичних ресурсах та можливості їх використання в даному регіоні;
- визначення чітких пріоритетів використання й охорони природних ресурсів;
- обґрунтування економічної, соціальної і екологічної доцільності використання інноваційних рішень у рекреаційно-туристичній сфері;
- розроблення кластерної моделі рекреаційних та туристичних підприємств приморських територій.

Література

1. Стеченко Д.М. Розміщення продуктивних сил і регіоналістика: Підручник / Д.М. Стеченко. – К.: Вікар, 2006. – 396с.
2. Фоменко Н.В. Рекреаційні ресурси та курортологія. Навч. посіб. / Н.В. Фоменко. – К.: Центр навчальної літератури, 2007. – 312с.
3. Мальська М.П. Туристичний бізнес: теорія та практика. Навч. посіб. / М.П. Мальська, В.В. Худо. – К.: Центр учбової літератури, 2007. – 424с.
4. Управління регіональним розвитком туризму: навч. посіб. / Д.М. Стеченко, І.В. Безуглий, Н.П. Турло, С.М. Мархонос; за ред. Д.М. Стеченка. – К.: Знання, 2012. – 455с.
5. Балджи М.Д. Організаційно-економічні засади комплексного природокористування на регіональному рівні: Монографія / М.Д. Балджи. – Одеса: Атлант, 2010. – 500с.
6. Кифяк В.Ф. Стратегія розвитку територіальних рекреаційних систем: теорія, методологія, практика: Монографія / В.Ф. Кифяк. – Київ; Чернівці: Книги-XXI, 2010 – 432с.

References

1. Stechenko D.M. Rozmishchennya pro-duktyvnykh syl i rehional istryka: Pidruchnyk / D.M. Stechenko. – K.: Vikar, 2006. – 396 s.
2. Fomenko N.V. Rekreatsiyni resursy ta kurortolohiya. Navch. posib. / N.V. Fomenko. – K.: Tsentr navchal'noyi literatury, 2007. – 312 s.
3. Mal's'ka M.P. Turystychnyy biz-nes: teoriya ta praktyka. Navch. posib. / M.P. Mal's'ka, V.V. Khudo. – K.: Tsentr uchbovoyi literatury, 2007. – 424 s.
4. Upravlinnya rehional'nyim rozvytkom turyzmu: navch. posib. / D.M. Stechenko, I.V. Bezuhlyy, N.P. Turlo, S.M. Markhonos; za red. D.M. Stechenka. – K.: Znannya, 2012. – 455 s.
5. Baldzhy M.D. Orhanizatsiyno-ekonomichni zasady kompleksnoho pryrodokorystuvannya na rehional'nomu rivni:

Monohrafiya / M.D. Baldzhy. – Odesa: Atlant, 2010. – 500 s.

6. Kyfyak V.F. Stratehiya rozvytku terytorial'nykh rekreatsiynykh system: teoriya, metodolohiya, praktyka: Monohrafiya / V.F. Kyfyak. – Kyuyiv; Chernivtsi: Knyhy- KHKH, 2010 – 432s.

Рюмина Е. Л.

Системно-структурный анализ рекреационно-туристических ресурсов приморских территорий

В статье рассмотрен и проанализирован понятийный аппарат рекреационных и туристических ресурсов. Проведенный анализ рекреационно-туристических ресурсов приморских территорий с помощью системно-структурного подхода, рекреационно-туристические ресурсы были рассмотрены как система, а также предложены новые организационно-экономические формы хозяйствования предприятий этой отрасли, а именно применение кластерных структур в этой сфере. Исследование функциональной структуры позволяет определить роль отдельных компонентов в процессе развития рекреационно-туристической деятельности в регионе. Изучение функциональной структуры помогает определить экономическую целесообразность комплексного использования природных ресурсов, способствует обоснованному проектированию новых и совершенствованию имеющихся общественно-территориальных комплексов и систем.

Ключевые слова: рекреационные ресурсы, туристические ресурсы, системно-структурный анализ, рекреационно-туристическая система, рекреационно-туристическая кластерная структура.

Ryumina E.

Systemic-structural analysis of tourist-recreational resources of coastal areas

In article are considered and analyzed the conceptual apparatus of the recreational and tourism resources. The analysis of tourist-recreational resources of coastal areas with systemic-structural approach, recreation and tourist resources were considered as a system, as well as proposed new organizational and economic activities of the enterprises of the industry, namely the use of cluster structures in this sphere. The study of the functional structure allows defining the role of individual components in the development of recreation and tourism activities in the region. Learning functional structure helps to determine the economic feasibility of the integrated use of natural resources, promotes reasonable design of new and improvement of existing socio-territorial complexes and systems.

Keywords: recreational resources, tourism resources, system-structural analysis, recreation and tourism system, recreation and tourism cluster structure.

Рецензент: Сасенко В. Г. – доктор економічних наук, доцент, завідувач кафедри «Економіка підприємства та економічна теорія» Бердянського державного педагогічного університету, м. Бердянськ, Україна.

Reviewer: Sayenko V. – Professor, Ph.D. of Economics, Head of Business Economics and Economic Theory Department Berdyansk State Pedagogical University Berdyansk, Ukraine.

e-mail: info@bdpu.org

*Стаття подана
11.05.2014 р.*

**Підсумки IV Міжнародної науково-практичної конференції студентів,
аспірантів та молодих вчених
«ПРОБЛЕМИ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ ТА МОДЕЛІ СТІЙКОГО РОЗВИТКУ ЕКОНОМІКИ»,
проведеною кафедрою економічної кібернетики СНУ ім. В. Даля**

27 березня 2014 року в Східноукраїнському національному університеті імені Володимира Даля, відбулася IV Міжнародна науково-практична конференція студентів, аспірантів та молодих вчених «Проблеми глобалізації та моделі стійкого розвитку економіки». У конференції взяли участь 111 молодих науковців з різних країн: Україна, Польща, Китай, Ізраїль, Німеччина, Азербайджан, Туркменістан.

Конференцію відкрив заслужений діяч науки і техніки України, завідувач кафедри «Економічна кібернетика», д.т.н., д.е.н., проф. Рамазанов Султан Курбанович: "Наша конференція присвячується 150-річчю з дня народження Володимира Івановича Вернадського – генія всього людства, вченого-енциклопедиста, мислителя, філософа, першопрохідника в ноосферу та прориві людства, які ще належить зробити в XXI столітті! ... Світ як складна динамічна система включає в себе наступні основні підсистеми: населення, соціум, економіку, виробництво продовольства, інноваційний комплекс, природні ресурси, середовище, країни і регіони світу. Розвиток та взаємодія цих підсистем та їхні елементів визначають світову динаміку і її сталий розвиток".

Учасників конференції привітав Осенін Юрій Іванович – проректор з наукової роботи Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля, д.т.н., проф., заслужений діяч науки і техніки України, представник Міжнародної компанії ILogos .

На пленарному засіданні виступили з доповіддю провідні вчені університету:

Рамазанов Султан Курбанович – доктор економічних наук, доктор технічних наук, професор з доповіддю: «Проблема глобального моделювання і динаміка світового розвитку»;

Нагорний Борис Григорович – доктор соціологічних наук, професор, керівник Луганського відділення Соціологічна Асоціація України, з доповіддю «Соціальні проблеми глобалізації на сучасному етапі».

Шевченко Галина Павлівна – доктор педагогічних наук, професор, член-кореспондент

НАПН України, заслужений діяч науки і техніки України, член Національної комісії України з питань ЮНЕСКО, з доповіддю «Проблеми виховання особистості в умовах глобалізації».

Представлені доповіді отримали найвищу оцінку, а саме:

Перше місце отримав Кривошеєв Костянтин, аспірант кафедри «Економічна кібернетика» за доповідь «Інформаційні технології підтримки прийняття рішень при діагностуванні». Науковий керівник – д.е.н., д.т.н. проф. Рамазанов С.К.

Друге місце отримала Кирилова Юлія – магістр, спеціальність «Економіка довкілля та природних ресурсів», за доповідь «Питання створення національних природних парків у східних регіонах України». Науковий керівник – к.пед.н., доц. Макаренко М.Б.

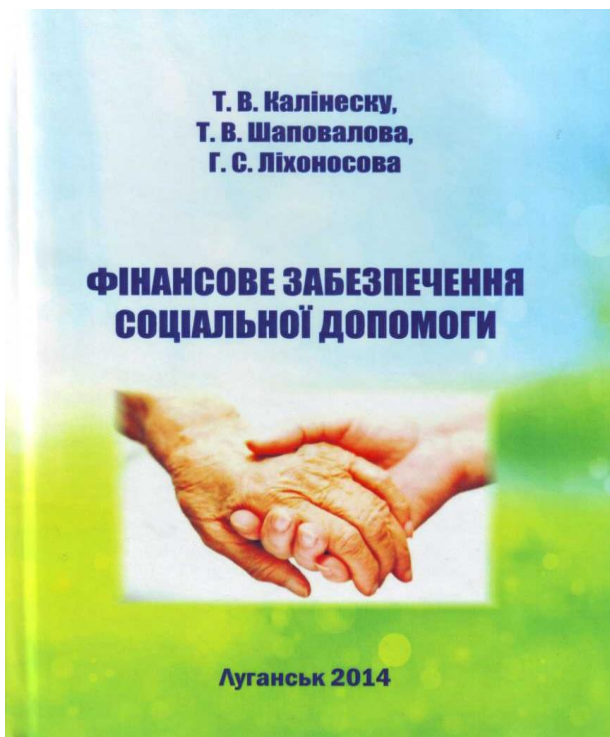
Третє місце розділили студенти:

Лофіченко Олександр - студент кафедри «Економічна кібернетика» за доповідь «Автоматизація розрахунку вартості життєвого циклу технічних систем залізничного транспорту». Науковий керівник - к.т.н., доц. Велігура А.В.

Грановська Вікторія - студентка кафедри управління персоналом та економічної теорії за доповідь - «Вплив глобалізації на ринок праці в Україні». Науковий керівник - к.е.н., доц. Чумаченко Г.В.

По закінченню конференції всі бажаючі змогли відвідати два майстер-класи: від компанії ILogos «Робота в ІТ компанії» та від кафедри економічної кібернетики «Проектування і розробка web - сайтів».

**Затверджено
Міністерством освіти і науки України
як підручник для студентів вищих
навчальних закладів
(лист № 1/11-19464 від 18.12.2012р.)**

Підручник спрямовано на розгляд найбільш значимих досягнень та проблем розвитку відносин між працівниками органів державної податкової служби, між ними та платниками податків всіх

**Національний податковий простір:
пріоритети та суспільні цінності** : монографія /
[Колектив авторів], за наук. ред. Т.В. Калінеску.
– Луганськ: вид-во СНУ ім. В. Даля, 2013. – 244 с.

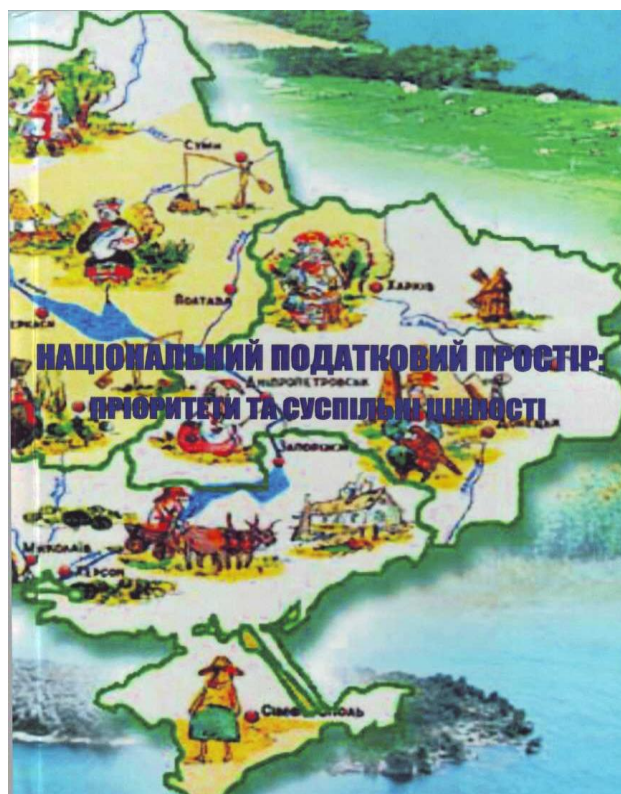
Монографія є логічним продовженням наукових дискусій та розкриває велику кількість проблемних питань формування податкового простору регіонів України. Розкрито аспекти формування система національних цінностей і пріоритетів в умовах гармонізації податкової системи України; розглянуто національну податкову уніфікацію; встановлено соціальні загрози та бюджетно-податкову безпеку України; розроблено національні податкові стратегії управління економікою та тактику їхньої реалізації; досліджено митну політику України. Монографія призначена для науковців, працівників контролюючих органів, фахівців промислових підприємств, студентів, аспірантів, які шукають нові підходи до вирішення сучасних проблем оподаткування.

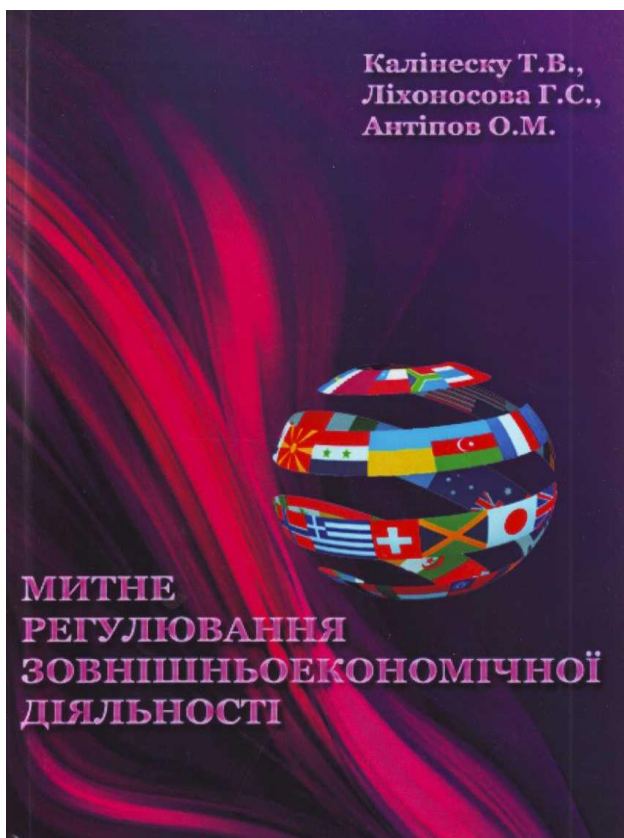
Фінансове забезпечення соціальної допомоги: підручник / **Т. В. Калінеску, Т. В. Шаповалова, Г. С. Ліхоносова.** – Луганськ: вид-во СНУ ім. В. Даля, 2014. – 360 с.

рівнів, а також задоволення погребі щодо визначення можливостей удосконалення існуючих форм поведінки податкових інспекторів при проведенні ділових переговорів з платниками, а також при організації та проведенні всіх видів податкових перевірок.

Навчальний інтерес викликає наведене тлумачення рольової поведінки податкового інспектора в спілкуванні з платниками, податкових комунікацій та вербального податкового етикету як підгрунтя формування технологій взаємовідносин з платниками податків. До основних наукових результатів навчального посібника варто віднести визначений категоріальний апарат податкових технологій взаємовідносин з платниками податків, їхні міждисциплінарні зв'язки, а також визначення переваг формування та подальшого розвитку партнерських відносин між обома зацікавленими сторонами. Доповнено практикумом, у якому представлено завдання, спіуації, вправи для самостійної роботи і контролю знань.

Підручник призначено для викладачів і студентів економічних вузів, а також для підприємців, спеціалістів усіх напрямів діяльності підприємств, регіональних органів управління, що цікавляться проблемами інформаційних систем і технологій в оподаткуванні.

Митне регулювання зовнішньоекономічної діяльності : підручник / **Т. В. Калінеску, Г. С. Ліхоносова, О. М. Антіпов.** – Луганськ: вид-во СНУ ім. В. Даля, 2014. – 554 с.

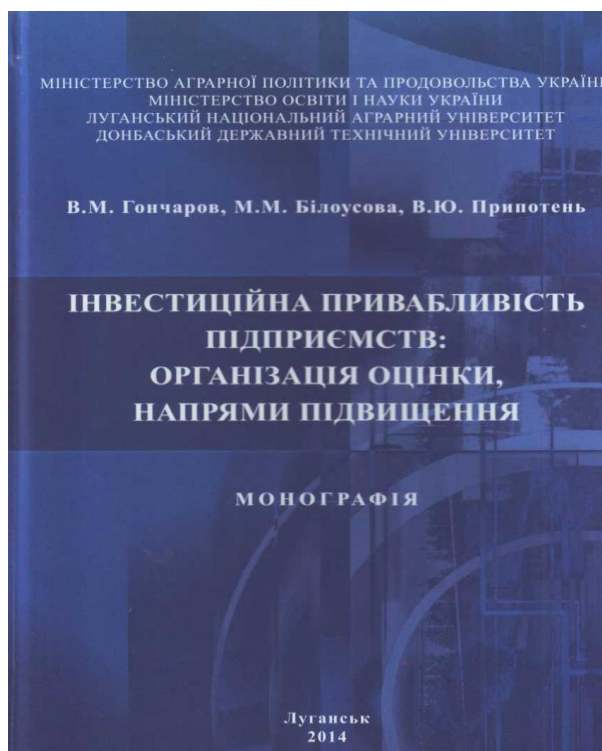
Підручник складається з розділів, які повністю охоплюють інтерпретацію митного регулювання, зокрема використання митних режимів при наданні митними органами послуг у сфері митно-тарифних відносин, застосування особливих видів мита як обмежувальних заходів, диференціація митних ставок залежно від країни походження товару тощо. До унікальних наукових результатів підручника варто віднести визначення передумов та етапів інтегрування митної системи України до світової системи господарювання та пропозицію способів оновленого санітарно-гігієнічного, ветеринарного та фітосанітарного митного контролю. Навчальний інтерес викликає наведене тлумачення структури та ефективності системи митного оподаткування, а саме механізми нарахування та сплати акцизного податку при переміщенні товарів через митний кордон України та особливості нарахування податку на додану вартість при здійсненні ЗЕД.

Підручник розраховано на студентів економічних та інших гуманітарних спеціальностей вищих навчальних закладів, аспірантів, викладачів, працівників, фахівців, зайнятих у сфері митного оподаткування та державного фінансового контролю зовнішньоекономічної діяльності. Може бути корисним для підприємців, регіональних органів управління, що цікавляться проблемами розвитку й формування ефективної державної політики щодо митного регулювання соціально-економічної діяльності країни.

Затверджено
Міністерством освіти і науки України
як підручник для студентів вищих
навчальних закладів
(лист № 1/11-19185 від 10.12.2013р.)

Інвестиційна привабливість підприємств, організація оцінки, напрями підвищення: монографія / **В. М. Гончаров, М. М. Білоусова, В. Ю. Припотень.** – Луганськ: ТОВ «Прес-експрес» 2014. – 160 с.

У монографії досліджуються проблеми розвитку інвестиційної привабливості хлібопекарських підприємств Розглянуто теоретичні основи та основні фактори впливу на інвестиційну привабливість підприємств Здійснено комплексну оцінку інвестиційної привабливості підприємств Запропонована низка заходів щодо підвищення рівня інвестиційної привабливості підприємств Особливу увагу приділено інструментам інформаційного забезпечення інвестиційної привабливості підприємств. Для керівників та спеціалістів підприємств, наукових працівників, викладачів, аспірантів та студентів вузів. Монографія друкується згідно з Координаційним планом науково-дослідних робіт Міжнародної академії науки та практики організації виробництва (м. Москва, м. Вороніж, Росія, 2014-2015 рр.).

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

Авраменко Інна Вікторівна	Аспірант Донецького національного університету (м. Донецьк, Україна) <i>e-mail: Inna-A22@ukr.net</i>	Avramenko Inna	Postgraduate student of Donetsk National University (Donetsk, Ukraine) <i>e-mail: Inna-A22@ukr.net</i>
Бурлуцька Світлана Владисла- вівна	Кандидат економічних наук, доцент кафедри «Фінанси» Донбаської державної машинобудівної академії (м. Краматорськ, Україна) <i>e-mail: magistrdr@mail.ru</i>	Burlutska Svetlana	Ph.D. of Economics, Associate Professor of Finance Department Donbass State Engineering Academy (Kramatorsk, Ukraine) <i>e-mail: magistrdr@mail.ru</i>
Бурлуцький Сергій Віталійович	Доктор економічних наук, професор кафедри «Економіка промисловості» Донбаської державної машинобудівної академії (м. Краматорськ, Україна) <i>e-mail: magistrdr@mail.ru</i>	Burlutsky Sergey	Professor, Ph.D. of Economics, Professor of Economics industry Department Donbass State Engineering Academy (Kramatorsk, Ukraine) <i>e-mail: magistrdr@mail.ru</i>
Басов Максим Генадійович	Аспірант кафедри «Фінанси» Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля (м. Луганськ, Україна) <i>e-mail: financevnu@mail.ru</i>	Basov Maxim	Postgraduate student of Finance Department Volodymyr Dahl East Ukrainian National University (Luhansk, Ukraine) <i>e-mail: financevnu@mail.ru</i>
Гальків Любов Іванівна	Доктор економічних наук, професор кафедри «Вища математика, економетрія і статистика» Львівської комерційної академії (м. Львів, Україна) <i>e-mail: lubakram@rambler.ru</i>	Halkiv Lyubov	Professor, Ph.D. of Economics, Professor of Mathematics, econometrics and statistics Lviv Academy of Commerce (Lviv, Ukraine) <i>e-mail: lubakram@rambler.ru</i>
Гречишкіна Олена Олександрівна	Кандидат економічних наук, доцент кафедри «Оподаткування» Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля (м. Луганськ, Україна) <i>e-mail: l_grechishkina@mail.ru</i>	Grechyshkina Olena	Ph.D. of Economics, Associate Professor of Taxation Department Volodymyr Dahl East Ukrainian National University (Luhansk, Ukraine) <i>e-mail: l_grechishkina@mail.ru</i>
Жилснко Світлана Миколаївна	Аспірант кафедри фінансів і кредиту Чорноморського державного університету імені Петра Могили (м. Миколаїв, Україна) <i>e-mail: svetlana_zhilenko@mail.ru</i>	Zhylyenko Svetlana	Postgraduate student of Finance and Credit Department of Petro Mohyla Black Sea State University (Nikolaev, Russia) <i>e-mail: svetlana_zhilenko@mail.ru</i>
Жуков Олександр Миколайо- вич	Викладач кафедри «Економіка та управління» Волгоградського інституту бізнесу (м. Волгоград, Росія) <i>e-mail: labser@volsu.ru</i>	Zhukov Alexander	Lecturer of Economics and Management Department Volgograd Institute of business (Volgograd, Russia) <i>e-mail: labser@volsu.ru</i>

Зеленко Олена Олесандрів- на	Кандидат економічних наук, доцент кафедри «Туризм та готельне господарство» Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля (м. Луганськ, Україна) <i>e-mail: zelenko@i.ua</i>	Zelenko Olena	Ph.D. of Economics, Associate Professor of Tourism and Hospitality Management Department Volodymyr Dahl East Ukrainian National University (Luhansk, Ukraine) <i>e-mail: zelenko@i.ua</i>
Ільїн Валерій Юрійович	Кандидат економічних наук, докторант кафедри «Маркетинг та економічна теорія» Луганського національного аграрного університету (м. Луганськ, Україна) <i>e-mail: illin_inau@rambler.ru</i>	Ilyin Valery	Ph.D. of Economics, doctoral student of Marketing and Economic Theory Department Luhansk National agricultural University (Luhansk, Ukraine) <i>e-mail: illin_inau@rambler.ru</i>
Ільїна Олена Василівна	Головний фахівець-бухгалтер Луганського обласного центру зайнятості (м. Луганськ, Україна) <i>e-mail: illin_inau@rambler.ru</i>	Ilyina Olena	Chief specialist-accountant Luhansk Regional Employment Centre (Luhansk, Ukraine) <i>e-mail: illin_inau@rambler.ru</i>
Клітинський Юрій Сергійович	Аспірант кафедри «Фінанси» Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля (м. Луганськ, Україна) <i>e-mail: financevnu@mail.ru</i>	Klitynskiy Yuriy	Postgraduate student of Finance Department Volodymyr Dahl East Ukrainian National University (Luhansk, Ukraine) <i>e-mail: financevnu@mail.ru</i>
Корецька- Гармаш Вікторія Олександр- івна	Кандидат економічних наук, доцент кафедри «Оподаткування» Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля (м. Луганськ, Україна) <i>e-mail: kgvika@ukr.net</i>	Koretskaya- Garmash Victoria	Ph.D. of Economics, Associate Professor of Taxation Department Volodymyr Dahl East Ukrainian National University (Luhansk, Ukraine) <i>e-mail: kgvika@ukr.net</i>
Костирко Лідія Андріївна	Доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри «Фінанси» Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля (м. Луганськ, Україна) <i>e-mail: lid_kost@mail.ru</i>	Kostirko Lydia	Professor, Ph.D. of Economic, Head of Finances Department Volodymyr Dahl East Ukrainian National University (Luhansk, Ukraine) <i>e-mail: lid_kost@mail.ru</i>
Костирко Руслан Олександро- вич	Доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри «Облік і аудит» Інституту магістерської і післядипломної освіти Університету банківської справи НБУ (м. Київ, Україна) <i>e-mail: laslug@ukr.net</i>	Kostyrko Ruslan	Professor, Ph.D. of Economic, Head of Accounting and Audit- ing Department Institute Master's and Postgraduate Studies of the University of banking NBU (Kyiv, Ukraine) <i>e-mail: laslug@ukr.net</i>

Кудріна Ольга Юріївна	Кандидат економічних наук, доцент кафедри «Маркетинг» Інституту економіки та бізнесу ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка» (м. Луганськ, Україна) <i>e-mail: olya.dina@gmail.com</i>	Kudrina Olga	Ph.D. of Economics, associate professor of Marketing Department of Institute Economics and Business Luhansk Taras Shevchenko National University (Luhansk, Ukraine) <i>e-mail: olya.dina@gmail.com</i>
Миськів Галина Василівна	Кандидат економічних наук, Доцент кафедри «Економіка та підприємництво» Львівської філії «Європейського університету» (м. Львів, Україна) <i>e-mail: galinamyskiv@gmail.com</i>	Myskiv Galina	Ph.D. of Economics, Associate Professor of Economics and Business Department Lviv branch of Private Higher Educational Institution «European University» (Lviv, Ukraine) <i>e-mail: galinamyskiv@gmail.com</i>
Майорнікова Марія Германівна	Здобувач кафедри «Світова та регіональна економіка» Волгоградського інституту бізнесу (м. Волгоград, Росія) <i>e-mail: labser@volsu.ru</i>	Mayornikova Maria	Getter of The global and regional economy Department Volgograd Institute of business (Volgograd, Russia) <i>e-mail: labser@volsu.ru</i>
Мітрофанова Інна Василівна	Доктор економічних наук, професор, головний науковий співробітник лабораторії соціаль- них та економічних досліджень Інституту соціально-економічних і гуманітарних досліджень Південного наукового центру РАН (м. Ростов-на-Дону, Росія) <i>e-mail: mitrofanova@volsu.ru</i>	Mitrofanova Inna	Professor, Ph.D. in Economics, Professor, Chief Scientist the Laboratory for Social and Eco- nomic Research Institute of Socio- Economic and Humanities Research Southern Scientific Center of Russian Academy of Sciences (Rostov, Russia) <i>e-mail: mitrofanova@volsu.ru</i>
Негода Ганна Анатоліївна	Асистент кафедри «Туризм та готельне господарство» Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля (м. Луганськ, Україна) <i>e-mail: anya.negoda@mail.ru</i>	Negoda Anna	Assistant of Tourism and Hospitality Management Department Volodymyr Dahl East Ukrainian National University (Luhansk, Ukraine) <i>e-mail: anya.negoda@mail.ru</i>
Павлов Костянтин Вікторович	Доктор економічних наук, професор, проректор з наукової роботи Іжевського інституту управління; завідувач кафедри «Економіка» Камського інституту гуманітарних та інженерних технологій (м. Іжевськ, Удмуртія, Росія) <i>e-mail: kvp_ruk@mail.ru</i>	Pavlov Konstantin	Professor, Ph.D. of Economics, vicerektor for scientific work of the Izhevsk institute of management; Head Economic Department Kam- sky institute of humanitarian and engineering technologies (Izhevsk, Udmurtia, Russia) <i>e-mail: kvp_ruk@mail.ru</i>
Расулєв Алішер Файзійович	Доктор економічних наук, Професор, Директор Інституту економіки Академії наук Республіки Узбекистан (м. Ташкент, Узбекистан) <i>e-mail: arasulev@yandex.ru</i>	Rasulev Alisher	Professor, Ph.D. of Economics, Professor, Director of the Institute of Economics of the Academy of Sciences Republic of Uzbekistan (Tashkent, Uzbekistan) <i>e-mail: arasulev@yandex.ru</i>

<p>Родіонова Катерина Володимирівна</p>	<p>Асистент кафедри «Світова та регіональна економіка» Волгоградського інституту бізнесу (м. Волгоград, Росія) <i>e-mail: labser@volsu.ru</i></p>	<p>Rodionova Catherine</p>	<p>Assistant of The global and regional economy Department Volgograd Institute of business (Volgograd, Russia) <i>e-mail: labser@volsu.ru</i></p>
<p>Рюміна Євгенія Леонідівна</p>	<p>Асистент кафедри «Менеджмент і туризм» Бердянського університету менеджменту і бізнесу (м. Бердянськ, Україна) <i>e-mail: rjumina@inbox.ru</i></p>	<p>Ryumina Eugenia</p>	<p>Assistant of Management and Tourism Department Berdyansk University Management and Business (Berdyansk, Ukraine) <i>e-mail: rjumina@inbox.ru</i></p>
<p>Фаузер Віктор Вільгельмович</p>	<p>Доктор економічних наук, професор, завідувач лабораторії демографії та соціального управління Інституту соціально-економічних та енергетичних проблем Півночі Комі Російської академії наук (м. Сиктивкар, Комі, Росія) <i>e-mail: fauzer@iespn.komisc.ru</i></p>	<p>Fauzer Victor</p>	<p>Professor, Ph.D. of Economics, Professor, Head of the Laboratory of Demography and Social Management Institute for Socio-economic and energy problems of the North Komi Russian Academy of Sciences (Syktyvkar, Komi, Russia) <i>e-mail: fauzer@iespn.komisc.ru</i></p>
<p>Шаповалова Тетяна Вікторівна</p>	<p>Кандидат економічних наук, Директор Інституту праці та соціальних технологій Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля (м. Луганськ, Україна) <i>e-mail: tatyana.shapovalova.2013@mail.ru</i></p>	<p>Shapovalova Tatyana</p>	<p>Ph.D. of Economics, Director of the Educational and Research Institute of Labour and Social Technologies, Volodymyr Dahl East Ukrainian National University (Luhansk, Ukraine) <i>e-mail: tatyana.shapovalova.2013@mail.ru</i></p>
<p>Шпаковська Ніна Іванівна</p>	<p>Аспірант кафедри «Фінанси» Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля (м. Луганськ, Україна) <i>e-mail: financevnu@mail.ru</i></p>	<p>Shpakovska Nina</p>	<p>Postgraduate student of Finance Department Volodymyr Dahl East Ukrainian National University (Luhansk, Ukraine) <i>e-mail: financevnu@mail.ru</i></p>

ЧАСОПИС ЕКОНОМІЧНИХ РЕФОРМ

науково-виробничий журнал

№ 2 (14), 2014

Відповідальний за випуск	В. В. Третяк
Літературний редактор	З. І. Андропова Л. В. Бугокова
Технічний редактор	М. В. Кліпаков
Оригінал-макет	Г. С. Ліхоносова

Підписано до друку 02.06.2014 р.
Формат 60x84 1/8. Гарнітура Times New Roman.
Умов. друк. арк. 19,7. Обл. вид. арк. 20,6
Тираж 300 екз. Вид. № 1741 Замов. № 257

Видавництво
Східноукраїнського національного університету
імені Володимира Даля
91034, м. Луганськ, кв. Молодіжний, 20а

Свідоцтво про реєстрацію: серія ДК № 1620 від 18.12.03 р.

Адреса видавництва: 91034, м. Луганськ, кв. Молодіжний, 20а
Телефон: (0642) 41-34-12. **Факс:** (0642) 41-31-60
E-mail: uni@snu.edu.ua
http://snu.edu.ua

Надруковано у видавництві «Ноулідж»
Свідоцтво про реєстрацію серія ДК №2884 від 26.06.2007 р.
91051, м. Луганськ, кв. Якіра, 3/316,
тел./факс (642) 71-09-43, e-mail: nickvnu@gmail.com

Шановні колеги, пропонуємо Вашій увазі

ВИМОГИ

щодо змісту та оформлення статей для подання в науково-виробничий журнал «ЧАСОПИС ЕКОНОМІЧНИХ РЕФОРМ»

Сфера розповсюдження науково-виробничого журналу «Часопис економічних реформ»: загальнодержавна, зарубіжна.

Тематичні рубрики:

- теорія та методологія економічного розвитку;
- економіка та підприємництво;
- податки та бюджетна політика;
- фінанси та банківська справа;
- управління сучасним підприємством;
- облік та аудит;
- менеджмент;
- економіка регіону;
- соціальна економіка;
- міжнародна економіка;
- економічна кібернетика;
- організація виробництва.

Програмні цілі науково-виробничого журналу «Часопис економічних реформ»:

- висвітлення проблем соціально-економічного розвитку країни;
- поглиблене вивчення методологічних та прикладних проблем сучасної економіки;
- оприлюднення результатів досліджень у галузі економіки, менеджменту, організації виробництва та підприємництва;
- поширення досвіду реформувань у всіх сферах економічної діяльності;
- надання інформаційної підтримки аспірантам, докторантам та молодим вченим.

Рукописи статей, що будуть направлятися до журналу повинні бути набрані у текстовому редакторі Microsoft Word (файл повинний мати розширення *.doc або *.rtf), написані українською мовою (або російською, чи англійською – для громадян інших країн).

Обсяг статті – від 8 до 10 сторінок формату А4 (210x297 мм).

Шрифт Times New Roman Суг № 14;

Міжрядковий інтервал 1,5.

Поля сторінок: усі – 20 мм (без колонтитів).

Структура статті повинна відповідати Постанові Президії ВАК України № 7-05/1 від 15.01.2003 р. ("Бюлетень ВАК України" № 1/2003) та мати такі **елементи**:

- Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями.
- Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми, на які спирається автор;

ДО РУКОПІСУ ДОДАЮТЬСЯ

- **зовнішня рецензія від доктора економічних наук** (НЕ з місця працевлаштування/навчання автора), завірена відповідним чином;
- **довідка про автора (трьома мовами)**, у якій вказуються прізвище, ім'я та по батькові, науковий ступінь і вчене звання, зазначається посада й організація, де працює автор, контактний телефон, електронна адреса, назва статті та обрана тематична рубрика;
- **довідка про зовнішнього рецензента (трьома мовами)**, у якій вказуються прізвище, ім'я та по батькові, науковий

У текст статті можуть бути внесені редакційні правки без узгодження з автором.

Головний редактор

доктор економічних наук, професор Калінеску Тетяна Василівна

тел. (0642) 500-749.

Відповідальний редактор

кандидат економічних наук Ліхоносова Ганна Сергіївна

тел. (0642) 500-748.

Статті подаються поштою за адресою: кафедра оподаткування Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля, кв. Молодіжний 20-А, м. Луганськ, 91034 або надсилаються на e-mail:

lihonosova@bk.ru чи info@taxation.lg.ua

www.chasopys.snu.edu.ua ; www.chasopys.jimdo.com

Сподіваємося на плідну співпрацю!

